

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

Türkiyat Araştırmaları Doktora Programı

GAGAUZ KONUŞMA DİLİ: KIPÇAK KASABASI ÖRNEĞİ

Victor COPUŞCIU

Doktora Tezi

Ankara, 2021

GAGAUZ KONUŞMA DİLİ: KIPÇAK KASABASI ÖRNEĞİ

Victor COPUŞCIU

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

Türkiyat Araştırmaları Doktora Programı

Doktora Tezi

Ankara, 2021

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

30/06/2021

Victor COPUŞCIU

---

¹"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir

*Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Prof. Dr. Nurettin DEMİR danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

30/06/2021

Victor COPUŞCIU

ÖZET

COPUŞCIU, Victor. *Gagauz Konuşma Dili: Kıpçak Kasabası Örneği*, Doktora Tezi, Ankara, 2021.

Gagauz yazı dili XX. yüzyılda konuşma dili temelinde gelişmeye başlamıştır. Bugüne kadar Gagauzca üzerine yapılan gramer araştırmaları ve makalelerin çoğu yazılı metinlerden hareketle yapılmıştır. Yazı geleneği yeni olduğu için konuşma dili Gagauzcanın esas şeklidir. Bugünkü konuşurların çoğu okulda anadili eğitimini almamış, bu yüzden genelde yazı diline hakim değildir.

Bu çalışma, Moldova Cumhuriyeti Gagauzya Özerk Bölgesi Kıpçak kasabasında konuşulan Gagauzcanın tipik özelliklerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Kıpçak'ta alan araştırması sırasında derlenen malzemedan hareketle konuşma dilinin ses envanteri çıkarılmış, fonemleri ve varyantları tespit edilmiş, parçalarüstü birimler ele alınmış, ses değişimleri betimlenmiştir. Konuşma dilinin leksikolojik özellikleri ortaya çıkarılmış, farklı dillerden alınan kopya kelimelerin tasnifi yapılmıştır.

Ünlülerin vurgusuz hecelerde indirgenmesi, farklı nedenlerden meydana gelen değişken ünlü uzunluğu, hece ve ses düşmeleri, çeşitli ses nöbetleşmeleri, süre, durak ve vurgu gibi parçalarüstü birimlerin anlam ayırıcı olabilmesi, konuşma dilinin fonetik ve fonolojik özellikleridir. Başta Rusça olmak üzere yabancı dillerden kopyalanan kelime ve yapıların yaygın bir şekilde kullanımı konuşma dilini standart yazı dilinden ayıran ana karakteristiklerden biridir.

Anahtar Sözcükler:

Gagauzca, konuşma dili, Kıpçak kasabası, fonoloji, leksikoloji.

ABSTRACT

COPUȘCIU, Victor. *Spoken Gagauz: the Town of Kıpçak*, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2021.

Gagauz written language began to develop on the basis of spoken language in the XX century. Most of the grammatical research and articles on the Gagauz language have been based on written texts. Since the writing tradition is new, the spoken language is the main form of Gagauz. Most of today's speakers have not received training in their native language at school, so they generally do not have a good command of the written language.

This study was carried out to determine the typical characteristics of Gagauz language spoken in Kıpçak town (Autonomous Territorial Unit of Gagauzia, Republic of Moldova). Based on the material compiled during field research in Kıpçak, a sound inventory of the spoken language was made, its phonemes and variants were determined, the suprasegmental units of language were discussed, and the sound changes were described. Lexicological features of the spoken language were revealed, and a classification of words copied from different languages was made.

Vowel reduction in unstressed syllables, variations in vowel length (occurring for a variety of reasons), syllable and sound omissions, various sound alternations, and suprasegmental units such as duration, pause, and stress which make a difference in meaning, are the phonetic and phonological features of the spoken language. One of the main characteristics that distinguishes the spoken language from the standard written language is the widespread use of words and structures copied from foreign languages, especially Russian.

Key Words:

Gagauz, spoken language, town of Kıpçak, phonology, lexicology.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xi
TABLOLAR.....	xiii
HARİTALAR VE ŞEKİLLER.....	xiv
GİRİŞ.....	1
Konuşma dili.....	2
Gagauzlar, Gagauzya, Gagauzca.....	4
Kıpçak Kasabası.....	9
Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	11
Kaynak Kişi.....	12
Yöntem.....	15
1. BÖLÜM: PARÇALI BİRİMLER.....	17
1.1. Ünlüler.....	21
1.1.1. /a/ Fonemi.....	24
1.1.2. /ä/ Fonemi.....	25
1.1.3. /e/ Fonemi.....	26

1.1.4. /o/ Fonemi.....	27
1.1.5. /ö/ Fonemi.....	28
1.1.6. /i/ Fonemi.....	28
1.1.7. /i/ Fonemi.....	29
1.1.8. /u/ Fonemi.....	29
1.1.9. /ü/ Fonemi.....	29
1.1.10. Birincil Uzunluk.....	30
1.1.11. İkincil Uzunluk.....	31
1.1.11.1. Kalıcı Uzunluk.....	32
1.1.11.2. Değişken Uzunluk.....	40
1.1.11.3. Emfatik ve Pozisyon Uzunluğu.....	44
1.2. Ünsüzler.....	45
1.2.1. Patlamalı Ünsüzler.....	48
1.2.2. Geniz Ünsüzleri.....	49
1.2.3. Çarpmalı Ünsüzler.....	50
1.2.4. Sürtünmeli Ünsüzler.....	51
1.2.5. Patlamalı-Sürtünmeli Ünsüzler.....	52
1.2.6. Sürtünmesiz Ünsüzler.....	53
1.2.7. Yan-Sürtünmesiz Ünsüzler.....	54
2. BÖLÜM: PARÇALARÜSTÜ BİRİMLER.....	55
2.1. Süre.....	55
2.2. Vurgu.....	58
2.3. Durak.....	64

2.4. Ton.....	65
2.5. Ezgi.....	68
2.5.1. Ezgi Türleri.....	69
2.5.1.1. Biten Ezgi.....	69
2.5.1.2. Süren Ezgi.....	70
2.5.1.3. Soru Ezgisi.....	71
2.5.2. Odaklama.....	73
3. BÖLÜM: SES OLAYLARI.....	77
3.1. Köklerdeki Ses Olayları.....	78
3.1.1. Ünlü Daralması.....	78
3.1.2. Ünlü Genişlemesi.....	79
3.1.3. Öndamaksıllaşma.....	80
3.1.4. Artdamaksıllaşma.....	80
3.1.5. Yuvarlaklaşma.....	81
3.1.6. Düzleşme.....	81
3.1.7. Ünlü Türemesi.....	82
3.1.8. Ünlü Düşmesi.....	83
3.1.9. Ünsüz Düşmesi.....	83
3.1.10. Ünsüz Türemesi.....	84
3.1.11. Ünsüz Ötümleşmesi.....	85
3.1.12. Ünsüz Ötümsüzleşmesi.....	85
3.1.13. Ünsüz Benzeşmesi.....	86
3.1.14. Ünsüz Aykırılışması.....	87

3.1.15. Göçüşme.....	87
3.1.16. Kaynaşma.....	88
3.1.17. Hece Düşmesi.....	88
3.2. Morfonolojik Nöbetleşmeler.....	88
3.2.1. Ünlü ~ Ø Nöbetleşmesi.....	89
3.2.2. Geniş Ünlü ~ Dar Ünlü Nöbetleşmesi.....	90
3.2.3. /a/ ~ [ê] Nöbetleşmesi.....	91
3.2.4. /ä/ ~ /a/ Nöbetleşmesi.....	91
3.2.5. [ä] ~ [e] Nöbetleşmesi.....	91
3.2.6. Ünlü Uyumları ve Alomorf Nöbetleşmeleri.....	92
3.2.7. Ø ~ /n/ Nöbetleşmesi.....	93
3.2.8. Ø ~ /s/ Nöbetleşmesi.....	94
3.2.9. Ø ~ /ş/ Nöbetleşmesi.....	94
3.2.10. Ø ~ /y/ Nöbetleşmesi.....	95
3.2.11. /k/ ~ Ø Nöbetleşmesi.....	95
3.2.12. Ötümlülük ~ Ötümsüzlük Nöbetleşmesi.....	96
4 BÖLÜM: LEKSİKOLOJİK ÖZELLİKLER.....	97
4.1. Türkçe Kökenli Kelimeler.....	101
4.2. Yabancı Kökenli Kelimeler.....	107
4.2.1. Arapça ve Farsça Kökenli Kelimeler.....	109
4.2.2. Yunanca, Bulgarca ve Rumence Kökenli Kelimeler.....	112
4.2.3. Rusça Kökenli Kelimeler.....	117
4.2.4. Kopya Kelimelerin Uyarlanması.....	122

4.3. Konuşma Diline Özgü Unsurlar.....	125
4.3.1. Ünlemler.....	127
4.3.2. İkilemeler.....	130
4.3.3. Diğer Kalıplaşmış Birimler.....	131
4.3.4. Küçültme Biçimli Kelimeler.....	133
SONUÇ.....	135
KAYNAKÇA.....	139
EKLER.....	151
Ek 1: Metinler.....	151
Ek 2: Etik Kurul Onay Formu.....	209
Ek 3: Orijinallik Raporu.....	210

SİMGELER VE KISALTMALAR

*	: varsayımsal yapı
“...”	: kelime anlamı
>	: artzamanlı biçimden gelişim (öncesi > sonrası)
<	: artzamanlı biçimden gelişim (sonrası < öncesi)
[]	: ses karşılığı
//	: fonem karşılığı
[']	: vurgu
[:]	: ünlü uzunluğu
~	: nöbetleşen şekil
/	: durak
↗	: çıkan ton
↘	: düşen ton
Alm.	: Almanca
Ar.	: Arapça
bk.	: bakın
bs.	: baskı
Bulg.	: Bulgarca
Çev.	: Çeviren
E.T.	: Eski Türkçe
Ed.	: Editör
Fars.	: Farsça

Fr.	: Fransızca
harf.	: harfiyen
Hz.	: Hertz
Haz.	: Hazırlayan
Gag.	: Gagauzca
İng.	: İngilizce
İt.	: İtalyanca
krş.	: karşılaştırm
Lat.	: Latince
Rum.	: Rumence
Rus.	: Rusça
s.	: sayfa
T.	: Türkçe
TDK	: Türk Dil Kurumu
V	: ünlü
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay. Haz.	: Yayına hazırlayan
Yun.	: Yunanca

TABLOLAR

Tablo 1.	Kaynak Kişiler.....	15
Tablo 2.	Uyarlanmış Gagauz Alfabeti.....	19
Tablo 3.	Ünlüler.....	23
Tablo 4.	Ünsüzler.....	47
Tablo 5.	Uzun Ünlülerin Süreleri.....	56
Tablo 6.	Gagauzca, Bulgarca ve Türkçe Aynı Kelimelerdeki Vurgu.....	59
Tablo 7.	Vurgunun Anlam Değiştirdiği Örnekler.....	61
Tablo 8.	Duraklı-Duraksız Karşıt Öbekler.....	65
Tablo 9.	Türkçede Tonun Yönü ve Biçimleri.....	66
Tablo 10.	En Genç ve En Yaşlı Kişinin Konuşmasında Türkçe Kökenli Kelime Oranı.....	104
Tablo 11.	Erkek ve Kadın Konuşurların Konuşmasında Türkçe Kökenli Kelime Oranı.....	105
Tablo 12.	Gagauzca ile Türkçe Arasındaki Yalancı Eşdeğerler.....	106
Tablo 13.	Farklı Anlamlı Arapça ve Farsça Kökenli Kelimeler.....	110
Tablo 14.	Derlenen Metinlerde Bazı Kelimelerin Kullanım Sıklığı.....	125

HARİTALAR VE ŞEKİLLER

Harita 1.	Moldova ve Gagauzya Haritası.....	10
Şekil 1.	Ünlü Fonemlerin Varyantları.....	22
Şekil 2.	<i>ara</i> Kelimesinin Spektrogramı.....	57
Şekil 3.	<i>aara</i> Kelimesinin Spektrogramı.....	58
Şekil 4.	<i>biRİ</i> Kelimesinin Spektrogramı.....	61
Şekil 5.	<i>Bİri</i> Kelimesinin Spektrogramı.....	61
Şekil 6.	(A) Cümlelerin Spektrogramı.....	67
Şekil 7.	(B) Cümlelerin Spektrogramı.....	67
Şekil 8.	(127) Cümlelerin Spektrogramı.....	70
Şekil 9.	(130) Cümlelerin Spektrogramı.....	71
Şekil 10.	(131) Cümlelerin Spektrogramı.....	72
Şekil 11.	(135) Cümlelerin Spektrogramı.....	73
Şekil 12.	(139) Cümlelerin Spektrogramı.....	76

GİRİŞ

XIX. yüzyılın sonunda ve XX. yüzyılın başında çalışan kimi dil bilimciler, doğalcıların savunduğu evrenselliği ve dogmacılığı aşarak belli dil olaylarına odaklanmayı tercih etmişlerdir. Dilcilerin bireylerin dilini incelemeye yönelmelerinde psikolojinin bilim dalı olarak gelişmesi de etkili olmuştur. Bu akımın görüşlerini paylaşan Şahmatov, toplumsal dilin gerçek dil olmadığını şu şekilde açıklar:

Her kişinin dili gerçek bir varlıktır; köyün, şehrin, bölgenin, halkın dili bilindiği üzere bilimsel kurgudur, çünkü o belli bölge veya kavim bireylerinin dil olaylarından oluşur. Bununla birlikte bireylerin sayısı hakkında kesin bilgi elde etmek zor olduğu için dillerinin kapsamlı şekilde incelenmesi mümkün değildir. (1941, s. 59).

Bu yaklaşıma itiraz eden dilciler ise dil ile konuşulan söz arasında büyük fark olduğunu yazarlar. “Konuşmayla üretilenlerin toplamı olarak dil ile halkın ağzından çıkan söz aynı değildir” (Reformatskiy, 2000, s. 39). Sistem olarak dil sözün anlaşılmasına yarar, söz ise dilin oluşması için vazgeçilmez koşul oluşturur, dolayısıyla her ikisinin de ayrı olarak incelenmesi gerekir (Saussure, 1933, s. 42).

XX. yüzyılda konuşmanın, bünyesindeki unsurların birbiriyle belli ilişkilerde bulunduğu sistem olarak dil mi yoksa dilin belli kişiler tarafından belli şartlarda kullanılan tarzı mı olduğu tartışılmıştır. Bugüne kadar *konuşma dili* terimini benimseyip bu konuyu araştıran bir çok dilbilimci¹ olmakla birlikte bazı araştırmacılar konuşulan dilin ayrı bir sistem oluşturmadığını varsayar ve konuşma dilini ulusal dilin varyantı olarak değerlendirir. Teorik tartışmalara girmeden *konuşma dili* terimini *konuşulan dil* ile eşanlamlı olarak kullandığımızı söylemek gerekir. Konuşma dilinin esas özelliği –ki ileride söz edilecek diğer özellikler de bununla ilgilidir– sohbet sırasında sözlü iletişim aracı olmasıdır. Bu açıdan konuşma dili yazı diline karşıt bir yere sahiptir. Yazısı olmayan dil ise sadece konuşma diliyle temsil edilen bir dizgedir.

---

¹ Türk dilleri üzerine yapılan araştırmaların bazıları: Ergenç, 2002; Schroeder, 2002; Akın, 2015; Kartallıoğlu, 2017; Özkan, 2018; Amirov, 1972; Urinbayev, 1978).

Konuşma Dili

Genel olarak dillerin tarihine baktığımızda yazı dilinin konuşma dilinden geliştiğini söyleyebiliriz. İnsan önce konuşmaya başlamış, yazı ise iletilmek istenilen bildiriye mekanda ve zamanda alıcıya ulaşmasını sağlamak için daha sonra icat edilmiştir. Yazı dizgesi zamanla kendine özgü yeni bir gerçeklik düzlemi yaratır, dili durağanlaştırır, farklı varyantları aynı biçime getirir, kurumlaşarak ve kurallaşarak dilin değişmesini engeller (Ergenç, 2002, s. 13-14).

Konuşma dili –yazı dilinde olduğunun aksine– akıcı ve değişkendir. Konuşurun eğitim ve sosyal statüsüne, ruhsal haline, konuşmanın amacına, bağlamına ve ortamına göre değişebildiğine göre simgesel anlamda aynı anlatımı çeşitli göstergelerle aktarmaya imkan sağlar. Konuşma dilindeki çeşitlilik en çok fonetik seviyesinde belirse de gramerin semantik ve sentaks gibi bölümlerinde de gözlemlenir.

Konuşma dilini yazı dilinden ayıran üç ana kriter belirtebiliriz: 1. konuşmanın hazırlıksız ve anlık olması, 2. konuşmanın serbest olması ve 3. karşı tarafın konuşmaya katılması. Konuşma sırasında dil dışı bağlam konuşma eyleminin ayrılmaz bir parçası haline gelir. Bununla birlikte jest, mimik, hareket, bakış gibi sözel olmayan iletişim araçları önem kazanır.

Araştırmacılar konuşma dilinde bir yandan yeni şekillerin üretilmesi, diğer yandan ise hazır kalıpların kullanılması olmak üzere iki karşıt eğilimden söz ederler (Zemskaya vd., 1981, s. 6-7):

1. Konuşucu konuşma dilinde standart yazı diline göre daha kolay, sık ve serbest şekilde kelime, birleşik ve öbek gibi yeni birimler üretir. Cinas, şaka, kaba söz, küfür, yazı diline göre yanlış şekilde üretilmiş ve kullanılan yapılar, ses taklitleri; konuşma diline özgü tipik unsurlar sayılır.

2. Konuşma dili; hazır yapıların, kalıplaşmış birliklerin, değişik şablonların kullanıldığı bir sistemdir. Konuşma hazırlıksız ve kimi kere otomatik yapıldığı için konuşan kişi sıkça hazır yapılara başvurur. “En az çaba yasası” gereğince kısıtlı ve sınırlı imkanlarla geniş ve derin yapıları anlatım birimleri aktarılır.

Yukarıda söz edilen özelliklerin yanı sıra konuşma diline özgü şu hususları da sıralayabiliriz:

1. Tipik iletişim işlevi. Bildirinin doğru şekilde söylenmesinde ve alıcı tarafından anlaşılmasında vurgu, süre, ton, ezgi, durak gibi parçalarüstü birimler ön plana çıkar (*avŠAM oldu* “akşam oldu” krş. *AVşam oldu* “(olay) dün akşam oldu”).

2. Söylem işaretleyicilerinin daha sık kullanımı. Boşlukları doldurmak için semantik içeriği olmayan kelimeler (T. *şey, yani, işte*; Gag. *nestä, töö, töölä, tebu*), kipsel işaretleyiciler (T. *bence, aslında, tabii*; Gag. *olmalı, allele, bana kalsa*) tercih edilir.

3. Tipik olmayan sözdizimsel yapıların sık kullanımı. Konu ve odak, bilinen ve yeni bilgi gibi karşıtlıkların cümle yapılandırması standart dışı olabilir (*olmadı vakidim benim dinnenmä* “benim dinlenecek vaktim olmadı” = *benim dinnenmä vakidim olmadı*).

4. Bağlaçsız birleşimlerin daha sık kullanımı. Cümleler mümkün olduğunca basitleştirilir, bağlaçsız yapılar tercih edilir (*başardı on klas, školaa gideräk üürendi traktärist, verdilär onnära školäda prava* (I/197) “on sınıflı okulu bitirdi, okula giderken traktör sürmeyi öğrendi, onlara ehliyet okulda verdiler”).

5. Sözdizimsel yapıların karıştırılması. Konuşmanın akıcılığından ve otomatik hale gelmesinden yapılar iç içe girebilir, sınırları kesin olmayabilir (*böön dä ič unutmäärim, avšamdän dikti bir čivit čikma, töönu istedim söölemä* (III/92) “bugün de hiç unutmuyorum, akşamdan bir çift çıkma çarık dikti, işte bunu söylemek istedim”).

6. Tamamlanmamış cümleler. Konuşucu bazen dikkatsizlikten, acele ettiğinden veya başka nedenlerden bir yapıyı bitirmeden diğerine geçebilir. Kimi durumlarda konu değişince cümle tamamlanmamış kalır (*bobam vosemnaťätävã goda vosemnaťätävã fevrälä, vosemnaťätävã dä dekäbrä* (III/4) “babam on sekiz Şubat on sekiz yılında [doğdu], on sekiz Aralıkta da [öldü]”).

Konuşma dilinin gerçekleştiği diyalog ve monolog olmak üzere iki söylem türü vardır. Diyalog, en az iki kişinin karşılıklı olarak konuşmasına denir. Tarafların bir sese veya harekete kadar daralabilen replikleri çoğu kez eksiltilebilir. Monolog şeklindeki konuşma ise ağırlıklı olarak tek kişi tarafından yapılır ve gerektiğinde dinleyicinin onay, kabul,

şasıırma veya soru işlevli replikleri olur. Diyalog konuşmalarının incelenmesi ayrı yöntemleri gerektirdiği, araştırma sorularının da başka konulara odaklandığı için bu çalışma; konuşucunun kendini rahat ve serbest hissettiği, bildiriği istediği biçimde ve söylem çerçevesinde aktardığı monolog şeklindeki metinler esasında yapılmıştır.

Gagauzlar, Gagauzya, Gagauzca

Gagauzlar, günümüzde başta Moldova olmak üzere Ukrayna, Bulgaristan, Yunanistan, Rusya ve diğer eski Sovyet ülkeleri, Türkiye, ABD ve Avrupa ülkelerinde yaşayan bir halktır. Moldova ve Ukrayna Gagauzlarının ataları XVIII. yüzyılın ikinci yarısından 1830'lu yıllara kadar başta Dobruca olarak adlandırılan bugünkü Bulgaristan'nın kuzey-batı bölgesi olmak üzere Balkanlardan Tuna'nın kuzeyine göç etmişlerdir. Prut ve Dinyester nehirlerinin arasındaki Basarabya bölgesi 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Bükreş Antlaşması'na göre Rusların eline geçince Gagauzlara Balkanlardan gelen diğer Hristiyan halklarla birlikte Çarlık hükümet tarafından kolonist statüsü verilmiştir (Şabaşov, 2006, s. 33-37). XX. yüzyılda bu topraklar birkaç defa el değiştirmiş, Romanya Krallığı, Sovyetler Birliği ve 1991'den sonra bağımsız Moldova Cumhuriyetinin parçası olmuştur. Basarabya'nın güney-doğu kısmı Ukrayna'ya geçtiği için Gagauzların bir kısmı Ukrayna vatandaşı olmuştur. Daha erken dönemlerde Ukrayna'nın diğer bölgelerine farklı nedenlerden göç eden Gagauzlar da vardır. Ukrayna Gagauzlarının sayısı tahminen 40 000 civarındadır, 2001 yılının resmi verilerine göre 31 900'dür (Hünerli ve Arnaut, 2017, s. 17). 1829-1830 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Dobruca'da yaşayan Gagauzların bir kısmı Doğu Trakya'ya yerleşmiştir. Bu Gagauzlar Lozan Antlaşması gereğince Yunanistan'a gönderilmiş ve çoğunlukla Türkiye sınırlarına yakın bölgelere yerleşmişlerdir (Hünerli, 2019, s. 7). Dobruca'da kalanlar ise bugünkü Bulgaristan Gagauzlarına temel oluşturmuştur. Bulgaristan ve Yunanistan Gagauzlarının sayısı hakkında resmi veriler bulunmamaktadır.

Moldova Gagauzları 1990 yılında Kişinev tarafından tanınmayan bağımsız Gagauz Cumhuriyetini ilan ederek Gagauzların yoğun yaşadığı bölgenin siyasi yapılanmasının temelini atmışlardır. 1994 yılında Moldova parlamentosunun aldığı özel kanunla Gagauzya

(eşdeğer ismi Gagauz Yeri) Moldova Cumhuriyetinin bünyesinde özerkliğe sahip bölge olarak tanınmıştır. Gagauzya'nın en büyük şehri Komrat halk oylamasıyla başkent olmuştur.

Bugün Gagauzya Komrat, Çadır ve Valkaneş olmak üzere üç ilçeden oluşur. Şehir statüsünde olan ilçe merkezlerinden başka bu ilçelere bağlı olan 23 belde vardır. 2014 yılında yapılan nüfus sayımına göre Gagauzya'da 134.132 kişi yaşamaktadır². Nüfusun % 83,8'i Gagauzlar (112,4 bin), % 4,9'u Bulgarlar (6,6 bin), % 4,7'i Moldovalılar (6,3 bin), % 3,2'i Ruslar (4,3 bin), % 2,5'i Ukraynalılar (3,3 bin), % 0,9'u diğer milletler (1,2 bin) oluşturur.

Gagauzya'nın resmi dilleri Gagauzca, Rumence ve Rusçadır. Resmi olarak her üç dil de aynı hukuki statüye sahip olmakla birlikte dillerin fiili kullanım alanları aynı değildir. İkisi Rumence, biri Türkçe eğitim veren okullar ayrı tutulduğunda eğitim dili Rusçadır. Gagauzca anadili olarak sadece Gagauz çocukları için zorunludur. Gagauz dili ve edebiyatı dersinden başka Gagauz halkının kültürü, tarihi ve gelenekleri isimli ders de Gagauzca okutulur. Komrat Devlet Üniversitesinin hukuk, milli kültür, ziraat ve iktisat fakülteleri ağırlıklı olarak Rusça eğitim verir. *Lingua franca* işlevini gören Rusça siyaset, medya, ekonomi, eğitim gibi bir çok alanda baskın dildir.

2018 yılında Gagauzya Halk Topluğu'nun Gagauzcanın kullanım alanının genişletilmesini öngören kanununun yürürlüğe girmesiyle ilkokullarda beden eğitimi gibi bazı dersler Gagauzca verilmeye başlanmıştır. Bu kanun; Gagauzca edebi eserlerin yayınlanmasını, ünlü tiyatro eserlerinin Gagauzcaya çevrilip sahnelenmesini, kreşlerde, okullarda,

---

² Bu veriler Moldova Cumhuriyeti İstatistik Kurumu sitesinden alınmıştır [elektronik kaynak] http://www.statistica.md/public/files/Recensamint/Recensamint_pop_2014/Rezultate/Tabele/Caracteristici_populatie_RPL_2014_rom_rus_eng.xls. Erişim tarihi 25.04.2021. 2004 yılının verilerine göre Gagauzya'nın nüfusu 155 646 kişidir.

kolejlerde ve üniversitede Gagauzca ders verecek öğretmenlerin ek maaş almasını ve benzer faaliyetleri öngörmüştür³.

Gagauzca, Baskakov'un Türk dilleri tasnifine göre tarihteki Peçenek ve Uz boylarının dilleriyle birlikte Oğuz grubunun Oğuz-Bulgar altgrubunda yer alır (1952). Ön damak ünlülerden önceki ünsüzlerin palatalleşmesi açısından Gagauzca Karaycaya ve Çuvaşçaya yakınlık gösterir. Ancak bu özelliğin Eski Bulgarca ve Kıpçakça ile temaslar sonucunda geliştiği tezi sorgulanabilir. Bu dillerdeki ünsüz palatalleşmesi Rusça ve diğer Avrupa dillerinin etkisiyle gelişmiş olabilir. Türk dillerini fonetik özelliklerine göre tasnif eden Tekin, Gagauzcayı Türkçe ile birlikte olduğu *dağlı* grubunun *yev* bölümüne yerleştirir (1989). Gagauzcanın "Oğuz Türkçesinin ayrı bir kolu olarak Hazar denizinin kuzeyinden Karadeniz'in kuzey kıyılarını aşarak Güney Rusya bozkırları boyunca batıya göç etmiş ve Tuna'nın aşağı bölgelerinde yerleşmiş" olduğu tahmin edilir (Özkan, 2019, s. 69). Dobruca'da Türkçenin bazı Anadolu ağız unsurlarını ve doğrudan temas etmediği Arapça, Farsça gibi dillerden alınan kelimeleri Türkçe üzerinden benimsemiştir.

Gagauzcanın tarihi rekonstrüksiyonu, elimizdeki ilk Gagauzca metinlerin XIX. yüzyılın sonuna ait olduğundan neredeyse mümkün değildir. Gagauzların göçleri ve hareketleri tarihi kaynaklarda XVIII. yüzyılın sonundan başlayarak her ne kadar takip edilebilse de XIX. yüzyılın başında konuşulan dil hakkında şimdiye kadar kaynak bulunmamıştır. Diğer bir sorun, XIX. yüzyılda ve hatta XX. yüzyılın ilk yarısında hem Gagauzların konuştuğu dili hem de yabancıların Gagauzların dilini Türkçe olarak adlandırmasıdır. Yazılı kaynaklarda dil isminin *Türkçe* > *Türkçe-Gagauzca* > *Gagauzca-Türkçe* > *Gagauzca* olarak değiştiği gözlemlenebilir. Gagauzların milli kimlik inşası sürecinde büyük rol oynayan Ortodoks papaz Mihail Çakır (1861-1938) dil isminin halk ismine bağlandığı geçiş dönemde faaliyet göstermiştir. 1911-1912 yıllarında broşür halinde basıp sonra sayfalarını ciltlediği İncil'in kapağında *Evangelie Gagauzça Türkçe* yazmış, 1938 yılında çıkardığı

---

³ Gagauzya Halk Toplusu sitesi [elektroik kaynak] <https://www.halktoplushu.md/index.php/zakonodatelstvo-ato/zakony-ato-gagauzya/2510-zakon-30-xvii-vi-ot-26-oktyabrya-2018-g-o-rasshireniy-sfery-primeneniya-gagauzskogo-yazyka>. Erişim tarihi 25.04.2021.

sözlüğü ise *Dicționar gagauzo(tiurco)-român*⁴ olarak adlandırmıştır. Gagauzca dua kitabının 1935 tarihli ikinci baskısında *gagauz dili* tabirini kullanmıştır: *Bu dua kitabını geçirdi gagauz dilinâ protoierey Mihail Çakir*⁵ (bk. Kopuşçu, 2015, s. 108-126; Hünerli, 2019).

Bugünkü Moldova ve Ukrayna Gagauzlarının konuştuğu ağızlar merkez ve güney olmak üzere iki ana ağız teşkil eder (Pokrovskaya, 1997, s. 33-35). Merkez ağız genelde Komrat ve Çadır ilçelerinde konuşulurken, Valkaneş merkezi ve etrafındaki beldeler güney ağızını oluşturur. Ukrayna'daki ağızlar da bu iki ana gruba dahil edilir (Özkan, 2018, s. 70).

Güney ağızı Slav dillerinden daha az etkilendiği için merkez ağızına kıyasla Türkçenin Balkan ağızlarına daha çok yakınlık gösterir. Farklılaşma en çok fonetik ve leksikoloji katmanlarında belirir. Aşağıda ağızlar arasındaki farklılıkların bazıları sıralanmıştır (güney ağızı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Tukan, 1964).

Merkez ağızı:

1.1. Ünlü indirgemesi büyük derecede olabilir

parêy, burêy, bulêydim

aliĭam, geliĭek, yapıĭez

yevdiydim

1.2. /ä/ fonemi gelişmiştir

bän, sän, geĭä, köpään

1.3. [o] ve [ö] ünlüleri korunur

boba, booday

Güney ağızı:

1.1. Ünlü indirgemesi az derecededir

parayî, burayî, bulayîm

alajam, gelejek, yapajaz

yevdeydim

1.2. /ä/ fonemi yoktur

ben, sen, geĭe, köpeen

1.3. [o] ve [ö] ünlüleri bazen daralır

buba, buoday

⁴ Sözlüğün altbaşlığı şu şekildedir (transkripsiyon orijinal imladan tarafımızca yapılmıştır): *Lafluk gagauzça (türkça) hem romınca (moldovanca) Bessarabiyalı gagauzlar için*. Diller parantez içindeki varyantlarıyla eşdeğer olarak verilmiştir.

⁵ Transkripsiyon orijinal imladan tarafımızdan yapılmıştır.

ölä, sölä

1.4. Kelime başında /h/ korunur

haber, hadi, hasta

1.5. Çoğul ekindeki /r/ korunur

aldılar, gelmişlär

2.1. Şimdiki zaman eki *-(ê)êr/-(e)er*

alêr, gider, sesleer

2.2. İstek kipi 2. tekil ve 2. çoğul şahıs eki -
(y)a/-(y)ä

alasîn, veräsin, bekleyäsiniz

3.1. Arapça ve Farsça kökenli bazı kelimeler Rusça kopyalarla değiştirilmiştir

načalnik < Rus. naçalnik

bukinbar < Rus. bakenbardı

3.2. Türkçe kökenli bazı kelimeler yabancı dillerden giren kopyalarla değiştirilmiştir

molik < Rus. mol'

pol < Rus. pol

farfuri < Rum. farfurie

fusta < Rum. fustă, yupka < Rus. yubka

kupriva < Bulg. kopriva

üle, süle

1.4. Kelime başında /h/ düşer

aber, adi, asta

1.5. Çoğul ekindeki /r/ düşer

aldıla, gelmişle

2.1. Şimdiki zaman eki *-iy/-iy*

aliy, gidiy, sesliy

2.2. İstek kipi 2. tekil ve 2. çoğul şahıs eki -
ay/-ey

alaysîn, vereysin, bekleysiniz

3.1. Arapça ve Farsça kökenli bir çok kelime korunmuştur

zaabit “yönetici”

zülüf “zülüf”

3.2. Türkçe kökenli kelimeler çoğunlukla korunmuştur

güve “güve”

döşeme “taban döşemesi”

çini “tabak”

yeteklik “eteklik”

sirgan “ısırgan”

Gagauz ağızlarını inceleyen araştırmacılara göre bu ayrımların kökenleri Gagauzların Balkanlardan göç etmelerinden önceki dönemlere kadar gider (Pokrovskaya, 1997, s. 41). Özkan, Gagauzcanın merkez ağzının Türkçenin Deliorman ağzına, güney ağzının ise Dobruca ağzına yakın olduğunu yazar (2019, s. 73). Gagauzcanın dil ilişkileri sonucunda

ortaya çıkan sentaktik özellikleri araştıran Menz; Gagauzcanın Türk lehçesi olduğu, yabancı dillerin etkisi altında kalıp bir dizi sentaktik ve leksikolojik kopya aldığı kanaatindedir (1999, s. 2-3).

Kıpçak Kasabası

Kıpçak, Gagauzya'nın Çadır ilçesine bağlı bir kasabadır. Gagauz yerleşim merkezlerinin nüfus sıralamasında beşinci yerdedir. 2017 yılı verilerine göre yüz ölçümü 102,4 km², nüfusu 9.791 kişidir ⁶. Moldova'nın Ukrayna sınırında yer alan Kıpçak, çoğunluk olarak Bulgarların yaşadığı Taraklı (Taraclia) ilçesiyle çevrelenmiştir⁷.

Milli yapı açısından Kıpçak homojen bir yerleşim merkezidir. Gagauzlar salt çoğunluk oluşturur; Rus, Bulgar, Roman, Moldovalı, Ukraynalı ve diğer milletlerin sayısı çok azdır. Karışık ailelerde doğan çocuklar ve Gagauz olmayan anneleri veya babaları genel olarak Gagauzcaya hakim olurlar, bu açıdan günlük hayatta Gagauzca baskın dil sayılabilir. Diğer taraftan son yıllar çok daha belirgin hale gelen, küçük çocuklarla Rusça konuşma eğilimi vardır. Bir çok aile, ebeveynlerin her ikisinin ve evdekilerin hepsinin Gagauz olmasına rağmen çocuklara küçük yaşlardan itibaren Rusça öğretmeyi tercih eder. Böyle duruma maruz kalan kimi çocuklar kreşe veya okula başladıklarında Rusçayı Gagauzcadan daha iyi bilir ve anadilini konuşmakta zorlanırlar.

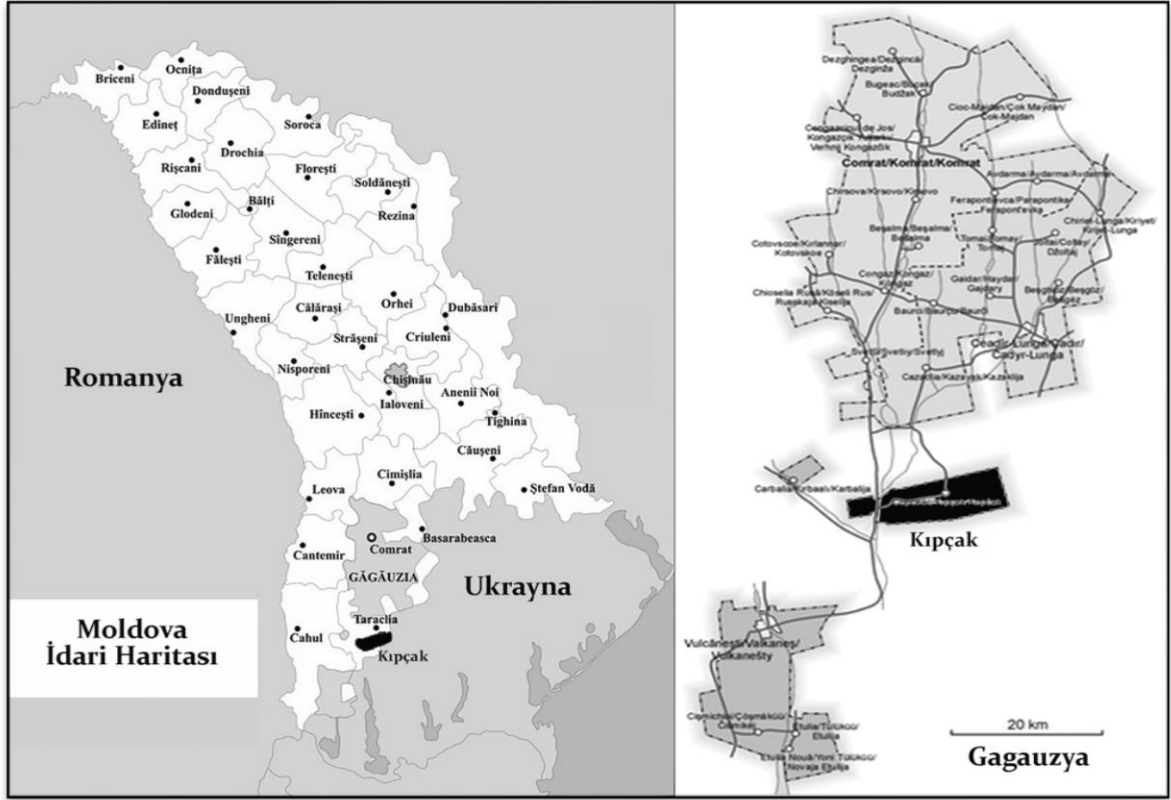
Dört kreş ve iki lisede yaklaşık 1700 öğrenci eğitim görür. Müfredat dışı olarak kültür evi, spor merkezi ve kilise okulu da eğitim verir. Sağlık merkezi ve yeni açılan huzur evi sosyal hizmetler sunar. Ortodoks kilisesinin yanı sıra Baptist ve diğer Protestan ibadethaneleri de faaliyet gösterir, ibadetlerde çoğunlukla Eski Slavca ve Rusça kullanılır. Tarım sektöründe en büyük şirket Sovyetler Birliği döneminden kalan kolhoz, sanayide ise Türk yatırımcılarının açtığı tekstil fabrikasıdır. İşsizlik, maaşların düşük olması ve diğer ekonomi

⁶ Veriler Kıpçak belediyesi sitesinden alınmıştır [elektronik kaynak] <http://www.copceac.md/chislennost-naseleniya/>. Erişim tarihi 27.04.2021.

⁷ Toprak bütünlüğü olmayan Gagauzya dört parçadan oluşur: kuzeyde Komrat ve Çadır ilçeleri, güneyde Valkaneş ilçesi, doğuda Kıpçak, batıda Kırbaalı.

sorunlar, çalışabilecek yaşta olan Kıpçaklıların –Moldova genelinde olduğu gibi– çalışmak üzere yurt dışına gitmelerinin ana nedenidir.

Harita 1. Moldova ve Gagauzya Haritası

XIX. yüzyılın başında Gagauzlar Balkanlardan gelen diğer Hristiyan göçmenlerle birlikte bu topraklara yerleşmeden önce Bucak olarak bilinen bu bölgede yarı göçebe hayatını süren Bucak Nogayları yaşamıştır (Russev, 2012, s. 140). Nogayların bıraktığı yerleşim merkezlerinin yerinde veya onlara yakın olan yerlerde kolonilerini kuran Gagauzlar eski yer isimlerini korumuştur: Komrat, Caltay, Kazayak, Baurçu, Kongaz, Avdarma, Beşgöz. Kıpçak kasabasının eski adı Tatar-Kıpçak⁸ ismi 1940 yılında yerel Sovyet iktidarı kararıyla değiştirilmiştir (Kopuşçu, 2019, s. 10).

⁸ Yer ismi Rusça kaynaklarda Tatar-Kopçak şeklinde olduğu için Gagauzca telaffuzu (*Kıpçak*) resmiyata yansımamıştır. Bu durum bugünkü yazılıştta da devam eder: Rum. *Copceac*, Rus. *Kopçak*.

Kıpçak ismi araştırmacıları ve okuyucuları yanıltabilir. *Kıpçak konuşma dili* veya *Kıpçak ağızı* gibi öbeklerde geçen isim Gagauzların yaşadığı kasabanın ismidir ve Türkçenin Kıpçak grubu veya Kıpçak boyları ile ilişkisi yoktur.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Konusu Gagauz konuşma dili olan bu çalışma Kıpçak kasabasında derlenen metinler temelinde yapılmıştır. Araştırmanın odaklama boyutu Kıpçak ağızını ön plana çıkarırken, genelleme boyutu konuşma dili özelliklerine dikkat çeker.

İlk Gagauzca metinleri yayımlayan Moşkov'un (1895, 1904) dil üzerine yaptığı gözlemler ve notlardan başlayarak XXI. yüzyılda basılan gramer kitapları ve makalelere kadar *konuşma dili* ayrı bir olay olarak incelenmemiştir. Dmitriyev (1955, 1962a, 1962b) Moşkov'un derlediğı folklor metinlerinden yola çıkarak Gagauzcayı başta Türkçe olmak üzere diğerk Türk dillerinden ayıran özelliklerin ana hatlarını çizmiştir. Onun öğrencisi Pokrovskaya (1960a, 1964, 1997) Gagauzcanın akademik gramerinde derlediğı konuşma dili metinlerini de kullanmıştır, fakat onların yanı sıra folklor metinlerinden ve edebi eserlerden de yararlanmıştır. Gagauzcanın güney ağızını inceleyen Tukan (1964) kaynak kişilerden ağırlıklı olarak masal derlemiş, günlük konuşmaları pek kullanmamış ve çalışmasını diyalektolojik boyutla sınırlı tutmuştur. Özkan (1996, 2019) Gagauzcanın gramerini yazılı kaynaklar esasında yazmıştır. Gagauzcanın söz dizimini dil ilişkileri teorisi açısından ele alan Menz (1999) çalışmasını konuşma metinleri üzerinde yapmış, yazılı metinlere düşmeyen konuşma dilinin bir çok sentaktik özelliğini ortaya koymuş ve kopyaların kaynaklarını tespit etmiştir. Bu tez Menz'in çalışmasının devamı sayılabilecek şekilde hazırlanmıştır.

Gagauzlar günlük hayatta standart yazı dilini kullanmazlar. Yazı geleneğı olmadığı için Gagauzca kitap okuma neredeyse okullardaki derslerle sınırlı kalır. Siyasetçilerin kimi defa kullandıkları ve medyanın Gagauzca varyantı halka çok suni gelebilir. Resmi dilin söz varlığı son yıllar Türkçeden giren kopyalarla zenginleşirken konuşma dilinde Rusça kopyalara ağırlık verilir. Bu yüzden Gagauzların gerçek anadilini konuşma dili teşkil eder.

Bu çalışmanın temel amacı Gagauz konuşma dilinin tipik özelliklerini ortaya çıkarmak ve Kıpçak ağzının fonetik ve diğer ana karakteristiklerini tespit etmektir. Bu amaca ulaşabilmek için inceleme şu çerçevede sınırlarında yapılacaktır:

1. Ses envanterinin çıkarılması.
2. Fonemlerin, varyantların ve aralarındaki ilişkilerin tespit edilmesi.
3. Parçalarüstü birimlerin işlevlerinin ve kullanım özelliklerinin belirlenmesi.
4. Ses değişimlerinin betimlenmesi.
5. Türkçe ve yabancı kökenli kelimelerin oranının çıkarılması.
6. Kopya kelimelerin uyarlanma modellerinin tarif edilmesi.
7. Konuşma diline özgü leksikolojik unsurların belirlenmesi.

Bu araştırmanın, Gagauzya'nın dil atlası hazırlandığında Kıpçak ağzı hakkında bilgi sunan kaynak olarak yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Türkçenin ve diğer Türk dillerinin konuşma dili olarak incelendiği çalışmaların hazırlanmasında faydalı olacaktır. XXI. yüzyılın başında konuşulan Gagauzcanın özelliklerini yansıtan kaynak sıfatında sonraki araştırmalara katkı sunacaktır.

Kaynak Kişi

Konuşma metinlerinin derlenmesinde kaynak kişinin seçilmesi çok önemlidir. Türkçenin ağızları üzerine yapılmış olan çalışmalarda genellikle konuşturulan kişilerin eğitim durumuna, ağzını konuştuğu bölgeyi terk etmemiş olmasına, ağız özelliklerini koruyor olmasına, yaşına ve cinsiyetine dikkat edilmiştir (Demir, 1998). Kadınların erkeklere göre yaşadıkları bölgeye daha bağlı olduğu ve yerel unsurları daha iyi korudukları gibi varsayımlar yaygındır. Okuryazarlığı olmayan kişilerin yazı diline meyletmeyeceği düşünüldüğü için ilk olarak bu informantlar tercih edilir. Derleme sırasında derlemcinin gözlemci statüsünde kalması, konuşmaya aktif olarak katılmaması ve yerliler gibi konuşması kaliteli malzeme elde etmeyi sağlayan faktörlerdir (Demir, 1999).

Derleme Kıpçak kasabasında iki zaman aralığında yapılmıştır: 1. 18 Temmuz 2019 – 17 Ağustos 2019, 2. 20 Ocak 2020 – 28 Ocak 2020. Konuşucuların evlerinde (odada, kapı önünde, bahçede) yapılan mülakatların ses ve görüntü kayıtları alınmıştır. Ses kaydı Sony ICD-UX560 cihazı, video kaydı ise Canon EOS 1300D kamerası ile yapılmıştır. Mülakattan önce kayıtların tez çalışması için yapıldığı, metinlerin bir kısmının basılabileceği ve basıldığında konuşanların soy isimlerinin yazılmayacağı tarafımızdan söylenmiştir. En genci 59 yaşında, en yaşlısı ise 96 yaşında olmak üzere on altı kişinin konuşması kaydedilmiştir. Kaynak kişilerin ortalama yaşı 78,1'dir. Kadınların sayısı erkeklere göre iki kat fazladır (5 erkek, 11 kadın).

Kıpçak doğumlu olduğum için kaynak kişilerle irtibat kurmak ve onları kameranın karşısında konuşturmak zor olmamıştır. İkişiyse ancak mülakat sırasında tanışmama rağmen yeni tanışıklığımız malzemenin kalitesine yansımamıştır. Geri kalan ön dört kişi akraba, komşu ve yakın tanıdık olduğu için konuşmalar genellikle samimi ortamda gerçekleşmiştir. Kimi mülakatlar (I, III, V, VIII, XI, XII, XIII, XV) üçüncü şahıslar olmadan yapılırken, kimilerine bir (IX, X, XVI) veya daha çok kişi (II, IV, VI, VII, XIV) katılmıştır. Üçüncü kişilerin olması bazen faydalı olabilir; konuşan kişi sürekli derlemeciye ve kameraya odaklanmaksızın diğer kişilerle de konuşur, açtıkları ilginç konulara geçip sayelerinde önemli olayları hatırlayabilirler. İkişiden fazla kişinin konuşmasının dezavantajlı tarafı, kaydın kalitesini düşürebilecek gürültülü konuşmak, konuşucunun sözünü kesmek, bitirmediği bir konudan başka konuya geçmek olabilir. Genelde üçüncü şahıslar (konuşanın çocuğu, tanıdığı, diğer konuşucu) konuşmaya fazla müdahale etmemişlerdir. Bu davranış, mümkün olduğu kadar pasif derlemeci ve daha çok gözlemci kalma taktiği ile örtüşmüştür. Bu usul konuşmacının monolog şeklinde konuşmasına, acele etmeksizin istediği konu üzerinde durmasına imkan sağlamıştır. Kısacası, konuşmanın akışı genelde konuşucuya bırakılmıştır. Karşılıklı repliklerden, kısa cevaplardan, eksilteli yapılardan bilerek kaçınılmıştır. Konuşmanın başında ve devamında da genel sorular sorulmuş, bir konudan diğer konuya geçiş replikleri yapılmıştır. Kaynak kişilere benzer sorular sorulmuştur:

- Kendinizi tanıtır mısınız (isim, doğum tarihi, eğitim durumu)?
- Küçüklüğünüzden söz eder misiniz?

- 1946-1947 yıllardaki açlığı nasıl geçirdiniz?
- Eski geleneklerden hangilerini hatırlıyorsunuz?
- Ne iş yaptınız? Nerede çalıştınız?
- Eşinizle nasıl tanıştınız? Nasıl evlendiniz?
- Hayatınızdan ilgi çekici bir şey anlatır mısınız?

Görüldüğü gibi konuların çoğu konuşurulan kişilerin küçüklük ve gençlik dönemlerini kapsar. Yaşlıların bu tür konular üzerine uzun uzun konuşma alışkanlıkları monolog metinlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Yaşlıların diş noksanlığı derleme sırasında dikkat edilmesi gereken bir husustur. Konuşturulan kişilerin birkaçında diksiyon sorunu görülmüş (VIII, X, XV), fakat bu eksiklik derlenen malzemenin kalitesini bozacak kadar çok değildir. Araştırmanın fonetik kısmı hazırlanırken bu kişilerin peltek diyebileceğimiz bir tarzda konuştukları göz önünde bulundurulmuştur.

Kaynak kişilerin eğitim durumları bir yıllık eğitim tecrübesinden mesleki okul mezuniyetine kadar farklılık gösterir. Kıpçak'ta eğitim almamış birini bulmak mümkün değil denilebilir. 1930'lu yıllarda doğmuş kişilerin eğitim süreleri bir veya birkaç yıla sınırlı olabilir, fakat İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün çocuklar az veya çok okumuş, en azından ilkokulu bitirmişlerdir. Okuryazarlığı olmayan iki kişi (IV kadın, X kadın) sadece bir yıl, bir kişi ise (IX erkek) iki yıl okula gitmiş, sonrasında farklı nedenlerden eğitime devam edememiştir. Üçü 4. sınıfa kadar olan Rumence ilkokulu bitirmiş (XIII, XV, XVI), diğerleri derslerin Rusça okutulduğu ilkokul, ortaokul ve mesleki okullardan mezun olmuştur. Anna A.'nın (I, 72 yaşında) anlattıklarına göre 1895 doğumlu dedesi okumuş biri olarak –ki o dönemlerde okumuşluk Rusça okuma yazma ve konuşmayı bilmek anlamına gelir– ona Rusça okumayı, saymayı ve dua etmeyi küçükten öğretmiştir. Stefanida K. (IV, 83 yaşında) on dört yaşındayken babasıyla Rusya'ya gittiğinde hiç Rusça bilmiyormuş. Genelde erkeklerin Rusçayı daha iyi bildikleri söylenebilir, bu yüzden mülakatlar çoğunlukla kadınlarla yapılmıştır.

Aşağıda konuşucuların cinsiyeti, yaşı ve eğitim durumu gösterilmiştir.

Tablo 1. Kaynak Kişiler

Kaynak kişi	Cinsiyet	Yaş	Eğitim durumu
I	kadın	72	ortaokul
II	kadın	68	mesleki okul (muhasibecilik)
III	erkek	70	mesleki okul (müzik)
IV	kadın	83	1 sınıf (okuryazarlığı yok)
V	erkek	77	ortaokul
VI	kadın	59	ortaokul
VII	kadın	77	ilkokul
VIII	kadın	67	ortaokul
IX	erkek	92	2 sınıf (Rumence)
X	kadın	90	1 sınıf (okuryazarlığı yok)
XI	kadın	77	6 sınıf
XII	kadın	79	ortaokul
XIII	kadın	82	ilkokul (Rumence)
XIV	kadın	77	ilkokul
XV	erkek	96	ilkokul (Rumence)
XVI	erkek	85	ilkokul (Rumence)

Yöntem

Konuşma dilinin ana karakteristiklerinden biri çeşitliliktir. Ulusal bir dili konuşanlar aynı dilsel sistem çerçevesinde iletişim gerçekleştirirler de bölgeler, köyler ve hatta bireyler arasında dil kullanımını açısından pek çok farklılık olabilir. Aynı kişinin dili hem zamanda hem mekanda değişkenlik gösterebilir. Yazı ve konuşma dilleri de bir dilin çeşitleridir. Ünlü dilbilimci Martinet, dilbilimin kuralcı olmaması gerektiğini savunur. Ona göre bir araştırmanın bilimsel olması için araştırma dil olaylarının gözlemlenmesi ve bu olayların

arasından belirli estetik veya ahlaki ilkeler adına ayırım yapılmaması temelinde yürütülmelidir (1980, s. 6-7).

Kıpçak kasabasında konuşma metinlerinin derlenmesi amacıyla alan araştırması yapılmıştır. Derleme, betimleyici dilbilim alan araştırmasının şu ilkeleri bazında gerçekleştirilmiştir (Chelliah ve Reuse, 2011, s. 8):

1. Konuşma dilinin belgelenmesi ve betimlenmesi amacıyla veri toplama.
2. Konuşucularla bizzat görüşme yoluyla veri toplama.
3. Konuşucuların dili doğal bir şekilde kullandıkları ortamda veri toplama.

Bu çalışmaya esas olan metinler ses ve görüntü olarak kayda alınmış, sonradan deşifre edilerek Türkolojide kullanılan alfabenin Gagauzcaya uyarlanmış varyantıyla yazıya aktarılmıştır (bk. Tablo 1. Uyarlanmış Gagauz Alfabeti). Konuşma metinlerinde cümle sınırlarının belirlenmesi zor olduğu için öbekler durakların olduğu yerde parantez içindeki rakamlarla sıralanmıştır. Kaynak kişilere atıflar Romen rakamlarının kaynak kişiyi, Arap rakamlarının ise konuşmasındaki öbeği gösterir şekilde düzenlenmiştir. Örneğin: birinci kişinin ön beşinci öbeği (I/15). Bir kişinin konuşması konu veya bloklara göre paragraflara bölünmüştür (bk. Ek 1. Metinler).

Araştırmanın inceleme kısmında genel olarak betimleyici yöntem kullanılmıştır. Fonemler ve varyantların tespit edilmesinde işlevsel dilbilim kuramı uygulanmıştır. Parçalarüstü birimlerinin daha elverişli bir şekilde irdelenmesi amacıyla Praat 6.1.12 programında örnek parçaların spektrogramları çıkarılmıştır. Ses değişimleri incelenirken bazen karşılaştırmalı yöntem, bazen ise karşılaştırmalı-tarihsel yöneme başvurulmuştur. Etimolojik yöntem kelimelerin kökenlerinin belirlenmesi için faydalı olmuştur. Kopya kelimelerin Gagauzcaya uyarlanmasından söz edilirken Johanson'un (2007) kod kopyalaması kuramından faydalanılmıştır.

1. BÖLÜM

PARÇALI BİRİMLER

XX. yüzyıl boyunca yapılan araştırmalarda Gagauzcanın ses ve fonem sayısı konusunda ortak bir anlayışa varılamamıştır. İlk Gagauzca gramerini hazırlayan Pokrovskaya, dokuzu normal, dokuzu da uzun olmak üzere 18 ünlü ve 22 ünsüz fonemden söz eder (1964, s. 24), fakat daha sonra kaleme aldığı Gagauzca gramer özetinde fonem sayısını 41'e çıkarır (1973, s. 614). Pokrovskaya diğer çalışmasında Gagauzcanın fonoloji sistemini 38 fonemin teşkil ettiğini yazar (1997, s. 53). Bu çalışmalarda fonem tanımı verilmediği için seslerin envanteri çıkarılırken temel alınan esaslar çok esnektir. Leningrad Devlet Üniversitesinden mezun olan yazarın Leningrad Fonoloji Okulunun fonem anlayışını benimsediği söylenebilir. Bu Okulu temsil eden dil bilimcilere göre *fonem*, dilin morfem ve sözcüklerine anlam kazandıran zaman kesiminde parçalanamaz en kısa birimdir; minimal çift oluşturmayan iki ses ise iki ayrı fonem oluşturabilir (Zinder, 2007, s. 54-56).

Gagauzca gramerini inceleyen diğer bilim insanları da fonemleri farklı yaklaşımlarla ele alarak değişik tasniflerde bulunmuşlardır (bk. Doerfer, 1959; Dmitriyev, 1962a; Zajaczkowski, 1966, s. 8-13; Özkan, 1996, s. 41, 66). Gagauzcanın fonetik sistemiyle ilgili görüşlerin çeşitliliği doğrudan fonetik ve fonoloji, ses ve fonem arasında ayırım yapılmamasından kaynaklanır. Bu çalışmada, bugün konuşulan Gagauzcanın ses sistemini incelemek için N. Trubetskoy'un fonoloji anlayışı (2000) ve Prag Dilbilim Çevresi'nin geliştirdiği fonem teorisi esas alınacaktır.

Fonemleri daha küçük alt birimlerden ayırmak için Trubetskoy şu kuralları geliştirmiştir (2000, s. 51-57):

1. Aynı konumda bulunan iki ses, kelimenin anlamını değiştirmeksizin birbirinin yerinde kullanılıyorsa, bu iki ses aynı fonemin varyantlarıdır⁹. Bu tür varyantlar genel ve şahsi olmak üzere ikiye ayrılır. Her konuşurun kullanabildiği genel varyantlar yanlış veya anormal kullanım sayılmaz ve esas varyantlarla birlikte geniş kitle tarafından kabul görür. Örneğin, Türkçe konuşmada farklı duyguların ifadesi için uzatılan ünlüler ayrı fonem teşkil etmez: *amaan, bak seen, hadi yaa*. Almanca kelime başındaki ünsüzler uzayabilir: *sso? schschön!* şahsi varyantlar ise belli ağızlarda veya belli kişilerin konuşmasında görülen yan seslerdir. Kimi Türkçe ağızlarında bulunan [ŋ] sesi bunun örneğidir: *baņa, anlaşmak, siņek*.

2. Aynı konumda bulunan iki ses, birbirinin yerini alınca kelimenin anlamı değişiyorsa bu iki ses iki ayrı fonemi temsil eder. Türkçede /k/, /m/, /s/ gibi ünsüzler birbirinin yerine geçince anlam değiştirici özelliğini taşır: *kum – mum, kus – sus, mis – sis*.

3. Boğumlanma veya akustik özellikleri benzeyen iki ses, aynı konumda birbirinin yerine geçemiyorsa, bu sesler aynı fonemin tamamlayıcı dağılım ilişkisinde bulunan iki varyantıdır. Rusçada [ö] ve [ä] sesleri sadece iki ön damak ünsüzü arasında bulunurken [o] ve [a] bu konuma hiç düşmez. Bu yüzden [ö] ve [o] sesleri /o/ foneminin, [ä] ve [a] sesleri ise /a/ foneminin varyantları olarak değerlendirilir: *сядб* [s'ät'] “otur” – *сад* [sat] “bahçe”.

4. Boğumlanma veya akustik özellikleri benzeyen iki ses, aynı konumda birbirinin yerine geçemiyor, fakat yan yana kullanılabiliyorsa, bu sesler aynı fonemin varyantları değildir. İngilizcede [r] sesi sadece ünlülerden, [ə] ise sadece ünsüzlerden önceki durumda bulunduğundan dolayı bu iki ses 3. madde şartlarına uygun görünüyor olabilir. Fakat *profession* [prə'feʃn] örneğinde olduğu gibi yan yana gelebildiği için aynı fonemin varyantları sayılamazlar.

Fonem, kendi başına bir anlam ifade etmeyen, ancak daha büyük parçaların anlamlarının ayırt edilmesini sağlayan en küçük dil ögesidir. Anlam ayırıcı özellikleri olan fonem bir veya birden fazla varyanttan ibarettir. İki ses aynı konumda anlam ayırıcılık işlevini yerine getirdiği zaman iki ayrı fonem sayılır. Aynı konumda anlam ayırmayan iki ses ise bir

⁹ Leningrad Fonoloji Okulunun temsilcileri, *alofon* terimini başta Trubetskoy olmak üzere diğer araştırmacılar farklı olarak kullandıkları için bu çalışmada alt sesbirim için *varyant* terimi tercih edilmiştir (bk. Kaseviç, 1977, s. 40; Kodzasov ve Krivnova, 2001, s. 337-338).

fonemin ya tamamlayıcı dağılım, ya da serbest kullanım ilişkilerinde bulunan iki varyantı olarak değerlendirilir. İki sesi aynı pozisyonda kıyaslamak için bu dilde ancak kıyaslanan sesle birbirinden farklı olan en az iki sözcüğün olması gerekir. Minimal çift olmadığı sürece aynı pozisyon şartı yerine getirilmemiş sayılır. Bu çerçevede fonem teorisini ve fonemlerin anlam ayırt edici özelliğini esas alarak Türkçenin ses sistemini inceleyen S. Eker, Türkçede ödünç ve parçalarüstü sesbirimler dahil olmak üzere toplam 45 sesbirim olduğunu tespit etmiştir (2007).

Alan araştırması esnasında Gagauz Yeri'nin Kıpçak kasabasında derlenen konuşma metinlerinden yola çıkarak Gagauzcanın ses sistemini incelediğimizde, dokuzu normal, sekizi uzun olmak üzere 17 ünlü ve 21 ünsüz fonem tespit edilmiştir.

Fonemler için uyarlanmış Gagauz alfabesi ve /.../ işareti, sesler için ise Uluslararası Fonetik Alfabe (International Phonetic Alphabet, IPA) ve [...] parantez işareti kullanılmıştır. “...” işareti içinde örnek olarak seçilen Gagauzca kelimelerin Türkçe karşılığı verilmiştir.

Gagauzca örnekler, derlenen metinlerin transkripsiyonunda kullanılmış alfabeye yazılır. Uyarlanmış bu alfabeye Türk dilleri için birçok Türkologun kullandığı sistem esas alınarak Gagauz konuşma diline özgü bazı harfler eklenmiştir.

Tablo 2. Uyarlanmış Gagauz Alfabesi

Harf	Açıklama	IPA karşılığı
A a	art damak, geniş, düz orta damak, geniş, düz (/č/, /j/, /š/, /ž/, /y/ ünsüzlerinden sonra gelir)	[ɑ] [a]
Ă ă	orta damak, yarı geniş, düz (vurgulu heceden önceki hecede bulunur) orta damak, merkezi, düz (vurgulu heceden sonraki hecelerde bulunur)	[ɐ] [ə]
Ä ä	ön damak, geniş, düz	[æ]
B b	ötümlü, çift dudak, patlamalı	[b]
Č č	ötümsüz, diş-damak, patlamalı-sürtünmeli	[tʃ]
D d	ötümlü, diş yuvası, patlamalı	[d]
E e	ön, yarı dar, düz	[e]

Ê ê	ön, yarı geniş, düz (vurgulu hecede bulunur)	[ɛ]
F f	ötümsüz, dış-dudak, sürtünmeli	[f]
G g	ötümlü, ön damak, patlamalı ötümlü, art damak, patlamalı	[ɟ] [g]
H h	ötümsüz, gırtlak, sürtünmeli	[h]
İ i	ön, düz, dar	[i]
İ̇ i̇	art, düz, dar yarı dar (/ç/, /j/, /ş/, /z/, /y/ ünsüzlerinden sonra gelir)	[ɯ] [i]
Ĵ ĵ	ötümlü, dış-damak, patlamalı-sürtünmeli	[dʒ]
K k	ötümsüz, ön damak, patlamalı ötümsüz, art damak, patlamalı	[c] [k]
L l	ötümlü, ön damak, yan-sürtünmesiz ötümlü, art damak, yan-sürtünmesiz	[l] [ɭ]
M m	ötümlü, çift dudak, geniz	[m]
N n	ötümlü, dış yuvası, geniz ötümlü, art damak, geniz (/k/ ve /g/ ünsüzlerinden sonra gelir)	[n] [ɳ]
O o	art damak, geniş, yuvarak art damak, yarı geniş, yuvarlak (/u/ ünlüsüne yaklaşır)	[ɔ] [o]
Ö ö	ön damak, geniş, yuvarlak	[ø]
P p	ötümsüz, çift dudak, patlamalı	[p]
R r	ötümlü, dış yuvası, çarpmalı, tek vuruşlu	[r]
S s	ötümsüz, dış yuvası, sürtünmeli	[s]
Ş ş	ötümsüz, dış-damak, sürtünmeli	[ʃ]
T t	ötümsüz, dış yuvası, patlamalı	[t]
Ṭ ṭ	ötümsüz, damak, patlamalı-sürtünmeli	[ts]
U u	art damak, dar, yuvarlak	[u]

	orta damak, dar, yuvarlak	[u]
Ü ü	ön damak, dar, yuvarlak	[y]
V v	ötümlü, dış-dudak, sürtünmeli	[v]
Y y	ötümlü, ön damak, sürtünmesi, yarı ünlü	[j]
Z z	ötümlü, dış yuvası, sürtünmeli	[z]
Ž ž	ötümlü, dış-damak, sürtünmeli	[ʒ]

Resmi Gagauz alfabesinde olmayan (GDOPK, 2015, s. 5), ancak bu çalışmada kullanılan metinlerin transripsiyonu için uyarlanmış yazı sistemine eklediğimiz harfler şunlardır: ä, ç, ĭ, ĵ, š, ž.

1.1. ÜNLÜLER

Ünlü sesler, boğumlanma sırasında akciğerlerden havanın ses organlarında tam kapanma gibi bir engelle karşılaşmadan ses tellerinin titreşmesiyle oluşan sesler olarak tanımlanır. Ünlüler, nitelik ve nicelik olmak üzere iki ana ölçütle sınıflandırılır. Ünlü niteliği, boğumlanma noktası, darlık-genişlik ve düzlük-yuvarlaklık karşıtlıkları üzerinden incelenir; ünlü niceliği ise seslerin boğumlanma süresine bağlıdır ve uzunluk açısından değerlendirilir.

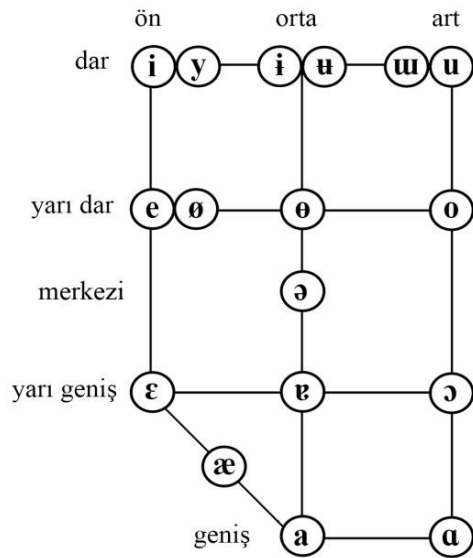
Doerfer, “Das Gagausische” isimli makalede dördü art damak, dördü orta damak, dördü de ön damak olmak üzere 12 ünlüden söz eder (1959, s. 264). Türk bilim adamlarından H. Eren, Gagauzcanın 8 ünlüsünün, N. Özkan ise 10 ünlüsünün bulunduğunu savunurlar (1996, s. 41). Normal ünlülerin “uzunları”nı da inceleyen Özkan, uzun ünlülerin ayrı fonem olup olmadıkları hakkında açık bilgi vermemiştir. Yazar aynı çalışmasında, “Gagavuz Türkçesinde uzun ünlüler eş sesli kelimelerdeki anlam ayrılığını göstermek gibi bir görev de üstlenirler” diyerek uzun ünlülerin fonem olduklarını dolaylı olarak belirtmiştir (s. 54). *Gagavuz Türkçesinin Grameri* isimli kitabın gözden geçirilmiş ikinci baskısında yazarın yaklaşımı değişmemiş, 10 normal ünlü ve bu ünlülerin “uzunları” sıralanmıştır (Özkan,

2019, s. 84). Diğ er bir ç alışmada, Moldova Cumhuriyeti Gagauz Yeri'nin Ç adır ilçesinde derlenen Gagauzca metinlerden hareketle 8 ünlü fonem ve bu fonemlerin konuşmada 17 “yan ses” ile temsil edildiğ inden söz edilir (Stamova Tufar, 2007, s. 98-99). Stamova Tufar'ın fonem tasnifi bu ç alışmadaki fonem tasnifine yakındır, fakat ünlü uzunluğu anlam ayırıcı olduğu halde uzun ünlüler ayrı fonem olarak değ erlendirilmemiştir.

Kıpçak kasabasında derlenen metinlerin tahlili sonucunda, konuşmada kullanılan ve aşağ ıda tasnifi yapılmış olan ünlü seslerin 17 fonem oluşturduğu ve bu fonemlerin 36 varyantla temsil edildiğ i tespit edilmiştir.

Boğ umlanma süresi uzun olmayan 9 ünlü fonemin çoğu konuşmada birden fazla varyantla temsil edilir. /i/, /ö/ ve /ü/ fonemlerinin ise tek varyantları vardır. [ø:]–[ø] çiftinde uzunluk anlam ayırıcı değ ildir; minimal çift de bulunmadığ ına göre [ø:] /ö/ foneminin varyantıdır. /i:/ ve /ü:/ fonemleri ise tek varyantlıdır.

ř ekil 1. Ünlü Fonemlerin Varyantları

1. Boğ umlanma noktasına göre:

1a. ön damak: [i], [y], [e], [ø], [ɛ], [æ].

1b. orta damak: [i], [u], [ø], [ə], [ɐ], [a].

1c. art damak: [ɯ], [u], [o], [ɔ], [ɑ].

Orta damak ünlüleri, /j/, /č/, /š/, /ž/ ve /y/ ünsüzlerinden sonra gelen /i/, /u/, /o/, /a/ art damak ünlülerinin varyantlarıdır. Bu ünlülerin /j/ etkisi sonucunda oluştuğunu yazan Doerfer, *čojuk* “çocuk” ve *yolju* “yolcu” gibi örneklerle bu kanıyı destekler (1959, s. 264). Pokrovskaya ünlü gevşemesinde (redüksiyonunda) /j/ ve /y/ ünsüzlerinin etkisinden söz eder (*aläjek* “alacak”, *toplăyjî* “toplayıcı”) (1964, s. 47-48).

2. Ağız boşluğundaki açıklığa göre:

2a. dar: [i], [y], [i̯], [ɯ], [u].

2b. yarı dar: [e], [ø], [ø̯], [o].

2c. merkezi: [ə].

2d. yarı geniş: [ɛ], [ɐ], [ɔ].

2e. geniş: [æ], [a], [ɑ].

3. Dudakların durumuna göre:

3a. düz: [i], [i̯], [ɯ], [e], [ɛ], [ə], [ɐ], [a], [ɑ].

3b. yuvarlak: [y], [ø], [æ], [ɯ], [u], [ø̯], [o], [ɔ].

4. Boğumlanma süresine göre:

4a. normal: [ɑ], [a], [ɐ], [ə], [e], [ɛ], [æ], [i], [ɯ], [i̯], [ɔ], [o], [ø̯], [u], [ɯ], [ø̯], [y].

4b. uzun: [ɑ:], [a:], [ɐ:], [ə:], [e:], [ɛ:], [æ:], [i:], [ɯ:], [i̯:], [ɔ:], [o:], [ø̯:], [u:], [ɯ:], [ø̯:], [y:].

Tablo 3. Ünlüler

Normal		Uzun	
Fonem	Varyant	Fonem	Varyant
/a/	[ɑ], [a], [ɐ], [ə]	/a:/	[ɑ:], [a:], [ɐ:], [ə:]
/ä/	[æ], [e]	/ä:/	[æ:], [e:]
/e/	[e], [ɛ]	/e:/	[e:], [ɛ:]

/o/	[ɔ], [o], [ə]	/o:/	[ɔ:], [o:], [ə:]
/ö/	[ø], [ø:]	–	
/i/	[ɯ], [i]	/i:/	[ɯ:], [i:]
/i/	[i]	/i:/	[i:]
/u/	[u], [u]	/u:/	[u:], [u:]
/ü/	[y]	/ü:/	[y:]

9’u normal süreli, 8’i uzun süreli olmak üzere toplam 17 fonem vardır. /ö/ foneminin uzun çifti bulunmamaktadır, [ø:] sesi /ö/ foneminin varyantıdır.

1.1.1. /a/ Fonemi

/a/ fonemi, vurgulu hecede bulunup bulunmamasına, vurgudan önce veya sonra gelmesine ve bulunduğu hecenin kelimenin başında olup olmamasına göre dört varyantla temsil edilir.

[a] – art damak, geniş, düz. Açık ve kapalı birinci hecede bulunan bu ses vurgulu veya vurgusuz olabilir, diğer hecelerde vurgulu konumda bulunur; /j/, /č/, /š/, /ž/ ve /y/ fonemlerinden sonra gelemez. *sal* [ˈsaɫ] “sal”, *balla* [baɫˈɫa] “balla”, *kaurma* [kaurˈma] “kavurma”.

[a] – orta damak, geniş, düz. /j/, /č/, /š/, /ž/ ve /y/ fonemlerinden sonra gelir ve çoğunlukla vurgulu hecede bulunur, vurgusuz birinci hecede de bulunabilir. *žannar* [dʒanˈnaːr] “canlar”, *ačan* [aˈtʃan] “-dığı zaman”, *bašak* [baˈʃak] “başa”, *yanimda* [janumˈda] “yanımda”, *bašlajan* [baʃɫəˈjan] “başlayan”.

[ɐ] – orta damak, yarı geniş, düz. Birinci hecede bulunmayan bu ses vurgulu heceden önce gelen ikinci ve sonraki hecelerde bulunur. *kačarak* [katʃɐˈrak] “çabuk”, *bašardi* [baʃɐˈrˈdu] “bitirdi”, *bolländirdi* [bɔɫɛndurˈdu] “hafifletti”.

[ə] – orta damak, merkezi, düz. Boğumlanma sürecinde dudaklar ve dil pasif kaldığı için net bir şekilde telaffuz edilmeyen bu ses [a], [e] ve [o] arasında bir konuma sahiptir. Vurgulu heceden sonraki hecede bulunur. *alma* [ˈaɫmə] “alma”, *varkänä* [ˈvaːrkənə] “var

iken”, *kosă* [ˈkɔsə] “tırpan”, *salătă* [ˈsələtə] “salatalık”. Şva ismiyle bilinen bu ses İbranice, Ermenice, Portekizce, Rusça ve diğer dillerin fonetik sistemlerinde yer alır. Rumence (ă), Bulgarca (Ѣ) ve Arnavutça (ë) yazı sistemlerinde ise ayrı harfle gösterilir (Gamkrelidze ve İvanov, 1984, s. 166).

Gagauzca fonetiğinde ve özellikle Kıpçak kasabesindeki konuşulan dilde [ə] sesi Balkan dilleri ve Rusça ile olan temaslar sonucu yaygınlaşmıştır. Bu dillerde adı geçen ses şu örneklerde vardır; Bulgarca: *păt* [ˈpət] “yol”, *sıprug* [səpˈrug] “koca”; Rumence: *vacă* [ˈvakə] “inek”, *după* [ˈdupə] “sonra”; Rusça: *korova* [kərˈovə] “inek”, *ladno* [ˈladnə] “tamam”. Sonraki bölümlerde kod kopyalaması ele alınırken bu özelliğe de değinilecektir (bk. 4.2. *Yabancı Kökenli Kelimeler*).

1.1.2. /ä/ Fonemi

/ä/ fonemi, Gagauzcadan başka Azerice, Türkmençe, Tatarca, Uygurca, Başkurtça ve Kazakça gibi çağdaş Türk dillerinde rastlanır (İshakov, 1955, s. 70-71). Tarihi Türk dillerinde de bulunan bu ses bugünkü Gagauzcada bazı köklerde görülür (Tenişev, Levitskaya ve Pokrovskaya, 1984, s. 89-90). Yabancı dillerden kopyalanan kelimeler de bu örneklere dahildir. Tamamlayıcı dağılım ilişkilerinde bulunan iki varyanttan biri vurgulu hecelerde, diğeri ise vurgusuz hecelerde kullanılır. Gagauzcanın merkez (Komrat-Çadır) ağzına göre güney (Valkaneş) ağzında kullanışı yaygın değildir (Tukan, 1964, s. 40-42).

[æ] – ön damak, geniş, düz. Boğumlanma sürecinde [e] sesine göre ağız boşluğu daha fazladır. Birinci ve ikinci şahıs tekil zamirlerinde ve yabancı kökenli kelimelerin köklerinde mevcuttur: *bän* [ˈbæn] “ben”, *sän* [ˈsæn] “sen”, *dädu* [ˈdædu] “dede”, *lüzgär* [lyzˈjæːr] “rüzgar”, *gejă* [jeˈdʒæ] “gece”, *tekä* [teˈcæ] “teke”. Eklerde kullanışı daha sistemattir: *bizä* [biˈzæ] “bize”, *bizdä* [bizˈdæ] “bizde”, *bizdän* [bizˈdæn] “bizden”, *sözlär* [sözˈlæːr] “sözler”, *beklä* [becˈlæ] “bekle”, *seslärdi* [sesˈlæːrdi] “dinlerdi”, *silmä* [silˈmæ] “silme”, *sevmäk* [sevˈmæc] “sevmek”.

[e] – ön damak, yarı geniş, düz. Vurgusuz hecelerde meydana gelen bu varyantın boğumlanmasında dil ve dudaklar birkaç derece gevşediği için ağız boşluğu daralır.

Köklerde ve eklerde diğer varyantın vurgulu olduğu hecelerin üzerinden vurgu kayınca belirir: *benim* [ben'im] “benim”, *lüzgersiz* [lyzje'r'siz] “rüzgarsız”, *gejelär* [jedze'læ:r] “geceler”, *bizdeki* [bizde'ci] “bizdeki”, *sözlerin* [sözle'rin] “sözlerin”, *beklesin* [beclæ'sin] “beklesin”, *silme* ['silme] “silme”.

Pokrovskaya /ä/ hakkında şöyle yazar: “Kelime köklerinde görülmeyen ve /a/ ve /e/ ünlülerine tabi olan /ä/ ünlüsü muhakkak ki tek başına bir fonem değildir. Bununla birlikte /ä/, /a/ veya /e/ fonemlerinin varyantı da sayılamaz, çünkü her ikisiyle de ilgilidir” (1964, s. 27). Fakat otuz sene sonra yayımlanan üniversite kitabında yazar, /ä/ sesini ayrı fonem olarak tanımlar (1997, s. 54). “/a/'ya yaklaşan en açık /ε/ sesidir” ifadesini kullanan Stamova, [æ] sesini tek başına fonem olarak tasnif etmez ve /e/ foneminin varyantı olarak tanımlar (2001, s. 53).

Bu tereddütü gidermek ve sorunu çözmek için basit bir kıyaslama yapılabilir. Fonem tespiti testi için minimal çift bulunması şarttır. Denetlenen iki ses (/ä-/a/ ve /ä-/e/) değiştirildiği zaman kelimenin anlamı değişirse, iki farklı fonem var demektir. *bän* ['bæn] “ben” – *ben* ['ben] “benek”, *sän* ['sæn] “sen” (zamir) – *sen* ['sen] “sen” (fiil); *bän* ['bæn] “ben” – *ban* ['ban] “ban” (fiil), *kär* ['cæ:r] “dahi” – *kar* ['ka:r] “kar”. Örneklerde görüldüğü gibi anlam ayırma şartını yerine getiren /ä/ fonemi, /a/ ve /e/'den bağımsız fonem sayılabilir.

1.1.3. /e/ Fonemi

/e/ foneminin varyantları birbirinden ağız boşluğu oranıyla ayrılır. Birinci varyant daha dar ağız boşluğunda telaffuz edildiği için boğumlanmasında dil daha öndedir.

[e] – ön damak, yarı dar, düz. Kelime başında ve ortasında bulunan bu ses, kelime başında türeyen [j] (/y/) sesiyle birleşerek çift sese dönüşür: *elim* [je'lim] “elim”, *evdä* [jev'dæ] “evde”. Köklerde ve eklerde son ses haricinde kullanılır: *çeket* [tje'cet] “başla”, *kayet* [ka'jet] “gayet”, *yardıim etti* [ja:r'dum _etti] “yardım etti”, *kesä* [ce'sæ] “cüzdan”, *bekim* ['becim] “belki”, *sesirgen* [sesir'jen] “kulak ver”. Şimdiki zaman ekinde ünlü uyumuna uygun şekilde ön damak ünlülü kelimelerde ve art damak ünlülü kelimelerde /y/ ünsüzünden sonra bulunur ve bu durumda [r]'den dolayı yarı uzun olur: *çekerim*

[tʃe'ce:rim] “çekiyorum”, *bičersiniz* [bi'tʃe:rsiniz] “biçiyorsunuz”, *lavedyeriz* [ɫaved'je:riz] “konuşuyoruz”, *olyer* [oɫ'je:r] “oluyor”, *ölyer* [øɫ'je:r] “ölüyor”.

Güney ağzında son seste [æ] yerine [e] tercih edilir (Tukan, 1964, s. 34). Güney ağzına birçok açıdan uzak olan ve daha çok merkez ağzına uyum sağlayan Kıpçak konuşma dilinde *kere* [ce're] “kere”, *zere* [ze're] “zira” ve *te* ['te] “işte” kelimelerinde vurgulu konumda son seste /e/ bulunur. Komrat-Çadır ağzında aynı kelimeler *kerä* [ce'ræ] “kere”, *zerä* [ze'ræ] ve *tä* ['tæ] şeklindedir.

[ɛ] – ön damak, yarı geniş, düz. [ə] sesine yaklaşır, fakat her zaman vurgulu konuma sahiptir. Köklerde bulunmayan bu ses, sadece şimdiki zaman ekinde görülür. Bu kuralın dışında kalan Rumenceden kopyalanmış bazı kelimeler ve /a/ > /e/ değişimine uğramış sözcükler vardır: *hêy-hêy* [hej'hěj] “yeni yıl kutlaması”, *mêy* ['mēj] “hadi bre”, *bîrêy* [bu'rěj] “buraya”. Şimdiki zaman *-(y)er/--(y)êr* eki, *-yor/-yer* ekinden gelişmiştir. Pokrovskaya bu sesin aslında *ie/äe* diftong olduğunu düşünür (1964, s. 27). Tek başına fonem teşkil etmediği halde yazı sisteminde ayrı harf karşılığı bulunur (ê). Güney ağzında şimdiki zaman eki gelişerek *-ÿy/-iy* şeklini aldığı için bu ağzın fonetik sisteminde [ɛ] sesi yoktur (Tukan, 1964, s. 37). Kıpçak konuşma dilinde daima aynı hecede [r] ünsüzünden önce geldiği için yarı uzundur: *bakêrlar* [bak'ɛ:rɫə:r] “bakıyorlar”, *kačêr* [ka'tʃɛ:r] “koşuyor”, *šašêrim* [ʃa'ʃɛ:rum] “şaşıyorum”. Bu sesin normalden daha uzun olması şimdiki zaman ekinin tarihi gelişimiyle de ilgilidir: *bakiyor* > *bakiyer* > *bakier* > *bakêr*.

1.1.4. /o/ Fonemi

Türkçe kökenli kelimelerde birinci hecede, yabancı dillerden kopyalanmış kelimelerde ise diğer hecelerde de yer alır. İkisi art damak, biri ise orta damak olmak üzere toplam üç varyantla temsil edilir.

[ɔ] – art damak, yarı geniş, yuvarlak. Ön ses konumunda ve /j/, /ç/, /ş/, /ž/ ve /y/ fonemlerinden sonraki konumda bulunmaz. Vurgulu veya vurgusuz olabilir: *kolsuz* [kɔɫ'suz] “kolsuz”, *soramădim* [sɔ'ramədum] “soramadım”, *boz* ['bɔz] “boz”, *moloz* [mɔ'ɫɔz] “moloz”.

[o] – art damak, yarı dar, yuvarlak. Kelime başında görülen bu varyant [ɔ] sesine göre daha dardır, [u] sesine yaklaşır: *ona* [o'na] “ona”, *otuz* [o'tuz] “otuz”, *olak* [o'lak] “oğlak”, *oturdum* [otur'dum] “oturduğum”. Pokrovskaya bu sesin yükselen diftong olduğunu yazar: “*on* “on”, “*oolum* “oğlum”, “*oku* “oku” (1964, s. 25-26); /ö/ foneminin de kelime başında diftonglaşma eğilimi vardır (bk. 1.1.5. /ö/ Fonemi).

[ø] – orta damak, yarı dar, yuvarlak. /j/, /ç/, /ş/, /ž/ ve /y/ ünsüzlerin arkasında yer alır, bu ünsüzlerden dolayı boğumlanma sürecinde dil damağın orta kısmına kayar: *jongă* ['dʒøŋgə] “cadı”, *çolluk* [tʃøł'luk] “çöl”, *şopar* [ʃø'pa:r] “domuz yavrusu”, *naprižon* [napri'žøn] “gergin”, *rayon* [ra'jøn] “ilçe”.

1.1.5. /ö/ Fonemi

[ø] – ön damak, yarı dar, yuvarlak. Gagauzca kelimelerde kullanışı birinci heceyle sınırlıdır, fakat yabancı kökenli kelimelerde diğer hecelerde de olabilir. Hem Komrat-Çadır, hem de Valkaneş ağızlarında ön seste diftong şeklinde telaffuz edilir: “*öküz* “öküz”, “*öbür* “öbür”, “*öpüş* “öpüş”, “*ölçü* “ölçü” (Pokrovskaya, 1964, s. 28; Tukan, 1964, s. 39; Özkan, 1996, s. 43). Gagauzcanın Çadır ağızını inceleyen Stamova /ö/ foneminin konuşmada açık ve kapalı olmak üzere iki varyantla gerçekleştiğini yazar (2001, s. 56). Kıpçak konuşma dili için bu tespitler geçerli değildir. Gerek ön ses gerekse iç seste bulunduğu durumda açık ve net şekilde telaffuz edilir: *köpeknen* [çø'pecnen] “köpek ile”, *örülü* [øry'ly] “örülmüş”, *ölä* [ø'læ] “öyle”, *döktü* [døc'ty] “döktü”.

1.1.6. /i/ Fonemi

[u] – art damak, dar, düz. Kelime ortasında ve sonunda köklerde ve eklerde kullanılır: *birdan* [bur'dan] “buradan”, *balik* [ba'lık] “balık”, *bakti* [bak'tu] “baktı”, *kari* [ka'ru] “kadın”, *altmiş* [alt'muʃ] “altmış”.

[i] – orta damak, dar, düz. /j/, /ç/, /ş/, /ž/ ve /y/ ünsüzlerinden sonra gelen bu ses tarihi olarak ön seste bulunduğu kelimelerde önünde /y/ ünsüzünü türetir: *yisittim* [jisut'tum]

“ısıttım”, *kanjĭk* [kan'dʒik] “dişi köpek”, *kilčĭk* [kuɫ'tʃik] “kılçık”, *sikišĭk* [sukw'ʃik] “sıkışmış”, *žiludāk* [ʒi'ħudək] “mide”, *kayĭl* [ka'jĭl] “razı”.

1.1.7. /i/ Fonemi

[i] – ön damak, dar, düz. Köklerde ve eklerde her konumda bulunur. Bazı kelimelerde daralmış /e/ ünlüsünden gelişmiştir: *čepič* > *čipič* [tʃi'pitʃ] “ayakkabı”, *ani* [ˈani] “ki”, *iki* [i'ci] “iki”, *geldiyne* [jel'dijne] “geldiği zaman”, *zenginneri* [zeŋɲin'neri] “zenginleri”. Vurgulu heceden sonra gelen kapalı hecede daha daralır: *čekärdik* [tʃe'cæ'rdic] “çeki-yorduk”, *imedim* [ˈimedim] “yemedim”.

1.1.8. /u/ Fonemi

[u] – art damak, dar, yuvarlak. Türkçe kökenli ve yabancı dillerden kopyalanan kelimelerde ön ses, iç ses ve son ses konumlarında bulunur. Bazı kelimelerde vurgusuz hecede /i/ ya döner: *bir̄da* [buɪr'da] “burada”, *bikādar* [buke'daːr] “bu kadar”, *dolu* [dɔ'lu] “dolu”, *mamu* [ˈmamu] “anne”, *uže* [u'ʒe] “artık”, *ušāklēē* [uʃek'ʔe:] “çocukları”.

[ɯ] – orta damak, dar, yuvarlak. /j/, /č/, /š/, /ž/ ve /y/ ünsüzlerinden sonra geldiği için kelime başında bulunmaz. *čojuum* [tʃø'dʒu:m] “oğlum”, *čiču* [ˈtʃitʃɯ] “amca”, *čukur* [tʃɯ'kuɾ] “çukur”, *komušular* [kɔmuʃɯ'ɫaːr] “komşular”, *žulıklär* [ʒɯlic'læːr] “hainler”, *koyun* [kɔ'jɯn] “koyun”.

1.1.9. /ü/ Fonemi

[y] – ön damak, dar, yuvarlak. Stamova bu fonemin açık ve kapalı varyantlarından söz eder (2001, s. 58), fakat derlenen malzeme bu kanıyı desteklemez. Pokrovskaya (1997, s. 56) ve Özkan, kelime başında türeyen /y/ ulamasıyla söylendiğini yazarlar: *yüzüm* – *üzüm*, *yük* – *ük*, *yüstünä* – *üstünä* (1996, s. 44; 2019, s. 89). Alan araştırmasında elde edilen metinlere göre Kıpçak konuşma dilinde [y] sesi gerek kelime başında gerekse kelime ortasında ve

sonunda aynı nitelikle telaffuz edilir: *üçündä* [ytʃyn'dæ] “üçünde”, *küçük* [ky'fjk] “küçük”, *öldü* [ø'l'dy] “öldü”, *ütülü* [yty'ly] “ütülenmiş”, *türmää* [tyr'mæ:] “cezaevine”.

1.1.10. Birincil Uzunluk

Türk dillerinin Oğuz grubuna dâhil olan Gagauzcanın en belirgin fonetik özelliklerinden biri uzun ünlülerdir (Baskakov, 1952). Ünlü uzunlukları birincil ve ikincil olmak üzere ikiye ayrılır. Gagauzcadaki birincil uzunluğu koruyan kelimelerin sayısı çok az olsa da, birincil uzun ünlülü sözcüklere hem Komrat-Çadır, hem de Valkaneş ağızlarında rastlanır.

Türk dillerindeki birincil ünlüler konusu yüz elli yıl boyunca bilim insanlarını meraklandırmıştır. Bu sürede konuyla ilgili Almanca, Rusça, Türkçe ve diğer dillerde çalışmalar yayımlanmıştır. Türkiye’de birincil ünlüler üzerine en kapsamlı araştırmasıyla meşhur olan Talat Tekin, 1975 yılında *Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler* adlı eserini yayımlamış, daha sonra da monografiyi gözden geçirerek ve yeni bilgiler ilave ederek tekrar basmıştır (1995). Ana Türkçede olan asli uzun ünlüler Türkmence, Yakutça ve Halaçça gibi Türk dillerinde korunurken Gagauzca, Türkçe, Kırgızca, Özbekçe, Uygurca ve bu dillerin ağızlarında çoğunlukla kısalmış ve kısa ünlülerle karışmıştır. Bununla birlikte bu dillerde asli uzunlukların kalıntıları, bugüne kadar korunmuş ve daha önceki dönemlerde birincil uzun ünlülerin var olmasının göstergesi sayılır (s. 7). “Türkiye Türkçesinde, özellikle ölçünlü dilde birincil uzun ünlüler yabancı kökenli kelimeler dışında hemen hemen yok denecek kadar azdır” (Erdem, 2008, 254). Birincil ünlü uzunluğunun izlerinden biri, tek heceli kelimelerin sonundaki ünsüzün ötümsüzleşmesiyle ortaya çıkar: *gök* > *göğü*.

Gagauzcadaki uzun ünlülere dikkat çeken ilk bilim adamı Dmitriyev’dir. Önce Almanca, sonra da Rusça yayımlanan *Fonetika gagauzskogo yazıka* isimli çalışmasında birincil, ikincil ve nedensiz ünlü uzunluklarını ele almıştır (1962).

Kıpçak konuşma dilinde diğer Gagauzca ağızlarında olduğu gibi birincil uzun ünlüler sadece kimi Türkçe kökenli kelimelerde korunmuştur: *aaz* “az”, *aara-* “aramak”, *aaç* “aç”, *kaar* “kar”, *yaarın* “yarın”, *koor* “kor”, *geeri* “geri”, *beeri* “beri”. Bununla birlikte diğer ağızlarda korunan birincil uzun ünlüler Kıpçak ağızında kısalmıştır: *aari* – *ari* “arı”, *aadi* –

adi “ismi”, *kaaz – kaz* “kaz”, *booz – boz* “boz”, *tooz – toz* “toz”, *aay – ay* “ay”, *yaaz – yaz* “yaz, bahar” (Pokrovskaya, 1964, s. 29-30; Tukan, 1964, s. 46; Özkan, 1996, s. 44; Stamova, 2001, s. 60-63).

1.1.11. İkincil Uzunluk

İkincil uzun ünlüler Altayca, Kırgızca, Çulımca ve diğer Türk dillerinde sık görülen bir olaydır (Güner Dilek, 2015, s. 76). Türkçenin Anadolu’daki bazı ağızlarında da ikincil ünlü uzunluğunun yaygın olduğu söylenebilir (Korkmaz, 1994, s. 38; Buran, 2006, s. 3-4). Gagauzcada birincil uzunluklara kıyasla ikincil ünlü uzunluğu daha yaygın ve sistematik bir hale gelmiştir. Konuşma dilinde görülen ünsüz düşmesi, kaynaşma, büzüşme ve ulama gibi çeşitli ses değişimleri sonucunda meydana gelen ünlü uzunluklarını kalıcı ve değişken uzunluk olmak üzere ikiye ayırarak incelemek daha faydalı olabilir. Uzun ünlülerin tek başına fonem olup olmadığını tespit etmek için kalıcı değişiklikler sonucu oluşan uzun ünlüleri içeren kelimeler seçilmiştir.

/a/ – /a:/ *sola* “sola” – *solaa* “solağa”, *kapa* “kapa” – *kapaa* “kapağa”, *sayi* “sayı” – *saayi* “sağı”.

/ä/ – /ä:/ *šišäm* “şişem” – *šišääm* “şişeğim”, *čizmä* “çizme” – *čizmää* “çizmeğe”, *dizlä* “dizle” – *dizlää* “dizliğe”.

/e/ – /e:/ *ben* “benek” – *been-* “beğen”, *yetenä* “döl eşi” – *yeteenä* “eteğine”.

/o/ – /o:/ *tom* “cilt” – *toom* “tohum”.

/i/ – /i:/ *sira* “sıra” – *süra* “sığıra”, *kirma* “kırılmış” – *kürma* “kıvırma, börek”, *yazli* “yazlı” – *yazlü* “yazlığı”.

/i/ – /i:/ *iši* “işi” – *iüši* “ekşi”, *ilik* “ilik” – *iilik* “iyilik”.

/u/ – /u:/ *solum* “sol elim” – *soluum* “nefesim”, *budu* “budu” – *buudu* “boğdu”.

/ü/ – /ü:/ *dün* “dün” – *düün* “dügün”, *südü* “sütü” – *süüdü* “sövdü”.

Anlam ayırıcı özelliğine sahip olan bu tür normal-uzun ünlülü çiftler diğer araştırmacılar tarafından da kaydedilmiştir (Dmirtiyev, 1955, s. 205-207; Pokrovskaya, 1964, s. 30-31; Tukan, 1964, s. 66-68).

Konuşmada rastlanan [ɛ:] ve [ø:] ünlüleri, uzunlukları anlam ayırıcı olmadığı için ayrı fonem sayılamaz: *bašlêêr* [baʃˈlɛ:r] “başlıyor”, *böön* [ˈbø:n] “bugün”, *söölä* [sø:ˈlæ] “söyle”, *böölä* [bø:ˈlæ] “böyle”.

Uzun ünlüler hem köklerde hem eklerde bulunur. Kökler ve gövdeler ek aldığı anda ünsüz düşmesiyle oluşan uzunluk köklerdeki uzunluktan daha yaygın ve sistematiktir.

1.1.11.1. Kalıcı Uzunluk

/a:/ fonemi dört varyantla temsil edilir:

1. art damak, düz, geniş [a:] birinci ve vurgulu hecelerde bulunur: *saalik* [sa:ˈlɪuk] “sağlık”, *kirmaa* [kɪurˈma:] “kırmağa”.
2. orta damak [a:] /č/, /j/, /š/, /ž/ ve /y/ ünsüzlerinden sonra gelir: *čaardik* [tʃa:rˈdɪuk] “çağırıldık”, *baĵaam* [baˈdʒa:m] “bacağım”, *bašaa* [baˈʃa:] “başağı, başağa”, *kayaa* [kaˈja:] “kayağı, kayağa”.
3. orta damak [ɛ:] birinci hece haricinde vurgulu heceden önceki hecelerde meydana gelir: *kapăanda* [kapɛ:nˈda] “kapağında”, *bašăăni* [baʃɛ:ˈnu] “başağımı”.
4. orta damak [ə:] vurgulu heceden sonraki hecelerde bulunur: *bakmăărim* [ˈbakmɛ:rɪum] “bakmıyorum”.

Köklerde ikincil /a:/ fonemi, kapalı hecenin son sesi durumunda olan veya iki ünlü arasında bulunan ünsüzlerin düşmesi sonucu oluşur. Arapçadan kopyalanan kelimelerde ayn ünsüzünün düşmesiyle uzayan ünlüler de ikincildir.

Vf > aa. Çoğunlukla yabancı kökenli kelimelerde: *vaatiz* [va:tˈiz] < *vaftiz* < Yun. *vaptizo* “suya daldırmak”.

(1) *ušak vaatiz olurdu* (I/118) “Çocuk vaftiz oluyordu”.

Vg/VgV > aa. *Baalămaa* [ba:ʔe'ma:] < *bağla-*, *aazina* [a:zu'na] < *ağiz*, *saadič* [sa:'duɕ] < *sağdıç*, *aar* ['a:r] < *ağir*, *baarmăsin* ['ba:rməsun] < *bağir-*.

(2) *giderim baa baalămaa dă* (I/35) “Bağ bağlamaya da gidiyorum”.

(3) *almiř bulü yarim kilă raki dă saklămiř firin aazina* (VI/50) “Yengem yarım litre votka almış ve fırın ağzına saklamış”.

(4) *orda uže saadič, krėсниță gelirdilăr* (I/120) “Sağdıç ve eři artık gelirdi”.

(5) *kirk birdă mamu kalmiş aar güüdüynen* (I/83) “Kırk bir yılında annem hamile kalmıştı”.

(6) *geldiynen, mamu biză baarmăsin* (I/93) “Annem gelince bize bağırmasın”.

Vh/VhV > aa. *Taa* ['ta:] < *taha* < *daha*.

Sabaa [sa'ba:] < *sabah* < Ar. *şabāḥ*, *baařiř* [ba:'ři] < *bahřiř* < Fars. *bařřiř*, *raametli* [ra:met'li] < *rahmet* < Ar. *raḥmet*, *laană* ['ʔa:nə] < *lahana* < Yun. *lahanon*.

(7) *i sabaa oldu* (VIII/20) “Nihayet sabah oldu”.

(8) *getirirdi baaşiş uşaa* (I/128) “Çocuğa hediye getiriyordu”.

(9) *mamu raametli, ikisinin dă toprăklê ilin olsun* (III/86) “Rahmetli annem, ikisinin de toprakları hafif olsun”.

(10) *ne biz taa mi prost* (II/13) “Acaba biz daha mı becereksiziz?”.

(11) *biber, patlăjan, laană, fsăkiy bakêr orda* (IX/32) “Biber, domates, lahana, türlü sebze orada yetiřtirir”.

VkV > aa. Çoğunlukla yanabcı kökenli kelimelerde: *laabi* [ʔa:'bu] < *lakap* < Ar. *laḳab*.

(12) *benim dădumun familyăsi, laabi Arnăuttu* (I/50) “Dedemin soyadı, lakabı Arnaut'tu”.

Vy > aa. Çoğunlukla yanabcı kökenli kelimelerde: *kaari* [ka:'ri] < *gayri* < Ar. *ğayr*.

(13) *kim bilejek Allăhtan kaari nindă o* (I/187) “Allah'tan başka onun nerede olduğunu kim bilir?”.

V'/V'V > aa. Arapçadaki ayn içeren kelimelerde: *saat* ['sa:t] < Ar. *sā'at*.

(14) *durăjan yarim saat oçeredă dă* (IX/21) “Yarım saat da sırada duracaksın”.

Eklerdeki değişiklikler sonucu oluşan /a:/ fonemi iki ünlü arasında düşen ünsüz düşmesiyle meydana gelir. Aşağıdaki örneklerdeki uzunluk morfolojik uzunluktur.

VġV > aa. *Suġaaz* [su'dʒa:z] < *su-ġaġiz*, *kışġaazlān* [kuʃtʃ'a:zɫən] < *kiz-ġaġiz*.

(15) *yalāġi yikāyip taazā pak suġaaz dōkmāi* (I/92) “Yalaġı yıkayıp taze temiz su dōkmek için”.

(16) *dā bān tōō iki kışġaazlān* (IV/66) “Ve ben o iki küçük kız ile”.

VkV > aa. *Aşāada* [aʃe:'da] < *aşak-a*, *kalpaa* [kaɫp'a:] < *kalpak-i*, *ġirtlānadān* [ġurtɫe:'nadən] < *ġirtlak-inadan*.

Univermaa [unive'r'ma:] < *univermak-a* < *univermak* < Rus. *univermag*.

(17) *pa Puşkinā tōōrda aşāada vā* (III/65) “Puşkin sokaġının aşağısında bre”.

(18) *gittim univermaa* (III/95) “Maġazaya gittim”.

(19) *delmiş iki tarāftan kalpaa dā geġmiş* (I/44) “Kalpaġı iki taraftan delip geġmiş”.

(20) *Todur batūmun ġipiġilee ġirtlānadān boyaynān dolu* (VI/65) “Todur aġabeyimin ayakbaları konġlarına kadar boya dolu”.

VyV > aa. *Moskvaa* [mosk'va:] < *Moskva-ya*, *yollaamādi* [joɫ'ɫa:mədu] < *yolla-yamadi*, *mürildāmaa* [muruɫde'ma:] < *mürildama-ya*.

(21) *benim dādum gittiydi Moskvaa* (I/51) “Dedem Moskova'ya gittiydi”.

(22) *aber dā yollaamādi bişeyġik* (I/178) “Ne haber ne bir şey yollayabildi”.

(23) *başlādīm bān mürildāmaa bizim selsāvet başlārina* (II/10) “Belediye meclisindekileri bezdirmeye başladım”.

/ä:/ fonemi, vurgulu hecede bulunan ön damak, düz, geniş [æ:] ve vurgusuz durumdaki [e:] varyantlarından oluşur. Bulunduġu köklerin sayısı sınırlıdır.

Vy > äü. *Güvää* [ġy'væ:] < *güvey*, fakat vurgusuz hecede fonemin [e:] varyantı kullanılır: *güveeyä* [ġyve:'jæ] < *güvää-yä*.

(24) *gelyer yep dolășmaa güvää dä deer* (VIII/15) “Damat hep ziyarete geliyor ve diyor ki”.

(25) *bu güveeyä zoor gelyer* (VIII/16) “Bu olay damadın gücüne geliyor”.

Eklerde görülen /ä:/ fonemi çoğunlukla vurgusuz hecelerde [e:] ile temsil edilir. Ancak bu durumun istisnaları da vardır. Kopyalanan bazı kelimelerde ve olumsuz fiil şekillerinde vurgulu heceden sonraki hecelerde [æ:] korunur (*RUBläädän, PLOTnää, VERmemää*).

VgV > äü/ee. *İščääz* [iʃ 'tʃæ:z] < *iş-çegiz*, *yemjėezini* [jemdʒe:zi'ni] < *yem-jėgizini*.

(26) *iščääz yapêriz taa, gezeriz taa, kendimizi da bakabilyeriz taa* (I/202) “Daha iş yapıyor, geziyor, kendimize bakabiliyoruz”.

(27) *piličleen yemjėezini taazelemää* (I/92) “Civcivlerin yemlerini tazelemeye”.

Vk/VkV > äü/ee. *İmää* [i'mæ:] < *imäk*, *imeelär* [ime:'læ'r] < *imää-lär*.

Plotnää ['pløtnæ:] < *plotnik-ä* < Rus. *plotnik* “marangoz”.

(28) *dedi, bizdä yok imää bişey* (IX/57) “Bizde yiyecek bir şey yok, dedi”.

(29) *yoktu şindiki imeelär o vaküt* (I/101) “Şimdiki yemekler o zaman yoktu”.

(30) *onda diil bir plotnää, iki plotnää, dađi üçünä deyni dä vardi instrument* (III/42) “Onun bir veya iki marangoza değil, hatta üç marangoza yetecek kadar aleti vardı”.

VyV > äü. *İlerläämiyciz* [ile'r'læ:mijdʒiz] < *ilerle-yämeyejėz*, *nestää* [nes'tæ:] < *nestä-yä*.

Rublääädän ['rublæ:dən] < *ruble-yädän* < Rus. *rubl'* “ruble”.

(31) *yem açan biz yinanmiyjiz, biz ozman ilerläämiyjiz* (I/28) “İnanmadığımız zaman gelişemeyiz”.

(32) *geldi ikisi onnaa nestää, birêy* (VIII/32) “Onların ikisi şeye, buraya geldi”.

(33) *toplardim yirmi otuz rubläädän* (VI/33) “Yirmi otuz rubleye kadar topluyordum”.

/e:/ fonemi, köklerde ünsüz düşmesi sonucu meydana gelir ve ön damak, düz ve yarı dar [e:] sesiyle temsil edilir.

VgV > ee. *Beenirdi* [be:'nirdi] < *begen-*.

(34) *o beenirdi yep yilk olmaa* (I/61) “O hep birinci olmayı severdi”.

VyV > **ee**. *Neerdä* [ˈne:rdə] < ne yerdä.

Zeedä [ze:ˈdæ] < *ziyade* < Ar. *ziyāde*.

(35) *bän sandim, ani sööliyjklär neerdä o* (I/187) “Ben onun nerede olduğunu söyleyeceklerini sanmıştım”.

(36) *punudaa čaarilirdi taa biräščik zeedä insan* (I/114) “Punuda ziyafetine biraz daha fazla kişi davet edilirdi”.

Eklerde /e:/ foneminin [e:] varyantıyla birlikte ön damak, düz ve yarı geniş [ɛ:] varyantının kullanışı da söz konusudur. Bu ses, [e:]’ye göre daha kalındır. Vurgulu hecelerde bulunan [ɛ:] sesi, en çok fiillerin gövde ve şimdiki zaman eki arasında oluşur.

VyV > **ee**. *Üsteleer* [ysteˈle:r] < *üstele-yer*, *isteerim* [isˈte:rim] < *iste-yerim*.

(37) *işlär üsteleer* (III/68) “İşler üsteliyor”.

(38) *diil niže bän isteerim* (V/7) “Benim istediğim gibi değil”.

VyV > **êê**. *Yaşêêriz* [jaˈʃɛ:rɯz] < *yaşa-yeriz*, *sulêêriz* [suˈlɛ:rɯz] < *sula-yeriz*.

(39) *i, dă böölä te yaşêêriz* (I/201) “İşte böyle yaşayıp duruyoruz”.

(40) *su taşıyoruz sırtlän, biigirleri sulêêriz* (IX/19) “Sırtımızda su taşıyor, atları suluyoruz”.

/o:/ fonemi, köklerde ünsüz düşmesiyle uzar ve art damak, yuvarlak, yarı dar [o:], yarı geniş [ɔ:] ve /ç/, /j/, /ş/, /ž/ ünsüzlerinden sonraki hecelerde meydana gelen [ø:] varyantlarından oluşur. Bu tür köklerin sayısı oldukça azdır. Eklerde bulunmaz.

Vğ > **oo**. *Dooru* [dɔ:ˈru] < *doğru*, *ool* [o:ˈt] < *oğul*.

(41) *kaldik večerniyä ötää dooru nestetmää* (III/70) “Şeyi devam etmek için akşam ayinine kaldık”.

(42) *onun dă var iki oolu, bir kizî* (I/199) “Onun da iki oğlu, bir kızı var”.

Vk > **oo**. Bu değişim eklenme sırasında gerçekleşir: *čooyu* [tʃø:ˈju] < *çok* + *u*.

(43) *geldilär čooyu, yardım ettilär kuvedinnen* (V/16) “Çoğu gelip gücüne göre yardım etti”.

/i:/ fonemi, art damak, düz, dar [u:] ve /č/, /j/, /š/, /ž/, /y/ ünsüzlerinden sonra gelen orta damak [i:] ile temsil edilir.

VgV > ü. *Čüirdilaa* [tʃi:rdɯ'la:] < *čaar-* < *čagür-*.

(44) *ölä dä sorä sonunda beni čüirdilaa klisää mum satmaa* (II/59) “Beni zaten sonuçta kiliseye mum satmak için çağırdılar”.

VvV > ü. *Küirma* [ku:r'ma] < *kıvırma*.

(45) *bän ne makäron iyirdim, ne sičak ekmek, ne lokum, ne küirma* (I/146) “Ben ne makarna, ne sıcak ekmek, ne lokum, ne börek yedim”.

/i:/ fonemi morfonolojik nedenlerden de meydana gelir:

VkV > ü. *Kardäščü* [kardeʃ'tʃi:] < *kardaščik-i*, *saalü* [sa:'lu:] < *saalik-i*, *kaläjüidim* [kaɫe'dzi:dum] < *kalajek-tim*.

(46) *bir dä kardäščü anämün varmiş* (I/79) “Annemin bir de küçük erkek kardeşi varmış”.

(47) *güleräk aula girdiyenen, karšlášälim anäjüimnän* (I/95) “Annem avluya güleräk girince onunla karşılaştım diye”.

(48) *v vosemsät čitvörtäm gadu dä saalü braadi* (III/5) “Seksen dört yılında ise öldü”.

(49) *bän kabäätli kaläjüidim* (I/179) “Ben suçlu kalacaktım”.

/i:/ fonemi tek varyantı [i:] sesinden oluşur. Köklerde iki ünlü arasındaki veya kapalı hecenin sonundaki /g/ ve /y/ ünsüzlerin düşmesiyle oluşur.

Vg/VgV > ü. *Čü* [tʃi:] < *čig*, *diil* ['di:l] < *degil*.

(50) *a ileri onnära denirdi čü manjšä* (I/107) “Ama eskiden onlara çiğ yemek denirdi”.

(51) *ilerki imeklär gene doyunjšädü, čokar, ama čok türlü diildi* (I/104) “Eskiden yemekler yine doyurucuydu, çoktu, fakat çok çeşitli değildi”.

Vy/VyV > ü. *Siirek* [si:'rec] < *seyrek*.

Yabancı kökenli kelimelerde: *biigirjik* [bi:ʒir'dʒic] < *beygir* < Fars. *bār-gir*, *siiredä* [si:re'dæ] < *seyir* < Ar. *seyr*.

(52) *içerdä biigirjik oynêêz Grišă batüynăn* (VI/16) “Odada Griša ağabeyim ile at oyunu oynuyoruz”.

(53) *çok siirek yerdä vardî pînar* (IX/18) “Çok nadir yerde kuyu vardı”.

(54) *bân bunnäri siiredä siiredä başlădim kiskănmaa* (II/8) “Ben bunları seyrede seyrede kiskanmaya başladım”.

Eklenme sırasında oluşan uzunluk:

Vk/VkV > ü. *Gidejüikăn* [ʒide'dʒi:kan] < *gidejek-ken*, *takejüi* ['tacedʒi:] < *takejik-i*.

Yabancı kökenli kelimelerde: *yaščüin* ['jaʃtʃi:n] < *yaščik-in* < Rus. *yaščik* “kutu”.

(55) *armiyaa gidejüikăn yevlendim* (III/75) “Askere gitmeden önce evlendim”.

(56) *nasî var nasî yaščüin içindä görmää diri insăni* (I/54) “Kutu içinde canlı insan nasıl görülebilir?”.

(57) *götürürdüm onun uşăklărna o takejüi* (I/76) “O şapkayı onun çocuklarına götürüyordum”.

VyV > ü. *Avšamniin* [av'ʃamni:n] < *avšam-neyin*.

(58) *avšamniin çarıklar dikildi* (III/83) “Akşamleyin çarıklar dikildi”.

/u:/ fonemi art damak, yuvarlak ve dar [u:] ve /ç/, /j/, /ş/, /ž/ ünsüzlerinden sonra gelen [u:] sesleriyle temsil edilir. Hem köklerde hem eklerde oluşma nedeni ünsüz düşmesine bağlıdır.

Vg/VgV > uu. *Suuk* [su:k] < *soğuk*, *uurättik* [u:ret'tuuk] < *uğrat-* < *uğur*.

(59) *a dişărda suuk, jîngirdêê suuk* (VI/5) “Oysa dışarda soğuk, aşırı derece soğuk”.

(60) *bir seksän kup taş uurättik biz ordan* (V/18) “Oradan yaklaşık seksen metre küp taş çıkardık”.

Vf/VfV > uu. Çoğunlukla yabancı kökenli kelimelerde görülür: *kuuney* ['ku:nej] < *kufne-yi* < Rus. *kuhnya* “mutfak”, *luusă* ['lu:sə] < *lufusa* < *lohusa* < Yun. *lehousa* “yeni doğum yapmış kadın”.

(61) *čabuk lăäm kuuney süpürmää* (I/92) “Hemen mutfağa süpürmek gerek”.

(62) *sora ačan birăščik luusă kendinä gelyer* (I/113) “Sonra lohusa biraz kendine gelince”.

Morfonolojik nedenlerden meydana geldiği örnekler:

VkV > uu. *Čojuum* [tʃø'dʒu:m] < *čojuk-um*.

Stanojuu [stanø'dʒu:] < *stanojuk-u* < Rus. *stanok* “marangoz makinesi”.

(63) *üčünjü čojuum dă yetmiş üčün duumăsi* (I/196) “Üçüncü oğlum da yetmiş üç doğumlu”.

(64) *ačan aldım bän te bu stanojuu* (III/39) “Bu makineyi aldığım zaman”.

/ü:/ fonemi, köklerde ve eklerde çoğunlukla /g/, /v/, /y/ ünsüzlerinin erimesi sonucu /ö/ veya /ü/ ünlülerinden türer ve tek varyantı [y:] sesine eşittir.

Vg/VgV > üü. *Üülen* [y:'len] < *öglen*, *düüündä* [dy:'ndæ] < *dügün*.

(65) *ilkin birär kişi doyururdu üülen yekmeeni yem avşamliin* (V/25) “Baştan öğle ve akşam yemeklerini bir kişi veriyordu”.

(66) *i biz dă düüündä* (VII/26) “Biz de düğündeyiz”.

Vv > üü. *Süümäk* [sy:'mæc] < *söv-*, *düüüdüm* [dy:'dym] < *döv-*.

(67) *bän görmedim ne saroščuluk bizdä, ne süümäk* (I/64) “Ben bizde ne sarhoşluk, ne sövme gördüm”.

(68) *dübektä düüüdüm, yislättim biráz suylän, tepsilerä koydum* (IV/55) “Havanda dövdüm ve biraz suyla ıslatıp tepsilere koydum”.

Vy/VyV > üü. *Küü* [cy:] < *köy*, *büük* ['by:c] < *büyük*.

(69) *nečin kolveryersiniz bizim küüdä otlăsin aalem ayvanı* (II/12) “Niçin yabancı hayvanların bizim köyde otlamasına izin veriyorsunuz?”.

(70) *büük čöšmäydi, ačan yetištım bän* (IX/33) “Ben yetiştiğimde büyük bir çeşmeydi”.

Eklenme sırasında oluşan uzunluk:

VkV > üü. *Küčüü* [cy'tʃy:] < *küçük-ü*.

(71) *yem küčüü İtaliyăda* (III/10) “En küçüğü İtalya’da”.

Pokrovskaya [ö:] sesinin ayrı bir fonem oluşturmadığını yazar (1964, s. 36-37). Kıpçak’ta derlenen malzeme bu tezi destekler. Kaydettiğimiz örneklerde uzunluğun anlam ayırıcı özelliği yoktur, dolayısıyla [ö:] sesi /ö/ foneminin uzun varyantı olarak değerlendirilebilir. [ö] ve [ö:] seslerinin kullanımı, işlevi ve arasındaki ilişkiler ayrı bir araştırmaya konu olabilir.

Vy > öö. *Sööliyäm* [sø:lij'dzæm] < *söyle-, böölä* [bø:'læ] < *böyle*.

(72) *sööliyäm sizä masal* (VI/23) “Size masal anlatacağım”.

(73) *ne bu senin tetradin böölä* (IV/33) “Defterin neden böyle?”.

1.1.11.2. Değişken Uzunluk

Değişken uzunluk, kesinlik kazanmamış ve kişiden kişiye, durumdan duruma farklılık gösteren ses olayları sonucu meydana gelir. Gagauzcadaki bütün ikincil uzun ünlülerin bu aşamadan geçtiği tahmini kabul edilirse, kesinlik kazanmış uzunlukların da geçmişte değişken olduğu söylenebilir. XX. yüzyılda yazı dilinin oluşturulması bu süreci tamamen durdurmasa da, oldukça yavaşlatmıştır. Kesinlik kazanmamış bu tür uzunluk hem köklerde hem eklerdeki ses değişimleri sonucu oluşur.

Vh > aa. Yabancı kökenli kelimelerde: *Allaa* [aɫ'la:] < *Allah* < Ar. *allāh*, *günaa* [ɟy'na:] < *günah* < Fars. *gunāh*.

(74) *amă şükür, Allaa verdi kuvet, sabur* (VII/5) “Yine de şükür, Allah güç, sabır verdi”.

(75) *orăda dă günaa yedindim* (II/41) “Orada da günah topladım”.

(76) *biz sevdik Allāhın yolunu* (I/29) “Biz Allah’ın yolunu sevdik”.

Vk > aa. *Braadi* [bra: 'du] < *brak-* < *birak-*.

(77) *götürdü tütü beni orêy, braadi orda beni* (IV/153) “Babam beni oraya götürüp orada bıraktı”.

(78) *ikinji günä brak bu nestey* (VI/83) “Bu şeyi ikinci güne bırak”.

VnV > aa. *Baa* [ba:] < *bana*.

(79) *mamu baa simärlädi yerlee yikāmaa* (VI/35) “Annem bana yerleri yıkamamı söyledi”.

(80) *sorardilar bana, nindän üürenmişim* (XI/121) “Bana nereden öğrendiğimi soruyorlardı”.

Vr/VrV > aa. *Čariklaa* [tʃaruk 'la:] < *čarik-lar*, *yollaadi* [jɔl 'la:du] < *yolla-r-di*, *kolläama* [kɔħə: 'ma] < *kollar-i-ma*.

(81) *bă, čariklaa nindă* (III/100) “Nerede çarıklar bre?”.

(82) *mamu yep yollaadi lavkaa* (VI/31) “Annem hep bakkala gönderiyordu”.

(83) *ačan lääm olurdu lavetmää, o yollardi bana izvestiye* (I/176) “Konuşmamız gerekince bana haber yolluyordu”.

(84) *te bän dă böön kolläama buyuramêêrim* (III/67) “Ben de işte bugün kollarımı kaldıramıyorum”.

Vr > ää. *Kabletmiyjiklää* [kabletmijdzic 'læ:] < *kabletmeyecek-lär*, *biigirläänen* [bi:jir 'læ:nen] < *beygirlär-län*.

(85) *seni işä kabletmiyjiklää başka yerä* (II/57) “Seni başka yerde işe almazlar”.

(86) *soră dă kazardik, biigirläänen, angî biigirlär vardî, onnar maşinkälardi* (X/93) “Sonra ise kazıyorduk, var olan atlarla da çift sürüyorlardı”.

Vy > ää. *Dääne* [dæ: 'ne] < *deyni*, *dään* ['dæ:n] < *deyni*.

(87) *ne yapmaa yinsäna dääne dabro* (V/3) “İnsan için nasıl bir iyilik yapmak”.

(88) *i šini bizi čüryeela prostetmää dään* (VIII/45) “Şimdi bizi affetmek için çağırıyorlar”.

(89) *onnar peredāvik olmaa deyni, aldīlar yepsini* (XVI/56) “Onlar birinci olmak için her şeyi aldılar”.

VfVr > **ee**. Arapça kökenli kelimelerde: *See* ['se:] < *sefer* < Ar. *sefer*.

(90) *yevindā bizi yer see karšlādī o* (V/28) “Evinde bizi her defa kabul etti”.

(91) *papšoyu biz kazardik üç sefer, diil iki see* (XVI/47) “Mısırını iki değil üç defa kazıyorduk”.

VnV > **ee**. *Beem* ['be:m] < *benim*.

(92) *saylyer beem avezim vardī* (III/66) “Hevesim vardı yani”.

(93) *biz orda yaşādik, benim duumam dā orda* (XIII/2) “Biz orada yaşadık, ben de orada doğdum”.

VrVrV > **ee**. *Gidee* [ji'de:] < *gid-er*.

Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde: *kee* ['ce:] < *kere* < Ar. *kerre*, *zeem* ['ze:m] < *zerem* < *zere* < Fars. *zīrā*.

(94) *gidee kačāarak yevā* (VIII/28) “Hızlı eve gidiyor”.

(95) *iki kere doyardā, bir kee delikanniykānā, bir kee yevliykānā* (VII/4) “Bir defa evlenmeden önce, bir defa da evlendikten sonra sağıcı olarak çalıştım”.

(96) *tātū zeem baarājek* (VIII/11) “Babam bağırarak çünkü”.

(97) *kirk altiyi tutērīm aklīmda zere, dādu dā kirk sekizdā öldü, yatālakti* (XIV/11) “Kırk altı yılını hatırlıyorum tabii, dedem de yatalaktı, kırk sekizde öldü”.

VrV > **ee/êê**. *Duryeez* [dur'je:z] < *duryer-iz*, *kendilee* [cendi'le:] < *kendileri*.

(98) *i biz duryeez sokākta* (VIII/44) “Biz sokakta duruyoruz”.

(99) *deer, yok, ne zvonok, ne kendilee gelyee* (XIV/25) “Ne telefonla arıyor, ne de kendileri geliyorlar, diyor”.

(100) *i onnar açtīlar kendileri, girdilār* (XII/9) “Onlar ise kendileri açıp girdi”.

Vf > oo. Arapça kökenli kelimelerde: *soorăda* [sɔ:rɛ'da] < *sofra* < Ar. *sufra* “üzerinde yemek yenen yer”.

(101) *čeket bunnaa gülmää soorăda yepsijii* (VI/2) “Bunların hepsi sofrada gülmeye başladı mı”.

Vr > oo. *Alyoo* [aɫ'jɔ:] < *al-yor/al-yer*.

(102) *alyoo biygirleri yedemää kira* (IX/5) “Atları yedeklemek için tarlaya alıyor”.

(103) *yep kök boyundan alyor görünmesin* (IX/30) “Görünmesin diye hep kökünden alıyor”.

(104) *doyniy inek almäär, yesli bua, dana, koyun, bızaa, onu alyer* (XVI/40) “Sağmal inek almıyor, boğa, dana, koyun, buzağı varsa onları alıyor”.

VgV > öö. *Böön* ['bø:n] < *büün* < *bu gün*.

(105) *böön dă anêrlăr onu o insănnar, kimă o yardim etti* (I/191) “Yardım ettiği kişiler bugün de onu anıyorlar”.

(106) *bizim naçalniklăr, ani oldular naçalnik, pušti büünädăn* (IX/10) “Neredeyse bugüne kadar başkan olan başkanlarımız”.

VyV > ii. *Niini* ['ni:nu] < *nääni* < *ne yana, näändă* < *ne yanda*.

(107) *bişey bilmeerim, niini dooru dönmaa, ne yapmaa* (II/27) “Nereye dönmek, ne yapmam gerek, hiç bir şey bilmiyorum”.

(108) *näändă kumătriyăymiş, näändă raždenyăymiş, bän yep zanet* (III/142) “Nerede bir vaftiz ziyafeti, bir doğum günü kutlaması varsa ben hep meşgulüm”.

Pokrovskaya, iki farklı ünlü yan yana geldiğinde oluşan uzun ünlülerin bazen diftong şeklinde telaffuz edildiğini yazar. Örneğin, *agi* < *aa* değişmesi sonucunda meydana gelen [a:], vurgusuz durumda [ai] izlerini koruduğunu söyler: *kulaïma* < *kulak* (> ğ) + *ïma* (1964, s. 31). Kıpçak'ta derlenen metinlerin bu tezi desteklemediği söylenebilir. İkincil uzun ünlüler diftong şeklinde değil, normal ünlüye göre daha uzun süreli tek ünlü şeklinde telaffuz edilir. Daha yukarda gösterildiği gibi birinci hece dışındaki vurgusuz durumlarda

/a:/ fonemi, redüksiyonundan dolayı [ɛ:] ve [ə:] varyantlarıyla temsil edilir: *kulăăma* [kuɛ:'ma] < *kulaïma* < *kulakïma*, *bakmăărïm* ['bakmə:rum] < *bakmaerïm* < *bakmayerïm*.

1.1.11.3. Emfatik ve Pozisyon Uzunluğu

Emfatik uzunluk konuşmada kelimeye duygusallık katmak, dikkat çekmek veya anlamsal açıdan vurgulamak için kullanılır. Doğrudan konuşmaya ve konuşanın duygusal durumuna bağlı olduğu için değişkendir. Daha çok ünlemlerde, ses taklitlerinde, çocuk konuşmasında görülür. Bu tür uzunluk diğer Türk dillerinde de kaydedilmiştir (Saaya, 2018). Gagauz yazı dilinde emfatik uzunluk her zaman gösterilmeyebilir, fakat ağızlarda sık görülen bir olaydır (Pokrovskaya, 1960a, s. 183-184; Tukan, 1964, s. 67-68).

biiy ['bi:j] “şaşıрма ifadesi”, *ii* ['u:] “üzülme ifadesi”, *nee* ['ne:] “öfke ifadesi”.

(109) *biiy, bän dă azïrländïm, türkü çalăjam* (VII/33) “Ben ise türkü söylemek için hazırlanmıştım”.

(110) *bän dă bakêêm o oynêê başka kïznän vals, ii* (VIII/16) “Ben ise bakıyorum ki o başka kızla dans ediyor”.

(111) *nee, bän uşak diil amă, köpek tă vermiyjam onnêên aullăana* (VIII/22) “Ne, ben onların avlusuna çocuk değil, köpek bile vermem”.

Kıpçaklı konuşurların dilinde sistematik bir hale gelen pozisyon uzunluğu, diğer yerleşim yerlerinde istisna olarak algılandığı gibi hiç farkedilmeyen bir söyleniş özelliği de olabilir. Aynı hecede çarpmalı [r] sesinden önce gelen /a/, /ä/, /e/, /o/, /ö/ fonemleri ve varyantları yarı uzunluk kazanır. Gerek köklerde gerek eklerde çalışan bu kural dar ünlüler için geçerli değildir. Köklerdeki pozisyon uzunluğu hem vurgulu hem de vurgusuz gecelerde görülür: *nekădar* ['nekəda:r] (IX/20) “nekadar”, *tarlă* ['ta:rɫə] (IV/78) “tarla”, *ikär* [i'cæ:r] (XV/28) “özellikle”, *ilerki* [ile:r'ci] (I/100) “eski” – krş. *i-le-ri* [ile'ri] (I/107) “ileriye”, *orta* [o:r'ta] (IX/61) “orta”, *ördüydü* [ø:r'dydy] (XII/115) “ördüydü”.

Aynı özellik, kopya kelimelerde kelimelerin kaynak dillerde uzun ünlülü olup olmamasından bağımsız olarak gözlemlenir: *hiyar* [hu'ja:r] (XII/110) “hıyar” < Fars.

hiyār, garmoškă [gɑːrɔʃˈkə] (III/126) “garmon enstrümanı” < Rus. *garmoška, zarar* [zaˈrɑːr] (XIV/2) “zarar” < Ar. *zarar, biberleyip* [bibeˈrleˈjip] (I/143) “biberleyip” < Yun. *pipéri, šeker* [ʃeˈceːr] (VI/13) “şeker” < Fars. *şeker*.

Gagauzcaya Eski Türkçeden miras kalan ve eskiden uzun ünlülü olan bazı kelimelerde [r] öncesi yarı uzunluk korunur: *dar* [ˈdaːr] (IV/108) “dar” < E.T. *tār, vardi* [ˈvaːrdɯ] (XI/3) “var idi” < E.T. *bār, vermiştilār* [veˈrˈmiʃtilæːr] (XV/69) “vermişlerdi” < E.T. *bēr*. Eski Türkçede uzun ünlülü olmayan kelimelerde ise yarı uzunluk türer: *sormădi* [ˈsɔːrmədu] (IV/14) “sormadı” < E.T. *sor-*, *sarma* [sɑːrˈma] (I/103) “sarma” < E.T. *saru-*, *karši* [kaːrˈʃi] (III/72) “karşı” < E.T. *kar-*.

[r] öncesi yarı uzunluk eklerde de sistematik bir şekildedir: *yapardi* [jaˈpaːrdɯ] “yapıyordu” (IV/44), *gidärkănă* [ʃiˈdæːrkənə] (XVI/8) “gidiyor iken”, *gelmärmış* [ʃˈelmæːrmiʃ] (XIV/26) “gelmiyormuş”, *bunnar* [bunˈnaːr] (XV/59) “bunlar”, *birär* [biˈræːr] (IV/29) “birer”.

1.2. ÜNSÜZLER

Ünsüz sesler, telaffuz sırasında akciğerlerden gelen havanın konuşma organlarında tıkanma, daralma, sürtünme gibi engellerden etkilenerek çıkan seslerdir. Ünsüzler çıkış yerleri, çıkış biçimleri ve ses tellerinin durumu olmak üzere genellikle üç ölçüte göre sınıflandırılır.

1. Çıkış yerlerine göre:

1a. Çift dudak: [p], [b], [m].

1b. Diş-dudak: [f], [v].

1c. Diş yuvası: [t], [d], [n], [r], [s], [z], [ts].

1d. Diş-damak: [ʃ], [ʒ], [tʃ], [dʒ].

1e. Ön damak: [ç], [j], [j], [l].

1f. Art damak: [k], [g], [ŋ], [t].

1g. Gırtlak: [h].

2. Çıkış biçimlerine göre:

2a. Patlamalı: [p], [b], [t], [d], [c], [ʃ], [k], [g].

2b. Geniz: [m], [n], [ŋ].

2c. Çarpmalı: [r].

2d. Sürtünmeli: [f], [v], [s], [z], [ʃ], [ʒ], [h].

2e. Patlamalı-sürtünmeli: [ts], [tʃ], [dʒ].

2f. Sürtünmesiz: [j].

2g. Yan-sürtünmesiz: [l], [ɫ].

3. Ses tellerinin durumuna göre:

3a. Ötümlü: [b], [d], [ʃ], [g], [m], [n], [ŋ], [r], [v], [z], [ʒ], [dʒ], [j], [l], [ɫ].

3b. Ötümsüz: [p], [t], [c], [k], [f], [s], [ʃ], [ts], [tʃ], [h].

Çift dudak ünsüzlerinin oluşumunda akciğerlerden gelen hava dudakların kapanmasından dolayı patlamayla ya da genizden çıkar. Diş-dudak ünsüzleri üst dişlerle alt dudak engellemesi sonucu oluşur. Dil ucunun diş köklerinin içine gömüldüğü çukurcuklara değmesiyle meydana gelen seslere diş yuvası ünsüzler denir. Dil ucunun diş etine dayanmasıyla oluşan ünsüzler, diş-damak ünsüzleridir. Ön damak ünsüzleri, dilin damağın ön kısmına doğru kayarak havayı engellemesiyle oluşur ve genellikle ön damak ünlüleriyle aynı hecede bulunurlar. Art damak ünsüzleri ise dilin damağın arka kısmına yaklaşarak havayı engellemesi sonucu oluşur ve hecelerde art damak ünlüleriyle birlikte yer alırlar. Gırtlak ünsüzü havanın gırtlaktaki ses tellerine sürtünerek telaffuz edilir.

Boğumlanma sürecinde akciğerlerden gelen havanın konuşma organlarında karşılaştığı engelleri patlamayla aştığında patlamalı ünsüzler oluşur. Havanın engelleri aşarak genizden çıkmasıyla oluşan ünsüzlere geniz ünsüzleri denir. Diş ucunun diş etine çarpmasıyla meydana gelen ünsüzler çarpmalı ünsüzlerdir. Sürtünmeli ünsüzler ağız boşluğundaki ve gırtlaktaki hafif kapalı engellere çarpıp sızma sonucu oluşur. Boğumlanmasında hem

patlama hem de sızma olan sesler ise patlamalı-sürtünmeli olarak adlandırılır. Yarı ünlü denilen [j] ünsüzünün boğumlanmasında çıkan hava engellerle en az ölçüde karşılaştığı için bu ses sürtünmesiz ünsüz olarak tanımlanır. Yan-sürtünmesiz ünsüzlerinin oluşumunda ise hava, dille damağın arasında oluşan tıkanmayı aşarak avurt boşluklarından çıkar.

Boğumlanma sürecinde gırtlakın ortasında bulunan ses tellerinin titreşmesiyle söylenen ünsüzler ötümlü, ses telleri titreşmeden boğumlanan ünsüzler ise ötümsüzdür.

Bazı ünsüzlerin kullanım alanları ve işlevlerinin daralması, Gagauzcanın ünsüz sisteminin belirleyici özelliklerinden biri sayılır. Dilin gelişme sürecinde ünlü fonemlerin sayısı artarken ünsüz fonemlerin işlevselliği ve kullanışı azalmıştır. Türkçe alfabede (ğ) harfiyle karşılanan [ɣ] ünsüzü tamamen kaybolmuştur. Bugünkü dilde bu ünsüzün sadece fonematik izlerine rastlanabilir. Örneğin, tarihi [ɣ] ünsüzü düşerek kendisinden önce gelen ünlüleri uzatır: *yaamur*, *saadiç*, *baa*, *saalik*. Bu tür kelimelerde [ɣ] ünsüzünün düşmesi, aralarında anlam farkı olan çiftlerin ortaya çıkmasını sağlar: *yaa – ya*, *saa – sa*.

[c], [k], [r], [h] ve bazı diğer ünsüzlerin düşmesi sık görülen bir olaydır. [ʒ] ve [ts] ünsüzleri sadece yabancı kökenli kelimelerde bulunduğu için eklerde kullanılmazlar (Pokrovskaya, 1964, s. 51-52).

Bu çalışma esnasında derlenen konuşma dili metinlerini inceleyerek 25 varyantla temsil edilen 21 ünsüz fonem tespit edilmiştir. /g/, /k/, /l/ ve /n/ fonemlerinin ikişer varyantı vardır: [ɟ] – [g], [c] – [k], [l] – [ɭ], [n] – [ɳ]. Belli şartlar altında meydana gelen bu varyantlar anlam ayırıcı özelliğini taşımaz, çiftlerin aralarında tamamlayıcı dağılım ilişkisi vardır.

Tablo 4. Ünsüzler (ötümlü ünsüzler koyu renklidir)

	Çift- dudak	Diş- dudak	Diş yuvası	Diş- damak	Ön damak	Art damak	Gırtlak
Patlamalı	[p] [b]		[t] [d]		[c] [ɟ]	[k] [g]	
Geniz	[m]		[n]			[ɳ]	
Çarpmalı			[r]				

Sürtünmeli		[f] [v]	[s] [z]	[ʃ] [ʒ]			[h]
Patlamalı-sürtünmeli			[ts]	[tʃ] [dʒ]			
Sürtünmesiz					[j]		
Yan-sürtünmesiz					[ɹ]	[ʔ]	

1.2.1. Patlamalı Ünsüzler

/p/ fonemi kelime başında, ortasında ve sonunda kullanılır: *pineriz* [pi'ne'riʒ] (IV/53) “biniyoruz”, *toplādik* [tɔpɫe'duik] (I/156) “topladık”, *köprü* [çɔp'ry] (V/4) “köprü”, *yep* ['jep] (XV/67) “hep”.

Yabancı kökenli kelimelerde: *primāriyā* [primø'rijə] (III/177) “belediye” < Rum. *primaria*, *şarap* [ʃa'rap] (I/112) “şarap” < Ar. *şerāb*, *tertip* [te'r'tip] (X/144) “düzen” < Ar. *tertib*.

Dmitriyev'e göre Gagauzcada kelime başında /p/ kullanışı /b/'ye kıyasla biraz daha yaygındır: *pin-* “binmek”, *piit* “beyit” (1962, s. 244-245). Benzer durum Türkçenin Trabzon ağızlarında da tespit edilmiştir. Balkan, Anadolu ve Azeri ağızlarında kelime başında art damak ünlülerinden önceki patlamalı ünsüzler ötümlleşirken, Trabzon ağızlarında ötümlleşmemiştir (Brendemoen, 2002, s. 85, 202).

/b/ fonemi kelime sonunda bulunamaz: *bildir* ['buɫduɾ] (IV/105) “geçen yıl”, *büük* ['by:c] (I/62) “büyük”, *boba* [bɔ'ba] (III/26) “baba”, *balāban* [baɫe'ban] (IV/48) “yüksek boylu”, *bulurdu* [buɫur'du] (XII/117) “buluyordu”.

/t/ fonemi ön ses, iç ses ve son ses durumlarında olabilir: *türkülär* [tyrcy'læ'r] (III/179) “türküler”, *isteer* [is'te:r] (V/7) “istiyor”, *onuştan* ['onuş'tan] (I/156) “bu yüzden”, *dört* ['dø:rt] (XIV/23) “dört”.

Yabancı kökenli kelimelerde: *seftä* [sef'tæ] (V/45) “ilk defa” < Ar. *siftah*, *kiyat* [ci'jat] (I/177) “kitap” < Fars. *kāğaz*.

/d/ fonemi kelimenin son ses durumunda olamaz: *dikärdi* [di'cæ'rdi] (II/42) “dikiyordu”, *şindi* ['şindi] (III/55) “şimdi”, *dädu* ['dædu] (III/27) “dede”, *dooru* [dɔ:'ru] (XII/67) “doğru”, *kizkärdeşim* ['kuzəkə'rdə'şim] (XI/164) “kız kardeşim”.

/k/ fonemi ön damak [c] ve art damak [k] varyantlarıyla temsil edilir. Ön damak ünlülü hecelerde ön damak varyantı, art damak ünlülü hecelerde ise art damak varyantı kullanılır: *kirk* ['kuɾk] (I/83) “kırk”, *kaku* ['kaku] (VIII/28) “abla”, *kendi* [cen'di] (XI/14) “kendi”, *mekik* [me'cic] (X/141) “mekik”, *bayrāk* ['bajrək] (III/157) “bayrak”.

Kopya kelimelerde: *kolkoz* [kɔł'kɔz] (XI/4) “kolhoz” < Rus. *kolhoz*, *şkolä* ['şkɔlə] (XI/8) “okul” < Rus. *şkola*.

/g/ foneminin de ön damak [j] ve art damak [g] olmak üzere iki varyantı vardır. Kelime başında daha çok ön damak ünlülerinden önce gelen [j] varyantı görülür, [g] ile başlayan kelimelerin çoğu ise yabancı kökenlidir. Kelime sonunda kullanılmaz: *görmedim* ['jɔ'ɾmedim] (I/64) “görmedim”, *gözäl* [jɔ'zæl] (II/7) “güzel”, *dangälak* [danğe'lak] (IV/36) “dangalak”.

Garantiye [ga'rantije] (IX/110) “garanti” < Rus. *garantiya*, *taligä* [ta'ligə] (X/40) “at arabası” < Rus. *telega*.

1.2.2. Geniz Ünsüzleri

/m/ fonemi tek varyanttan oluşur ve kelime başında çok nadir olur: *mamu* ['mamu] (I/68) “anne”, *çölmek* [tʃɔł'mec] (II/31) “çömlek”, *yem* ['jem] (IX/34) “ve”, *bekim* ['becim] (I/136) “belki”.

Yabancı kökenli kelimelerde: *masal* [ma'saɫ] (IV/210) “masal” < Ar. *meşel*, *kilim* [ci'lim] (IX/101) “kilim” < Fars. *gilim*, *kemenčä* [cemen'tʃæ] (VIII/161) “keman” < Fars. *kemānçe*.

/m/ ve /n/'den sonra gelen /l/ < /n/ değişimi hem ağızlarda hem de yazı dilinde kaydedilen bir özelliktir (Pokrovskaya, 1964, s. 60; Özkan, 1996, s. 68). Kıpçak konuşma dilinde /n/ ünsüzünden sonra benzeşme sonucu /l/ < /n/ değişimi her zaman gerçekleşirken /m/

ünsüzünden sonra bu değişim çoğu zaman görülmez. D. Uzun Kıpçak ağzının bu özelliğine dikkat çekmiştir (2010, s. 16).

Yazı dilinde	Kıpçak konuşma dilinde
<i>gamni, ölümnik, kumnukta</i>	<i>gamlı, ölümlük, kumlukta</i>

/m/ ünsüzünden sonra /l/ < /n/ yarı benzeşmesi değişken olduğu için kesinlik kazanmamış bu özelliğin henüz oluşma sürecinde olduğu söylenebilir. Bu görüş metinlerden örneklerle desteklenir: *dädumnän* (I/68) “dedemle”, *adämnar* (9/56) “adamlar”, *gözlerimmen* (XVI/10) “gözlerimle” – *adämlar* (I/47) “adamlar”, *anamlän* (I/88) “annemle”, *üzümleri* (XI/159) “üzümleri”.

/n/ fonemi kelime başında ve kelime sonunda [n] varyantıyla temsil edilir, [ŋ] ise /k/ ve /g/ fonemlerinden sonra meydana gelir: *nası* ['nasu] (I/54) “nasıl”, *čanak* [tʃa'nak] (II/31) “tabak”, *nestä* [nes'tæ] (VII/14) “şey”, *nemřä* ['nemtsə] (XVI/3) “Alman” < Rus. *nemets*, *iini* [i:'ni] (XIV/41) “yeni”, *düün* ['dy:n] (II/7) “düğün”, *böönkü* [bø:ŋ'cy] (III/36) “bugünkü”, *angisi* [aŋu'su] (IX/101) “hangisi”.

Stamova [ŋ] varyantının /k/, /g/, /j/ ve /ž/ sesleriyle genizsilleştiğini yazar (2001, s. 94-95). Türkçe metinlerden hareketle bu tespiti yapan Ergenç'e (2002, s. 24) ait bu genelleme Gagauzca metinlerinde kısmen doğrulanır.

1.2.3. Çarpmalı Ünsüzler

/r/ fonemi tek vuruşlu [r] varyantından oluşur. Aynı hecede kendisinden önce gelen /a/, /e/, /o/ ve /ö/ fonemlerinin bütün varyantlarına yarı uzunluk kazandırır. Gagauzca ses bilgisi üzerine yapılan çalışmalarda bu olaydan söz edilmediğine göre yarı dar, yarı geniş ve geniş ünlü seslerin [r] öncesi yarı derece uzaması Kıpçak ağzının özelliği sayılabilir. Söz konusu yarı uzama hem Gagauzca sözcüklerde hem de diğer dillerden kopyalanan kelimelerde görülür: *rakı* [ra'ku] (I/123) “votka”, *para* [pa'ra] (I/65) “para”, *terekä* [tere'cæ] (IV/67) “buğday”, *sürü* [sy'ry] (XVI/69) “sürü”, *ver-* ['ve:r] (VI/44) “vermek”, *sarma* [sa'r'ma] (I/103) “sarma”.

Kopya kelimelerde: *komorkă* [kə'mə'rkə] (XII/7) “küçük oda” < Rus. *komorka*.

1.2.4. Sürtünmeli Ünsüzler

/f/ fonemi Türkçe kökenli kelimelere kıyasla daha çok yabancı dillerden kopyalanan sözcüklerde bulunur. Kıpçak ağzında /v/ fonemine dönme eğilimi diğer yerleşim yerlerine göre daha yaygındır: *fasüle* – *vasüle* “fasülye”, *kafa* – *kava* “baş, kafa”, *fiçi* – *viçi* “fiçi”, *hoşaf* – *oşav* “hoşaf”, *fakir* – *vakir* “fakir”, *kenef* – *kenev* “tuvalet”, *filjan* – *viljan* “bardak”. Kelimelerde her üç pozisyonda bulunur: *firin* [fu'rɯn] (IV/56) “fırın, soba”, *kanfeti* [kan'feti] (I/13) “şeker” < Rus. *konfeti*, *afta* [af'ta] (I/154) “hafta” < Fars. *hefte*, *tuflă* [tuflə] (VII/5) “tuğla” < Yun. *toúvla*, *telefon* [teli'fɔn] (XIV/3) “telefon” < Rus. *telefon*, *alaf* [a'laf] (IV/185) “hayvanların yiyeceği” < Ar. *a'lāf*.

/v/ fonemi tek varyantlı olup kelime başında, ortasında ve sonunda bulunur. Tarihi olarak Türk dillerinde /ğ/, /g/ ve /b/ ünsüzlerinden geliştiği için ikincil olduğu savunulur (Ryasenen, 1955, s. 167-168). Ses taklitlerinde ve yabancı kökenli kelimelerde sık görülür: *var* [va'r] (I/111) “var”, *çuval* [tʃu'vaɫ] (XV/15) “çuval”, *yev* [jev] (IV/177) “ev”.

Yabancı kökenli kelimelerde: *vakit* [va'cuɫ] (VII/12) “zaman” < Ar. *vakt*, *tavan* [ta'van] (XIV/49) “tavan”, *yovelki* [jevel'ci] (VII/23) “eski” < Ar. *evvel*, *aves* [a'ves] (II/65) “heves” < Ar. *heves*.

Stamova Kıpçak kasabası ağzında “/f/ ünsüzünün tonlulaşmış örneklerinden” söz eder: *venălik* “kötülük”, *vukăăra* “fakir” (2001, s. 100).

/s/ fonemi tek varyantlıdır ve başta, ortada ve sonda olmak üzere her pozisyonda bulunur: *süümäk* [sy:'mæc] (I/64) “sövme”, *soră* [sə'rə] (IX/6) “sonra”, *basma* [bas'ma] (IV/238) “mendil”, *ses* [ses] (V/38) “ses”.

Kopya kelimelerde: *sutkă* [sut'kə] (XII/61) “bir günle bir gece” < Rus. *sutki*, *gradus* [gra'dus] (XII/112) “derece” < Rus. *gradus*.

/z/ fonemi daha çok yabancı kökenli kelimelerde bulunur ve kelime sonunda ötümsüzleşerek [s] sesine yaklaşır (Pokrovskaya, 1964, s. 56). Ötümsüzleşmeyi belirtmek

için fonetik transkripsiyonda harfin altında küçük daire işareti [z̥] kullanılır (Ergenç, 2002, s. 22; Stamova, 2001, s. 100). *Kırmızı* [kuɾmu'zu] (II/24) “kırmızı”, *dokuz* [dɔ'kuz̥] (II/19) “dokuz”.

Yabancı kökenli kelimelerde: *zor* ['zɔ:r] (IV/104) “zor”, *izmet* [iz'met] (III/133) “hizmet” < Ar. *hidmet*, *zvezda* [zvez'da] (IV/96) “yıldız” < Rus. *zvezda*, *pazar* [pa'za:r] (IX/124) “pazar günü” < Fars. *bāzār*.

/š/ fonemi tek [ʃ] varyanttan oluşur ve art damak ünlülerinden önce geldiği zaman onların çıkış noktasını ön damağa doğru yaklaştırır: *uşâklar* [uʃək'la:r] (II/14) “çocuklar”, *avşam* [av'ʃam] (I/7) “akşam”, *yaşêêr* [ja'ʃe:r] (IV/174) “yaşıyor”, *taş* ['taʃ] (V/15) “taş”, *yetmiş* [jet'miʃ] (XIV/51) “yetmiş”.

Aynı özellik kopya kelimelerde de görülür: *şükür* ['ʃycyr] (I/202) “şükür” < Ar. *şukr*, *şkolă* [ʃkɔ'lə] (XV/102) “okul” < Rus. *şkola*.

/ž/ fonemi [ʒ] varyantıyla temsil edilir ve sadece yabancı kökenli kelimelerde bulunur. Art damak ünlülerini etkileyerek öndamaksılaştırır: *boži* ['bɔʒi] (I/27) “tanrı” < Bulg. *boje*, *žiludăk* [ʒi'lugək] (I/140) “mide” < Rus. *jeludok*, *uže* [u'ʒe] (II/67) “artık” < Rus. *uje*, *naprižon* [napri'ʒɔn] (XV/65) “gergin” < Rus. *napryajen*, *malădôž* [maɫe'dʲoʒ] (V/6) “gençler” < Rus. *molodej*.

/h/ fonemi tek varyantlı olup kelimenin her pozisyonunda bulunur, fakat etrafındaki ünlülerin uzamasına neden olarak kelimenin neresinde olursa olsun düşme eğilimi vardır: *hiç* ['hitʃ] (II/36) “hiç” – *iç* ['itʃ] (I/172) “hiç”, *haleră* [ha'leɾə] (VI/20) “küfür sözü” < Rus. *holera*, *ihteerlădik* [ihte:rɫe'duk] (VII/2) “yaşlandık” < Ar. *ihtiyār*, *buhalter* [bu'halte:r] (XII/151) “muhasebeci” < Rus. *buhgalter*, *yeh* ['jeh] (III/51) “ah”.

Kimi araştırmacılara göre bu fonemin iki varyantı vardır, birinin çıkışında dil arkası art damağa yaklaşır, diğerinin çıkışında ise hava hiç bir engele çarpmadan çıkar (Pokrovskaya, 1964, s. 56-57; Tukan, 1964, s. 97; Özkan, 1996, s. 69-70). Diğer araştırmacılar ise Gagauzcadaki bu fonemin tek varyantlı olduğunu kabul eder (Stamova, 2001, s. 101).

1.2.5. Patlamalı-sürtünmeli Ünsüzler

/tʃ/ fonemi sadece yabancı dillerden kopyalanan kelimelerde ve ses taklitlerinde bulunur: *ʃika* [tsu'ka] (II/22) “merkez komite” < Rus. *TsK* = *tsentralny komitet, speĭialist* [spetsiæ'list] (III/56) “uzman” < Rus. *spetsialist, liĭey* [li'tsej] (III/79) “lise” < Rus. *litsey, bolniĭaa* [bøl'nitsa:] (IV/163) “hastaneye” < Bulg. *bolnitsa, buĭă* ['butsə] (VI/13) “topalak”, *malădeĭ* [maĭe'dets] (I/10) “bravo” < Rus. *molodets*. Kişi adı olan *Ŧana*¹⁰ kelimesinde /č/ ile nöbetleşir: *Ŧană – Čană*.

/č/ fonemi tek [tʃ] varyantıyla temsil edilir ve art damak ünlüleriyle bir araya geldiği zaman onları orta damağa doğru çeker: *čok* ['tʃøk] (I/32) “çok”, *čikărdim* [tʃi'kæ'rdum] (IV/63) “çıkardım”, *ačan* [a'tʃan] (V/1) “-dığı zaman”, *bučuk* [bu'tʃuk] (XIV/55) “buçuk”, *birkač* [bir'katʃ] (XV/118) “birkaç”.

Yabancı kökenli kelimelerde: *faktičeski* [fak'titʃesci] (III/2) “fiilen” < Rus. *faktičeski, učitilkă* [utʃ'tilkə] (XII/120) “kadın öğretmen” < Bulg. *uĭitelka, pilič* [pi'litʃ] (IX/110) “civciv” < Bulg. *pileško* < pile (BER, 1996, s. 235-237).

/j/ fonemi tek [dʒ] varyantlıdır ve kullanışı diğer Türk dillerinde olduğu gibi Gagauz fonetiğinde de yaygındır. Ötümlü olduğu için kelimenin sonunda bulunmaz, köklerde ve eklerde ön ve iç ses pozisyonlarında bulunur: *güĭjenik* [jydze'nic] (V/26) “gücenik”, *nije* ['nidze] (X/48) “nasıl”, *uĭuz* [u'dʒuz] (III/135) “ucuz”.

Kopya kelimelerde: *jöpleri* [dʒøple'ri] (IX/124) “cepleri” < Ar. *ceyb, ĭan* ['dʒan] (XII/55) “can” < Fars. *cān, patlăĭjan* [patĭe'dʒan] (I/105) “domates” < Ar. *bādincān*.

1.2.6. Sürtünmesiz Ünsüzler

/y/ fonemi transkripsiyon sisteminde [j] işaretiyle karşılanır. Bu sesin boğumlanmasında çıkan hava ağız boşluğundaki engellerle en az şekilde temas ettiği için ona yarı ünlü denir, ama ünlüler gibi tek başına hece oluşturmaz. Bu özelliğinden dolayı /y/ iki ünlü arasında olduğu gibi belli pozisyonlarda düşer. Ön damak ünlüleriyle yan yana geldiğinde bu sesin düşmesi daha yaygındır (Pokrovskaya, 1964, s. 59). /y/'den sonar gelen /a/, /i/, /u/

¹⁰ Bu isim resmi belgelerde Aleksandra olarak geçer.

fonemleri orta damak varyantlarıyla temsil edilir: *yapmaa* [jap'ma:] (I/154) “yapmak”, *yakin* [ja'kuun] (II/64) “yakın”, *buyurdular* [bujardu'la:r] (IX/10) “yönettiler”, *soy* ['sɔj] (V/39) “nesil”, *birêy* [bu'rɛj] (XII/21) “buraya”.

Kopya kelimelerde: *ayat* [a'jat] (IX/121) “koridor” < Ar. *ḥiyāt*, *uyçu* ['ujtʃu] (I/115) “dayı” < Bulg. *vuyço*, *šey* ['ʃej] (XI/23) “şey” < Ar. *šey'*, *pasledniy* [pas'lednij] (XVI/61) “son” < Rus. *posledniy*.

1.2.7. Yan-Sürtünmesiz Ünsüzler

/l/ fonemi ön damak ünlüleriyle [l] ve art damak ünlüleriyle [ɫ] birlikte kullanılan iki varyanttan oluşur. XIX. yüzyılın sonunda konuşulan Gagauzcada bu iki varyantın arasındaki geçiş varyantı kaydedilmiştir (Moşkov, 1904, s. XXX). Türkçe kökenli kelimelerin başında bulunmaz: *ileri* [ile'ri] (I/26) “önce”, *pali* ['pali] (IX/68) “köpek yavrusu”, *tolu* [tɔ'lu] (X/119) “dolu” (yağış), *diil* ['di:l] (XV/69) “değil”.

Yabancı kökenli kelimelerde: *lavkă* ['lavkə] (XIV/39) “bakkal” < Rus. *lavka*, *lelü* ['lely] (X/144) “hala, teyze” < Bulg. *lelya*, *bomboli* [bɔm'bɔli] (I/18) “şeker” < Rum. *bomboane*, *daul* [da'uɫ] (VI/20) “davul” < Ar. *ṭabl*.

2. BÖLÜM

PARÇALARÜSTÜ BİRİMLER

Dilin, parçalanabilen birimlerden başka sesin süre, frekans, şiddet gibi akustik parametrelerine bağlı olan ve parçalı birimlerden ayrı düşünülmeyen vurgu, süre, durak, ton ve ezgi gibi fonetik öğelerine parçalarüstü birimler denir. “Parçalanabilen sesbirimleri bürümüş durumda olan, onlardan ayrı düşünilemeyen ses özelliklerinin tamamını göstermek için bürün terimi” kullanılır (Demir ve Yılmaz, 2011, s. 41). Bürün olguları her dilde anlam ayırıcı olmadığı için incelenmelerinde yarattıkları karşıtlıkların tespit edilmesi ve bu karşıtlıklardan hareketle kıyaslanmaları önemlidir.

Bu bölümde, derlenen konuşma dili metinler esasında Kıpçak kasabasında konuşulan Gagauzcada süre, vurgu, durak, ton ve ezgi gibi parçalarüstü birimler irdelenecektir.

2.1. SÜRE

Birinci bölümde Gagauzcada ünlü uzunluğunun anlam ayırıcı işlevini yerine getirdiğine değinilmiştir. [ɛ] – [ɛ:] ve [ø] – [ø:] karşıtlıkları için anlam farkı olan minimal çift bulunmadığına göre bu uzun ünlüler normal süreli /e/ ve /ø/ fonemlerinin varyantları olarak değerlendirilir. *başlêêr* [baʃˈʔe:r] “başlıyor”, *onnêên* [onˈnɛ:n] “onların”, *böön* [ˈbø:n] “bugün”, *töörda* [tø:rˈda] “işte orda” gibi uzun ünlülü kelimelerin normal ünlülü çiftleri bulunmamaktadır. /a:/, /ä:/, /e:/, /i:/, /ï:/, /o:/, /u:/, /ü:/ olmak üzere sekiz uzun ünlü ise normal süreli ünlülerle anlam farkı yarattığı çiftler oluşturduğundan ayrı fonem sayılır.

Gagauzcadaki ünlüler üzerine araştırma yapan bütün gramer uzmanları ünlülerin boğumlanma süresinin anlam ayırıcı olduğundan söz ederler (Dmitriyev, 1955, s. 203-220; Pokrovskaya, 1964, s. 29-38; Tukan, 1964, s. 45-68; Özkan, 1996, s. 44-54; Stamova, 2001, s. 58-67). Bununla birlikte şimdiye kadar ünlü uzunluğu teknik araçlarla ölçülerek rakamlarla belirlenmemiştir.

Praat 6.1.12 programında ünlü uzunluğunu ölçmek için süresini öğrenmek istediğimiz sesin kelime başında, ortasında ve sonunda olacak şekilde normal ünlülü-uzun ünlülü olmak üzere anlamlı çiftler seçilmiştir. Her üç pozisyonda minimal çiftleri bulunmayan ünlülerin örnekleri birer veya ikişer çiftle sınırlıdır. Seçilen kelimeler Praat programında kayda alınarak tahlil edilmiş, sonrasında incelenen ünlülerin süreleri karşılaştırılmıştır.

Tablo 5. Uzun Ünlülerin Süreleri (saniye)

Başta	Ortada	Sonda
<i>ara – aara</i> 0.209518 – 0.343445	<i>balî – baalî</i> 0.165803 – 0.332435	<i>baša – başaa</i> 0.159631 – 0.392346
	<i>šišän – šišüän</i> 0.222856 – 0.398769	<i>yekmä – yekmäü</i> 0.165203 – 0.390142
	<i>ben – been</i> 0.206314 – 0.319289	
<i>iši – üši</i> 0.131192 – 0.334407	<i>kilä – külä</i> 0.111086 – 0.334489	<i>iplî – iplü</i> 0.171791 – 0.341734
	<i>sîra – süra</i> 0.109374 – 0.310908	<i>başlî – başlü</i> 0.109278 – 0.295725
<i>ol – ool</i> 0.236194 – 0.460118	<i>kola – koola</i> 0.174461 – 0.3240575	
<i>ur – uur</i> 0.240121 – 0.414846	<i>budu – buudu</i> 0.145841 – 0.323677	<i>buldu – bulduu</i> 0.187882 – 0.398769
	<i>südü – süüdü</i> 0.149909 – 0.322384	<i>gözlü – gözlüü</i> 0.177474 – 0.339173
	<i>ölä – sölä</i> 0.168710 – 0.307293	

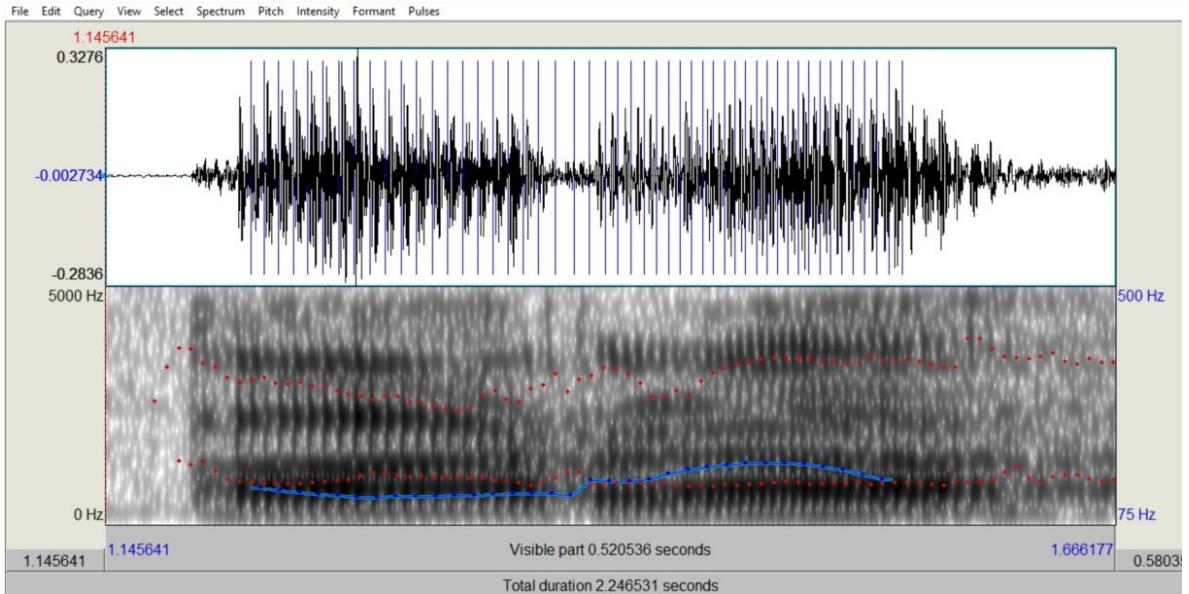

Tablodaki kelimelerin ünlü uzunluğunun ölçümünü değerlendirerek şu genellemeleri yapabiliriz:

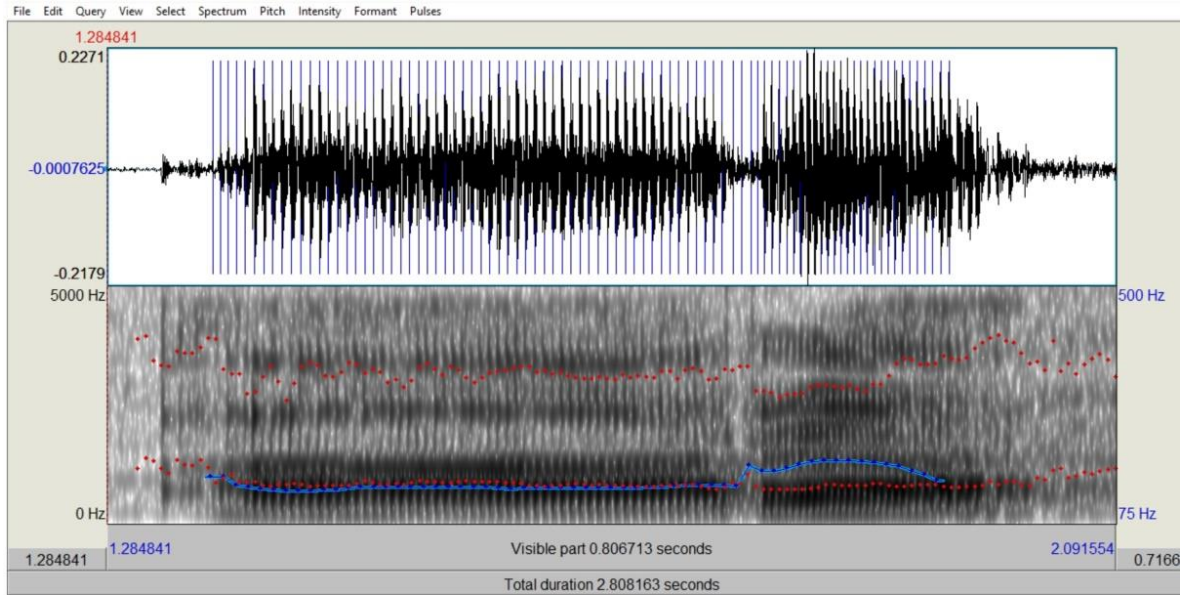
1. /i/ ve /i/ fonemleri en kısa süreli ünlülerdir (0.10-0.17 saniye).
2. Kelime başındaki /o:/ ve /u:/ fonemleri en uzun sürelidir (0.41-0.46 saniye).
3. /e/ ve /e:/ arasındaki uzunluk farkı en azdır (% 155).
4. /i/ ve /i/ fonemlerine kıyasla /i:/ ve /i:/ seslerinin süresi üç katına çıkar (% 290-300). Bu fonemlerde görülen uzunluk-kısalık oranı en yüksektir.
5. Kelime sonundaki geniş /a:/ ve /ä:/ fonemlerinin süresi de oldukça uzundur (% 240-260).

Dar ünlülerin daha kısa süreli, geniş ünlülerin ise daha uzun süreli olmaları doğrudan çene açıklığına bağlıdır. Akciğerlerden gelen hava çıkışında ağız boşluğu daraldıkça boğumlanma süresi azalır. Kelime başındaki yuvarlak uzun ünlülerin süresi eskiden bu pozisyonda diftongların olduğunu işaret eder. Çoğu zaman son sesteki uzunluk oranı iç sestekine göre daha yüksektir, açık hecelerde ünsüz oluşumunda ortaya çıkan engeller olmadıkça ünlülerin süresi doğal olarak uzar. Kapalı hecelerde ise ünsüzlerin boğumlanması ünlülerin çıkış süresini azaltır.

Şekil 2. *ara* Kelimesinin Spektrogramı

Şekil 3. *aara* Kelimesinin Spektrogramı

2.2. VURGU

Vurgu, bir kelime veya kelime öbeğinde hecelerden birinin daha şiddetli, daha baskılı ve kimi kere telaffuz süresi uzatılarak diğer hecelere göre daha belirgin söylenmesi olarak tanımlanır (Demircan, 1981, s. 65; Ergenç, 1989, s. 42). Vurgunun temel etkenlerinden biri tonu yükseltebilmesidir. Çoğu Türk dillerinde vurgulu hecelerin tonu yükselir (Johanson, 1998, s. 34-35). Vurgu şu sesletme ayrımlarından oluşur (Demircan, 1996, s. 124):

1. Sesin temel titreşim sayısı. Sesin birim zaman içerisindeki titreşim sayısına frekans denir. Bir saniyedeki devir sayısını gösteren birim ise Hertz'dir (Hz) (bk. 2.4. *Ton*). Ses frekansı vurguyla birlikte artar.
2. Hecelerin görece şiddeti. Kelimenin söylenişinde değişik soluk baskısı uygulandığı için vurgulu hece diğerlerine göre daha şiddetli söylenir.
3. Ünlülerin çıkış özellikleri. Bazı ünlülerin niteliği vurgulu hecede olup olmamasına göre değişebilir.

4. Ünsüz yeğlinliği. Vurgulu hecedeki ünsüz vurgusuz hecedeki ünsüze göre daha yeğindir: *kaPA* kelimesindeki /p/ ünsüzü /k/'den daha şiddetlidir.

5. Ünsüz uzunluğu. Kelime ya da çekimli biçim pekiştirme vurgusunu alınca vurgulu hecenin ünsüzü ikilenir veya uzatılır: *eşŞEK*, *yürRÜ* (*be kardeş*), *otTUR* (*yerine*), *amMA* (*zengin*).

Benzing, Türkçe kelimelerin birinci hecelerinde olan sabit vurgudan söz eder (1941, s. 302-303). Anlam farkı yaratan ve yerini değiştirebilen diğer parçalarüstü birim ise ton veya daha geniş anlamda asıl vurgudur (Demir ve Yılmaz, 2011, s. 44; Eren Özdemir ve Özdemir, 2020, s. 73-74). Gagauzca konuşma dilinde birinci hece vurgusuz olsa dahi daha şiddetli söylenişe sahiptir. Birinci hecedeki /a/ foneminin vurgusuz durumlarda redüksiyona uğramaması bunu ispat eder: *kaLSİN* [kaɫ'sun], *kaɫBA* [kaɫe'ba], *alǎJA* [aɫe'dza].

Bulgaristan Gagauzları ve onların konuştuğu dil üzerine araştırma yapan T. Kowalski, yabancı dillerden kopyalanan kelimelerde vurgunun son heceye kaymamasını yabancı dillerin tesiri olarak değerlendirir ve bu sözcüklerde vurgunun son heceden bir önceki veya daha uzak hecelerde bulunduğunu yazar: *girdi KUHneya neredä SLUGlar oturudu* “uşakların oturduğu mutfığa girdi” (1949, s. 495-496). Pokrovskaya Gagauzcada son hecesi vurgulu olmayan kelimeleri Bulgarca ve Türkçe şekilleriyle karşılaştırır (1964, s. 78-79):

Tablo 6. Gagauzca, Bulgarca ve Türkçe Aynı Kelimelerdeki Vurgu

Gagauzca	Bulgarca	Türkçe
<i>BAja</i>	<i>baDJA</i>	<i>baCA</i>
<i>BAYrak</i>	<i>bayRAK</i>	<i>bayRAK</i>
<i>BOru</i>	–	<i>boRU</i>
<i>GAga</i>	<i>GAga</i>	<i>gaGA</i>
<i>GAARga</i>	<i>GARga</i>	<i>karGA</i>
<i>GUguş</i>	<i>guGUŞka</i>	–
<i>KAvak</i>	<i>kaVAK</i>	<i>kaVAK</i>

<i>KARtal</i>	<i>karTAL</i>	<i>karTAL</i>
<i>KOPča</i>	<i>KOPča</i>	<i>kopÇA</i>
<i>Oda</i>	<i>oDAya</i>	<i>oDA</i>

Son heceden önceki heceleri vurgulu olan isimlerin Bulgarcadan kopyalandığını diğer bilim adamları da belirtmiştir: *BABu* “yaşlı kadın” < Bulg. *BABA*, *ČOTra* “çotra, su kabı” < Bulg. *ÇETra*, *DÄdu* “dede” < Bulg. *DYAdo* (Zajączkowski, 1966, s. 17-18).

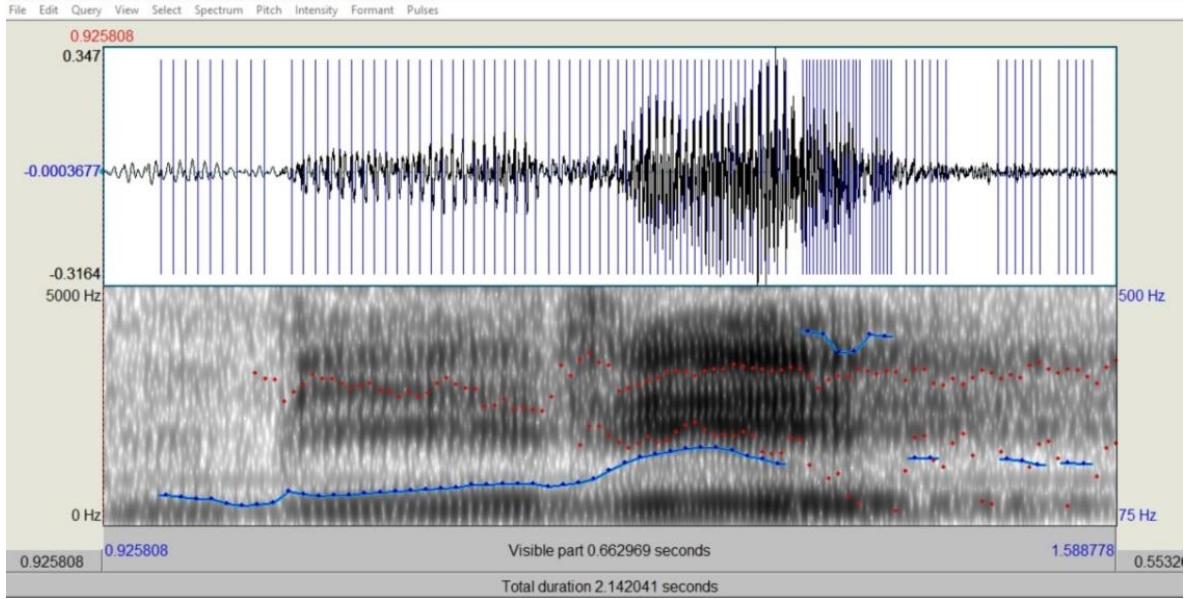
Gagavuz Türkçesinde vurgunun Oğuz grubu Türk lehçeleri ve özellikle Türkiye Türkçesi ile Slav dilleri arasında kaldığı söylenebilir. Türkçede, asıl vurgusu sonda olan kelimelerin, başta da ikinci derecede bir vurgu taşıdıkları bilinmektedir. Gagavuz Türkçesinde sayısı giderek artan Rusça kelimelerdeki vurgu düzeni, Türkçe kelimelerde bulunan ikinci derecedeki, ilk hece vurgusunu son heceye göre biraz daha güçlendirmiş olabilir. (Özkan, 2019, s. 161).

Türkçe kelimelerde vurgu çoğunlukla son hecenin üzerine gelse de diğer heceler de vurgulanabilir. Aynı durum Gagauzcanın ses düzeninde de görülür. Yeri sabit olmadığı için vurgunun anlam ayırıcı işlevini yerine getirdiği çiftler mevcuttur. Aşağıdaki örneklerden vurgunun anlam için ne kadar önemli olduğu açıkça görülür.

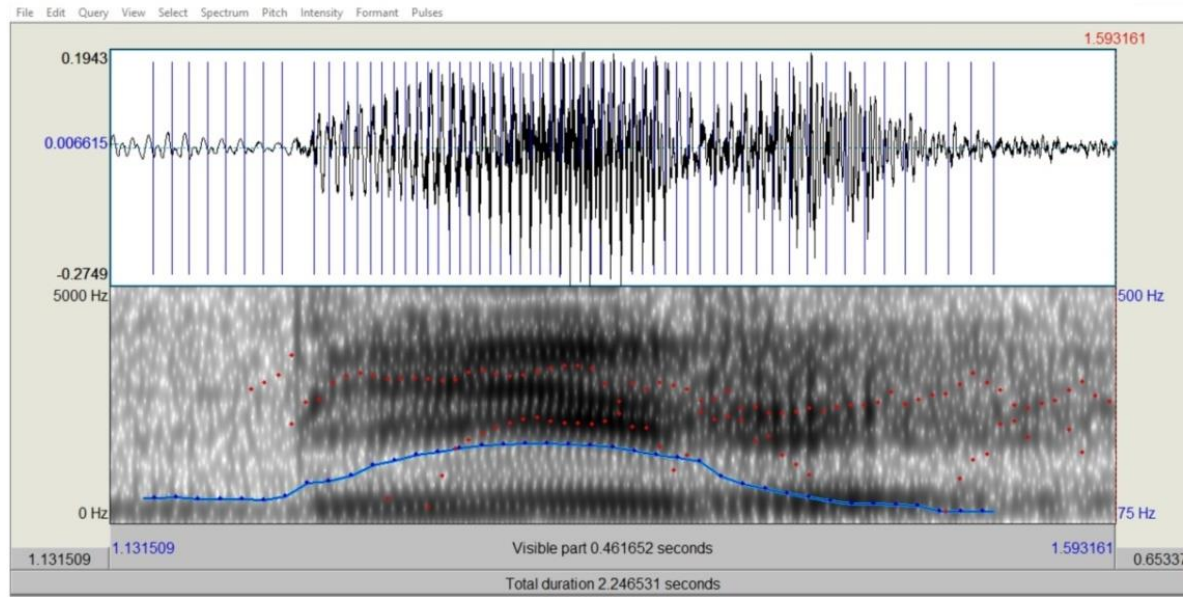
- A. *klasta biRİ yok* “Sınıfta biri eksik”.
- B. *klasta Bİri yok* “Sınıfta hiç kimse yok”.
- C. *biktİM arTİK* “Artık bıktım”.
- D. *ARtik brakājam işi* “Bundan böyle işi brakacağım”.

Birinci cümlede (A) *biri* eksik olan “tek bir kişi” anlamına gelirken ikinci cümlede (B) “hiç kimse”nin olmadığı mesajı iletir; *artik* kelimesi vurgunun yerine göre bir şeyin yeter olduğunu (C) veya bir işin yeni başlayacağını ifade eder.

Şekil 4. *biRi* Kelimesinin Spektrogramı

Şekil 5. *Biri* Kelimesinin Spektrogramı

Tablo 7. Vurgunun Anlam Değiştirdiği Örnekler

<i>avŠAM</i> “akşam”	<i>AVšam</i> “dün akşam”
<i>saBAA</i> “sabah”	<i>SABaa</i> “yarın”

<i>geLİN</i> “gelin”	<i>GELin</i> “gelin, buyurun”
<i>yazDİ</i> “yazdı”	<i>YAZdı</i> “yaz idi”
<i>alMA</i> “elma”	<i>ALmă</i> “alma”
<i>oYUN</i> “dans”	<i>Oyun</i> “oyun, yontun”
<i>biRİ</i> “biri, kimse”	<i>Bİri</i> “hiç biri”

Bu araştırma için derlenen metinlerden yola çıkarak kelime vurgusunun son hece üzerine gelmediği şu durumları belirtebiliriz:

1. Türkçe kökenli gövdelerde: *SOră* (I/3), *YEPsijü* (III/42), *Bİri* (III/76), *TARlă* (IV/78), *DÜdük* (X/161), *GEne* (XI/41), *KAYă* (XI/41), *TEminjik* (XIV/24).
2. Yabancı kökenli gövdelerde: *BATü* (I/3), *GRAMätniy* (I/5), *poluŞUPkă* (I/41), *zaVEduşçiy* (II/26), *RUBă* (II/43), *pilăRAMă* (III/45), *PRAvnuk* (III/76), *ČANTă* (IV/5), *KOMnătă* (IV/121), *noYABri* (V/41), *FLĂgă* (VI/61), *MUZikă* (VIII/16), *saŽALKă* (X/95), *iMUŞčestvă* (XI/54), *LOTkă* (XII/100).
3. Kişi adlarında: *FEde* (I/3), *VAni* (I/3), *KOSti* (I/79), *Sİdur* (III/13), *AlekSANDăr* (IV/7), *YOvă* (IV/221), *Nİku* (VI/4), *VasiLİkă* (XI/67), *NiKULnă* (XII/49), *VARkă* (XIV/21).
4. Yer adlarında: *KirLOVkă* (III/11), *DubăSARİ* (III/56), *RuŞlyă* (IX/54), *GROZniy* (XIV/16), *RuMUniyă* (XV/52), *ČEhiyă* (XVI/37).
5. Enklitikli kelimelerde: *O dă* (III/7), *bilYER misin* (III/57), *tööLĂ te* (III/113), *yarDİM etti* (V/22), *şiNĂĂN soră* (VIII/48), *te ŞİN te* (IX/18), *duA et* (IX/68), *TAA islă* (X/100), *O yilin* (X/119), *KAYmă mari* (XII/119), *kaRİ vă* (XIV/43).
6. Birleşik kelimelerde: *NAsi* (I/8), *NEsă* (I/76), *İČănna* (II/45), *NEkădar* (III/22), *BUTİrlü* (IV/210), *KİMsey* (IV/237), *NĂbăyim* (V/24), *čaKİverejiz* (VI/52), *KİZkărdăşim* (VIII/27), *KAYnătă* (VIII/44), *İLKyaz* (XI/19), *TÖÖZman* (XII/102).
7. Pekiştirme sıfatları ve zarflarında: *Sapăsa* (I/46), *BİMbiyaz* (VI/56), *DOPdolu* (X/83), *DOZdolay* (XII/118), *DÖN döner* (XII/166).

8. Vurgulanmayan eklerde: *yardıMİnnän* (I/45), *GÜzün* (I/65), *lääZİMdi* (II/54), *VARdi* (III/42), *aJİTmädi* (IV/17), *gaGÄuščä* (IV/160), *duRUdu* (V/12), *GÜLmiyjiz* (VI/8), *VARmiš* (VI/25), *girDİYdim* (IX/40), *geçirYERiz* (X/48), *İlkin* (X/91), *BAkin* (XII/71), *saBAAliin* (XII/93), *NİNdäsäydi* (XIII/12), *bilMÄZdik* (XIII/23).

Son hecesi vurgulu olan gövdeler vurgulanmayan ekler hariç olmak üzere ek aldığı zaman vurgu kelime sonuna geçer: *kusurLUK* (I/46), *tepsileRÄ* (IV/55), *tašidiLAR* (V/18), *vagonnärDA* (XII/142). Vurgu son heceden önceki hecelerde ise vurgulanan ek alsalar bile vurgu yerini değiştirmez: *KLİsedä* (II/60), *RAdiväjik* (VII/10), *TÄtiya* (VIII/22), *KEremetlär* (IX/121), *senTÄBrinin* (XII/141).

Kelime vurgusu, /a/ ve /ä/ fonemlerinin asıl varyantlarını tespit etmekte büyük rol oynar. Vurgusuz hecelerde bu ünlüler boğumlanma aygıtlarının gevşemesinden dolayı bazı ses özelliklerini kaybetmiş durumda oldukları için asıl varyantları vurgulu hecelerde bulunur. Bu fonemler için vurgusuz heceler zayıf pozisyon, vurgulu heceler ise güçlü pozisyon sayılır (Crystal, 1969, s. 146-1477; Reformatskiy, 2018, s. 93-95). Rusçada az vurgulu ve vurgusuz heceler ve sözcükler büzüşerek akustik şekillerine değiştirebilirler, öyle ki konuşma esnasında alıcı ancak bağlamdan anlamı doğru olarak çıkartabilir (Rožanova, 1983, s. 46-47).

alMA [a'l'ma] “elma” – *ALmä* ['a'l'mə] “alma” kelimeleri arasındaki fark sadece vurgunun yeri değil, aynı zamanda ikinci hecedeki /a/ foneminin ayrı varyantlarıdır. Aynı durum /ä/ fonemi için de geçerlidir: *gelMÄ* [jel'mæ] “yerli olmayan” – *GELme* ['jelme] “gelme”.

Cümlede kelime öbeklerinden biri veya birkaçı konuşucunun beklentilerine ve bağlama uygun olarak ve daha şiddetli söylenerek öne çıkarılabilir (Fidan, 2002, s. 19-20). Bu kelimelerin veya öbeklerin daha baskılı söylenmesine cümle vurgusu denir.

(112) *bän GÖRMEDİM ne saroščuluk bizdä, ne süümäk* (I/64) “Ben bizde ne sarhoşluk, ne sövmek gördüm”.

(113) *gelejä, deem, MUM satmaa* (II/58) “Mum satmaya geleceğim, diyorum”.

(114) *i bir gejä yatyer o patta yalniz, DOKUZ YAŞINDA UŞAK* (XI/66) “İşte bir gece dokuz yaşında çocuk yatakta yalnız yatıyor”.

(115) *götürdü o bizi, orda bir yev, BÜÜK bir yev* (XII/84) “O bizi götürdü, orada ise bir ev, büyük bir ev var”.

(116) *düşejek službaa, kirkinjî yilda gelejek rus, duva yedin KARĪ KOĴA* (XV/24) “Askere gidecek, kırk yılında Ruslar gelecek, karı koca dua edin”.

(117) *VAR MİYDĪ ozman abmen valiütî, boh yevo znayet* (XVI/44) “O zaman döviz değişimi var mıydı, Allah bilir”.

Ergenç, cümle vurgusu söz konusu olunca kelimedeki vurgulanan hecede bir değişimin olmadığını, tonun değiştiğini belirtir (1989, s. 50-51).

2.3. DURAK

Bilgi öbeklerini birbirinden ayıran ve konuşucunun kodlamasının yanlış şekilde anlaşılmasını engelleyen kelimelerin arasındaki sessizlik aralarına durak denir (Ergenç, 1989, s. 39-40; Crystal, 1992, s. 188). Türkçede durak anlam ayırıcı bir birimdir.

Konuşucunun iletmek istediği duygu ve düşüncelerin, bildirinin amacının en etkili ve anlaşılır biçimde alıcı tarafından algılanabilmesine, gönderilen kodun doğru olarak çözümlenmesine yardımcı olan duraklar, gereği gibi kullanılmadıklarında yanlış anlamlara neden olacak ölçüde önemli ve anlam ayırıcı özellik taşımaktadır. (Ergenç, 2002, s. 26).

Durak, / işaretiyle gösterilir. Ekteki metin transkripsiyonunda öbekler parantez içindeki rakamlarda numaralandırılır, öbekler içindeki duraklar ise virgülle belirtilmiştir. Aşağıdaki örnek cümleler içinde durağı göstermek için virgül yerine / işareti tercih edilmiştir.

(118) *biz sevinirdik pek / ani biz bilyeriz / ne o üüredyer bizi / tutêriz aklîmîzda* (I/11) “Bize öğrettiklerini bildiğimiz için, aklımızda tuttuğumuz için çok sevinirdik”.

(119) *yey dâdo / açan ayozlu yer / ne prost olur bana* (II/49) “Ya dede, bu yer kutsalsa bana ne olabilir ki?”.

(120) *aldî tâtü çikârdî jöbündän anatâri / açtî bir komnâtây / ay gir / girdik* (IV/122) “Babam cebinden anahtarı çıkardı, bir odayı açtı, hadi gir dedi, girdik”.

(121) *i şini bizi çüryeelă / prostetmää dâän* (VIII/45) “İşte şimdi bizi affetmek için çağırıyorlar”.

(122) *kolkoz başlădi açan / başlădilar polelări yekmăä* (XI/34) “Kolhoz kurulunca tarlaları ekmeye başladılar”.

(123) *rominjšă üüredirdilăr / amă bilmăzdik* (XIII/23) “Rumenceyi öğretiyorlardı fakat biz bilmezdik”.

Durağın anlam ayırıcı olması için dilde duraklı-duraksız karşıt öbeklerin bulunması gerek. Konuşma dilinde bu tür karşıtlıklara rastlanır.

Tablo 8. Duraklı-Duraksız Karşıt Öbekler

A. <i>islă bir imăä yap</i>	“Güzel bir yemek pişir”.
B. <i>islă / bir imăä yap</i>	“Tamam, bir yemek pişir”.
C. <i>bostăna girdik açan / geldi bekçi</i>	“Biz bostana girince bekçi geldi”.
D. <i>bostăna girdik / açan geldi bekçi</i>	“Bekçi geldiği zaman bostana girdik”.

2.4. TON

Ton bir hecenin sıklık yüksekliği veya düşüklüğü, yani bir hecenin tiz veya pes söylenmesi olarak tanımlanır (Ergenç, 2002, s. 26-27). Sıklık, bir sesin bir saniyedeki titreşim sayısıdır. Bir sesin veya ses öbeğinin sıklığı yükseldiğinde ton yükselir, sıklık düştüğünde ise hece pesleşir ve ton alçalır. Vurgulu söylenen bir hecenin veya kelimenin tonu yükselir.

Sıklığın ölçü birimi Hertz’dir (Hz). İnsanın duyu sistemi 20 ile 20 000 Hz arasındaki ses dalgalarını algılayabilir. Kişiden kişiye değişiklik gösteren temel sıklık ses tellerinin bulunduğu gırtlak yapısına bağlıdır. Genelde erkek sesinde temel sıklık 80-120 Hz iken, kadın sesinde bu rakam 150-320 Hz’dir (Ashby ve Maidment, 2005, s. 20-22).

Ton; Çince, Japonca, İsveççe ve bazı diğer dillerde kelimelere yeni anlam katar, Türkçede ise tonun ezgi birimine bağlı olduğu kabul edilir (Ergenç, 1989, s. 40-41). Bununla birlikte tek kelimeli cümlelerde anlam ayırıcı olabilir: *efendim* kelimesi yükselen, düz veya alçalan tonla söylendiğinde farklı anlamlar taşır (Demir ve Yılmaz, 2011, s. 49).

Demircan konuşmada anlam farkı yarattığı tonun şu yön ve biçimlerini belirtir (1996, s. 27-28):

1. düşen (üst perdeden alt perdeye doğru) ↘; 2. çıkan (alt perdeden üst perdeye doğru) ↗; 3. düşüp çıkan ↘ ↗; 4. çıkıp düşen ↗ ↘; 5. düz ⇒.

Tonun yönü ve biçiminin değişmesiyle karşıtlık yaratılmış olur. Aşağıdaki örnek Türkçe konuşma dilinden verilmiştir.

Tablo 9. Türkçede Tonun Yönü ve Biçimleri

Bağlam	Metin	Ton
– <i>Kim camı kırdı?</i>	– <i>Ben.</i>	↘
– <i>Çöpleri sen atacaksın.</i>	– <i>Ben?</i>	↗
– <i>Kim bunu dedi?</i>	– <i>Ben (e?).</i>	↘ ↗
– <i>Yemek kim yapacak?</i>	– <i>Sen (alaylı).</i>	↗ ↘
– <i>Hesabı kim ödeyecek?</i>	– <i>Sen.</i>	⇒

Konuşucu söylediklerine duygusallık katmak amacıyla tonu yükseltip alçaltabilir. Konuşucunun ruhsal durumu ve genel yapısı da ton yüksekliğini doğrudan etkileyen unsurlardır.

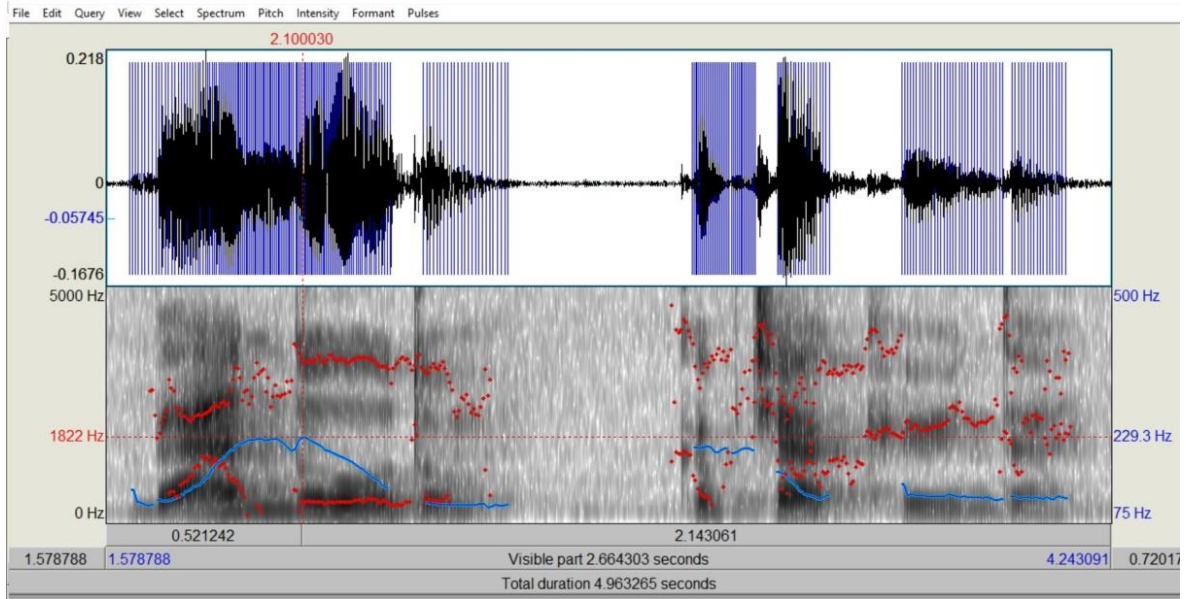
Ton değişikliğini görsel bir şekilde belirlemek için aynı cümle (*bän duudum Kipčak küüyündä* (I/1) “Ben Kıpçak kasabasında doğdum”) farklı öğeleri vurgulanarak iki biçimde söylenmiştir.

A. *BÄN duudum / Kipčak küüyündä*

↗ ⇒ ↘ ⇒ ⇒ ↘

(A) örneğinde *bän* kelimesinin sonunda sıklık 250 Hz’dir, cümlede sonunda ise 95 Hz’e kadar düşer. Cümlede sonunda bildirim bittiğini ileten tekrar bir alçalma söz konusudur.

Şekil 6. (A) Cümlelerin Spektrogramı

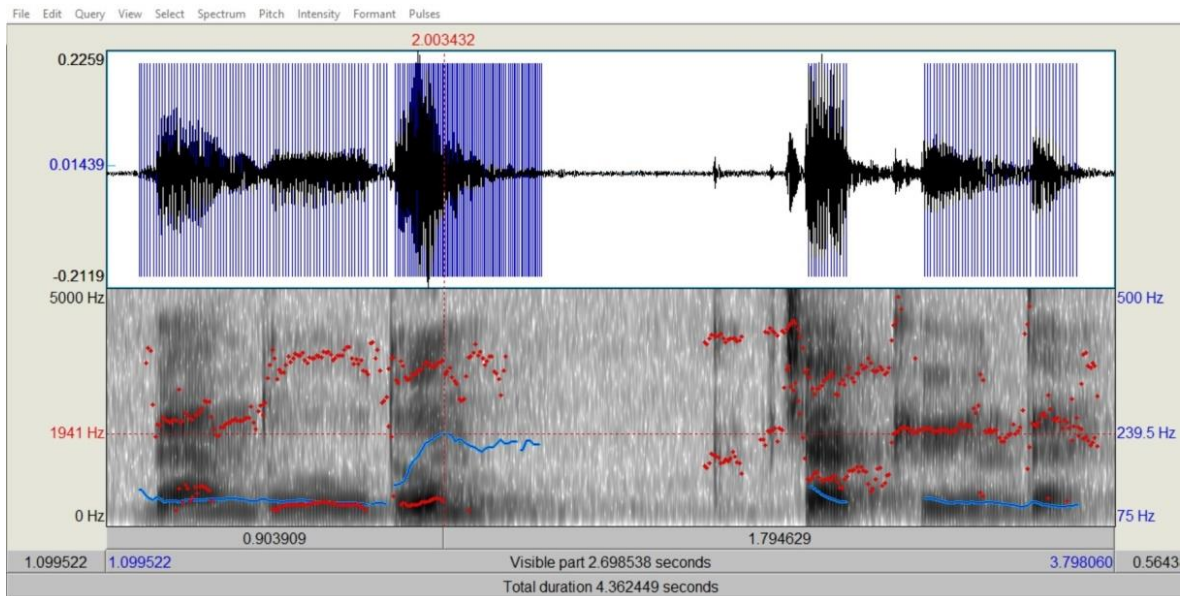

B. *bän duuDUM / Kipçak küüyündä*

⇒ ⇒ ↗ ↘ ⇒ ⇒ ↘

Cümle (B) 115 Hz sıklıkla başlar, *duudum* kelimesinin sonunda 208 Hz'lik en yüksek noktasıdır. Yükselişten sonra ton alçalır ve cümlelerin ikinci yarısı düz tonlu söylenir.

Şekil 7. (B) Cümlelerin Spektrogramı

2.5. EZGİ

Ezgi, cümlenin konuşma melodisi, ses yüksekliği, temposu ve ritmik düzeni gibi parçalarüstü özelliklerinin bütünüdür (Kodzasov ve Krivnova, 2001, s. 387). Ergenç'e göre bir konuşma zincirindeki hece, morfem ve sözcükleri kapsayan ton değişimlerinin tümü, cümlenin ezgisini oluşturur (2002, s. 27).

Dilin parçalanabilen birimleri ve onların anlam ayırıcı özellikleri kendi başına bir anlam ifade etmez. Anlam taşıyan ve simge işlevini üstlenen ezgi birimlerinin ise semantik içerikleri vardır.

Ezgi, öbek vurgusu ve integral özellikler olmak üzere iki araçla gerçekleşir. Kelime vurgusuyla örtüşen öbek vurgusunun en belirgin göstergesi tonun değişimidir. Konuşucu, tonun değişimini bildirim amacını belirtmek için kullanır. İntegral özellikler öbek vurgusuyla birlikte karşıtlıklar yaratır ve akustik açıdan o kadar belirgin değildir (Gussenhoven, 2004, s. 22-23).

Araştırmacılar ezgi işlevlerinden başlıca şunları belirtirler (Wells, 2006, s. 11-12; Kodzasov ve Krivnova, 2001, s. 382-383):

- 1. Semantik.** Bildirimin amacını belirtmek, iletişimsel altyapısını kurmak, cümledeki öbeklere önem kazandırmak, bilinen ve yeni bilgiyi ayırmak.
- 2. Duygusal.** Konuşucunun ruhsal durumunu belirtmek, alıcının duygularını etkilemek. Düz veya alçalan tonla birlikte ezginin integral özelliklerini oluşturur.
- 3. Sentaktik.** Öbek vurgusu etrafındaki integral özelliklerle birlikte sentaktik bir birim oluşturabilir.
- 4. Melodik.** Konuşma parçasının kulağa hoş biçimde söylenmesini sağlamak, vurgulu ve vurgusuz hecelerden oluşan daha küçük parçalara bölmek.

Konuşucunun eğitim durumu, yaşadığı bölge ve şartlar, yaptığı iş, psikolojik karakteri, konuşma anı ve konuşmanın yapıldığı bağlam, ezgiyi etkileyen faktörlerdir. Japoncada ezgiyi ve hatta grameri etkileyen etkenlerden biri konuşucunun cinsiyetidir. Bu yüzden ezginin her dil için geçerli olacak, evrensel kalıplarından söz etmek çok zordur. Brazil

(1984, s. 46) iki kişiye seslendirmek üzere yazılı metin verildiğinde her ikisinin de aynı metni bireysel ezgi seçimi yaparak farklı okuyacaklarını yazar ve ezgi seçiminde konuşucunun yorumlayıcı rolünün önemli olduğunu vurgular.

2.5.1. Ezgi türleri

Türkçedeki ezgi Rusya’da Yu. V. Şçeka (1993), Türkiye’de N. Selen (1973), İ. Ergenç (1989), Ö. Demircan (1981; 1996), D. Fidan (2002), İ. Sığırcı (2013) ve diğerleri tarafından incelenmiştir. Çeşitli varyantlardan ve seçim olanaklarından genelleme yapıldığında temelde üç tür ezgi belirlenebilir: biten ezgi, süren ezgi ve soru ezgisi.

2.5.1.1. Biten ezgi

Biten ezgi dinleyiciye bildirim bittiğini iletir ve cümle sonunda ses tonunun alçalmasıyla duyulur.

Bu tip ezgi Rusça ve Fransızca gibi yabancı dillerde de bildirim cümlelerinde görülür (Kodzasov ve Krivnova, 2001, s. 386-387, 392; Lian, 1980, s. 35). Cümleleri birbirinden ayırmak için aralarında daha uzun duraklar yapılır. Bunun semantik boyutuyla birlikte fizyolojik nedenleri de vardır, sonraki öbeği söylemek için cümle içinde alınan soluktan daha derin nefes alınması gerekir.

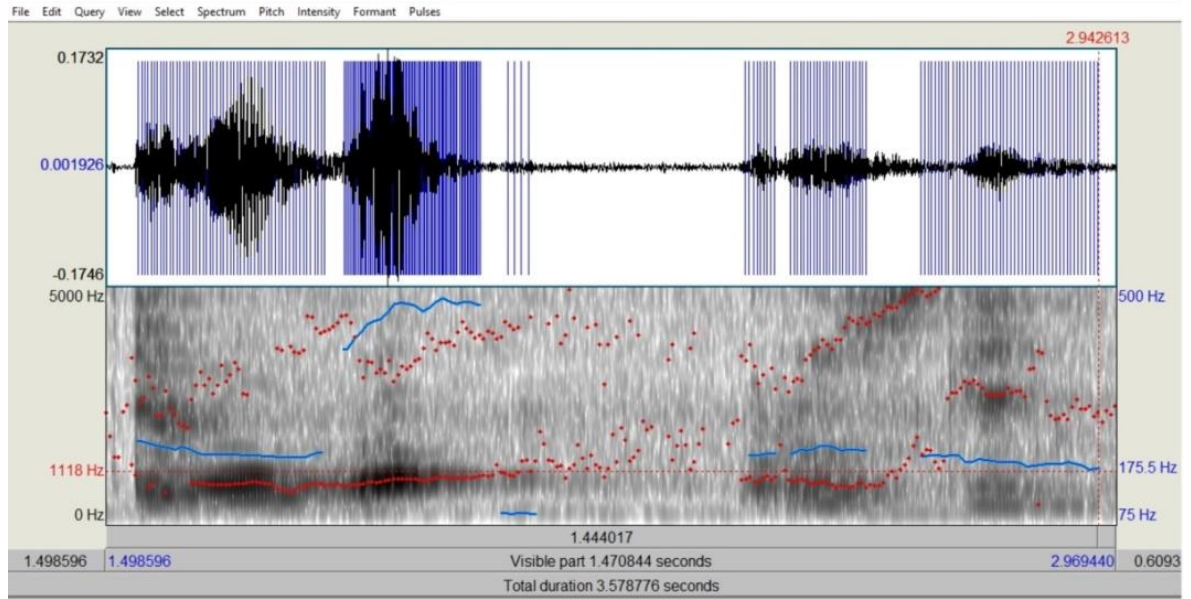
(124) *pu^oNUdaa čaarilirdi / taa biräščik zee^oDÄ in^osan* (I/114) “Vaftiz ziyafetine biraz daha çok kişi davet ediliyordu”.

(125) *te^oŠİN te biz / TAA çok iye^oriz* (IX/108) “İşte şimdi biz daha çok yiyoruz”.

(126) *bän^oŠORă işledim pamuklârda / elli dörttä / te parmaam dă kusur^olu* (X/115) “Ben sonra, elli dört yılında pamuk yetiştirmekte çalıştım, işte parmağım da kusurlu kaldı”.

(127) *gitti ro^oMUN / RUS gel^odi* (IV/26) “Rumenler gitti, Ruslar geldi”.

Şekil 8. (127) Cümlelerin Spektrogramı

2.5.1.2. Süren ezgi

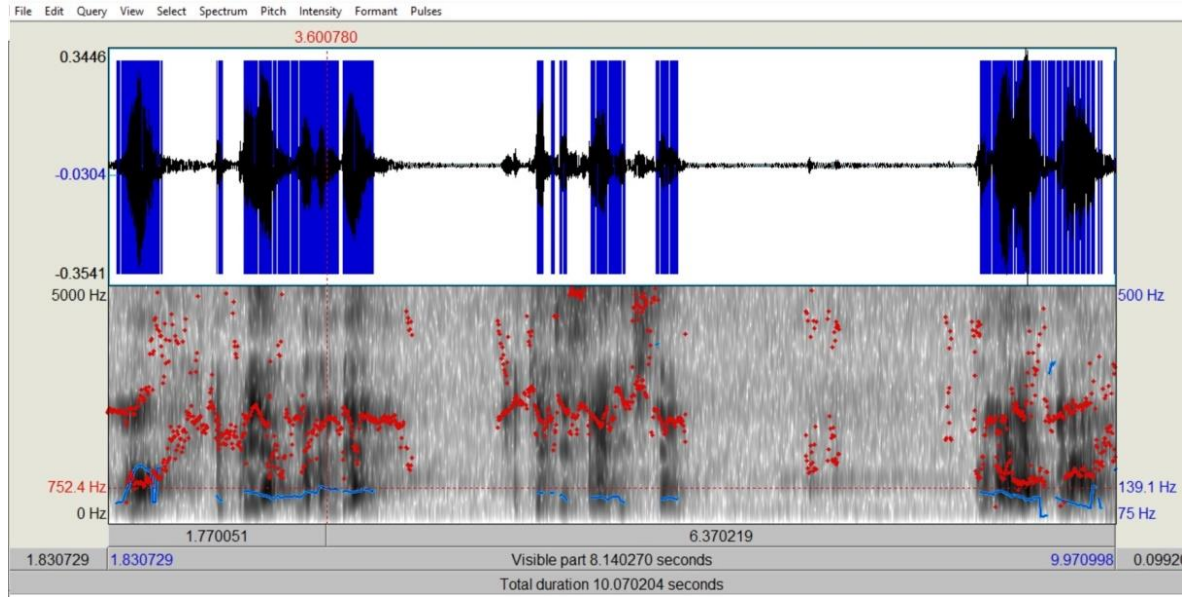
Dinleyiciye bildirim sürecini iletmek işleviyle yüklü olup genellikle yan cümle veya sıralı cümlelerde görülür. Ses tonu ezgiyle aynı düzeyde ya da biraz daha yüksektir. Konuşucu ezgi doruğu ile örtüşen iletmek istediği en önemli kelimeyi veya öbeği kullanmadığı sürece bildiri süren ezgiyle söylenmeye devam eder (Selen, 1973, s. 48; Fidan, 2002, s. 25-26).

(128) *BÄN^z kirk dört^{tä} ⇒yevlendim / klise ⇒diildi açık / biz Kobey^zDÄ^z stevnoz ol^zduk* (IX/69) “Ben kırk dört yılında evlendim, kilise açık değildi, dini nikâhımız Kobey’de yapıldı”.

(129) *açan^z çeketti ⇒vayna / ^zSRAzum birdan ⇒ayerodromdan kalkti samälöt^zlar* (XVI/6) “Savaş başladığında hemen buradaki havalimanından uçaklar kalktı”.

(130) *NU^z / köprü ⇒yapmădim bän / fikirşesinä geçtim / pi^zNAR yap^zmaa* (V/5) “Yani, ben köprü yapmadım, aklımca kuyu yapmaya karar verdim”.

Şekil 9. (130) Cümlelerin Spektrogramı

Spektrogramdan görüldüğü gibi sıralı cümlede (*köprü yapmadım bân*) ton değişimi ve ezgi doruğu yoktur. Bu durum, bildirim devam edeceğine ve önemli bilginin sonraki parçada geleceğine işaret eder.

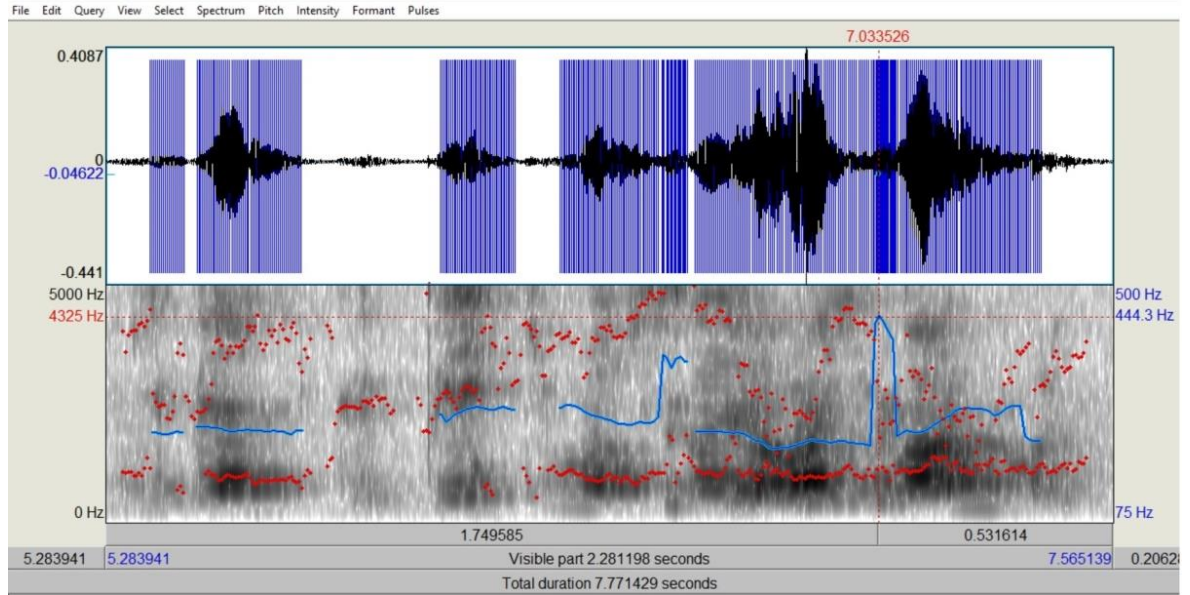
2.5.1.3. Soru ezgisi

Dinleyiciden bilgi veya cevabın beklendiği mesajını ileten ezgi türünde ses tonu cümle sonunda yükselir. Soru ekiyle biten cümlelerin sonunda bu ekler vurgusuz olduğu için ezgi doruğundan sonra tonun alçalması yabancıların cümleyi yanlış anlamalarına yol açabilir.

Cümlede soru eki varsa dinleyicinin sorgulanan bilgiyi daha kolay anlaması için ezgi doruğu soru ekinden önceki kelime üzerine gelir. Cümle soru zamiriyle kurulmuşsa ezgi doruğu, genelde cümle başında bulunan soru zamirindedir.

(131) *ne bân köpek ʔmi / osāy ayʔVAN mi* (IV/206) “(Nasıl evlendiriyorlar?) Ne, ben köpek miyim yoksa hayvan mıyım?”.

Şekil 10. (131) Cümlelerin Spektrogramı

(132) *ʔÜĈ mü yıl / osă ʔDÖRT mü* (XII/123) “Üç mü yoksa dört mü yıl?”.

(133) *ʔNEĈin biz kaldik aaĉ / v sorăk ŝestom* (XVI/46) “Neden kırk altı yılında aç kaldık?”.

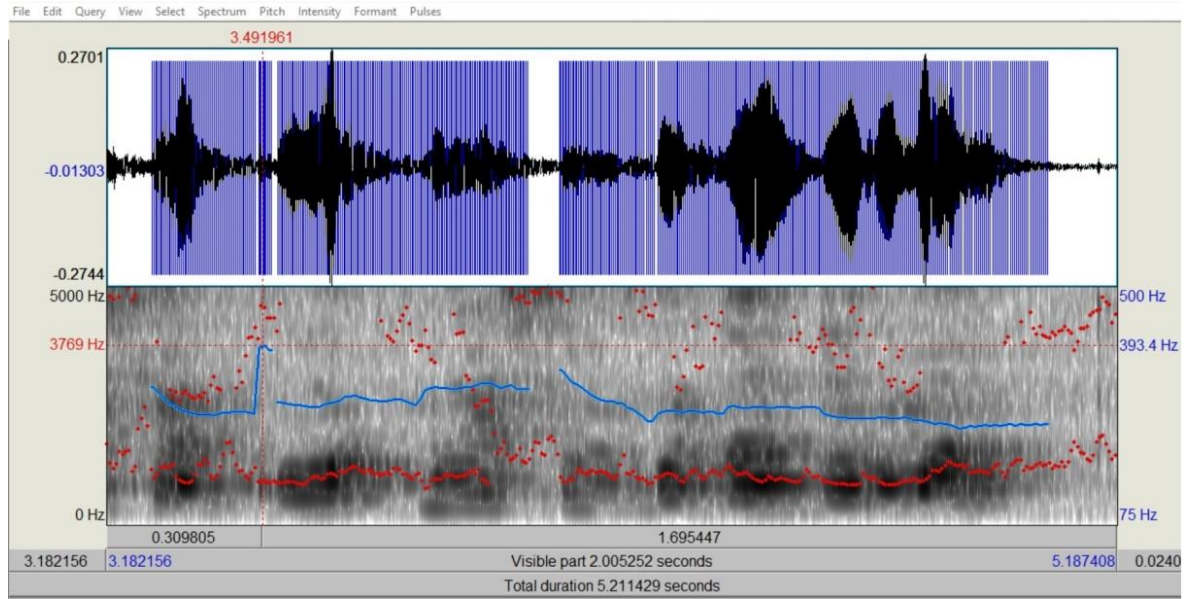
Gagauzcada sözcük dizilişi kuralları, öğelerinin semantik işlevlerine ve cümlelerin bilgi yapısı özelliklerine göre kelimelerin yerlerini değiştirmelerine izin verir. Dolayısıyla sorulan bilgiyi ifade eden öge gerek cümlelerin sonunda gerekse başında ve ortasında bulunabilir durumdadır.

(134) *ʔaylak durmaa / ʔVAR mi ʔniĵe* (IV/161) “Aylak durmak mümkün mü?”.

(135) *săn ʔKORKmăărsin mi / bîrda ʔdurmaa* (II/46) “Sen burada durmaktan korkmuyor musun?”.

Şekil 11. (135) Cümlelerin Spektrogramı

2.5.2. Odaklama

Cümlelerin bilgi yapısı söylemde söz edilen konu ve konu hakkında iletilen yeni bilgi ya da odak olmak üzere iki ana unsurdan oluşur. Konu ve odak arasında geçiş öbeğinin de bulunduğu görüş bazı araştırmacılar tarafından kabul edilir (Şevyakova, 1990, s. 22-23). Bilgi yapısının çözümlenmesinde kullanılan modeller farklı kuramlar çerçevesinde çalışan bilim adamları tarafından geliştirildiği için bu alanda terminoloji ve yaklaşımlar da farklı olabilir. Bu çalışmada Türkçe araştırmalarda yer alan *konu* ve *odak* terimlerinin kullanımı uygun görülmüştür.

Konu, semantik kategori olduğu için cümlelerin sentaktik öznesiyle örtüşmeyebilir. Aşağıdaki cümlelerin birincisinde özne ve konu aynıdır (*köpek*), ikincisinde ise farklıdır (özne: *köpek*, konu: *küçük kızı*).

A.1. *Köpek küçük kızı ısırdı.*

A.2. *Küçük kızı köpek ısırdı.*

Rusça gibi diğer dillerde olduğu gibi Türkçede konu ve odak, sözcük dizilişinde değişiklik yapılmaksızın ancak ezgi değişimiyle yerlerini değiştirebilir.

B.1. *Baban geliyor* (çocuk babasını beklediği zaman).

B.2. *Baban geliyor* (çocuk babasını beklemediği zaman).

“Özgür sözcük dizilişine sahip dillerde sözcük dizilişinin oynaklığının nedeni ve ne derece özgür olduğu her zaman ilgi çekmiş ve araştırılmıştır. Bu açıdan Türkçeye ilişkin olarak yapılan çalışmalarda, sözcük dizilişinin oynaklığının, diğer özgür dizilişli dillerde olduğu gibi, söylemsel işlevler taşıdığı görüşü bu alanda çalışanların neredeyse bütünü tarafından kabul edilmektedir. Yani, sözcük dizilişinin konu, odak gibi bilgi yapısı bileşenlerinin kodlanması doğrultusunda bir işlev taşıdığı düşünülmektedir.” (İşsever, 2000, s. 75).

Türkçede bilgi yapısını inceleyen araştırmacılar bilgi yapısı birimlerini doğrudan doğruya belli ezgi örüntülerine sahip bürünsel öbeklerle ilişkilendirirler (Fidan, 2002; Ivošević, 2011, s. 31). Türkçede 5 ayrı odaklama şekli olduğu öne sürülür (Demircan, 1996, s. 152-153):

1. Olağan odaklama. En yaygın odaklama tipi olan bu şekil, yeni bilgi içeren kelimeyi yüklem önüne getirerek yapılır:

C.1. *Bugün annem geliyor* (önemli olan, kimin geldiği).

C.2. *Annem bugün geliyor* (önemli olan, ne zaman geldiği).

2. Odaklayıcı öge kullanma. Odaklayıcı ögeler, odağın ardına ve önüne bitişen unsurlar olmak üzere ikiye ayrılır. *-mI* soru eki, *dA*, *bile* gibi ögeler odağın ardına; *ancak*, *yalnız*, *daha* gibi ögeler ise odağın önüne gelir.

D. <i>Ben sizinle gitmek isterim.</i>	D.1. <i><u>Ben</u> de sizinle gitmek isterim.</i>
	D.2. <i>Ben <u>sizinle</u> de gitmek isterim.</i>
	D.3. <i>Ben sizinle <u>gitmek</u> de isterim.</i>
E. <i>Ben bu akşam kitap okurum.</i>	E.1. <i>Ancak <u>ben</u> bu akşam kitap okurum.</i>
	E.2. <i>Ben ancak <u>bu akşam</u> kitap okurum.</i>
	E.3. <i>Ben bu akşam ancak <u>kitap</u> okurum.</i>

3. Vurguyu kaydırma. Bu tür odaklamada olağan sözdizimi aynı kalır, ancak vurgu odak üzerine getirilir (bk. B.1., B.2.).

4. Devrik dizim. Olağan sözdizimine göre devrik yapılarda görülür. Çoğu zaman odaklama öne çekilen yükleme yapılır, ama bununla birlikte yüklem konu da olabilir.

F.1. *DEmedim mi ben sana!*

F.2. *SakLA samanı, geLİR zamanı.*

5. Vurgulu heceyi değiştirme. Cümlelerin diziminde bir değişiklik yapmaksızın vurgulu hecesi değişebilen bir kelimenin vurgusunun kaydırılmasıyla yapılır.

G.1. *Toplantı buraDA yapıldı* (bu yerde yapıldı).

G. 2. *Toplantı Burada yapıldı* (başka yerde değil).

Hem Türkçede hem Gagauzcada ezginin en önemli işlevlerinden biri odaklamadır (Ergenç, 2002, s. 28). Cümledeki odak, ezgi doruğu ile örtüşür, ezgideki alçalma odaktan sonra gelen birim sayısına göre kademeli olur (Ergenç, 1989, s. 56; Fidan, 2002, 35).

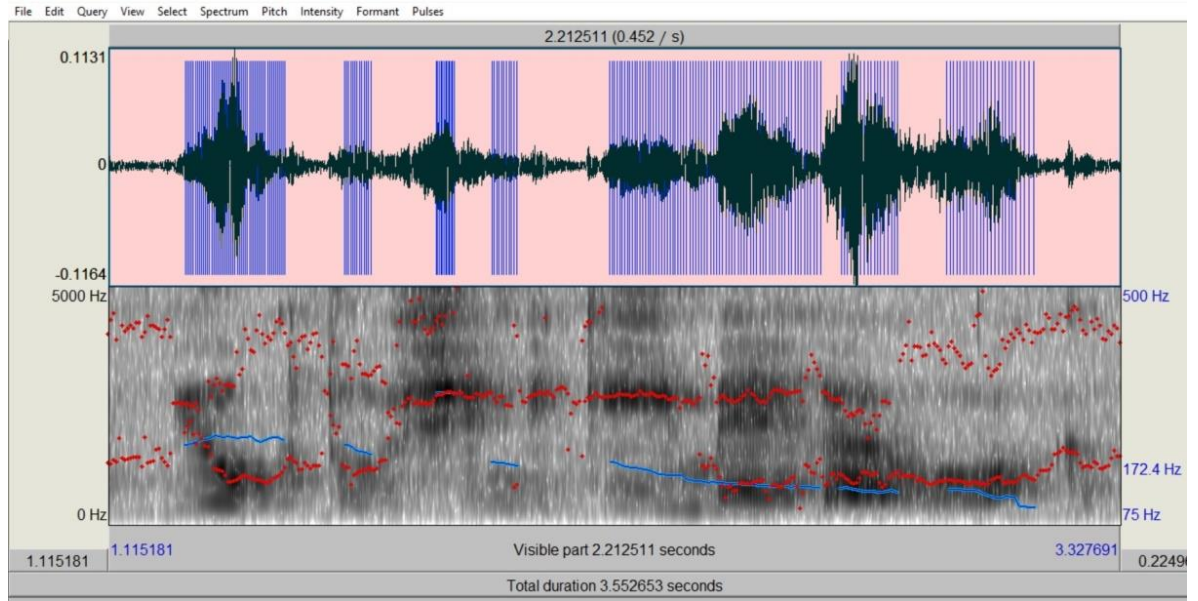
(136) *vakidi töo[?]LÄ »geçirdik* (III/163) “İşte öyle zaman geçirdik”.

(137) *çayi dä içeem or[?]DA* (IV/44) “Çayı da orada içiyorum”.

(138) *gelmärmış [?]Bİri / »kakunun kapusunu açmaa* (XIV/26) “Kimse ablamı ziyaret etmeye gelmiyormuş”.

(139) *[?]YOKtu şindiki »imeelär »o vakit* (I/101) “Şimdiki yemekler o zaman yoktu”.

Şekil 12. (139) Cümlelerin Spektrogramı

3. BÖLÜM

SES OLAYLARI

Semantik açıdan çift taraflı, yani simge ve anlam boyutlarına sahip olan kelimeler ve ekler, kendi başına hiç bir anlam ifade etmeyen seslerden oluşurlar. Konuşma sürecinde seslerin zaman kesiminde yan yana gelmesiyle meydana gelen sisteme ses dizimi denilir. Bu süreçte kelime yapısındaki değişik nedenlerden gerçekleşen ses değişiklikleri, ses olayları veya ses hadiseleri olarak adlandırılır.

Sesler çeşitli nedenlerden değişir. Bu nedenlerin bazıları analiz, gözlem, karşılaştırma gibi yöntemlerle tespit edilirken, bazılarının belirlenmesi zordur. “En az çaba yasası”, insanların sözlü bir bildiriği iletmek için bildirin anlamını bozmama şartıyla mümkün olduğunca az çaba harcamaya gayret gösterdiklerini dildeki değişikliklerin nedeni olarak belirtir. Dil ilişkileri ve göç, yazı dili ve konuşma dili ilişkisi ve diğer iç ve dış faktörler de bu tür değişimlerin kaynakları olabilir (Labov, 1963; Lyons, 1968, s. 38-52; Bybee, 2015, s. 10).

Ses olaylarının diğer bir kısmı dilin eski dönemlerinde gerçekleşen değişimlerden oluşur. Bu tür değişimler çoğu zaman sonuçlanmış olsa da bazen ikili biçimler de kullanılmaya devam eder. Bazen ise çağdaş dilde geçmişte gerçekleşen değişimlerin izleri kalır: Ana Türkçede ünlüsü uzun olan *ōt* kelimesi bu uzunluğu kaybetmiş, ancak *odun* kelimesindeki ünsüz ötümlenmesi gibi bir izi korunmuştur (Demir ve Yılmaz, 2011, s. 76-77). Bu kuralın diğer bir örneği olan *kōk* > *gök* – *göğü* kelimesindeki ötümlenme Gagauzcada gerçekleşmez ve *gök* kelimesinin çekimli biçimlerinde iki ünlü arasında dahi [k] değişmez: *gökün*, *gökü*, *gökä*.

Bir dile yabancı dilden alıntı kelimeler kopyalandığında genellikle verici dildeki şekillerinde kullanılmazlar, alıcı dilin yapısına uygun olarak uyarlanırlar. Örneğin Türkçeye Arapça, Farsça, Rusça, Fransızca, Çince gibi dillerden alınmış kelimelerde belli ses parçaları Türkçenin ses düzenine en yakın eşdeğerleriyle değiştirilmişlerdir: ikiz ünlüler tek ünlülere,

geniz ünlüleri ağız ünlülerine, uzun ünlüler kısa ünlülere dönüştürülmüştür (Johanson, 2007, s. 88).

Ses değişimleri kelimelerin çekim ve türetim eklerini aldığı zaman da gerçekleşebilir. Bu tür ses olayları morfolojik boyutlu olduğu için ayrı başlık altında incelenecektir (bk. 3.2. *Morfolojik Nöbetleşmeler*).

3.1. KÖKLERDEKİ SES OLAYLARI

Köklerdeki ses olayları ünlü seslerin değişmesi, ünsüz seslerin değişmesi ve ünlüler ile ünsüzlerin oluşturduğu hecelerdeki değişimlerdir. Genelde değişime uğrayan seslerin arasında en az bir ortak özelliğin bulunması şarttır. Ünlüler önlük-artlık, genişlik-darlık ve düzlük-yuvarlaklık olmak üzere üç parametre özelliklerine sahiptirler. Uzunluk-kısalık parametresi anlam ayırıcıdır, ünlü uzaması ise eklenme sırasında meydana gelir. Köklerdeki uzunluk-kısalık ses olayları tamamlanmış durumda değildir, bu tür değişimler nöbetleşme olduğu için morfolojik özelliklerle birlikte ele alınır. Ünsüz değişimleri ötümlülük-ötümsüzlük, benzeşme-aykırılışma özelliklerinin birinde yapılan değişikliklerdir. Göçüşme, ünsüzlerin yer değiştirmesi olayıdır. Bu sınıflandırmaya ünlü ve ünsüz türemesi ve düşmesi de dahil edilmiştir. Hem ünlülerin hem ünsüzlerin değişime uğradığı ses olaylarından kaynaşma, büzülme ve hece düşmesi de incelenecektir.

3.1.1. Ünlü Daralması

/a/, /e/, /o/, /ö/ fonemleri, başta vurgusuz hecede olduğu durum olmak üzere bazen dar ünlülere dönüşür. Ünlü daralması hem Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine kadar uzayan zaman kesiminde değişen kelimelerde hem de Gagauzcanın Türkçeden farklılaşmaya başladığı son ikiyüz yıl içerisinde değişen sözcüklerde görülür. Ünlü daralması çoğu defa ikincil uzun ünlülerin oluşmasına neden olan ünsüz düşmesiyle birlikte gerçekleşir.

/a/ > /i/. *Čüirdilaa* (II/59) “çağırdılar” < *çaar-* < E.T. *çākır-*, *yikādīm* (III/48) “yıkadım” < E.T. *yayka-* (Clauson, 1972, s. 981; ESTYA, 1989, s. 77-78), *dışāri* (VI/4) “dışarıya” < *dış* + *arı* < E.T. *taş* (DTS, 1969, s. 539).

/e/ > /i/ – çoğunlukla yabancı kökenli kelimelerde: *piisät* (III/113) “elli” < *pedisät* < Rus. *pyatdesyat*, *čipičilär* (IV/219) “ayakkabılar” < *çepiç* < Bulg. *çepitsi*, *biigir* (IX/76) “at” < *beygir* < Fars. *bār-gīr*, *čüz* (XIII/9) “çeyiz” < *çeyiz* < Ar. *cihāz*, *telefonu* (XIV/3) “telefonu” < *telefon* < Rus. *telefon*, *biyaz* (XVI/46) “beyaz” < *beyaz* < Ar. *beyāz*.

/o/ > /u/ – *duudum* (I/1) “doğdum” < *doğ-* < E.T. *toğ-*, *suvänni* (I/99) “soğanlı yemek” < *soğan* < E.T. *soğun* (DTS, 1969, s. 507), *yuurt* (X/68) “yoğurt” < *yoğurt* < E.T. *yoğur-* (ESTYA, 1989, s. 207-208).

Kopya kelimelerde: *luusă* (XIV/48) “lohusa” < *lohusa* < Yun. *lehoúsa*.

/ö/ > /ü/ – *übürlär* (IV/34) “öbürleri” < *öbür*, *düüşmāk* (XI/42) “dövüşmek” < *döv-* < *dög-* < E.T. *tög-* (ESTYA, 1980, s. 270), *süütlük* (XV/48) “söğütlük” < *sögüt*, *üüsüz* (XIV/15) “öksüz” < *öksüz* < E.T. *ögsüz* (Clauson, 1972, s. 116).

Kopya kelimelerde: *küüdän* (XII/167) “köyden” < *köy* < Fars. *kūy*.

3.1.2. Ünlü Genişlemesi

Dar ünlülerin genişlemesi Türkçede olduğu gibi (Demir ve Yılmaz, 2011, s. 81) Gagauzcada da nadir görülen bir ses olayıdır (Özkan, 1996, s. 61). /i/, /i/, /u/, /ü/ fonemleri hem Türkçe kökenli hem yabancı kökenli kelimelerde genişler.

/i/ > /a/ – *patlăjan* (IX/32) “domates” < *patlıcan* < Ar. *bādincān*.

/i/ > /e/ – *seftä* (I/109) “ilk kez” < *siftah* < Ar. *istiftāh*, *peškir* (VI/78) “havlu” < Fars. *pīšgīr*, *keremet* (IX/120) “kiramit” < *kiramit* < Yun. *keramídion*, *zere* (XIV/11) “zira” < *zira* < Fars. *zīrā*.

/u/ > /o/ – *lokum* (I/146) “börek” < Ar. *rāḫatu'l-ḥulḳūm* ~ Ar. *luḳma*, *okol* (I/148) “iğne” < Rus. *ukol*.

/ü/ > /ö/ – *gözäl* (II/7) “güzel” < *güzel* [bu şekil Valkaneş ağzında korunmuştur (Tukan, 1964, s. 39)] < *gözel*, *böön* (XI/95) “bugün” < *büün* < *bu gün*.

3.1.3. Öndamaksillaşma

Türkçede /y/, /ş/, /ç/ gibi ünsüzlerin komşuluğundaki art damak ünlüleri ön damak ünlülerine dönüşür: *yaşıl* > *yeşil*, *bış-* > *piş-*, *yana* > *yine* (Demir ve Yılmaz, 2011, s. 81). Gagauzcada yabancı dillerden kopyalanan bazı kelimelerde ünlü uyumuna uygun olarak ve bu kelimelerdeki ön damak ünlülerin etkisiyle öndamaksillaşma gerçekleşir: *şimbizlen* (IV/154) “cımbız ile” < *cımbız* < Yun. *tsimbístra*, *tenä* (IV/72) < Fars. *dāne*, *aberlemäü* (VIII/38) “haber vermek” < *haber* < Ar. *ħabar*, *zerzeli* (XII/54) “zerdali” < *zerdeli* < *zerdali* < Fars. *zerdālū*.

Öndamaksillaşma ses olayının görüldüğü diğer bir grup, Eski Türkçede art damak ünlülü olan fakat zamanla öndamaksillaşan kelimelerdir: *bindän* (I/136) “binden” < E.T. *bıñ* (DTS, 1969, s. 105), *pişirirdi* (XI/13) “pişiriyordu” < E.T. *bış-* (ESTYA, 1978, s. 161-162), *dizledejek* (XV/118) “diz üstüne koyacak” < *diz* < E.T. *dīz* (ESTYA, 1980, s. 336).

3.1.4. Artdamaksillaşma

Ön damak ünlülerinin art damak ünlülerine dönüşme olayına artdamaksillaşma denir. Bu ses olayı çok yaygın olmamasıyla birlikte daha çok yabancı kökenli kelimelerde görülür. Kimi defa bu değişim ünlü uyumu sürecinde gerçekleşirken, kimi defa ünlü uyumuna aykırı olan örneklere rastlanır.

Türkçe kökenli kelimelerde: *yīnanmīyǰız* (I/28) “inanmayacağız” < *inan-* < E.T. *inan-* (DTS, 1969, s. 218),

Yabancı kökenli kelimelerde: *avezim* (III/66) “hevesim” < *heves* < Ar. *heves*, *yīnsan* (V/24) “insan” < Ar. *insān*, *saroş* (VI/64) “sarhoş” < Fars. *serħōš*, *vakit* (IX/66) “zaman” < *vakit* < Ar. *vaqt*, *pençeräsī* (XII/7) “penceresi” < *pençerä* < Fars. *pencere*.

3.1.5. Yuvarlaklaşma

Dudak ünsüzleri ve yuvarlak ünlülerinin etkisinden ve diğer nedenlerden dolayı düz ünlüler yuvarlak ünlülere dönüşebilir. Yuvarlaklaşma çoğu kez /b/, /p/, /m/, /v/ dudak ünsüzleri komşuluğunda gerçekleşir.

Yuvarlaklaşma hem Türkçe kökenli hem de kopya kelimelerde görülür:

büük (I/98) “büyük” < *büyük* < E.T. *bedük* (DTS, 1969, s. 91), *suva* (X/102) “sığ” < E.T. *sıg* (DTS, 1969, s. 502), *bobam* (XI/42) “babam” < *baba*, *kapusunu* (XIV/26) “kapısını” < E.T. *kapıg* ~ *kapuğ* (ESTYA, 1997, s. 274), *buçuk* (XV/52) “buçuk” < E.T. *bıcuq* (DTS, 1969, 105).

jöbüdüdü (IV/122) “cebinden” < *cep* < Ar. *ceyb*, *çöşmenin* (IX/29) “çeşmenin” < Fars. *çeşme*, *romun* (IX/103) “Rumen” < Rum. *român*, *popaz* (IX/67) “papaz” < Yun. *papás*, *oloy* (XII/16) “ayçiçeği yağı” < Yun. *élaion*.

3.1.6. Düzleşme

Yuvarlak ünlülerinin düzleşme olayı çok yaygın olmamakla birlikte hem tarihi süreç içerisinde değişime uğramış kelimelerde hem de kopyalanan sözcüklerde gerçekleşir.

birăda (II/48) “burada” < *burada* < *bu arada*, *bıldir* (III/172) “geçen yıl” < E.T. *bıldur* (DTS, 1969, s. 105), *yikărdan* (V/9) “yukarıdan” < *yukarı* < E.T. *yokarı* ~ *yokaru* (ESTYA, 1989, s. 213-214), *yimırta* (X/156) “yumurta” < *yumurta* < E.T. *yumurtăga* (Clauson, 1972, s. 938).

bikă (I/112) “lokma” < Rum. *bucă* < Lat. *bucca* (Dvoretzkiy, 1976, s. 138), *viçtilim* (IV/7) “öğretmenim” < Rus. *uçitel*, *ateş* (IX/62) “peder” < Rus. *otets*, *firında* (XI/13) “fırında” < Ar. *furn* ~ Yun. *foúrnos* ~ Lat. *fornos*, *mındar* (XI/11) “kirli” < *murdar* < Fars. *murdâr*, *kalkoz* (XI/152) “kolhoz” < Rus. *kolhoz*, *ugăl* (XII/129) “köşe” < Rus. *ugol*.

Düz ünlülerin telaffuz açısından daha kolay söylenen ve boğumlanma sürecinde daha az çaba gerektiren sesler olmasına rağmen bir çok örnekte yuvarlak ünlüler korunmuş

durumdadır. Bu değişimi dudak ünlülerinin engellediği öne sürülür (bk. Demir ve Yılmaz, 2011, s. 84).

čabuk (I/92) “çabuk”, *čamur* (V/4) “çamur”, *tauklärini* (XV/55) “tavuklarını”, *yaamur* (XVI/49) “yağmur” gibi bazı kelimelerde yuvarlak ünlüler korunmuştur.

3.1.7. Ünlü Türemesi

Çoğunlukla alıntı kelimelerde ünsüz çiftlerini ayrı hecelere bölmek ve dolayısıyla bu kelimelerin söylenmesini kolaylaştırmak amacıyla /a/, /i/, /i/, /u/ gibi ünlüler türer. Türeyen ünlü sesler kelime başında, ortasında ve sonunda olabilir.

Türkçe kökenli kelimelerde ünlü türemesi çok az görülür: *komuşu* (I/109) “komşu” < *komşu* < E.T. *qonşu* (ESTYA, 2000, s. 67-68). Bununla birlikte bu değişiklik kesinlik kazanmış sayılamaz, aynı konuşucu hem *komuşu* (X/44) hem de *komşu* (X/55) şekillerini kullanabilir.

Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin Gagauzcaya Türkçeden türemiş ünlüyle kopyalanmasına Dmitriyev (1962a, s. 222) dikkat çekmiştir. Genelde bu kelimelerde türeyen ünlüler kalıcıdır ve kökler ek aldığı zaman düşmezler: *ömür* (I/124) “ömür” < Ar. *‘umr*, *kahir* (I/180) “kahır” < Ar. *ķahr*, *čivit* (III/92) “çift” < *çift* < Fars. *cuft*, *vakit* (VII/12) “vakit” < Ar. *vakt* – *vakidi* (XII/7), *fikir* (I/32) “fikir” < Ar. *fikr* – *fikirimä* (V/14), *şükür* (XI/163) “şükür” < Ar. *şukr*. Bu tür sözcüklerin bazılarında ünlüyle başlayan ek getirildiği zaman türeyen ünlü düşer: *akıl* (IV/36) “akıl” < Ar. *‘akl* – *aklimiza* (I/91).

Aynı hecede birkaç ünsüzün yan yana gelmesi mümkün olan Rusçadan kopyalanan sözcüklerde iç ve son seste ünlü türemesi daha çok örneklerde kaydedilir: *rubankä* (III/43) “rende” < Rus. *rubanok* < Alm. *Raubank*, *registräynän* (III/126) “register ile” < Rus. *registr* < Lat. *registrum*, *Magnitögorskidä* (IV/66) “Magnitogorsk şehrinde” < Rus. *Magnitogorsk*, *kirvat* (IV/123) < Rus. *krovat* < Yun. *krävatos*, *kumbaynäda* (X/99) “biçerdöver” < Rus. *kombayn* < İng. *combine*, *počerkäm* (XII/122) “el yazım” < Rus. *počerk*, *podarkä* (XIV/37) “hediye” < Rus. *podarok*, *komunizmä* (XV/16) “komünizm” < Rus. *kommunizm* < Fr. *communisme*.

3.1.8. Ünlü Düşmesi

Köklerde ünlü düşmesi yaygın bir olay değildir, daha çok köklerin ek aldıkları sırada nöbetleşme hâlinde belirmiş olur. Köklerdeki ünlü düşmesi genelde sözcüklerin söylenmesinde daha az çaba harcamak için hecelerin yapısını etkiler. Kelime başında veya ortasında bir ünlünün düştüğünde kelimenin hece sayısı da azalır. Bazen bu ses olayı ünsüz çiftlerinin oluşmasına yol açar: *karšlăšălim* (I/95) “karşılaşalım” < *karşılaş-* < *karşı*, *pazertsi* (III/141) “pazartesi” < *pazertesi* < *pazar ertesi*, *braktik* (IV/119) “bıraktık” < *bırak-* < **bır-* (ESTYA, 1978, s. 307-308), *škembeli* (VI/78) “ışkembeli” < *ışkembe* < Fars. *şikenbe*, *moldvan* (II/39) “Moldovalı” < Rum. *moldovan*, *şavk* (X/12) “ışık” < *şafak* < Ar. *şefak*.

Ünlü çiftlerinin oluşmadığı diğer örneklerde ünlü düşmesiyle kelimenin hece sınırları değişir: *nezman* (VI/29) “ne zaman” < *ne zaman*, *yepsi* (IX/117) “hepsi” < *hepsi* < *hepisi*, *orda* (X/39) “orada” < *orada*, *yalnız* (XII/57) “yalnız” < E.T. *yalıus* < *yalıu* (Clauson, 1972, s. 929-930), *kabletsinnäü* (XII/152) “kabul etsinler” < *kabul et-*.

Aynı durum özel isimlerde de görülür: *Angilnă* (IX/51) < Yun. *Angelina*, *Nüklay* (XV/6) < Rus. *Nikolay* < Yun. *Nikolaos*.

3.1.9. Ünsüz Düşmesi

Gagauzcada ünsüz düşmesi hem art zamanlı hem eş zamanlıdır. Yabancı dillerden kopyalanan bazı kelimelerde de Gagauzcaya uyarlanma sürecinde ünsüz düşmesi gerçekleşmiştir. Çeşitli nedenlerden düşen /g/, /h/, /k/, /r/, /v/, /y/ ünsüzlerinden /h/ ünsüzü telaffuz özelliklerinden dolayı düşmeye en yatkın sestir (Pokrovskaya, 1964, s. 66). /t/ ve /l/ ünsüzlerinin düştüğü örneklerin sayısı ise çok sınırlıdır.

Eski Türkçede ünsüzlü olan *kapıg*, *öliü*, *yalgan*, *ol*, *bol-* gibi kelimeler Türkçedeki gibi değişmiştir: *kapu* (I/92) “kapi”, *öliü* (I/183) “ölü”, *o* (II/66) “o”, *yalan* (VI/58) “yalan”, *oldu* (XI/137) “oldu”.

üzär (I/123) “yüzer” < *yüz*, *nasî* (VI/49) “nasıl” < *nasıl* < *ne asıl*, *soră* (VIII/3) “sonra” < *sonra* < *soŋra*, *beki* (X/3) “belki” < *belki* < Ar. *bel* + Fars. *ki*, *angisi* (X/129) “hangisi” < *hangi* < E.T. *kangi*, *şini* (XI/12) “şimdi” < *şindi* < E.T. *uş imdi*.

Kopya kelimelerde ünsüz düşmesi daha yaygındır: *luusă* (I/113) < *lohusa* < Yun. *lehoúsa*, *anătări* (II/24) “anahtarı” < *anahtar* < Yun. *anihtérion*, *azirla* (III/20) “hazırla” < *hazırla* < Ar. *hāzîr*, *poyeza* (IV/110) “trene” < Rus. *poezd*, *daul* (VI/20) “davul” < *davul* < Ar. *tabl*, *plasmăslaa* (VI/76) “plastik kaplar” < Rus. *plastmassoviy* < Lat. *plasticus*, *zeem* (VIII/11) “zira” < *zerem* < Fars. *zîrā*, *kresniță* (X/58) “sağdıçın eşi” < Rus. *krestnitsa*.

Yabancı dillerden kopyalanan sözcüklerde ikiz ünsüzler çoğu zaman tekleşir: *yovelki* (II/2) “eski” < *evvelki* < Ar. *evvel*, *kere* (III/167) “kere” < Ar. *kerre*, *teritoriyăsina* (IX/54) “topraklarına” < Rus. *territoriya* < Lat. *territorium*, *betva* (X/29) “beddua” < *beddua* < Fars. *bed* + Ar. *du ‘ā*, *komunizmă* (XV/16) “komünizm” < Rus. *kommunizm* < Fr. *communisme*.

3.1.10. Ünsüz Türemesi

Ünsüz türemesi olayının sistematik olmamasına rağmen derlenen metinlerden yola çıkarak bazı genellemeler yapılabilir. Gagauzcanın diğer ağızlarında yaygın olan ön seste /h/ türemesi (Pokrovskaya, 1964, s. 72; Özkan, 1996, s. 91; Stamova, 2001, s. 119) Kıpçak kasabasında görülmeyen bir özelliktir. /y/ ünsüzü ise kelime başında türeyen ünsüzlerden en çok rastlanan sestir: *yinănărak* (I/46) “inanarak” < *inan-* < E.T. **ina-* (Bang, 1918/19, s. 11), *yislăttim* (IV/55) “ıslattım” < E.T. *isla-* ~ *suvla-*, *yelinnen* (XII/31) “eli ile” < *el* < E.T. *elig* (ESTYA, 1974, s. 260).

Yuvarlak ünlüyle başlayan sözcüklerde ön seste /v/ ünsüzü de türeyebilir: *vučtili* (IV/6) “öğretmen” < Rus. *uçitel*, *vuže* (VIII/40) “artık” < Rus. *uje*.

İkiz ünlülerin arasında türeyen ünsüzler de çoğunlukla alıntı kelimelerde görülür (Stamova, 2001, s. 121): *duva* (I/124) “dua” < Ar. *du ‘ā*, *kayil* (V/38) “razi” < Ar. *ķā ‘il*, *büvejek* (XV/120) “büyüyecek” < *büü-*.

Kelime sonunda geniz ünsüzleri ve çok nadir olarak /y/ türer: *kimseydän* (I/192) “kimseden” < *kimse* < *kim ise, bekim* (II/53) “belki” < *belki, birtaan* (IV/25) “bundan sonra” < *bir taa* < *bir daha, srazum* (XVI/6) “hemen” < Rus. *srazu*.

3.1.11. Ünsüz Ötümleşmesi

Kelime başındaki ötümsüz ünsüzlerin bir kısmı tarihi süreç içerisinde ötümlü ünsüzlere dönüşmüş olup bugünkü Türkçede korunmaya devam eder. Aynı kelimeler Gagauzcada da ötümlü ünsüzlüdür: *gel-* < E.T. *kel-*, *diil* < E.T. *tegil*, *dil* < E.T. *tl* (Demir ve Yılmaz, 2011, s. 96). Değişime uğramış ortak kelimelerden başka Türkçede ötümsüz, Gagauzcada ise ötümlü ünsüzlü olan Türkçe kökenli sözcükler de mevcuttur. Bunun yanı sıra alıntı kelimelerde de ön, iç ve son seste ötümlüleşme görülür, iç sesteki ötümlüleşmenin nedenlerinden biri ötümsüz ünsüzün iki ünlü arasında kalmasıdır.

/k/ > /g/ – *gün* (I/91) “gün” < E.T. *kün*, *gibi* (XI/136) “gibi” < O.T. *kibi*, *gördük* (XVI/10) “gördük” < E.T. *kör-*.

/k/ > /v/ – *avşāmdan* (XII/16) “akşamdan” < *akşam* < E.T. *aḥşam* (DTS, 1969, s. 71-72).

/p/ > /b/ – *brezent* (IV/12) “mevcut” < Rum. *prezent*.

/t/ > /d/ – *dattim* (VII/5) “tattım” < E.T. *tāt-* (ESTYA, 1980, s. 163).

/s/ > /z/ – çoğunlukla yabancı kökenli kelimelerde: *stavroz* (I/25) “haç” < Yun. *stávros*, *aliz* (III/111) “gerçek” < Ar. *ḥāliš*.

/f/ > /v/ – *vizli* (I/18) “hızlı” < *hızlı*, *kavādārlar* (I/47) “arkadaşlar” < *kafadar* < Ar. *ḳafā* + Fars. *dār*, *çivit* (IV/100) “çift” < Fars. *cuft*, *vasüle* (IV/106) “fasulye” < *fasüle* < Yun. *fasoulia*, *lav* (X/62) “kelime” < Fars. *lāf*, *kavāsī* (XI/25) “kafası” < Ar. *ḳafā*. Bu değişim Kıpçak kasabası ağzının tipik fonetik özelliğidir.

3.1.12. Ünsüz Ötümsüzleşmesi

Ötümlü ünsüzlerin çeşitli nedenlerden dolayı ötümsüz çiftleriyle değişmesine ötümsüzleşme olayı denilir. Ötümlü ünsüzlerin ötümlüleştiği örneklerde yabancı dillerden kopyalanan sözcüklere göre Türkçe kökenli kelimelerin sayısı çok azdır. Alıntı sözcüklerin sonunda ötümlü ünsüzler, bu kelimelerin diğer Türk dillerinde olduğu gibi kelime sonunda ötümlü ünsüz bulundurmeyan Gagauzcaya uyarlanma sürecinde ötümsüzleşir.

/b/ > /p/ – *parmaklări* (XI/134) “parmakları” < E.T. *barmak* (ESTYA, 1978, s. 66), *pindik* (XII/49) “bindik” < *bin-* < E.T. *min-* (ESTYA, 2003, s. 68-70).

Kopya kelimelerde: *klup* (XIV/57) “kulüp” < Rus. *klub* < Alm. *Klub*.

/d/ > /t/ – *trut* (III/46) “zahmet” < Rus. *trud*, *got* (III/170) “yıl” < Rus. *god*, *gorăttan* (IV/149) “şehirden” < Rus. *gorod*.

/g/ > /k/ – *kayıp* (II/68) “kayıp” < Ar. *ğayb*, *nalok* (XI/55) “vergi” < Rus. *nalog*, *kayet* (X/129) “gayet” < Ar. *ğāyet*.

/z/ > /s/ – *kiskărdăşlărni* (I/121) “kız kardeşlerini” < *kız kardaş*.

/ž/ > /š/ – *garăştan* (V/18) “garajdan” < Rus. *garaj* < Fr. *garage*, *druškălar* (XIII/28) “arkadaş kızlar” < Rus. *podrujka*.

/ž/ > /č/ – *bagăčlar* (IV/114) “bagajlar” < Rus. *bagaj* < Fr. *bagage*.

/j/ > /č/ – *penčeră* (III/48) “pencere” < Fars. *pencere*.

3.1.13. Ünsüz Benzeşmesi

Dillerde en az çaba ilkesi gereği kelimelerin söylenmesini kolaylaştıran diğer bir ses olayı benzeşmedir. Ünsüzlerin birbirini boğumlanma yeri veya şekli açısından kendilerine benzer duruma getirmesi ünsüz benzeşmesi olarak adlandırılır. Önceki ses sonraki sesi etkilediğinde ilerleyici, geride olan ses öncekini etkilediğinde ise gerileyici benzeşme söz konusudur. Yakın benzeşme için iki sesin yan yana olması şartı aranırken, uzak benzeşme farklı hecelerde bulunan sesler arasında gerçekleşir (Ashby ve Maidment, 2005, s. 140).

/nl/ > /nn/ – *annijjüniz* (I/23) “anlayacaksınız” < *anla-* < E.T. *āṅla-* (ESTYA, 1974, s. 153), *dinnenyeelä* (VI/27) “dinleniyorlar” < *dinlen-* < E.T. *diṅ-* < *tun-* (ESTYA, 1980, s. 343-344).

/md/ > /nd/ – *şindi* (II/67) “şimdi” < *şimdi* < E.T. *uṣ imdi*.

/nb/ > /mb/ – çoğunlukla yabancı kökenli kelimelerde: *bomboli* (I/12) “şeker” < Rum. *bomboane* < Fr. *bonbon*, *pembä* (X/150) “pembe” < Fars. *penbe*, *çember* (X/152) “başörtüsü” < Fars. *çenber*, *ambārlar* (XII/81) “ambarlar” < Fars. *anbār*.

/hč/ > /šč/ – *baščä* (IX/32) “bahçe” < Fars. *bāğçe*.

3.1.14. Ünsüz Aykırılışması

Benzeşme olayının tersi sayılabilecek aykırılışma, boğumlanma özellikleri aynı veya yakın olan iki sesin ortak özelliklerinin azalmasıyla ortaya çıkan bu seslerin farklılaşmasıdır. Değişen ses etkilendiği sesle yan yana olabileceği gibi aralıklı da olabilir. Uzak aykırılışma ünlü uyumunun bozulduğu örneklerde görülür: *buttibi* (II/40) “sözde” < Rus. *budto bi*. Benzeşmeye kıyasla daha az görülen aykırılışma, ünlülere göre ünsüzler arasında daha yaygındır.

/l...l/ < /n...l/ – *senselesinin* (V/39) “akrabasının” < Ar. *silsile*.

/n...n/ < /l...n/ – *patlājan* (XIV/1) “domates” < Ar. *bādincān*.

/r...r/ < /n...r/ – *mīndar* (XI/11) “kirli” < Fars. *murdār*.

/m...n/ < /m...l/ – *bomboli* (I/12) “şeker” < *bomboni* < Rum. *bomboane*.

Ergin’e göre “Türkçede bir aykırılışma temayülü değil, aksine, çok kuvvetli bir benzeşme temayülü vardır” (2009, s. 54). Aynı durum Gagauzca için de geçerlidir.

3.1.15. Göçüşme

Bir kelimedeki seslerin birbirinin yerine geçmesine göçüşme veya yer değiştirme denir. Göçüşme hem ünsüzler arasında hem de ünlüyle ünsüz arasında gerçekleşebilir. Çocuk

konuşmasının özelliklerinden biri sayılabilir: *Glišuri* (VI/29) “erkek ismi” < *Grişuli* < *Grişă*. Bu olay, bir bütün oluşturan usunların niteliği ve niceliği onların sıralanışından daha kolay algılandığından kaynaklanabilir.

Gagauzcada göçüşme olayı çok yaygın olmadığına göre bu araştırmanın temelini oluşturan metinlerde de örnekleri azdır: *çölmek* (II/31) “çömlük” < *çömlük*, *yarmışar* (VI/24) “yarımşar” < *yarmışar*, *gölmek* (IX/112) “gömlük” < *gömlük* < E.T. *könläk* (DTS, 1969, s. 315).

3.1.16. Kaynaşma

Kaynaşma, ünlüyle biten bir kelimenin ünlüyle başlayan bir kelimeyle yan yana geldiğinde bu ünlülerin birleşmesidir. Bazı örneklerde kaynaşma ünlünün uzamasına yol açabilir.

neçin (I/20) “niçin” < *ne için*, *nasî* (III/40) “nasıl” < *ne asıl*, *böölä* (IV/232) “böyle” < *bu ölä*, *töölä* (VIII/29) “şöyle” < *te ölä*, *nestä* (X/130) “şey” < *nesne* < *ne ise ne*, *töörda* (XIII/16) “işte orada” < *te orada*.

3.1.17. Hece Düşmesi

Kelimenin veya birleşmiş kelimelerin aynı sesli veya yakın sesli heceleri düşebilir. Konuşma dilinde en az çaba yasası gereği gerçekleşen hece düşmesi çoğu zaman yazıya yansımayan bir olaydır (Ergenç ve Uzun, 2020, s. 272).

lääm (I/35) “lazım” < Ar. *lâzim*, *şin* (I/166) “şimdi” < *şindi*, *pazertsi* (III/139) “pazartesi” < *pazar ertesi*, *şinään soră* (IV/22) “şimdiden sonra” < *şindidän sora*, *zveno* (XI/46) “kolhozda grup başkanı” < Rus. *zvenyevoy*.

3.2. MORFONOLOJİK NÖBETLEŞMELER

Antik gramercilerden başlayarak XX. yüzyılın başına kadar yapılan dil araştırmalarında morfonolojiye yeterince önem verilmediğine Prag Dil Bilim Çevresinin önde gelen

isimlerinden Trubetskoy dikkat çekmiştir. Trubetskoy'un kullandığı tanıma göre morfonoloji, bir dilin fonolojik kompozisyonlarının morfolojik amaçla kullanılmasının araştırılmasıyla meşgul olan gramer alanıdır (1931, s. 160). Hem fonoloji hem de morfolojiyle ilgili olan morfonoloji, morfemlerin fonolojik değişimlerini inceleyen bir alan olarak da tanımlanabilir. Köklere ve eklere morfem ya da diğer deyişle biçim birimi denir. Dilin semantik boyutu olan en küçük parçası olan morfemin varyantları ise alomorf olarak adlandırılır¹¹.

Trubetskoy morfonolojinin ana hatlarını şu şekilde belirler (1967, s.116-117):

1. Morfemlerin fonolojik yapısı teorisi.
2. Morfemlerin birleşme sırasında gerçekleşen ses değişimleri teorisi.
3. Morfolojik işlevi üstlenen ses nöbetleşmeleri teorisi.

Morfemlerin fonolojik yapısı ve envanteri bu çalışmanın sınırları dışında bırakılarak eklenme sırasında köklerde ve eklerde nöbetleşme hâlinde gerçekleşen ses değişimleri ele alınacaktır.

3.2.1. Ünlü ~ Ø Nöbetleşmesi

Ünlülerin sıfırla nöbetleşmesi, ünlü düşmesinin ancak eklenme sırasında gerçekleştiği ve dolayısıyla morfemlerin iki varyantlı şekilde kullanıldığı kelimelerde görülür.

-*ArI* ekiyle kurulmuş yer zarflarının -*DA*, -*DAn* ve -*sI* eklerini ve *bira*, *ora*, *nere* zarflarının -*DA* ve -*DAn* eklerini aldığında: *dişāri* (VI/4) ~ *dişārda* (VI/5), *içeri* (I/75) ~ *içerdä* (IV/143) ~ *içersini* (I/155), *yikāri* (IX/30) ~ *yikārdan* (III/138) ~ *yikārsi* (X/150), *birāda* (II/48) ~ *birda* (II/47), *orāda* (II/18) ~ *orda* (XII/44) ~ *ordan* (XIV/30), *nerāda* (I/183) ~ *nerdä* (VI/58).

¹¹ Dil bilimi ekollerine göre terim envanteri farklılık gösterebilir (bk. Kaseviç, 1986; Polivanov, 1991; Avrutina ve Guzev, 2014, s. 10-11).

ileri yer zarfı *-ki* ve *-LA-* eklerini aldığıında: *ileri* (XII/67) “ileriye” ~ *ilerki* (XI/138) “eski” ~ *ilerläämiyjiz* (I/28) “gelişemeyiz”.

Orta hecede vurgusuz pozisyonda olan dar ünlünün bazı durumlarda düştüğü görülür: *sayilyer* (XIII/21) ~ *saylyer* (XII/5) “demek”, *kayıp oläjeklar* (II/68) “kaybolacaklar” ~ *kaybeldilär* (IX/50) “kayboldular”, *yanıldı* (XV/113) “yanıldı” ~ *yanniş* “yanlış”.

Dar ünlüler kelime sonunda vurgusuz açık hecelerde de düşer: *neräyi* (I/84) ~ *neräy* (XII/15) “nereye”, *kliseyi* (II/36) ~ *klisey* (XV/109) “kiliseyi”, *tablişäyi* ~ *tablişäy* (I/17) “tabloyu”, *liniyäyi* ~ *liniyäy* (XI/88) “demir yolunu”.

Ünsüzle biten kelimelere ünsüzle başlayan ekler getirildiğinde morfemlerin arasında bağlama ünlüsü olan bir yardımcı ses türer: *kiz* ~ *kiz-ï-m* (I/60) “kızım”, *yev* (IV/177) ~ *yev-i-miz* (XIV/9) “evimiz”, *yazmaa* (I/5) ~ *yaz-ï-lmiş* (X/48) “yazılmış”. Bu nöbetleşme Türkçenin de tipik morfonolojik özelliklerindedir (Aslan, 2006, s. 550; Demir ve Yılmaz, 2011, s. 115).

Şimdiki zaman ekinin eski şeklinde kök ile *-yor* ekinin arasında üreyen dar ünlü sıfırla nöbetleşir: *salver-i-yor* (IX/32), *gel-i-yor* (IX/38), *ol-u-yor* (IX/67) ~ *sayilyor* (IX/12), *alyor* (IX/90), *olyor* (XV/71).

3.2.2. Geniş Ünlü ~ Dar Ünlü Nöbetleşmesi

Fiillerin vurgusuz orta hecelerinde bulunan geniş ünlüler eklenme sırasında dar ünlülerle nöbetleşir: *üsteleer* (III/68) “tepeliyor” ~ *üsteliyjek* (I/57) “kazanacak”, *gelme* (XIV/67) “gelme” ~ *gelmiyjäm* (III/65) “gelmeyeceğim”, *aalamä* (XII/24) “ağlama” ~ *aaliyrak* (IX/92) “ağlayarak”, *aläjäm* (IV/92) “alacağım” ~ *aläjek* (XVI/30) “alacak” ~ *aläjiklar* (IX/104) “alacaklar”.

Bundan başka söz konusu daralma vurgulu hecelerde de olabilir: *daalişäjöz* ~ *daalişäjiz* (X/21) “dağılacağız”, *iyejäm* (XI/22) “yiyeyeceğim” ~ *iyejän* (IX/109) “yiyeyeceksin” ~ *iyejyedik* (XVI/77) “yiyeyecektik”.

3.2.3. /a/ ~ [ê] Nöbetleşmesi

İki ve daha çok heceden oluşan ve ünlüyle biten kelimeler yükleme ekini aldığıında /y/ ünsüzünün arkasında gelen dar ünlü düşebilir: *träpkä + yi > träpkäy* “paçavrayı”, *kapu + yu > kapuy* (XII/10) “kapuyu”, *tetradı + yi > tetradıy* (IV/32) “defteri”, *köprü + yü > köprüy* (III/96) “köprüyü”. Ek alan tabanın son sesi olan /a/ fonemi, yükleme ekinin /i/ ünlüsü düştüğünde [ê] sesiyle nöbetleşir: *țena* (III/146) “fiyat” ~ *țenêy* (III/151), *dana* (XVI/40) “dana” ~ *danêy* (XI/92), *para* (I/65) “para” ~ *parêy* (VI/44).

3.2.4. /ä/ ~ /a/ Nöbetleşmesi

Teklik birinci ve ikinci şahıs zamirleri yönelme eki aldıklarında ön damak /ä/ ünlüsü art damak /a/ ünlüsüne dönüşür: *bän* (IV/150) > *bana* (II/63), *sän* (V/27) > *sana* (XII/48).

Bu dönüşüm süreci geçmişte tamamlanmıştır. Ana Türkçede ve daha erken dönemlerdeki *bän* ve *sän* zamirlerinin rekonstrüksiyonu ile ilgili yaklaşımlar arasında birlik yoktur. Şçerbak teklik birinci şahıs zamirinin *pän, Räsänen **mi(n)*, Aşnin ise *bi şeklinden geliştiğini savunurlar (ESTYA, 2003, s. 51-52). Clauson’a göre bu zamirin farklı varyantlarından en eskisi *ben*’dir (1972, s. 346).

Clauson’un görüşü kabul edildiğinde söz konusu zamirlerin artdamaksıllaşması şöyle açıklanır (Demir ve Yılmaz, 2011, s. 109):

ben-ke > ben-ge > beŋe > baŋa > bana.

sen-ke > sen-ge > seŋe > saŋa > sana.

3.2.5. [ä] ~ [e] Nöbetleşmesi

Birinci bölümde, /ä/ foneminin varyantlarından söz edilerek bu nöbetleşmeye değinilmiştir. Gagauzcadaki /ä/ foneminin özelliklerinden biri, vurgusuz orta hecelerde yarı dar [e] ünlüsüne dönüşmesidir. Vurgu genellikle eklenme sırasında yerini değiştirdiğine göre [ä] ~ [e] nöbetleşmesi sözcük köklerinde ve eklerde gerçekleşir.

Köklerdeki nöbetleşme: *bän* (I/147) “ben” ~ *benim* (I/158) “benim”, *nestä* (II/40) “şey” ~ *nestelär* (III/39) “şeyler”, *derä* (III/97) “nehir” ~ *derenin* (XII/99) “nehir”, *rendä* (III/65) “rende” ~ *rendelär* (III/43) “rendeler”.

Eklerdeki nöbetleşme: *köşedä* (IX/61) “köşede” ~ *köşedekinin* (IX/62) “köşedekinin”, *yekmeklär* (VI/15) “ekmekler” ~ *yekmekleri* (XI/38) “ekmekleri”, *imäü* (I/105) “yemek” ~ *imeelik* (XIII/34) “yiyecek”, *tepä* (X/97) “yığın” ~ *tepejik* (I/57) “tepecik”, *biberlärdi* (XI/140) “biberliyordu” ~ *biberleyip* (I/143) “biberleyip”.

Çekimli kelimelerde vurgu son heceden önceki hecelerde olduğu hâlde çokluk eki üzerine ikinci vurgu düşer. Bu yüzden ön damak ünlülü örneklerde çokluk eki son heceyi oluşturduğunda *-lär* şeklinde kalır ve nöbetleşme gerçekleşmez: *moBİLniklär* (I/55) “cep telefonları”, *TURnelärnen* (I/66) “turnalar ile”, *TApiçkilär* (III/91) “terlikler”, *kesärmişlär* (IV/54) “kesiyorlarmış”, *biZİMkilär* (IX/34) “bizimkiler”, *öIDÜRmedilär* (XI/9) “öldürmediler”, *keseJÿYdilär* (XVI/77) “kesecektiler”.

3.2.6. Ünlü Uyumları ve Alomorf Nöbetleşmeleri

Gagauzcada diğer Türk dillerinde olduğu gibi ünlü uyumları kuralları gereğince eklenme sırasında tek varyantlı ekler hariç olmak üzere kökteki ünlülerin önlük-artlık ve düzlük-yuvarlaklık niteliklerine göre eklenen morfemlerin köklere uygun alomorfları seçilir. Tek morfemin varyantları olan alomorflar fonetik açıdan farklılaşsa da semantik açıdan aralarında hiç bir fark yoktur. Örneğin çokluk ekinin altı alomorfudur {-LAR}: {-lar, -lär, -ler, -nar, -när, -ner}.

Tek biçimli olan *-yor*, *-liin* < *-leyin*, *-(y)kän/-(y)känä* < *-iken* gibi ekler ünlü uyumlarına girmezler: *geliyor* (IX/40), *küçükkänä* (IV/124), *gelirkän* (XII/148), *avşamliin* (III/139), *sabaaliin* (XII/93).

Önlük-artlık uyumu: Tükçe veya yabancı kökenli kelime tabanlarındaki ünlülerin önlük ya da artlık niteliklerine göre eklerin ön damak ünlülü ya da art damak ünlülü alomorfları tercih edilir. {- (y)A}: *kimseyä* (V/15) “kimseye”, *kakuya* (XII/108) “ablaya”, {-LAR}:

stameskălar (III/43) “keskiler”, *gittilär* (IV/144) “gittiler”, {-mA}: *gelmärmiş* (XIV/26) “gelmiyormuş”, *gelmesin* (XIV/53) “gelmesin”, *almădim* (I/72) “almadım”.

Düzlük-yuvarlaklık uyumu: geniş ünlülü ekler önlük-artlık uyumuna göre değişiklik gösterirken, dar ünlülü ekler hem önlük-artlık hem de düzlük-yuvarlaklık uyumuna girerler. Buna göre eklenme sırasında düz ünlülerden sonra düz ünlüler, yuvarlak ünlülerden sonra ise yuvarlak ünlüler gelir. {-Llk}: *iışillik* (X/75) “yeşillik”, *aşçilik* (I/97) “aşçılık”, *saroşçuluk* (I/64) “sarhoşluk”, *karănnik* (XII/65) “karanlık”, *süütlük* (XV/49) “söğütlük”, {-Clk}: *şekerçik* (I/12) “şeker parçası”, *komnătăjik* (IV/141) “küçük oda”.

Türkçedeki gibi *mI* soru edatı da ünlü uyumlarına girer (Aslan, 2006, s. 556). {-mI}: *dedilär mi* (XV/59) “dediler mi”, *pazî mi*, *pită mi* (IV/62) “pazı mı çörek mi”, *yok mu* (XIV/24) “yok mu”, *üç mü*, *dört mü* (XVI/69) “üç mü dört mü”.

3.2.7. Ø ~ /n/ Nöbetleşmesi

Bu, *şu*, *o* ve *kendi* zamirlerinin çekiminde, üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra gelen hâl eklerinde ve ilgi ekini alan sözcük tabanı ünlüyle biterse ilgi ekinin başında /n/ ünsüzü türer. Bu sesin Türkçede -ki aitlik ekinden sonra da türediği bilinir, fakat Gagauzca -ki ekinden sonra çekim eklerinde türemez: *bizimkiyä*, *içindekidän*, *dışardăkida*. Derlenen metinlerde geçen *köşedekinin* (IX/62) örneğinde /n/ sesi ilgi ekine aittir.

Bu, *şu* ve *o* zamirlerinin çekiminde türeyen /n/ sesinin bu kelimelerin yalın hâlinde düşen, fakat tabanların ek aldığı anda yeniden beliren son sesi olduğu görüşü öne sürülür. Tekin’e göre “3. kişi iyelik eki almış isimlerin çekiminde çekim eklerinden önce zamir /n/’sinin belirmesi, 3. kişi iyelik ekinin kökeni ile ilgilidir. 3. kişi iyelik eki, aslında, Ana Altay dilindeki 3. kişi zamiri *in’den başka bir şey değildir” (1980, s. 10). Bu yaklaşım benimsendiğinde Ø ~ /n/ nöbetleşmesinin, zamir tabanlarında düşen arkaik /n/ foneminin bu zamirlerin ya da zamir kökenli üçüncü kişi iyelik ekinin çekimi sırasında restore edilmesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz (Gülsevin, 1990, s. 187; Aslan, 2006, s. 549).

İşaret ve dönüşlülük zamirlerinde: *bu* (IV/218) ~ *bunnări* (II/8), *buna* (XII/83), *o* (III/7) ~ *ondan* (V/1), *ona* (XIII/11), *kendi* (I/86) ~ *kendinä* (I/113), *kendini* (XI/70).

İlgi ekinin başında ve üçüncü şahıs iyelik ekin çekiminde: *kendilee-nin* (I/86) “kendilerinin”, *noyabri-nin* (V/41) “Kasım ayının”, *kapu-nun* (VII/28) “kapının”, *testeresi-n-nen* (III/46) “testeresi ile”, *yepsi-ni* (XI/115) “hepsini”, *sürüsü-nä* (I/86) “sürüsüne”, *familyäsi-n-da* (IX/98) “soyadında”, *angisi-n-nän* (X/158) “hangisi ile”.

3.2.8. Ø ~ /s/ Nöbetleşmesi

Ünlüyle biten isim tabanlarına üçüncü şahıs iyelik eki eklendiğinde iyelik ekiyle ilişkisi olmayan /s/ sesi türer. Bu bağlantı ünsüzünün işlevi, iki ünlü arasındaki boşluğu doldurmaktır. Ünsüzle biten isim tabanı üçüncü şahıs iyelik ekini aldığı anda bu koşul olmadığı için /s/ türemez: *familyä-si* (I/50) fakat *laab-i* (I/50).

Bazı araştırmacılar üçüncü şahıs iyelik ekindeki /s/ sesinin yanlış hece bölünmesiyle ortaya çıktığını yazar. Onlara göre /s/ ile biten kelimelerin son sesi isim tabanından ayrılarak iyelik ekinin başına geçmiştir. Diğerleri, bağlama ünsüzünün Moğolcadaki çokluk ekiyle aynı olduğunu savunurlar. Moğolcadan çokluk şeklinde kopyalanan kelimeler iyelik ekini alınca /s/ sesi yanlış algılama sonucu iyelik ekine karışmıştır (Aslan, 2006, s. 549).

bitki-si-ndä (I/170) “sonunda”, *çözgü-sü* (II/39) “arışı”, *mamu-su-na* (VII/18) “annesine”, *semyä-si-nnän* (IX/50) “ailesi ile”.

3.2.9. Ø ~ /ş/ Nöbetleşmesi

Ünlüyle biten sayı isimlerine üleştirme sıfatlarını yaratan *-Ar* eki getirildiğinde iki ünlü arasında /ş/ sesi türer. Eski Türkçede üleştirme eki *-rAr* şeklindeyken dil geliştikçe ekin başındaki /r/ düşmüştür (Tekin, 2000, s. 111). Daha sonra *beş-er* > *be-şer* kelimesindeki yanlış hece bölünmesi örneksene yoluyla diğer sayı isimlerinde de kullanılmıştır (Gemalmaz, 1997, s. 3).

Derlenen metinlerde sadece *yarmişar* geçse de ünlüyle biten bütün sayı isimleri bunun gibidir: *yarım* > *yarmi-şar* (VI/24), *altı-şar*, *yedi-şar*, *irmi-şar*, *yelli-şar*, fakat *çok-ar* (I/104), *bir-är* (I/112), *üz-är* (123), *dörd-är* (XI/153).

3.2.10. Ø ~ /y/ Nöbetleşmesi

Ünlüyle biten kelime gövdeleri ünlüyle başlayan ek alırken iki ünlü arasında /y/ ünsüzü ortaya çıkar.

ički-y-ä (I/33), *dädu-y-a* (II/47), *saplă-y-îp* (XVI/59), uzun ünlülerden sonra da gereken morfolojik koşullar sağlandığında türer: *küü-y-ä* (II/5), *daa-y-a* (VI/26), *güvee-y-ä* (VII/16).

su-y-un (IV/64) ve *ne-y-in* (XII/25) örneklerinde *su* ve *ne* sözcüklerinin ilgi hâli çekiminde iki ünlü arasına /n/ yerine /y/ girer. Birinci örnek şöyle açıklanırken: E.T. *subı* > *suwı* > *suyı* (Demir ve Yılmaz, 2011, s. 123), ikincisinin açıklanması daha zordur. Gagauzcada *ne* zamirinin çekiminde hem /y/ hem de /s/ ünsüzlerinin türediği bilinir: *neyin nesi*, *neyi var*.

3.2.11. /k/ ~ Ø Nöbetleşmesi

Bazı ekleri alan kelimenin sonundaki /k/ foneminin düşmesi Gagauzcanın ses dizimi özelliklerinden biridir. Kimi durumlarda bu ses olayı kurallaşmış olup yazı dilinde yansıtılırken diğer durumlarda sadece konuşma dilinde görülebilir. /k/ ~ Ø nöbetleşmesi sözcük tabanlarına hem yapım hem de çekim ekleri eklendiğinde gerçekleşir.

Yapım eklerini alan tabanlarda: {-Cık}: *tezek* (X/89) ~ *teze-ĵik* (XII/141) “tezek parçası”, *yekmek* (I/145) ~ *yekme-ĵik* (XIII/15) “ekmecik”, *sîĵak* (IX/18) ~ *sîĵă-ĵik* (XIV/62) “sıcacık”, *küçük* (XII/95) ~ *küçü-ĵük* (IV/182) “küçücük”, {-CAk}: *balik* (X/37) ~ *bali-ĵak* (XIV/35) “küçük balık”, *kaşik-năn* (XI/39) ~ *kaşi-ĵak-năn* (XIII/11) “küçük kaşık ile”, *büük* (IX/125) ~ *büü-ĵäk* (III/63) “büyücek”.

Çekim eklerini alan tabanlarda: {-In}: *uşak* (XIV/45) ~ *uşaa-n* (I/111) “çocuğun”, *Kipçak* (I/1) ~ *Kipçaa-n* (II/14) “Kıpçak’ın”, {-A}: *mezârlık* ~ *mezârlaa* (III/27) “mezarlığa”, {-I}: *inek* (IX/77) ~ *inää* (XI/15) “ineği”, *toprak* (XV/76) ~ *topraa* (XV/68) “toprağı”, {iyelik eki}: *kalpak* (I/41) ~ *kalpăă-n-dan* (I/44) “kalpağından”, *yekmek* (I/143) ~ *yekmee-mizi* (IV/47) “ekmeğimizi”, *parmak-lări* (XI/134) ~ *parmaa-m* (X/115) “parmağım”, *yetek* ~ *yetee-n-dä* (XIII/11) “eteğinde”.

3.2.12. Ötümlülük ~ Ötümsüzlük Nöbetleşmesi

Gagauzcada /č/, /p/ ve /t/ ünsüzleriyle biten gövdeler ek aldıklarında, bu ötümsüz ünsüzler iki ünlü arasında kalınca ötümlü karşılıklarıyla nöbetleşir: /č/ ~ /j/, /p/ ~ /b/, /t/ ~ /d/: *uč ~ uĵunu* (VIII/25) “ucunu”, (I/50), *kelep ~ kelebä* (X/133) “çileye”, *unut- ~ unuduyorum* (IX/62) “unutuyorum”.

Tek heceli Türkçe kökenli kelimelerin sonunda gerçekleşen ötümlüleşme bu sözcüklerin Ana Türkçede aslı uzun ünlülü olduklarından dolayıdır. Bu görüş Tekin (1995) ve diğer Türk ve yabancı araştırmacılar tarafından savunulur. Ana Türkçede uzun ünlü içermeyen tek heceli sözcüklerde ise ötümlüleşme olmaz: *sap > sapı*, *üç > üçü*. Ancak Gagauzcadaki *gök* kelimesi bu genellemenin dışında kalır. Türkçede /k/ ~ /ğ/ nöbetleşmesi gerçekleşse de (*kōk > *gök* > *göğü*) Gagauzcada /k/ korunur: *gök > gökü*.

Kelime sonundaki ötümsüz ünsüzlerin ötümlüleştigi morfonolojik koşulların diğeri ise /n/ veya /r/ ünsüzünün ve ek ünlüsünün arasında kalmasıdır: *instrument* (III/42) ~ *instrumendin* (III/58) “çalgım”, *dört* (X/146) ~ *dördünjü* (II/16) “dördüncü”, *dördär* (XI/153) “dörder”, *art ~ ardina* (XI/167) “ardına”.

Ötümlü ve ötümsüz ünsüzler ek alomorflarında da nöbetleşir. Kelime gövdesinin son ünsüzünün niteliğine göre ekin başındaki ünsüz ötümlü ya da ötümsüz olmak üzere seçilir. Ek alomorflarında /č/ ~ /j/, /k/ ~ /g/, /t/ ~ /d/ nöbetleşmeleri görülür:

kuvetçik (X/49) “kuvvetçik” ~ *kopiljĵik* (XV/7) “çocuk”, *kiyätçiydi* (XV/1) “kitap severi idi” ~ *klisejĵiydi* (XV/1) “dindar idi”, *çalışkan* (XV/72) “çalışkan” ~ *yorgan* (XI/69) “yorgan”, *gittik* (III/167) “gittik” ~ *sevdik* (I/29) “sevdik”, *yaşământan* (V/43) “hayattan” ~ *şkolădan* (XIII/25) “okuldan”.

4. BÖLÜM

LEKSİKOLOJİK ÖZELLİKLER

Leksikoloji ya da sözcük bilimi, kelimelerin kökenleri, anlamları, işlevleri ve aralarındaki ilişkileri inceleyen bir dil bilimi dalıdır. Leksikoloji şu konuları araştırır (Reformatskiy, 2000, s. 60-155):

1. Sözcük teorisi açısından kelime nedir. Bir kelimenin anlamı ve ifade ettiği kavram arasındaki ilişkiler.
2. Dilin söz varlığı yapısı. Kelimeler arasındaki ilişkiler.
3. Kelimelerin işlevleri ve kullanışı.
4. Kelime hazinesinin çoğalması. Yeni kelimeler nasıl kurulur, yeni anlamlar nasıl yüklenir.
5. Kelimelerin ve dil dışı gerçeğin uyumu. Kültürün söz varlığında yansımaları.

Leksikoloji kendi içerisinde daha küçük kollara ayrılır. Bu kollardan bazıları şunlardır:

- a. Omonasioloji, nesnelerin adlandırılmasını inceler.
- b. Semasioloji ya da anlam bilimi, kelimelerin anlamlarını ve göstergeleri araştırır.
- c. Frazoloji, mecazi anlamlı öğeleri ele alır.
- d. Onomastik, özel isimleri (şahıs isimleri, yer isimleri vd.) inceler.
- e. Etimoloji ya da köken bilimi, kelimelerin kökenini, ne zaman ortaya çıktıklarını, nasıl değiştiklerini ele alır.

Leksem, bir kelimenin çekimli varyantlarından oluşan ve en küçük anlam taşıyıcısı olan sözlük birimidir. Fonolojide ses-fonem ve morfolojide alomorf-morfem gibi parça-bütün ilişkilerinden hareketle leksikolojide de çekimli varyant-leksem kuramı geliştirilmiştir (Crystal, 1995, s. 118). Gagauzcadaki *SOKAK* leksemi şu varyantları içerir: *sokak*, *sokaan*, *sokaa*, *sokakta*, *sokaktan*, *sokaklän*, *sokaklar*, *sokäämiz* vb. *KAC*- leksemi ise şu

varyantlardan oluşur: *kaçtım, kaçêrsin, kaçariz, kaçarak, kaçip, kaçăjeklar, kaçmišti, kaçsana, kaçarkăn* vb. Çekim ekleriyle leksemin farklı varyantları oluşturulurken yapım ekleri yeni leksem yaratır. Örneğin *-Llk* ekiyle yapılmış kelimeler ekin getirildiği kelimedenden ayrı leksem oluşturabilir: *göz – gözlük, baş – başlık, güz – güzlük, insan – insănnik, büyük – büyüklük, yesăpsiz – yesăpsizlik*; veya fiil yapım eklerinden *-LA-* ile yapılmış: *baş – başla-, aaz – aazla-, kuru – kurula-, yan – yanna-, inik – iniklä-*. Yapım eklerini alan bu kelimeler sözlüklerde tek başına madde oluşturur.

Bir dilin leksikolojisine yazı dili/konuşma dili karşıtlığı açısından bakıldığında konuşma dilindeki anlam yapısının hem farklı olduğu hem de bu farklılığı ortaya çıkaran usuller tespit edilebilir. Konuşma dilinin kelime kadrosu standart yazı dilinin kelime kadrosuyla tam olarak örtüşmez. Ayrıca argo gibi spesifik kelimeler ve deyimler de ancak konuşma diline ait unsurlar olabilir. Konuşmadaki duraklar ve boşluklar, ters sıralama ve tekrarlama gibi özellikler standart yazı dilinde kural dışı sayılır ve kullanılmaz.

Konuşma sırasında taraflar hem anlamı belirli olan sözlü birimleri hem de onların belirsiz varyantlarını kullanabilirler. Bu özellik, konuşmada örtük belleğin aktif olduğunun işaretidir (Schacter, 1987, s. 505). Bir diğer özellik de insanın psikolojisiyle ilgilidir. Hayvan ve kuş yavrularının bir davranışı benimsemelerinde diğer bir canlıdan veya nesneden etkilenecek belli modelleri kopyaladığı bilinir. Psikolojide ve etolojide bu tür edinime damgalama (imprinting) denir (Hess, 1959). Dil bilimciler damgalama terimini tek kullanım için bir araya getirilen kelimelerin anlamını ilk defadan çıkartabilmek yeteneği için kullanırlar (Kapanadze, 1983, s. 149). Daha önce karşılaşmadığı anlam kombinasyonunu konuşmada duyan dinleyici, hiç bir zorluk çekmeksizin konuşucunun ne demek istediğini hemen anlar. Örneğin bu çalışmada kullanılan metinleri derleme sırasında Gagauzca için spesifik şu yapılarla karşılaşıldı:

(140) *o vakitlaa para pek yelimizä geçmăzdi, **yalin kat yaşardik**, ama saaliknăn yaşardik* (I/130) “O zamanlar elimize pek para geçmiyordu, fakir ama sağlıklı yaşıyorduk”.

(141) *nu, köprü yapmădım bän, **fikirjesinü geçtim** pınar yapmaa* (V/5) “Yani, ben köprü yapmadım, aklımca kuyu yapmaya karar verdim”.

(142) *angisi ligali bir tarava, angisi kayet biyaz bir tarava, angisi sari onnari bir tarava* (X/129) “Islak olanları bir tarafa, gayet beyaz olanları bir tarafa, sarı olanları da bir tarafa koyuyorduk”.

(140)’ta *yalin kat yashardik* konuşucunun küçüklüğündeki yoksulluğu tarif etmek için kullanılır, (141)’de *fikirjesinu gecitim* öbeğine “aklımca karar verdim” anlamı yüklenir, (142)’de ise *angisi ligali* öbeğinde *ligali* “tükürüklü” kelimesi ipek böceklerinin ıslak olduklarını belirtmek için tercih edilir. Bu anlamlar kelimelerin sözlükteki maddelerinden çıkarılmaz, konuşma durumu ve konusu yani bağlamdan ve dil ediniminde doğumdan itibaren damgalamaya maruz kalan dinleyicinin doğal kavrama yeteneğinden kolayca anlaşılır.

Konuşma diline kıyasla yazı dili, söz varlığı açısından daha ayrıntılıdır. Konuşmada dinleyicinin bağlamdan ve önceki tecrübesinden çıkartabildiği ögeler düşürülebilir. Bu yüzden konuşmacı rahatlıkla gerek leksilolojik gerekse sentaktik eksiltmelere başvurur. Eksilti, “ses, söz, ek veya cümle ögesi eksilmesi gibi dilin her düzleminde görülen bir olay” olarak tanımlanır (Akalin, 2014, s. 16; Karaağaç, 2013, s. 771). Çoğu zaman söz eksiltisi isim ve sıfat tamlamalarında görülür: *sorardi bizä tablişay* (I/17) örneğinde *tablişä* “çarpım tablosu” < Rus. *tablitsa umnojeniya, oldum šindi seksän üç yaşında dā seksän dördü aldım* (IV/1) örneğinde öbeğin ikinci yarısında *yaš* kelimesi eksiktir, *bu pazar bir çamur, ikinji üçünjü taa bir çamur* (IX/124) örneğinde *ikinji üçünjü* sıfatlarından sonra tamlamanın tamlananı (*pazar*) eksiltiştir.

“Dilin en fazla yenilenen bölümü söz varlığıdır” (Demir, 2017, s. 11). İnsan zihninin oluşturduğu değişik kavramları karşılayan kelime kadrosu, dilin diğer parçalarına göre maddi ve manevi kültürle ve genel olarak dil dışı gerçekle daha sıkı bir ilişkide bulunduğu için konuşurların hayatındaki değişimlere paralel olarak ses ve eklerden daha çok değişime yatkındır. Bir yandan yeni kavramları ifade etmek üzere yeni kelimeler üretilir, var olan kelimelere yeni anlamlar yüklenir, başka dillerden kelimeler ve yapılar kopyalanırken; diğer yandan ise konuşurlar için güncelliğini yitirmiş kavramları karşılayan kelimeler daha az kullanılır veya tamamen kullanımdan düşer. Örneğin, XX. yüzyılın ikinci yarısında Gagauz yazı dili ve edebiyatının gelişmesiyle birlikte yeni kelimeler üretilmiş, var olanlara

yeni anlamlar yüklenmiş ve yeni kelimeler kopyalanmıştır: *yazal* “kalem”, *on* “10 notu”, *günnük* “öğrenci ajandası”, *cümle* “cümle”, *urgu* “vurgu”, *rifma* “kafiye”. Geçmişte Gagauzların hayatında önemli yere sahip olan dokumacılık XXI. yüzyılın başında çok az usta kişi tarafından yaşatılır. Dolayısıyla günlük hayatta dokumacılıkla ilgili terimler unutulmak üzeredir: *mekik* “mekik”, *tefe* “tefe”, *masur* “masura” vb; *mangır* “bakır para”, *maraz* “hastalık” gibi kelimelere ise ancak folklor metinlerinde veya deyimlerde rastlanır.

Dildeki söz varlığını zenginleştirmenin yolları ikiye ayrılabilir. Birincisi, dilin kendi potansiyelini ve iç kaynaklarını kullanarak yeni kelime üretimidir; ikincisi ise yabancı dillerden kopyalamadır. Başka dillerden kopyalama özellikleri ayrı başlık altında incelencektir (bk. 4.2. *Yabancı Kökenli Kelimeler*), burada ise dilin kendi imkanlarını kullanarak yeni kelime türetme türleri kısaca sıralanacaktır. Sarı (2015, s. 44) yeni sözcüklerin ortaya çıkarılmasında kullanılan şu yöntemlerden söz eder: türetme, kırpma, eksiltme, karma, başharfleştirme, geri oluşum, işlev değişimi, genelleme, ikileme, birleştirme, kopyalama, yansıma, uydurma, eşleştirme. Şüphesiz ki, Türk dillerinde söz yapımının en yaygın biçimi **ekle türetme**dir. Bu tür türetme yapım ekleriyle yapılır: *yev+len-dim* (IV/186), *giim+li* (VII/7), *buz+luk* (VI/62).

Gagauzcada eklemekten başka şu leksikolojik türetmeler de tercih edilir:

a. Kırpma. Kelimenin bazı sesleri veya heceleri düşürülür, dolayısıyla sözcüğün hacmi azalır. Özel isimler çoğu zaman kelimenin başından veya sonundan hecelerin düşmesiyle kısılır: *Sandi* (I/50) < *Aleksandr*, *Fede* (III/150) < *Feodor*, *Niku* (VI/4) < *Nikolay*, *Vani* (X/110) < *İvan*.

b. Birleştirme. Tek bir kavramı ifade etmek için iki kelime bir araya getirilir: *neçin* (I/26) “niçin” < *ne* + *için*, *tiblä* (III/113) “böyle” < *te* + *bölä*, *lavimî yettim* (VIII/20) “söz ettim” < *laf* “söz” + *et-*, *steonoz olduk* (X/40) “nikâhlandık” < *steonoz* “nikah” + *ol-*, *kolverirdi* (XI/20) “koyuverirdi” < *koy-* + *ver-*.

c. Kopyalama. Sözcükler yabancı dillerden kopyalanır. Kaynak dilde bu kelime mevcut olduğu için yeni bir kelimenin ortaya çıkışı söz konusu değildir, ancak hedef dil için kopyalanan kelime yeni sayılır: *armiyă* (I/164) “ordu” < Rus. *armiya* < Fr. *armée*, *drasti*

(II/44) “merhaba” < Rus. *zdravstuyte*, *klise* (IX/66) “kilise” < Yun. *ekklisia*, *kalbas* (XIV/52) “sucuk” < Rus. *kolbasa*.

d. Tür deęiřtirme. Kelime başka bir sözcük türüne evrilir. Örneęin sayı sıfatları isim türüne deęiřir: *kirk metră* (XVI/36) “kırk metre”, *bobănin kirkî* (III/21) “babamın vefatının kırkıncı günü”; *islă* kelimesi isim, sıfat ve zarf olabilir: *islă üürendim* (I/71) “iyi okudum” (zarf), *islă adamdi* (IX/13) “iyi adam idi” (sıfat), *yařămak islăydi* (XVI/27) “hayat iyi idi” (isim).

e. İkilime. Aynı kelime tekrarlanır ya da anlam veya ses açısından yakın kelimeler bir araya getirilir: *řiři miři* (X/46) “cici bici”, *yavař yavař* (X/83) “yavař yavař”, *soră soră* (X/149) “daha sonra”, *siraynăn siraynăn* (XI/93) “sırayla”, *ölă ölă* (XIII/16) “öylece”.

f. Yeni anlam kazanma. Bu yöntem dilin iç leksikolojik kaynaklarını kullanarak kelime kadrosunun zenginleşmesini sağlar, yeni bir kelime ortaya çıkmaksızın kelimelerin anlam alanı genişletilir: *yazdirmiš* (VI/61) “sipariş etmiş” örneğindeki *yazdır-* fiilinin esas anlamı 1. “yazmayı başkasına yaptırmak” (GRMS, 1973, s. 208) iken sonradan kazanılmış anlamları da vardır: 2. “sipariş etmek” 3. “kaydını yaptırmak” ve 4. “tarif etmek, tanımlamak”. Yeni anlam kazanmanın tersi anlam yitirme sürecidir. Zamanla bir kelimenin anlam alanı daralabilir. *Dur-* fiilinin “sevgilisiyle konuşmak” anlamının geçmişte yaygın şekilde kullanılmasına rağmen bugün bu anlam için başka kelimeler kullanılır.

Gagauz konuşma dilinin kelime hazinesi öz Türkçe ve yabancı kökenli olmak üzere ikiye ayrılır. Birinci grup, Türkçenin Ana Türkçe ve Eski Türkçe evrelerinden başlayarak çağdaş Gagauzca dönemine kadar ortaya çıkan Türkçe kökenli kelimeleri içerir. İkinci grup ise XVIII. yüzyılın sonuna kadar Türkçeye giren yabancı kökenli sözcükler ve özellikle son iki yüz yıl içerisinde Gagauzcanın diğer dillerle ilişkiler sonucu olarak aldığı kelimelerdir.

4.1. TÜKÇE KÖKENLİ KELİMELELER

Gagauzcanın kelime hazinesinde, Türkçe kökenli kelimelerin sayısı yabancı dillerden kopyalanan kelimelere göre daha çoktur (Dmitriyev, 1962b, s. 271-272; Pokrovskaya, 1997, s. 21; Özakdağ, 2019, s. 13). Bu tespiti, XIX. yüzyılın sonunda Rusya’nın Basarabya

bölgesine Gagauzları araştırmak üzere gelen Rus etnograf ve asker Moşkov'un (1904) derlemiş olduğu halk edebiyatı metinlerinden ve Gagauzca-Rusça sözlüğünden hareketle Dmitriyev yapmıştır. Moşkov, onun metinlerini yayınlayan Radlov ve onların ardından Dmitriyev de Gagauzcanın kelime kadrosunun çoğunlukla Türkçe kökenli olmasını Gagauzların Türk asıllı bir topluluk olduğunun işareti olarak değerlendirmişlerdir. XX. yüzyılın ilk yarısında Gagauzların menşei üzerine araştırma yapan tarihçilerin "Gagauzlar kimdir?" sorusuna cevapları genel olarak üç farklı görüş oluşturur: 1. Gagauzlar Kumanlardan gelir; 2. Gagauzlar Oğuzların torunlarıdır; 3. Gagauzlar Türkçeyi benimsemiş Bulgarlardır. Gagauzları ayrı bir Türk halkı ve dillerini ayrı bir dil olarak kabul eden Dmitriyev, Gagauz leksikolojisinin tarihçilerin üçüncü tezini çürüttüğünü yazar (1962b, s. 273).

Bir dilin kelimelerinin kökeni ile o dili konuşan topluluğun kökeni arasında doğrudan bir bağın kurulması tartışılabilir. Tarihte dilini değiştiren topluluklar vardır. Bugün Slav dillerinden olan Bulgarca'yı konuşan Bulgarlar, VII. yüzyılda Tuna nehrinin güneyine yerleşen ve Türkçe konuşan Protobulgarların torunlarıdır. Romalılar tarafından Avrupa'ya sürülmüş Aşkenaz Yahudilerinin İbranice ve Almanca karışımından geliştirdikleri Yidiş dilinin söz varlığında İbranice ve Aramice kökenli kelimelerin sayısı sadece %15-20 civarındadır; kelime kadrosunun yarısından fazlası Almanca kökenli olup diğer kısmı da Slav ve diğer dillerden alıntılardır (bk. Jacobs, 2005, s. 2-5). Kuzey ve Güney Amerika'da yaşayan ve İspanyolca veya İngilizce konuşan bazı topluluklar geçmişte farklı dilleri konuşuyorlardı. Kelimelerin kökeni ile halkın kökeni arasındaki doğrudan bir bağın olup olmadığı konusu, bu çalışmanın dışındadır. Ancak XIX. yüzyılın sonunda olduğu gibi XXI. yüzyılın başında da Gagauzcanın kelimeleri çoğunlukla Türkçe kökenlidir.

1930'lu yıllarda Gagauzların tarihi üzerine küçük bir çalışmasını önce Rumence, sonra ise Gagauzca yayınlayan ünlü Gagauz papaz Mihail Çakir, Gagauzcanın Osmanlı Türklerinin dilinden daha "pak" olduğunu yazar. Burada *pak* kelimesi, "söz varlığında öz Türkçe kelimeleri korumuş ve büyük ölçüde yabancı dillerin etkisi altında kalmamış" anlamında kullanılmıştır.

Gagauzlar lafedeerlar pak tiur[c]cea, iolea, nidjea lafederlearmiş eschi zamanlarda djumlea insanlar, hangâlarâ cechilmiş tiurc halkândan, tiurc soiundan. Gagauzlarân dili, lafâ taa aslâ

tiur[c]ceadir, taa paktâr Osmanlâ tiurclerin dilindean, zerea Osmanlâlar cioc laf, cioc sioz almâşlar farsizlerdean hem arablardan. (1934, s. 3).

Gagauzlar, Türk halkından ve soyundan gelen bütün toplulukların eski dönemlerde konuştuğu saf Türkçe konuşurlar. Gagauzların dili ve sözü Osmanlı Türklerinin dilinden daha halis, daha saftır, çünkü Osmanlılar Fars ve Araplardan çok kelime ve söz almışlardır.¹²

Yukarıdaki tezin bugünkü durumu ne kadar doğru veya yanlış yansıttığını tespit etmek için Kıpçak'ta derlemiş olduğumuz metinler üzerinde bir hesap yapılmıştır. Kaynak kişilerden en genç ve en yaşlı iki kişinin konuşmalarından birer parça seçilerek Türkçe kökenli kelimelerin oranı çıkartılmıştır. En genç kişi (Anna VI, 20-76 öbekler arası) 59, en yaşlı (Afanasiy XV, 21-84 öbekler arası) ise 96 yaşında olup yaşlarında 37 yıl fark vardır. Diğer seçmede ise hesap aynı yaşta olan erkek ve kadın olmak üzere iki kişinin konuşma metni üzerinde yapılmıştır. Konuşucuların her ikisi de (İvan V ve Evdokiya VII) 77 yaşındadır. Bu hesaplama ile aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır:

1. Kıpçak konuşma dilinin söz varlığında Türkçe kökenli kelimelerin oranı nedir?
2. Hangi kelime türlerinde Türkçe kökenli kelimelerin oranı daha yüksektir?
3. Farklı nesillerden kişilerin kelime kadrosunda Türkçe kökenli kelimelerin oranı farklı mıdır? Farklıysa bu fark büyük müdür? Bu farka neden olan etkenler nedir?
4. Aynı yaşta olan erkek ve kadının konuşmasında bu oran aynı mıdır?

Hesaplamanın hata oranını azaltmak amacıyla ölçülen parçadaki sayılar, zamirler ve ünlemler hesaba katılmayacaktır. Sayılar ve zamirler, kimi istisnalar hariç olmak üzere Gagauzcada Türkçe kökenlidir (Pokrovskaya, 1964, s. 121-126; Özkan, 2019, s. 229-328). İstisna sayılar: *milion* “milyon” < Rus. *million* < İt. *millione*, *miliard* “milyar” < Rus. *milliard* < Fr. *milliard*; istisna zamirler: *her* “her” < Fars. *her*, *herkez* “herkes” < Fars. *her* + *kes*, *naşey* “ne” < *ne* + Ar. *şey*, *bişey* < *bir* + Ar. *şey*, *jümle* “hepsi” < Ar. *cumle*. Ünlemler doğrudan çeşitli duyguları ifade ettiğine göre kökenlerini belli bir dilden çıkarmak yanlış olabilir. Bununla birlikte bazı ünlemlerin yabancı dillerden alındığı açıktır, fakat bunların sayısı çok azdır: *aman* < Ar. *emân*, *helä* < Fars. *hele*. Ayrıca yansıma seslerden oluşan ünlemler; kuş, hayvan veya doğa seslerini taklit ederek ortaya çıktığı için farklı dillerde

¹² Çeviri tarafımızdan yapılmıştır.

aynı olabilir veya bu dillerin fonetik ve morfolojik yapılarına göre farklı şekilleri alabilirler. Örneğin horozun ötmesini yansıtan ünlem dillere göre değişir: Rus. *kukareku*, Gag. *kukurigu* (GRMS, 1973, s. 293), T. *ü-ürü-üüü* (Ataç, 1980, s. 97), Fars. *ququliqu* (PRS, 1970, s. 279), Yun. *kikirikou/koukourikou*.

İnceleme için seçilen yaklaşık 600 kelimelik metin parçalarında, şu kelime türlerinden sözcüklerin sayıları hesaplanarak her kelime türü için Türkçe kökenli sözcüklerin oranı belirlenecektir: isimler, sıfatlar, zarflar, fiiller, bağlaçlar ve edatlar. Başta kişi isimleri olmak üzere özel isimler de çoğu zaman yabancı kaynaklı veya uluslararası olduğu için hesap dışı tutulacaktır: *Alöšă* ~ Rus. *Alyoša/Aleksey* ~ Yun. *Aleksios*.

Tablo 10. En Genç ve En Yaşlı Kişinin Konuşmasında Türkçe Kökenli Kelime Oranı (%)

Hesaplanan kelime türleri	Anna M. VI (20-40) 59 yaşında	Afanasiy K. XV (20-48) 96 yaşında
İsimler	40	52
Sıfatlar	82	72
Zarflar	33	73
Fiiller	93	98
Bağlaçlar	66	42
Edatlar	100	100
Toplam	61	74

En genç konuşurun kullandığı zarf ve isimlerde Türkçe kökenlilerin oranı en düşüktür (% 33 ve % 40). En yaşlı konuşurun konuşmasında ise en düşük oran bağlaçlardadır (% 42). Anlamli kelimelerden en çok Türkçe kökenli sözcük fiil türündendir (% 93 ve % 98). İşlevli kelime türlerinden bağlaçlar kolayca kopyalanırken, edatlar çoğunlukla Türkçe kökenli olur. Sayılar, zamirler, ünlemler ve özel isimler hariç tutulduğunda, en genç kişinin söz varlığı % 61, en yaşlının ise % 74 Türkçe kökenlidir.

Tablo 11. Erkek ve Kadın Konuşurların Konuşmasında Türkçe Kökenli Kelime Oranı (%)

Hesaplanan kelime türleri	İvan K. V (1-42) 77 yaşında erkek	Fedora A. XI (1-58) 77 yaşında kadın
İsimler	36	40
Sıfatlar	78	61
Zarflar	50	75
Fiiller	88	95
Bağlaçlar	66	40
Edatlar	100	100
Toplam	60	63

Yukarıdaki tabloda erkek ve kadın olmak üzere iki yaşıt kişinin konuşmalarındaki Türkçe kökenli kelimelerin oranı tespit edilmiştir. Anlamli kelimelerden Türkçe kökenlilerin oranı en düşük olan grup isimler (% 36 ve % 40), en yüksek olanı ise fiillerdir (% 88 ve % 95). Konuşmada diğer gruplara göre çok az kullanılan bağlaç (% 66 ve % 40) ve edatların (% 100) oranı önceki kişilerin ölçüleriyle hemen hemen aynıdır. Hesaplanan kelimeler toplam olarak karşılaştırıldığında yaşıt kişilerin konuşmalarında fark sadece % 3'tür (% 60 ve % 63).

Her konuşucu; konuşmasında kullandığı kelimeleri durum, konu, duygusal durumu, karşısındaki dinleyici, konuşmanın kayda alınıp alınmadığı ve diğer hususlara göre seçer. Yapılan hesaplamada sondaj yöntemi kullanıldığından elde edilen rakamların her kelime türü için geçerli olacak kapsayıcılığı yoktur. Aynı kişi farklı ortamda veya farklı konu hakkında konuşma yaparsa kullandığı kelime kadrosu değişebilir. Bununla birlikte konuşurların dördünün de toplam ölçülerine bakıldığında Türkçe kökenli kelimelerin oranının üç kişide hemen hemen aynı olduğu görülür: 1. % 61, 2. % 74, 3. % 60, 4. % 63. En yaşlı olan 2. kişinin (Afanasiy K. XV, 96 yaşında) metninde Türkçe kökenli kelimelerin oranı en yüksektir, diğerlerine göre oran % 10 daha fazladır.

Dil, özellikle de konuşma dili, sürekli olarak hem zamanda hem de mekanda değişime uğrar. Değişmeyen diller, ölü dillerdir. Gagauzcanın hem art zamanlı hem de eş zamanlı olarak değişime uğrayan ve hala bu süreç içerisinde bulunan bir dil olduğu söylenebilir. Tarihsel süreçte bir dilin en kolay ve hızlı şekilde değişen kısmı söz varlığıdır. Moşkov'un (1904) derlediği merinlerdeki Gagauzca ile bugün aynı coğrafyada yaşayan Gagauzların Gagauzcası aynı değildir. Kelimeler sadece şekil açısından değil, semantik açıdan da değişmiştir. Örneğin, *dolap* kelimesinin “çuha makinesi” anlamı kullanımdan düşmüştür, *çek-* fiiline ise “internetten indirmek” anlamı internetin yaygınlaşmasıyla sonradan yüklenmiştir.

Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağız alanları ile yan yana gelişip şekillenen Gagavuz Türkçesi, bu yazı dili ve ağız alanları ile büyük ölçüde ortaklık göstermekle birlikte zaman içinde bir kısım kelimelerin anlam değişmesine uğraması ile ortaya çıkan yalancı eşdeğerlik ilişkisi de göstermektedir. (Özkan, 2019, s. 366).

Gagauzca ile Türkçe arasındaki yalancı eşdeğerler hem Rus, hem Türk araştırmacıların ilgisini çekmiştir (Dmitriyev, 1962b, s. 273-278; Pokrovskaya, 1974a; Büke, 2014). Gagauzcadaki yalancı eşdeğerler hem Türkçe kökenli hem de kopyalanmış olabilir. Aşağıda Türkçe kökenli yalancı eşdeğerlerin bazıları gösterilmiştir.

Tablo 12. Gagauzca ile Türkçe Arasındaki Yalancı Eşdeğerler

Yalancı eşdeğer kelimeler	Gagauzca anlamı	Türkçe anlamı
<i>daa</i> (= <i>dağ</i>)	“orman”	“yer kabuğunun çıkıntılı ve yüksek bölümü”
<i>bitki</i>	“en arkada bulunan, son”	“otsu, odunsu canlıların genel adı, nebat”
<i>aar başli</i> (= <i>ağırbaşlı</i>)	“zorla hareket eden, tembel”	“davranışları ölçünlü, akli başında olan, ciddi”
<i>çatı</i>	“organ, halat”	“binanın üst kısmı, dam”
<i>yatak</i>	“köpeklerin saklandığı kafes şeklinde yer”	“uyumak için üzerine yatırılan eşya, döşek, karyola”
<i>dargin</i>	“sinirli, öfkeli”	“darılmış, küsmüş”

<i>kaba</i>	“yumuşak, ince”	“özensiz yapılmış”
<i>alış-</i>	“iyileşmek, sağlığa kavuşmak”	“bağlanmak, huy edinmek”
<i>geçin-</i>	“ölmek, vefat etmek” (sadece insanlar için)	“ihtiyaçlarını karşılamak, yaşamak”
<i>konuş-</i>	“ziyafette bulunmak”	“düşüncelerini sözle anlatmak”

4.2. YABANCI KÖKENLİ KELİMELELER

Yukarıda söz edildiği gibi bir dilin kelime kadrosunu çoğaltma ve yeni leksem türetme yollarından biri başka dillerden kelime kopyalamadır. Dillerin etkileşimi, birbirine çeşitli unsur verip alma süreçlerini ifade etmek için dil bilimcilerin ve diğer bilim insanlarının kullandığı farklı terimler yerine *dil ilişkileri* ve *kopyalama* terimlerini öneren ve kod kopyalama teorisini geliştiren Johanson (2007), temel kod görevindeki sosyal açıdan zayıf (A) dilin sosyal açıdan baskın (B) dilden öge kopyalamasını ele alır. Kopyalama gerçekleştiğinde, “netice reproduksiyondan (asıla yakın benzerlikten) kapsamlı değişmelere ve yaratıcı bir biçimde yeni şekil vermeye kadar uzanabilir” (s. 34). Rusçadan kopyalanan kelimelerin farklı derecede Gagauzcaya uyarlanması bunun örneğidir: *škola* < Rus. *škola* “okul”, *vıçtili* < Rus. *učitel* “öğretmen”.

Johanson kod kopyalarını üçe ayırır (s. 36-43):

1. **Genel kopyalar** morfemik açıdan basit veya karışık, bağımsız veya bağımlı olup bir veya birden fazla sözcükten oluşabilir. Anlamli kelimelerin yanı sıra işlevli kelimeler, dilbilgisel ilişkilendiriciler, bağlayıcılar ve ekler de bu gruba dahildir. Gagauzcadaki kopyalardan genel kopyalar en yaygındır, bu grubun içinden ise anlamli kelime türü olan isimler diğer türlere göre en çok kopyalanır (bk. Tablo 9, Tablo 10).

Gagauzcanın morfolojisinde kopyalanmış eklerden sadece *-(y)ka* dişil eki mevcuttur: *komşuyka*, *yeltiyka*, *ruska* (bk. Menz, 2015). Fakat bu ek işlek olmadığı için türettiği kelimelerin sayısı sınırlıdır. Diğer dillerde de ekler kökler ve gövdelere göre çok daha nadir kopyalanır. Gagauzcadaki sentaktik kopyalar Menz tarafından incelenmiştir (1999).

2. **Seçilmiş kopya**, B bloklarının sadece bazı yapı özellikleri örnek alınarak mevcut A birliklerine kopyalanan parçalara denir. Bu tür kopyalar ses, bitişme, anlam ve sıklık olmak üzere dört parametreden oluşur. Bulgarcada Osmanlıcadan genel kopyalar etkisiyle /c/ sesinin fonemleşmesi bunun bir örneğini oluşturur. Diğer örnek Gagauzcadan verilebilir: Slav dillerinden ve Rumenceden genel kopya niteliğindeki kelimelerle girmiş /t/ sesi sadece kopyalarda kullanılır, yani Gagauzcada özel değer kazanmamıştır (Menz, 2010, s. 167). Bu durum /t/ sesini içeren kopya kelimelerin az olmasından kaynaklanır, çünkü “sözel genel kopyaların sayısının yükseldiği sesle ilgili seçilmiş kopyalarının etki gücünü artırıyor” (s. 39).

B dilden A dile kopyalanan semantik özellikler de seçilmiş kopyadır, bu durumda mevcut olan A birliğine eşanlı B bloğundan sadece anlam kopyalanır: son yıllarda *çikar-* fiilinin “ev kiralamak” anlamında kullanışı Rusçanın etkisiyle yaygınlaşmıştır (krş. Rus. *snimat*’ 1. “çıkarmak, soymak”, 2. “kiralamak”, 3. “çekim yapmak”). Aynı fiilin “film çekmek, çekim yapmak” anlamı da Rusçadan kopyalanmıştır: (*kino*) *çikar-* < Rus. *snimat*’ (*film*); *çikârmiştîlar tiblâ, niže sän çikârıyesin* (X/62) “Böyle senin çektiğin gibi çekmişlerdi”. B bloğundan A birliklerine kelime ve cümlelerin dış birleşebilirliği ve iç birleşme kalıpları da kopyalanır. Gagauzca *karar kablet-* “karar almak” örneğindeki *kablet-* kısmı Rusça eşdeğer bloğu olan *prinyat’ reşenie* (Rus. *prinyat*’ “kabul etmek”) öbeğinin etkisi altında *al-* fiilinin yerini almıştır.

3. **Karışık kopyalar** en az bir genel kopya içeren birleşme yapılarıdır. Bu tür kopyalar “çoğu durumda karmaşık bir genel ile basit bir birleşme kopyası arasında bir basamak teşkil eder” (s. 43).

Kopyalanan sentaktik yapılarda genel kopya olan işlevsel birlikler bulunabilir. Orijinal ile kopya arasındaki fark az veya çok olabilir. Aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere kopyanın aslı Rusçadır: *raz deerlä, läüzim alişasın* (IV/152) “diyorlarsa iyileşeceksin” (krş. Rus. *raz govoryat, tı doljna vızdorovet*). Burada *raz* bağlacı genel kopya, tüm yapı ise karışık kopyadır. Şartlı birleşik cümlelerin şart ifadesini taşıyan yan cümledeki yükleme şart kipi ekinin getirilmemesini Rusçanın etkisiyle açıklayabiliriz: *raz deerlä* < Rus. *raz govoryat* “madem diyorlar”. Normal Türkçe yapıya çok uzak olan ana cümlelerin yapısı Balkan

dillerinden yapılan kopyadır. Gerekliliği ifade eden bu yapı Türk dillerinde olduğu gibi ekle değil; Yunanca, Bulgarca, Arnavutça, Sırpça ve Rumence gibi dillerde görülen analitik yöntemle kurulmuştur (Balkan dil birliği hakkında bk. Tsivyan, 1979)¹³. Yabancı dillerle ilişki sonucu ortaya çıkan bu özellik; Gagauzca, Balkan Türkçesi, Kıbrıs Türkçesi ve İran Azericesi gibi dillerde ve ağızlarda ortak benzerlik yaratmıştır (Demir, 2002, s. 107; Özkan, 2019, s. 262).

Sıraladığımız bu ayrımları göz önünde bulundurarak aşağıda genel kopya niteliğindeki kelimeler, kopya edildikleri diller, Gagauzcaya uyarlanma dereceleri ve özellikleri ele alınacaktır. Gagauzcanın leksikolojisi üzerine araştırma yapan bilim insanları, Gagauzca söz varlığının temelini oluşturan Türkçe katmanın dışında olmak üzere Arapça ve Farsça, Yunanca, Rumence ve Slav dillerinden kopyalar şeklinde yabancı kelimeleri tasnif etmişlerdir.

4.2.1. Arapça ve Farsça Kökenli Kelimeler

Bilim dünyası Gagauzları çok geç – sadece XIX. yüzyılın ortasında– keşfeder. Arşiv kaynakları Gagauzların geçmişini daha erken dönemden öğrenmeye çok az imkan sağlar, ki bu dönem ancak XVIII. yüzyılın sonundan başlar. Son 250 yıl içerisinde Gagauzların yaşadıkları bölgeler ve temas ettikleri halklar ile kültürler bellidir ve bu ilişkiler kısmen incelenmiştir. Söz konusu zaman içerisinde Gagauzların ne Araplar ne de Farislerle doğrudan temasları olmuştur. Bununla birlikte Gagauzcada –hem Basarabya’ya göç eden hem de Bulgaristan’da kalan Gagauzların ağızlarında– Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin oranının oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir (Sıçeva, 1972).

Gagauzca, tarihi gelişim süresinin belli bir döneminde (Balkanlarda XIX. yüzyıla kadar) özellikle Türkçe üzerinden yoğun bir şekilde Arapça ve Farsça kelimeleri benimsemiştir. Bu sözcüklerin büyük bir kısmı dilin sözlük fonuna girerek sözlüksel bir zenginlik haline gelmiştir.

¹³ Gagauzya başkenti Komrat’ta konuşma dilinde rastlanan bu yapının *biz läüzim gitmäü* “gitmeliyiz” şekli Sovyetler Birliği dönemi ve sonrasında Rusçanın etkisiyle gelişmiş, istek çekimi yerine Rusçadan master kopyalanmıştır (krş. Rus. *mı doljnu poyti*). Gagauzcadaki *-mAA* eki hakkında bk. Pokrovskaya, 1964, s. 162; Özkan, 2019, s. 288.

Edebi ve tarihi kaynaklar bulunmadığı için Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin Gagauzcaya girişinin yolları ve zamanını testip etmek mümkün değildir. (s. 149).

XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında derlenen metinler ve sözlüklerden hareketle yapılan hesaplama Arapça-Farsça kelime katmanının Gagauzca sözlüğün yaklaşık % 10’nu oluşturduğu öne sürülmüştür¹⁴ (s. 22). Kıpçak’taki Gagauzların bugünkü konuşma dilinde bu oran çok daha düşük olup sıklık açısından Arapça ve Farsça kopyalara eşanlı Rusça kopyalar tercih edilir.

Gagauzcadaki Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin neredeyse tümünün Osmanlı Türkçesinde ve Türkçenin ağızlarında bulunduğu için bu kopyaların kaynak dilinin Türkçe ve Bulgarca olduğu düşünülür (Pokrovskaya, 1997, s. 26). Aşağıdaki örnekte olduğu gibi bazı kopyaların uyarlanmış şekilleri Türkçeden Bulgarcaya daha yakındır: Gag. *çukundur* “pancar” < Bulg. *çukundur* < T. *çükündür*¹⁵ < Fars. *çugundur*.

Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin Gagauzca ve Türkçedeki şekil ve daha çok görülen anlam farklılığı, bu kopyaların Gagauzların Balkanlarda Müslüman Türklerle bir arada yaşadıkları dönemlerde girdiğine işaret eder.

Tablo 13. Farklı Anlamli Arapça ve Farsça Kökenli Kelimeler

Kopya kelimeler	Gagauzca anlamı	Türkçe anlamı
<i>hayin</i> < T. <i>hāin</i> < Ar. <i>ḥā'in</i>	“tembel”	“sadakat göstermeyen”
<i>islää</i> < T. <i>islah</i> < Ar. <i>işlāḥ</i>	“iyi”, “tamam”	“düzeltme, iyileştirme”
<i>janavar</i> < T. <i>canavar</i> < Fars. <i>cānāver</i>	“kurt”	“korkunç yaratık, yırtıcı hayvan”
<i>yelpezä</i> < T. <i>yelpāze</i> < Fars. <i>bād-bezen</i>	“demet”	“hava esintisi yapan küçük alet”

¹⁴ Kelime türleri açısından bakıldığında en çok isimlerin kopyalandığı görülür: isimler (% 80), sıfatlar (% 6,6), sıfat fiiller (% 4,5), zarflar (% 2), bağlaçlar (% 1,7), ünlemler (% 0,7) (Sıçeva, 1972, s. 151).

¹⁵ Osmanlıca metinlerde farklı şekillerin (*çükündür*, *çukundur*, *çuğundur*) olmasıyla birlikte XV. yüzyıla ait olan ve İbn-i Şerif tarafından yazıldığı tahmin edilen *Yadigâr* metninde *çükündür* şeklinde geçer (YTS, 1983, s. 59).

<i>pervaz</i> < T. <i>pervaz</i> < Fars. <i>parvāz</i>	“duvar üzerinde boyayla yapılan şerit”	“kapı ve pancere kenarlarına geçirilen ensiz parça”
<i>gerdan</i> < T. <i>gerdan</i> < Fars. <i>gerden</i>	“kolye, gerdanlık”	“vücudun omuzlarla baş arasındaki ön kısmı”

Gagauzcadaki din ile ilgili terimlerin bir kısmı Arapça ve Farsça kökenlidir. Hristiyanlıkta önemli kavramları ifade eden *Allah*, *şendem*, *dua*, *kurban*, *hajî*, *jan*, *günah*, *pişman* gibi terimler İslamda da önemli olduğu için Müslümanlar tarafından yoğun bir şekilde kullanılır. Bu tür sözcüklerin Hristiyan olan Gagauzların dillerinde var olması ve bugüne kadar korunması şüphesiz ki dikkat çekicidir.

Gagauzlarla ilgili çalışma yapmış ve ilk bakışta bir çelişki olarak algılanan bu özelliği fark etmiş etnograf, dil bilimci, folklorcu veya tarihçiler “Müslüman unsurlar Hristiyan Gagauzların diline nasıl girmiştir?” ve benzer soruların cevaplarını bulmaya çalışmışlardır. Pokrovskaya, bu terimlerin XX. yüzyılın başına doğru Gagauzların da kullanmaya başladıkları Karamanlıca denilen Grek harfli Türkçe –çoğunlukla dini, ama zamanla diğer konuların ağırlıklı olduğu– metinler aracılığı ile Gagauzcaya girişini açıklar (1974b, s. 142-143). Bu tezi doğrulamak için yaptığımız bir çalışmada (Kopuşçu, 2016), Karamanlıca metinlerin etkisiyle dini kitapların Gagauzca çevirilerine çok sayıda Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin girdiğini tespit etmekle birlikte folklor eserleri ve konuşma metinleri ile sözlüklerde yazı diline giren bu sözcüklerin çoğu bulunmamıştır. XX. yüzyılın başında ve hatta ortasına kadar Gagauzlar arasında okur yazar oranı çok düşük olduğuna göre Sovyet Birliği dönemine kadar sadece Arapça-Farsça sözcükler değil, tüm kopyalar işitme yoluyla yapılmıştır.

Tanrı kavramı için kullanılan *Allah* terimi, sadece folklor metinlerinde rastlanan *Tanrı* kelimesinin yerini almış olup bir çok deyim ve kalıp sözlere de girmiştir. Pokrovskaya’nın (1974b, s. 140) aynı makalede verdiği örnekler bakıldığında bu gibi kopyaların konuşma dilinden girdiği görüşü daha kanıtlanmış olur: *vallaa* “vallahi, yemin ederim”, *maşalla* “maşallah, bravo”, *alla roz olsun* “teşekkür ifadesi” < T. *Allah razı olsun*. Bunlara başka örnekleri de ekleyebiliriz: *Allah belanı versin* “beddua ifadesi” (krş. T. *Allah belanı versin*),

Allah kismet etmesin “Allah göstermesin”, *Allah korusun* “Allah korusun”, *Allahin dangalaa* “masum kişi”, *Allahin kiyadi* “kutsal kitap, İncil”, *Allahtan umut kesmemää* “hastaların iyileşebileceğini ifade etmek için kullanılan söz”, *Allahin evi* “kilise”, *Allah bilsin* “belli olmayan bir durumu ifade etmek için kullanılan söz”. İçki içildiği zaman birinin “*saalık*” demesi üzerine herkes kadehini havaya kaldırarak veya tokuşturarak “*Allah versin*” cevabını verir.

(143) *şükürüm Allāha bitkisiz* (I/32) “Allah’a sonsuz müteşekkirim”.

(144) *dādum benim Allāhli adamdi* (I/43) “Dedem imanlı insandı”.

(145) *Lenä, Allāhın yevindä nahāditsa olyeesin* (VI/58) “Lena kutsal yerde bulunuyorsun”.

Dini terimler dışında Arapça ve Farsça kökenli kelimeler tarımcılık, hayvanlar ve kuşlar, ev aletleri, yeme içme, kıyafet ve ayakkabı, inşaat, ticaret, tıp, insan vücudu gibi semantik alanlarda bulunur.

Ar.: *dut, jëviz, zümbül, karanfil, bakla, zambak, hayvan, kandil, sepet, sandik, sofru, şarap, rakı, alaf, filjan, aba, bez, şirit, çorap, sedef, zift, katran, hayat, sayvan, set, saat, zaman, vakit, jümaa, amel, batal.*

Fars.: *merjimek, laalä, armut, şefteli, biigir, lelek, ayna, dolap, kilim, peşkir, perdä, kilit, mum, teknä, çorba, turşu, şira, küp, çember, kükürt, duvar, tafta, çarşamba, perşembä, bet, zabun.*

(146) *yer gün gidärdim benim hazäykämın mezärına* (V/8) “Eşimin mezarını her gün ziyaret ediyordum”.

(147) *vardi ozman rulonnaanän yeni peşkirlää* (VI/78) “O zaman top şeklinde yeni peşkir vardı”.

4.2.2. Yunanca, Bulgarca ve Rumence Kökenli Kelimeler

Balkanlarda Gagauzların mensup oldukları Rum Ortodoks kilisesi rahipleriyle irtibatla bulunmak, Bulgarlar ve daha sonra Moldovalılar ile yan yana yaşamak, birkaç yüzyıl içerisinde yaşadıkları Osmanlı idaresinden çıkıp Rusya İmparatorluğu vatandaşları olmak,

Rumenlerin idaresinde kalmak ve Sovyet Birliğinde yaşayarak ikinci dil olarak Rusçayı benimsemek; Gagauzcaya temas ettiği bu dillerden bir çok kelimenin kopyalanmasını sağlayan ve kolaylaştıran faktörlerdir. Komşu halklarla olan ilişkilerin yoğunluğu ve başta tarım olmak üzere üretim kapasitelerinin artışı ile orantılı olarak dilde yabancı kökenli sözcüklerin sayısı da artmıştır.

Yunanca ve Bulgarcadan yapılan kopyalar Gagauzların Balkanlarda yaşadıkları döneme aittir (Hünerli, 2019, s. 13). Rumence¹⁶ kaynaklı kopyalar ise ağırlıklı olarak Basarabya'nın 1918 yılında Rumen Krallığına dahil edilmesinden sonra Gagauzcaya girmiş olsa da (Koltza ve Tukan, s. 149) Gagauzcanın bu dil ile ilişkileri XIX. yüzyılın başı ve daha erken döneme kadar gider. 1890'lı yılların sonunda bu durumu fark eden Moşkov bunu şu şekilde yorumlar:

Gagauzların dilinde çok sayıda Moldovanca kelimenin bulunmasına göre Gagauzların bu halk ile tanışması tabiri caizse dün başlamamıştır. Muhtemelen Tuna'nın ötesinde –Dobruca'da– iken de onların yakın komşuları arasında Moldovanlar da vardı. <...> Son zamanlara kadar Gagauzların Ruslar ile temasları az idi. Gagauzların ve Rusların temasları 1874 yılından itibaren güçlenmeye başlamakta; bu iki halk şu sebeplerden daha yoğun bir ilişkide bulunmaktadır: birincisi, 1874 yılından başlayarak Gagauzların askeri görevlerini yerine getirmek üzere askere alınması, ikincisi ise Gagauz köylerinde eğitim dili Rusça olan köy okullarının açılmasıdır. (1900, s. 33-38).

Yunanca kökenli kelimeler genelde Hristiyanlıkla ilgili dini terimlerdir. Gagauzcadaki yabancı kökenli kelimeleri inceleyip kaynak dillere göre tasnif eden Dmitriyev'in listesinde şu kopyalar vardır (1962b, s. 218-219): *ay* “aziz” < *ayoz* < Yun. *agios*, *ayazma* “kutsanmış su” < Yun. *agiasma*, *aydimu* “kilisenin sunağın bulunduğu bölüm” < Yun. *agion vima*, *arhangil* “başmelek” < Yun. *arhangelos*, *vaatiz* “vaftiz” < Yun. *vaptizo*, *daskal* “kilisede ilahi söyleyen kişi” < Yun. *didaskalos*, *yortu* “bayram” < Yun. *giorti*, *klisä* “kilise” < Yun. *ekklisia*, *stavroz* “haç” < Yun. *stavros*. Dini terimlerin dışında günlük hayatla ilgili kavramlar için de Yunanca kelimeler kopyalanmış, bu kopyaların çoğu Türkçeye de girmiştir: *anatar* “anahtar” < Yun. *anihterion*, *aul* “kapının önündeki bahçe” <

¹⁶ Besarabya nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Moldovan halkının dili, bugünkü Moldova Cumhuriyeti ve Romanya'nın resmi dili için ortak isim olarak Rumence ismi kullanılır. Sovyet Birliği döneminde Moldavya SSC'nin resmi dili Moldovanca olarak adlandırılmıştır.

Yun. *avli*, *keremet* “kiremit” < Yun. *keramida*, *panayir* “pazar” < Yun. *panegirion*, *fidan* “fidan, küçük ağaç” < Yun. *phiton*.

Derlemiş olduğumuz metinlerde her iki gruptan da kelimeler kullanılmıştır.

(148) *bän isteem siz üürenäsiniz okumaa dă, yazmaa dă, saymaa dă, otçi naş okumaa dă, stavroz yapmaa, Allăhi yinänmaa* (I/25) “Ben sizin hem okumayı, hem yazmayı, hem saymayı, hem Göklerdeki Babamız’ı¹⁷, hem haç çıkarmayı hem de Tanrı’ya inanmayı öğrenmenizi istiyorum”.

(149) *tez gideriz klisää* (II/20) “Çabuk kiliseye gidiyoruz”.

(150) *kär Panăiyaa karşi gözümä battiydi kilçik* (X/99) “Tam Meryem Ana yortusunun¹⁸ arifesinde gözüme buğday kılçığı girmişti”. *Panăiya* < Yun. *panagia*, Meryem Ana’yı adlandırmak için kullanılan isimdir; kaynak dilde sıfat niteliğinde kullanılır (Yun. *Panagia Thetokos* harf. “tamamen kutsal tanrıdoğuran”), fakat Gagauzcada özel isim olarak tür değiştirmiştir.

(151) *işittik ani Kobeydä, cumăälărda olurdu paneer* (XVI/64) “Kobey köyünde cuma günleri pazar yapıldığını duyduk”.

Gagauzların hem Balkanlarda hem de Basarabya’da Bulgarlarla bir arada yaşamışlardır. Her iki topluluğun Hristiyan dinine mensup olmasına rağmen aralarındaki sosyo-kültürel benzerliklerin yanı sıra göz ardı edilemeyecek kadar farklılıklar da vardır. Bunların en önemlisi dil farklılığıdır. Basarabya’da Gagauzlar, kolonilerini Bulgarlardan ayrı kurmuştur (Meşçeryuk, 1965, s. 169). Karışık Gagauz-Bulgar yerleşim yerleri çok azdır (Moldova’da: Kirsovo/Başküü; Ukrayna’da: Kobey, Tabak, Novoselovka, Krasnoe). XIX. yüzyılda Gagauzların Bulgarlara karşı davranışlarının o kadar da dostça olmadığını Moşkov şu örnekle gösterir:

¹⁷ “Göklerdeki Babamız” duası.

¹⁸ 15 Ağustos’ta (Jülyen takvimince 28 Ağustos’a denk gelir) kutlanan Meryem Ana yortusu.

Komrat volostindeki¹⁹ Bulgarların nüfusun yarısını oluşturduğu Başküü Gagauzları Bulgarlara olan nefretlerinden köylerindeki tek kiliseyi ikiye bölüp ölmüşlerini Bulgarlardan ayrı kurdukları kendi mezarlıklarında gömüyorlar bile. (2005, s. 49-50).

Sovyet Birliği döneminde Gagauzlar Bulgarlar ile Rusçayı benimseyerek hem sosyo-kültürel açıdan hem de sosyo-psokolojik açıdan her ne kadar yakınlaşmış olsalar da karışık bir Gagauz-Bulgar özerk bölgesi kurmak için siyasi birliği sağlayamamışlardır (Anikin, 2009, s. 487). Muhakkak ki bu hoşgörüsüzlüğün kaynağı, tarihçilerin henüz iyi bir şekilde araştırmadıkları –veya araştıramadıkları– Gagauzların geçmişinin Balkanlar döneminde gizlidir.

Gagauzcaya Bulgarcadan giren kopyaların bir kısmı akrabalık terimleridir: *mamu* “anne”, *tätü* “baba”, *batü* “ağabey”, *kaku* “abla”, *uyçu* “dayı”, *çiçu* “amca”, *bulü* “yenge”, *lelü* “teyze, hala”, *draginku* “kocasının küçük erkek kardeşi”, *kirața* “görümce”, *dädu* “dede”, *babu* “nine”, *kumi* “vaftiz oğlu”, *kumița* “vaftiz kızı”, *kresnița* “vaftiz annesi”. Pokrovskaya, akrabalık isimlerinin kolayca değişmeyen bir grup olduğuna dikkat çeker ve bu sözcüklerin kopyalanmasının nedenini eskiden Gagauzlar ile Bulgarlar arasındaki karışık evliliklere bağlar (1997, s. 29-30). Tarım ile ilgili Bulgarca kökenli kelimeler: *borna* “traktör arkası tırmık”, *kosa* “tırpan”, *puluk* “pulluk”, *semička* “ayçiçeği”, *toloka* “işlenmemiş tarla”, *balta* “bataklık”, *pustiya* “boş yer”, *kartofi* “patates”, *morkva* “havuç”, *labada* “labada”, *pelin* “pelin”. Ev eşyaları ve araç gereçler: *plevnik* “saman deposu”, *skirta* “ot veya saman yığını”, *kurnik* “kümes”, *kočina* “domuz ahır”, *krivat* “karyola”, *mitka* “bulaşık bezi”, *trapeznik* “ekmekleri örtmek için kullanılan bez”, *fusta* “yetek”, *kožuk* “deri yelek” (Koltsa ve Tukan, 1967, s. 151-153).

(152) *soră başlardik punudaa azirlänmaa* (I/113) “Sonra ziyafete hazırlanmaya başlıyorduk”. *Punudă* < Bulg. *ponuda* “yeni doğum yapmış kadının verdiği ziyafet”.

(153) *büük batüm Fede batüydu, soră Nüklay batü, Vani batüm vardü* (I/3) “Büyük ağabeyim Fede ağabeyimdi, ondan başka Nüklay ağabeyim, Vani ağabeyim vardı”.

(154) *hi ha ha ha, bulü dä gülee, kaku dä gülee* (VI/3) “Yengem de, ablam da hahaha diye gülüyorlar”.

¹⁹ Volost, Çarlık Rusya’da idari-bölgesel birim.

(155) *alyeez biz četkăy dă boyeez* (VI/72) “Fırçayı alıp boyuyoruz”. *Četkă* < Bulg. *četka* “fırça”.

(156) *băn uže bolnițăda uže işleem* (VIII/4) “Artık ben hastanede çalışıyorum”. *Bolniță* < Bulg. *bolnitsa* “hastane”.

(157) *deem, mamō, sana sesedyerlă* (XII/48) “Anne, diyorum, seni çağırıyorlar”.

Bulgarca kökenli arkabalık isimlerinin iki fonetik özelliği vardır: 1. iki heceli kelimelerde vurgu her zaman birinci hecededir (*MAMu, UYču, KAKu, LElü, KUmı, SVAtu* vd.); 2. bu kelimelerin ikinci hecesinde bulunan [ü] sesi aslında palatal ünsüzden sonra gelen [j]u sesidir, bu yüzden kelimeler ek aldığı anda önlük-artlık uyumuna aykırı bir durum ortaya çıkar (*batü-nun, tätü-dan, lelü-jük, bulü-suz*). Diğer bir özellik ise morfolojiktir: bazı isimlerin Bulgarcadaki vokatif şekilleri de kopyalanmıştır, fakat bu kelimelerin sayısı çok azdır. Vokatif *-o* ekiyle yapılır, fakat yazıda (ö) harfi ile gösterilebilir, çünkü burada yine palatal ünsüzlerden sonra [j]o söz konusudur (*mamō, tätö, batö, kako, lelö, bulö, čičo, uyčo, düdo, babo*). Bulgarca kökenli akrabalık isimlerinin Vokatif şekilleri Gagauz yazı dilinde yoktur, ancak Kıpçak kasabası gibi kimi yerleşim yerlerinde konuşma dilinde görülür.

Rumence kaynaklı kopya kelimeler farklı dönemlerde ve farklı ilişkiler sonucu olarak Gagauzcaya girmiştir. Birinci dönem Gagauzların Dobruca’da Bulgarlarla yan yana yaşadıkları yüzyılları kapsar, muhtemelen bu dönem Rumence kökenli sözcükler Bulgarca üzerinden kopyalanmıştır. İkinci dönem Gagauzların Moldovanlar ile daha yakından temas ettikleri Çarlık Rusya dönemidir. Üçüncü dönem I. ve II. Dünya Savaşlarının arasına denk gelir, bu yıllar Gagauzca ve Rumence arasındaki ilişkiler en yoğun şekilde gelişmiştir. Resmi devlet dili olan Rumence baskın dil olarak Gagauzcayı diğer dönemlerden daha çok etkilemiştir. Dördüncü dönem ve beşinci dönem Rusçanın baskın dil pozisyonuna geldiği Sovyetler Birliği ve bağımsız Moldova Cumhuriyeti dönemleridir. Bu yıllarda Rumencenin etkisi oldukça azalmıştır.

Tukan ve Udler (1972, s. 58-60) Rumence kökenli kelimeleri 13 tematik gruba ayırmışlardır: akrabalık terimleri, ayakkabı ve giyim isimleri, yemek isimleri, ev eşyaları, tarımcılıkla ilgili terimler, hayvan ve kuş isimleri, bitki ve yer adları, siyasal ve sosyal

adlandırmalar vd. Bu listeye son dönemde kullanılmaya başlayan yenilerini de katarak şu örnekleri sıralayabiliriz: *moş* “yaşlılara hitap sözü”, *kopil* “çocuk”, *čobotar* “ayakkabıcı”, *parinti* “papaz”, *portar* “kapıcı”, *paraliya* “kenarlı şapka”, *keptar* “yelek”, *boldur* “iğne”, *sandali* “sandalet”, *čipiçi* “erkek ayakkabısı”, *bomboni* “şeker”, *garafa* “sürahi”, *pat* “tahta veya topraktan yatak yeri”, *močuga* “sopa”, *furkulița* “çatal”, *porta* “kapı”, *kada* “tek dipli küçük fiç”, *kotika* “iki tekerlekli at arabası”, *täska* “üzüm sıkma için kullanılan baskı”, *hırleț* “sivri uçlu kürek”, *papșoy* “mısır”, *mamaliga* “mısır unundan yapılan yemek”, *mutu* “suskun, dilsiz”, *prost* “aptal”, *averiya* “varlık”, *nevoya* “sıkıntı”, *gara* “tren garı”, *kruča* “haç”, *primar* “belediye başkanı”, *diveč* “ebedi”, *kär* “tıpki”.

(158) *olmädi bir aves rukäväditel saylyee, prițidatil mi, primar mi, dă yapsin muzey niže läüzim* (II/65) “Demek ki gerektiği gibi bir müze yapacak hiç bir hevesli başkan –müdür veya belediye başkanı– olmadı”.

(159) *kär olsa dă bän işlämiyjäm ručnoy* (III/59) “Olsa bile ben el ile (makinesiz) yapmayacağım”.

(160) *koyduk o mamăligăy, yepsi idi* (IV/142) “O mamaligayı sofraya koyduk, herkes yedi”.

(161) *ilkin açan yevlendik, hırlețnen papșoy yektik* (X/91) “Evlendiğimiz zaman sivri uçlu kürekle mısır ektik”.

4.2.3. Rusça Kökenli Kelimeler

Gagauzların Ruslar ve Rusça ile temasları XIX. yüzyılın başında başlamış olsa da XX. yüzyılın ortasına kadar Gagauzlar tek dilli bir topluluk kalmıştır. 1940 yılında Basarabya Sovyetler iktidarına geçtikten sonra Gagauzların büyük kısmı Moldavya SSC’de kalmış, daha küçük bölümü ise Ukrayna SSC’e dahil edilmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda Gagauz yerleşim merkezlerinde 7 sınıflık okul eğitimi zorunlu hale getirilerek Çarlık Rusya ve Rumen Krallığı dönemlerine göre daha çok çocuk ve gençlere okuma imkanını sağlamıştır. 1958-1959 öğretim yılından başlayarak Gagauz köylerinde hazırlık ve 1-3. sınıflarda eğitim dili Gagauzca olmuştur (Pokrovskaya, 1960b, s. 155). Ama birkaç yıl

sonra Gagauzca eğitime son verilmiş ve tüm sınıflarda eğitim dili Rusça olmuştur. Bu dönem Rusça köylerde yaşayanların bile hayatlarının her alanına girmiştir. Rusça; eğitim, yönetim, kültür, sosyal ilişkiler, din gibi bir çok alanda baskın dil haline gelmiştir.

Ruşanın baskın dil haline gelmesini sağlayan siyasi ve sosyo-kültürel etkenlerden başka ekonomik etkenler de dikkate alınmalıdır. “Sosyalizmin Gagauz köyüne getirdiği yenilikler Gagauzların ekonomi, yaşam tarzı ve kültürlerini kökten değiştirmiştir” (Kuroglo ve Maruneviç, 1983, s. 183). Asfalt yollar, elektirik, doğal gaz ve su altyapıları kurulmuş; evler daha büyük, sağlam ve bakımlı olmuş; günlük kıyafet şehirlilerin kıyafetine benzemiş; geleneksel mutfağa yeni yemekler ve pişirme usulleri gelmiş; okuma yazma bilenlerin oranı kat kat artmış; tiyatro, müzik ve diğer kültürel alanlar daha hızlı gelişmeye başlamış; tarımcılık ve sanayide yeni teknolojilere geçilmiştir.

Gagauzların maddi ve manevi kültürlerine giren unsurlarla birlikte dile yeni kavramlar girmiştir. Bazı kavramlar var olan yapılarla eşleştirilerek seçilmiş kopyalar ortaya çıkmıştır: kolhoz mesleklerinin isimlerinden *saajî* “sağıcı” krş. Rus. *doyar*, *saajî* “sağıcı” krş. Rus. *doyarka*, *domuzçu* “domuzcu” krş. Rus. *svinar*, *domuzçuyka* “kadın domuzcu” krş. Rus. *svinarka* (Koltsa ve Tukan, 1967, s. 155); *çiçek koy-* “çelenk sunmak” < Rus. *vozlakat’ tsveti*, *bayrak kaldır-* “bayrak çekmek” < Rus. *podnyat’ flag* (*podnyat’* “kaldırmak”) resmi kurumlarda bayrak çekme töreni için kullanmaya başlamış, *bayrak dik-* fiilinin kullanımı ise sadece geleneksel düğün sırasında evin çatısına düğün bayrağının asılmasını karşılamakla sınırlı kalmıştır.

(162) *yesli bizä Boži yardimji oläjek, bizim işimiz ileri gidejek* (I/27) “Tanrı bize yardımcı olursa işimiz ilerler” cümlesi karışık kopya örneğidir. Genel kopya niteliğindeki *yesli* bağlacı ile birlikte yan cümlenin yapısı da kopyalanmıştır. Gagauzcada şartı ifade eden yan cümlenin yapısı (*y)eer ... -XrsA* (krş. *yeer sän gelirsän bendän ileri yestradaa, dur präčkänin yanında* (VII/15) “Eğer kulübe benden önce gelirsen kapının yanında dur”) iken sadece konuşma dilinde olan *yesli ... -Ajek* yapısı Rusçanın etkisiyle gelişmiştir (krş. Rus. *esli Bog nam pomojet, naşe delo budet prodvigatsya* – yan cümledeki fiil ana cümledeki gibi gelecek zaman şeklindedir).

Gagauzcaya genel kopya olarak giren kelimelerin ve yapıların sayısı daha çoktur. Bu kopyalar içinde öz Rusça kelimelerin yanı sıra Rusçaya başta Batı Avrupa dilleri olmak üzere diğer dillerden girmiş olan kelimeler de vardır: *kolhoz* “kolhoz”, *partiya* “parti”, *sobraniye* “toplantı”, *uşilişçe* “mesleki okul”, *literatura* “edebiyat”, *urok* “ders”, *pole* “tarla”, *privivka* “aşı”, *značit* “demek”, *uže* “artık”, *raz* “eğer”, *voyna* “savaş”, *samalöt* “uçak”, *reakşiya* “tepki”, *raketa* “roket”, *načalnik* “yönetici”, *bolničniy* “hastalık raporu”, *gramatniy* “okumuş”.

Konuşma dilinde konuşurların yaşına ters orantılı olarak Rusça kaynaklı genel, seçme veya karışık kopyaların sayısı ve sıklığı artar. Daha büyük yaştakiler; bir yandan Rusçayı ikinci dil şeklinde tam benimsemedikleri için, diğer yandan ise dil konusu dahil olmak üzere genelde daha tutucu ve yenilikleri kolayca kabul etmeyen karaktere sahip oldukları için bir çok konuda Gagauzcaya daha sadık kalırlar. Çocukların kullanımdan düşen bir çok kelimenin anlamını bilmediklerini söyleyen yaşlılar, dilin eski şekli için *yevelkiyāsina* kelimesini kullanırlar. Aşağıdaki parçada 77 yaşındaki kadın *gemi* yerine *lotka* < Rus. *lodka* kopyasının tercih edildiğini anlatır:

(19) bän açan çaldım türküyü, dā gemi orda, dā te šini uşaklaa bilmee gemiy (20) däärmışlär, ne o mamu çalër gemi gemi, biz bilmeez (21) i lotkă, a yevelkiyāsina gemi (22) bana kalsa, alle Turtiyada dā gemi šini (23) dā gemi, saylyer, bän dā bilyeem, ani türklerdä, saylyer, yevelki, ölä işidirdik, ölä dā çalêz. (Evdokiya VII).

Ben türkü söylediğimde gemi kelimesi geçti, ama şimdiki çocuklar geminin ne olduğunu bilmiyorlar. Annenin söylediği gemi gemi nedir bilmiyoruz, diyorlarmış. O ise lotka, evvelkicesi gemi. Bence Türkiye’de şimdi de gemi olarak kullanılıyor. Gemi demek, ben Türklerde eski şeklinde kaldığını biliyorum, öyle duyuyorduk, öyle de söylüyoruz.

Rusça kaynaklı kopyalara bakıldığında neredeyse her kelime türünden örnekler bulunabilir. En çok isimler kopyalanırken edatlar gibi işlevsel kelimelerin kopyalanması daha az görülür, ki edatların sayısının da daha az olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Fiiller kopyalandığında Rusça mastarlar *ol-* veya *et-* yardımcı fiilleriyle birleştirilir (Pokrovskaya, 1964, s. 167; Özkan, 2019, s. 368). Tespitimize göre –en azından Kıpçak ağzında kural oluşturacak şekilde– *ol-* yardımcı fiil ile Rusça kaynaklı dönüşlü fiiller (Rusçada *-sya* ekiyle biten fiiller) birleştirilir: *şçitatsă ol-* (III/78) “sayılmak” < Rus. *şçitatsya, stroyitsă ol-* “kendine ev yapmak” (V/6) < Rus. *stroitsya, uspakoyitsă ol-* “sakinleşmek” (VI/7) < Rus. *uspokoitsya, nahăditsa ol-* “bulunmak” (VI/58) < Rus. *nahoditsya, zaminitsă ol-*

“değişmek” (IX/71) < Rus. *zamenyatsya, papădatsă ol-* “rastlamak” (IX/101) < Rus. *popadatsya, akazatsă ol-* “bulunmak” (XVI/23) < Rus. *okazatsya, protivlătsă ol-* “direnmek” (XVI/45) < Rus. *protivlyatsya*. Diğer fiiller (Rusçada -t’ ile bitenler) ise et- ile birleştirebilir: *vıstupat+et-* “sahnedede oynamak” (I/36) < Rus. *vıstupat’*, *voyevat+et-* “savaşmak” (I/40) < Rus. *voevat’*, *dadelăt+et-* “bitirmek” (III/66) < Rus. *dodelat’*, *postupat+et-* “okula girmek” (129) < Rus. *postupat’*, *prost+et-* “affetmek” (VI/6) < Rus. *prostit’*, *mobilizăvat+et-* “seferber etmek” (IX/105) < Rus. *mobilizovat’*, *reşit+et-* “karar almak” (XI/86) < Rus. *reşit’*, *zvont+et-* “telefon etmek” (XIV/21) < Rus. *zvont’*, *otstupat+et-* “geri çekilmek” (XVI/26) < Rus. *otstupat’*.

Konuşurların çoğunda görülen diğer bir Rusça kopya tipi tarih kopyalarıdır. Bazı durumlarda gün, ay ve yıl bilgilerini içeren parçalar kopyalanır, bazen ise bu ögelerin sadece biri veya ikisi Rusçada olduğu gibi kullanılır.

(163) *duumam benim bin dokuz üz kırk dokuzda desütävă yanvară* (III/1) “Ben 10 Ocak bin dokuz yüz kırk dokuz yılında doğdum”.

(164) *sorăk vtarovă godă disütävă noyăbră roždenyem benim* (XI/1) “Doğduğum gün kırk iki yılında 10 Kasım”.

(165) *benim duumam yirmi üçündä mart ayın* (II/1) “Ben 23 Mart’ta doğdum”.

İlk iki örnekte Rusçadan gün/ay ve yıl/gün/ay öbekleri olduğu gibi alınmış (krş. Rus. *desyatogo yanvaryä, desyatogo noyabryä sorok vtorogo godä*), üçüncü örnekte ise kelime sırası kopyalanmıştır (krş. Rus. *dvadtsat’ tretyego marta* = Gag. *mart ayinin yirmi üçündä*).

Konuşucu çeşitli nedenlerden ihtiyaç duyduğunda iki veya daha çok Rusça kelimedenden oluşan öbekleri de kullanabilir. Bu bir kişisel tercih olduğu için kopya parçalarının kullanımında konuşucunun duygusal hali, konuşma konusu, Rusçayı benimseme derecesi gibi faktörler ön plana çıkar. Derlenen metinlerden yola çıkarak bu tür kopyaların erkeklerin konuşmalarında daha sık görüldüğü söylenebilir (bk. İvan III, Panteley XVI), fakat bunun üzerine bir genelleme yapmak yanlış olur, çünkü elde edilen malzeme böyle bir inceleme için yetersiz, kaynak kişi sayısı ise azdır.

(166) *sän oläjän bööndän ötää dooru zaveduščiy muzeyü* (II/26) “Bugünden itibaren müze müdürü olacaksın”. Gag. *zaveduščiy muzeyü* < Rus. *zaveduyuşçaya muzeya*, bu cümlede Rusçadaki dişil şeklindeki isim (*zaveduyuşçaya*) koyanlandığında eril şeklinde kullanılmıştır (*zaveduščiy*). Konuşucunun kadın olmasına rağmen böyle bir tercih yapmış olması, Gagauzcada –diğer Türk dillerinde olduğu gibi– gramatikal cinsiyet kategorisinin olmaması ve cinsiyet unsurlarını içeren Rusça kelimelerin sadece eril şeklinde kopyalanmasından kaynaklanır.

(167) *vsü žizn plotničatetti* (III/38) “Tüm hayatı boyunca marangozluk yaptı” < Rus. *vsyu jizn* ‘hayat boyunca’.

(168) *yer kee, nestä, perviy mestä aldik* (III/171) “Her defasında, şey, birinci olduk” < Rus. *pervoe mesto, perviy mestä aldik* krş. Rus. *zanyat’ pervoe mesto* harf. “birinci yeri almak”.

(169) *o çok yardım etti strayitelnim materyaläm* (V/35) “O, çok inşaat malzemesi yardımı yaptı”. Buradaki öbek reproduksiyon örneğidir; Rusçadaki vasıta hali biçimli parça olduğu gibi kopyalanmıştır (krş. Rus. *on mnogo pomogal stroitelnum paterialom*).

(170) *bän deerim bizim oläna ölä, daräm, daräm, o vsö ravno kapäli* (XIV/27) “Ben bizimkiye şöyle diyorum, boşuna, boşuna, nasıl olsa hapistedir” < Rus. *vse ravno* “her durumda, nasıl olsa”.

(171) *işidyem ani adämün teläsi sostoyit iz semdisät prařentäv vadü* (XVI/12) “Duyuyorum ki insanın vücudu yüzde yetmiş sudan oluşmuş” krş. Rus. *telo çeloveka sostoit iz semidesyati protsentov vodi*.

(172) *taman voskresniy dendi v avguste meseşe* (XVI/24) “Tam bir Ağustos pazarıydı”. Görüldüğü gibi kopya parçalar çekim eklerini alabilir. Bu cümlede *voskresniy den* yüklem öbeğine yüklemleştirici -DI getirilmiştir (krş. Rus. *eto bil voskresniy den’ v avguste mesyatse*).

Konuşma sırasında başkasına ait bir sözü doğrudan aktarmak isteyen konuşucu, üçüncü kişinin sözlerini Gagauzcaya çevirerek anlatabildiği gibi Rusça alıntı şeklinde de söyleyebilir. Rusçaya geçtiğinde kod değiştirmiş oluyor.

(173) *o saldātčik dee, babuškā, dee, aalamă, sizi, dee, götürmeerlä öldürmüü, siz, dee, gidejüniz yaşamaa Sibirü* (XII/24) “O genç asker, teyze diyor, ağlama, sizi öldürmeye götürmüyorlar, siz Sibirya’ya yaşamak için gideceksiniz”. Burada konuşucu Rusça konuşan askerin sözlerini çevirerek anlatır.

(174) *dă geldi učtilkā bana, deer, Lena znayeš što, ya tibe padarūk prinesla* (XII/123) Kadın öğretmen yanıma geldi ve ‘Lena, biliyor musun, ben sana hediye getirdim’, dedi”.

(175) *kak familiyă, Kodjebaš, yest rodsvennik v Rumîni, netu, v Amerike yest, sorêr, netu* (XV/87) “– Soyadın ne? – Kocabaş. – Romanya’da akrabalar var mı? – Yok. – Amerika’da var mı, diye soruyor. – Yok”.

4.2.4. Kopya Kelimelerin Uyarlanması

Zayıf dil (A) baskın dilden (B) ilişki sonucu olarak kopyaladığı kelimeleri kendi tipik fonetik özelliklerine göre uyarlar. Orijinal ile kopya arasındaki fark dile göre değişebildiği gibi uyarılma derecesi de farklı olabilir (Johanson, 2007, s. 88).

Aşağıdaki başlıklar altında yabancı kökenli kelimelerin Gagauzcaya uyarlandığı en tipik özellikler ele alınmıştır. Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin uyarlanmış şekilleri çoğunlukla –ama her zaman değil– Türkçedeki biçimlerle aynıdır.

1. Ses uyumu. Ünlülerde önlük-artlık ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına uymayan kelimelerde ses değişimi sonucu ses uyumsuzluğu ortadan kaldırılır. Fakat bir çok örnekte bu tür değişimlerin gerçekleşmediğini de belirtmek gerekir. Johanson’un dediği gibi “heceler arası ses uyumu –özellikle ünlü uyumu– hiç de başta gelen uyum tedbirleri arasında yer almaz” (2007, s. 89).

parčăjik “küçük kumaş parçası” (I/75) < T. *parça* < Fars. *pārçe*, *seftä* “ilk defa” (III/45) < T. *siftah* < Ar. *istiftāh*, *kolădă* “Noel bayramı” (III/166) < Bulg. *koleda*, *başca* “bostan” (IX/24) < T. *bahçe* < Fars. *bāğçe*, *kayil* “razı olmuş” (XII/135) < T. *kail* < Ar. *kā`il*.

2. Tek ünlülere eğilim. İkiz ünlülerden kaçınma Türkçenin tipik yapısal özelliğidir (Demir ve Yılmaz, 2011, s. 64). Aynı durum Gagauzcada da geçerlidir. Orijinallerdeki diftonglar

tek ünlüye dönüştürülür, ses olayları sonucunda ortaya çıkan ikiz ünlüleri farklı hecelere ayırmak amacıyla ünlüler arasında “ayırıcı” ünsüz türetilir.

bomboli “şeker” (I/12) < Rum. *bomboană* (çoğul şekli *bomboane*), primăriyă “belediye” (III/177) < Rum. *primaria*, *duva* “dua” (XV/30) < T. *dua* < Ar. *du‘ā*, *Balboka* “yer adı” < Rum. *Bulboaca*.

3. Ünsüz gruplarından kaçınma. Türk dillerinde olduğu gibi Gagauzca da aynı hecede en fazla iki ünsüz yan yana gelebilir. İki ünsüzün bulunduğu hecelere ünsüzle başlayan bir ek getirildiğinde bir arada üç ünsüz olabilir (Johanson, 2007, s. 54-55). Kopya kelimelerin başında, ortasında veya sonunda –ki daha çok ünsüz grupları başta ve sonda olur– iki ve daha fazla ünsüz olursa, bu gruplar Gagauzcanın fonotaktik yapısına uygun şekilde ya düşürülür, ya da göçüşme yoluyla değiştirilir. Aynı hecedeki ünsüzleri ayırmanın diğer yolu ise ön, iç veya son ses durumunda ünlü türetimidir.

drasti “selamlaşma sözü” (II/44) < *zdrasti* < Rus. *zdravstvuyte*, *čivit* “çift” (III/92) < T. *çift* < Fars. *cuft*, *registrăynăn* “register ile” (III/126) < *registră* < Rus. *registr* < Lat. *registrum*, *akil* “akıl, fikir” (IV/36) < T. *akıl* < Ar. *‘akl*, *metră* “metre” (V/14) < Rus. *metr* < Fr. *mètre*, *şükür* “şükür, müteşekkîr” (XI/7) < T. *şükür* < Ar. *şukr*, *komunizmă* “komünizm” (XV/16) < Rus. *kommunizm* < Fr. *communisme*.

4. Son seste ünsüz ötümsüzleşmesi. Türk dillerinde genel olarak kelime sonunda ünsüzlerin ötümsüzleşme eğilimi vardır. Son seste ünsüzlerin ötümlülük açısından zayıflaması Rusçada da görülür. Gagauzcada Arapça, Farsça ve Rusça gibi dillerden kopyalanan kelimelerin son ses pozisyonundaki ötümlü ünsüzler ötümsüzlere değişir.

kayip “kaybedilen şey” (II/68) < T. *kayıp* < Ar. *gā‘ib*, *trut* “emek” (III/46) < Rus. *trud*, *oçeret* “sıra” (IV/170) < Rus. *oçered’*, *kruk* “çevre” (V/12) < Rus. *krug*, *jöpleri* “cepleri” (XI/124) < T. *cep* < Ar. *ceyb*, *druklaa* “arkadaşlar” (VI/53) < Rus. *drug*, *gorăt* “şehir” (XII/77) < Rus. *gorod*.

5. Cinsiyetin kullanılmaması. Türk dillerinde gramatikal cinsiyet kategorisi olmadığı için cinsiyeti ifade edecek morfem de yoktur. Gagauzcaya Slav dillerinden kopyalanan kelimelerle birlikte giren *-(y)ka* eki bu kuralın istisna örneğidir (bk. Menz, 2015). Cinsiyet

kategorisinin olmaması Gagauzların Rusça öğrenimi sürecinde zorluklar yaratır. Örneğin, Rusçada zamirlerin üçüncü kişi şekilleri cinsiyete göre değişir (şahıs zamirleri: *on, ona, ono*). İsimlerden, fiiller, sıfatlar ve sayıların da eril, dişil veya nötr olmak üzere cinsiyet işaretleri vardır. Bu tür kopyalar Gagauzcaya uyarlandığında genel olarak kelimelerin veya öbeklerin eril şekilleri tercih edilir. Böylece konuşucu Gagauzcanın gramatikal yapısına uymayan cinsiyet kategorisini tarafsızlaştırmış olur.

gramătniy adam “okumuş insan” (II/2) < Rus. *gramotnyy (çelovek), muzikalniy školă* “müzik okulu” (III/119) < Rus. *muzikal'naya škola* (dişil), *Çilăbinskiy oblast* “Çelyabinsk ili” (IV/111) < Rus. *Çelyabinskaya oblast* (dişil şeklinde), *vadănaporniy başne* “su kulesi” (V/37) < Rus. *vodonapornaya başnya* (dişil), *krugăvoy lapta* “çocuk oyunu ismi” (VI/39) < Rus. *krugovaya lapta* (dişil), *trudăspasobniy* “çalışabilir yaşta kimse” (XI/5) < Rus. *trudosposobniy, perviy yanvară* “1 Ocak” (XII/138) < Rus. *pervoe yanvaryä* (nötr), *raboçiy ruk* “çalışan kişiler” (XVI/22) < Rus. *raboçie ruki* (çoğul şeklinde), *mirniy naselenye* “sivil vatandaşlar” (XVI/45) < Rus. *minroe naselenie* (nötr). Görüldüğü üzere dişil veya nötr şeklindeki orijinal öbekler Gagauzcada eril eşdeğerlerine değişir, aynı biçimde çoğul şekli de tekilleşir.

6. Çoğul şeklindeki kelimelerin tekil olarak algılanması. Türkçede Arapça ve Farsçadan çoğul şeklinde kopyalanan bazı kelimeler zamanla tekil olarak algılanmaya başlamıştır: *gariban* < Ar. *ğarīb* + Fars. *-ān* çoğul eki ile *ğarībān*, *nüfus* < Ar. *nufūs* (çoğul) < *nefs* (tekil), *evrak* < Ar. *evrāk* (çoğul) < *varağ* (tekil). Gagauzcada Türkçe ile ortak olan bu tür Arapça kökenli kelimelerin (*fukaara, evlat*) yanı sıra Rusça ve Rumence kaynaklı sözcükler de vardır. Kaynak dilden çoğul şeklinde kopyalanan kelimeler tekil olarak kullanılır ve çokluk için Gagauzca çoğul eki alır: *bomboni* “şeker” (I/15) < Rum. *bomboane* (çoğul) < *bomboană* (tekil), *poçki* “böbrek” (I/141) < Rus. *poçki* (çoğul) < *poçka* (tekil), *sandali* “sandalet” (III/91) < Bulg. *sandali* (çoğul) < *sandal* (tekil), *çipiçi* “erkek ayakkabı türü” (IV/100) < Rum. *cepici* (çoğul) < Bulg. *çepik* (tekil), *tapiçki* “terlik” (VI/63) < Rus. *tapoçki* (çoğul) < *tapoçek* (tekil).

(176) *băn açan astălăndim ilkin poçkileemdän* (I/141) “İlk defa böbreklerimden hastalandığım zaman”. *Poçkileemdän* < *poçki-ler-imdän*.

(177) *Todur batünun čipičilee girtläädän boyaynän dolu* (VI/65) “Todur ağabeyimin ayakkabıları konçlarına kadar boyayla dolu”. *Čipičilee* < *čipiči-ler-i*.

4.3. KONUŞMA DİLİNE ÖZGÜ UNSURLAR

Konuşma dilinin leksikolojik açıdan incelendiğinde standart yazı dilinde olmayan veya daha az tercih edilen belli unsurları içerdiği ve bu unsurların bazen çok yaygın hale geldiği farklı dillerin malzemesi esasında tespit edilmiştir (Zemskaya, Kitaygorodskaya ve Şiryayev, 1981, s. 189-190; Kapanadze, 1983, s. 142-143).

Derlemiş olduğumuz metinlerde kişi, nesne, olay ve benzerinin yerine kullanılan *nestä* “şey” kelimesi ve *te* edatı ile işaret zamirlerinin birleşiminden oluşan *töö-* (*töö* < *te o*, *töördä* < *te orada*, *töölä* < *te ölä*, *tööyänï* < *te o yana*, *töözman* < *te o zaman*) kalıplı zamirler yaygın olarak kullanılır. Bu genelleme, 20 000 kelimelik konuşma metni parçasında (bk. Ek 1. Metinler) kıyaslamak amacıyla seçtiğimiz bazı kelimelerin kullanım sıklığı karşılaştırılarak yapılmıştır. Tablonun sağ tarafında her kelimenin toplam olarak kaç defa geçtiği belirlenmiştir. Hesaplanan kelimelerin bütün çekimleri sayılmıştır (örneğin, *git-*: *gittim*, *gidärdik*, *gitmišlär*, *gidejek* vd).

Tablo 14. Derlenen Metinlerde Bazı Kelimelerin Kullanım Sıklığı

<i>git-</i> “gitmek”	350
<i>mamu</i> “anne”	150
<i>töö-</i> “işte o” vd	144
<i>tätü</i> “baba”	109
<i>šindi/šini</i> “şimdi”	84
<i>nestä/nestet-</i> “şey”/“şey yapmak”	80
<i>klise</i> “kilise”	54
<i>(y)ekmek/(y)ek-</i> “ekmek” (isim ve fiil)	46
<i>islä</i> “iyi”	38

<i>boba</i> “baba”	35
<i>zoor</i> “zor”	8
<i>gözäl</i> “güzel”	7

Yazılı metinler için gereksiz kullanım sayılan olaylar konuşmada rahatlıkla tercih edilir. Sık kullanılan işaret zamirleri, dinleyicinin söz edilen kişi, nesne veya durumu karıştırmamasını sağlar. Bununla birlikte bu tür unsurların normalden daha sık kullanımı özel bir fonksiyon taşımayan konuşma alışkanlığı da olabilir.

(178) *i töörda nesă taa bir, patlăjan mi, nesăydi, salat mi, bişeyjik töölä* (I/105) “[Onların yanına] bir şey daha hazırlanırdı, ya domates, ya salata, neyse onun gibi bir şey”.

(179) *tasmäläri sarardı töö sargısına, töölä biri birinä* (III/104) “O sargısına şöyle birbiri üstüne tasmaları sarardı”.

(180) *dă töözman biz pek çok zoor çektik, imää yoktu* (XII/102) “İşte o zaman gayet çok zorluk çektik, yiyecek yoktu”.

Konuşucu hatırlayamadığı veya söylemek istemediği bir kavram için *nestä* kelimesini ve *et-* yardımcı fiiliyle birleşerek kurduğu *nestet-* fiilini kullanabilir. Bu ögeler bazen hiç bir ismin veya eylemin eşdeğeri olmayabilir, bu durumlarda konuşucu unuttuğu bir kelimeyi hatırlayınca kadar süren boşluğu doldurmak ister veya daha sonra söyleyeceklerini düşünmek amacıyla konuşmasını uzatır.

(181) *verdilär bana makăzi yem töö şiridi yem dă bir büük ambar, nestä, anătäri kapudan klisenin* (II/24) “Bana makas ile şeridi ve kilise kapısından büyük bir, şey, ambar anahtarı verdiler”. Burada *ambar anătäri* tamlaması arasına giren *nestä* kelimesinin esas görevi, konuşucunun “anahtar”ı hemen hatırlayamadığından meydana gelen boşluğu doldurmaktır. Kaynak kişi bir kelimeyi aklına getirmekle meşgul olduğu için bilinçsiz olarak Gagauzcanın sentaktik kurallarına aykırı bir şekilde Rusça yapı kopyasını kullanır, *klisenin kapusundan* yerine *kapudan klisenin* (krş. Rus. *ot dveri tserkvi: ot dveri* “kapıdan” = *kapudan, tserkvi* “kilisenin” = *klisenin*). Tipik olmayan bu tür ilgi-iyelik yapıları

Gagauzcanın sentaktik düzenine aykırıdır, Rusçanın etkisiyle kullanıma girmiştir ve nadir denilebilecek kadar az görülür.

(182) *giderlä tütüya nestetmää, aberlemää* (VIII/38) “Babama şey yapmak, haber vermek için gidiyorlar”.

(183) *o ruskiy nestä sorêr kimdä vopros* (VX/83) “O Rus, şey, kimin sorusu var diye soruyor”. Bu örnekte ise *nestä* kelimesinin durak fonksiyonu söz konusudur; öbeği semantik olarak ikiye bölecek şekilde daha önce söz edilen konunun (*o ruskiy*) hemen ardına getirilir. Duraktan sonraki kısım yeni bilgi içeren odaktır (*sorêr kimdä vopros*).

Konuşma dilinin diğer bir özelliği, yazıya yansıtılmayan jest ve mimik gibi dil dışı unsurlarının kullanımınıdır. Konuşma anında konuşucunun sözlü anlatıma paralel olarak vücudunun el, kol, baş ve diğer kısımlarını hareket ettirmesi iletmek istediği mesaja farklı anlam katabilir. Bu tür hareketler yanlış anlaşılabilir anlamın doğru bir şekilde kavranması için de kullanılır. Aşağıdaki örnekteki sıralama esnasında konuşucu saydığı eylemleri söyleyerek sağ elinin işaret parmağıyla sol elindeki parmaklarını katlar.

(184) *bizi üüretti yem saymaa, yem yazmaa, yem okumaa* (I/5) “Bize hem saymayı, hem yazmayı, hem de okumayı öğretti”. Parmaklar *yem* bağlacı söylenirken katlanır.

Diğer örnekte konuşucu, okulda öğretmenin elini masa üzerine koydurup parmaklarına cetvelle vurduğunu anlattığında elini masaya koyarmış gibi kaldırır ve önüne uzatır.

(185) *tiblä stol üstünä koydum* (IV/15) “Şöyle masa üzerine koydum”.

4.3.1. Ünlemler

Ünlemler; konuşanın sevinç, korku, şaşkınlık, üzüntü, özlem gibi çeşitli ruh hallerini ve heyecanlarını anlatmak; dinleyiciye seslenmek, sormak, onaylamak, işaret etmek, dikkatini çekmek ve doğadaki çeşitli ses ve olayları taklit ederek adlandırmak için kullanılan kelime türüdür (Korkmaz, 2009, s. 1140). Pokrovskaya ses taklitlerini asıl ünlemlerden ayrı olarak inceler (1964, s. 293-294). Özkan Gagauzcadaki ünlemleri “kullanıldıkları yere göre”

duygu ünlemleri, seslenme ünlemleri, sorma ünlemleri, gösterme ünlemleri, cevap ünlemleri olmak üzere beş grupta sınıflandırır (2019, s. 289).

Görevli kelimeler olan ünlemlerin, onları anlamlı kelimelere yakınlaştıran isim çekimine girebilme ve yeni türetme yapabilme gibi özellikleri de vardır (*ahim, mäula-*): *ahü adamdi, çok islä adamdi* (IX/12) “ah adam, çok iyi adamdı”. Cümledeki yeri sabit olmayan ünlemler diğer öğelerden bağımsız bir duruma sahiptir, fakat bazen cümlenin diğer öğelerine ünlemlerin anlamını daha belirgin bir hale getirme görevi yüklenir:

(186) *ver parêy / aha, bendä yok para* (VI/44-45) “– Parayı ver. – Aha, bende para yok”.

Ünlemlerin anlatım özellikleri vurgu ve tonla belirlenir. Cümle vurgusu ünlem grubuna düştüğü gibi ünlem öbeğindeki vurgu da ünlem üzerine düşer. Vurgulu olan ünlü – kelimenin tek veya daha çok heceli olmasına bakılmaksızın– normalden daha uzun süreli olabilir: *amaan, yelee, olölö, ahaa, oo, vaay*. Bununla birlikte vurgulu ve uzatılan ünlüler aynı olmayabilir: *MAmoo, MAlee, AYdii*. Tonlama, ünlemlerin soru veya cevap, ciddi veya alaycı gibi semantik niteliklerini belirler.

Anlam özellikleri ve işlevleri ses düzeninin parçalarüstü birimlerine doğrudan bağlı olduğu için ünlemlerin incelenmesi ses kaydı yapılmış metinlerde daha elverişlidir. Ünlemler, konuşanın ruh haliyle ilgili konuların anlatımında ve çoğunlukla karşılıklı konuşmada kullanıldığına göre konuşma dili metinlerinde daha yaygındır.

Öteki kelimelerden farklı olarak ünlemlerin kendilerine özgü tonları ve vurguları vardır. Bu bakımdan söyleyişte çok çeşitlenirler ve derin üzüntüden sevince, tahditten okşamaya varan farklı anlatımlar gösterirler. Bir kısım ünlemler bu anlatım kabiliyetlerini taşıdıkları ses unsurlarından, ses yapılarından, bir kısmı ise kullanıldıkları cümlelerden alırlar. Bu bakımdan ünlemler konuşma dilinde daha çok kullanılan kelimelerdir. (Özkan, 2018, s. 115).

Kıpçak'ta derlenen metinlerde geçen ünlemler aşağıdaki örneklerde üç başlık altında toplanmıştır.

1. Seslenme ünlemleri. Hitap ifadesini taşıyan bu kelimeler birine seslenmek sırasında karşı tarafın dikkatini çeker. *Mari* ünlemi sadece kadınlara seslenmek için kullanılırken, *vă* çoğunlukla erkeklere hitap sözlerinde geçer, *mă* ise sadece *mamu* “anne” ve *male* “büyükanne” ile birlikte veya onların yerine kullanılır.

(187) *adi* kızım, *a gel, gel* çıkārālim yekmekleri (I/69) “Hadi kızım gel, gel ekmekleri çıkaralım”.

(188) *Yovă, adi mari, gidip getirejiz iki kazan su* (IV/201) “Yova hadi, gidip iki kova su getireceğiz”.

(189) *mamo, ver biză ŝeker mă* (VI/17) “Anne bize ŝeker ver”.

(190) *nerăy siz vă* çojuklar (XVI/70) “Çocuklar, nereye (gidiyorsunuz)?”.

2. Duygu ünlemleri. Korku, sevinç, ŝüphes, kıskançlık, piŝmanlık, üzüntü, şaşkınlık gibi çeşitli duyguları karŝılamaya yarayan ünlemlerdir.

(191) *bey, dedi, ne bu vă* (III/49) “Bey, nedir bu, dedi”.

(192) *măy, İvan Grigoryeviç sän ujuz alyersin* (III/135) “Ama İvan Grigoryeviç, sen ucuza iş yapıyorsun”.

(193) *maley, nasî çok priklüçenyălaa oldu* (VI/49) “Ama ne kadar çok macera oldu!”.

(194) *açan o çaldî ye, bän sustum* (VII/33) “O türkü söyleyince ben sustum”.

(195) *bän dă bakêêm o oynêê baŝka kiznăn vals, ü* (VIII/16) “Ben de onun baŝka kızla vals dans ettiğini görüyorum”.

(196) *nee, bän uŝak diil amă, köpek tă vermiyjăm onnêên aullăăna* (VIII/22) “Ne, ben çocuk değıil köpek bile evlerine vermem!”.

(197) *ozman eey, yilda kesärsäydin bir domuz, dă ozman iyejăn sän* (IX/109) “O zamanlar yılda bir domuz kesersen ancak o zaman yersin”.

3. Gösterme ünlemleri. Bir kişiyi, nesneyi, yeri veya zamanı işaret etmek için kullanılan ünlem türüdür.

(198) *uže te yetmiş bütün var, te gene te tiblă bir stol lăâm yapăyım* (III/63) “Artık yetmiş tamamladım, ama yine de ŝöyle bir masa yapmam gerek”.

(199) *ya bak, dee, siz dă orda* (III/169) “Baksana, siz de oradasınız, diyor”.

(200) *töö uže kırk altıya giriyor insan* (IX/85) “Artık insan (bin dokuz yüz) kırk altı yılına giriyordu”.

4. Sorma ve cevap ünlemleri. Soru sorma anlatımı taşıyan ve cevap olarak onay, kabul veya ret manasında kullanılan kelimelerdir.

(201) *yok, dee, bän tükürdüümü yalamääm* (III/62) “Hayır, ben tükürdüğümü yalamam, diyor”.

(202) *deem, ye bana kim sööleer ye, a, kim, deem, bana sööledi* (IV/223) “Diyorum ki, kim bana söylüyor ama, kim bana söyledi?”.

(203) *da, doyuryerlä doyuryerlä, gidin* (XVI/71) “Evet, doyuruyorlar, gidin”. Bu onaylama ünlemi Rusçadan kopyadır, Rus. *da* “evet”.

5. Ses Yansımali Ünlemler. Hayvanların çıkardığı sesleri, doğadaki nesnelere hareketlerini ve doğa olaylarından çıkan sesleri taklit ederek telaffuz edilen ve yeni kelimeler türetmeye elverişli olan ünlemlerdir. Örneğin, *trak > traklat-*.

(204) *trak, koymuş trupkây* (VI/60) “Trak diye telefonu kapatmış”.

(205) *orda lumbur lumbur yepsi çalêr* (VIII/33) “Orada tüm çalgımcılar çalışıyor”.

4.3.2. İkilemeler

İkilemeler, aynı kelimelerin ya da anlamı yakın veya karşıt olan kelimelerin tekrarlanmasıyla oluşan öbeklerdir. Ses özellikleri yakın olan veya birbirini andıran sözcükler de ikileme öbeği oluşturabilir. Türkçedeki ikilemelerin bir kısmı ikinci kelimenin başına /m/ ünsüzünün eklenmesiyle yapılmıştır: *kayıp mayıp, oyun moyun, şaka maka* (Korkmaz, 2009, s. 242-243).

“Anlamı güçlendirmek, ifade gücünü artırmak, kavramı zenginleştirmek amacıyla oluşturulan tekrarlar da, konuşma dilinde sıkça başvurulan anlatım öğeleridir” (Özkan, 2018, s. 126). Gagauzcada çeşitli kelime türleri ikileme öbeği oluşturabilir: *sürü sürü* (isim), *gözül gözül* (sıfat), *birär birär* (sayı), *oyăni biyăni* (zamir) *yakin yakın* (zarf), *gidip gidip* (zarf-fiil), *bakti bakti* (fiil), *gibi gibi* (edat), *adi adi* (ünlem).

Derlemiş olduğumuz metinlerdeki ikilemeleri üç grupta sıralayabiliriz.

1. Aynı kelimenin tekrarlanmasıyla yapılmış.

(206) *sorā sorā čikti tapičkilār* (III/91) “Terlikler daha sonra çıktı”.

(207) *ölä ölä ališti benim kavam* (IV/167) “Öylelikle başım iyileşti”.

(208) *i geldim bän, yok o, duryeem duryeem* (VIII/16) “Ben geldim, o daha yok, durup bekliyorum”.

(209) *sorā dā, čiktiynän, kazardik siraynän siraynän* (X/93) “Başa çıkınca da sırayla kazmayla kazıyorduk”.

(210) *onnar olurdu kozā, sorā paklardik onnäri sort sort* (X/128) “Onlar koza olurdu, sonra onları çeşitlerine göre temizliyorduk”.

(211) *yapêriz yavaš yavaš bir maazäjik* (XI/83) “Yavaş yavaş küçük bir mahzen yapıyoruz”.

(212) *yanêr, čitir čitir yanêr* (XVI/13) “Yanıyor, çitir çitir yanıyor”.

2. Anlamı yakın veya karşıt olan kelimelerden yapılmış.

(213) *biz anāda bobāda yedi ušak, iki čojuk, beš tā kiz* (III/8) “Anne babamızda ikisi erkek, beşi de kız, yedi çocuktuk”.

(214) *čiktim bän, čojuklaa, deem, tiblā böölä* (III/147) “Ben çıkıp, çocuklar, şöyle böyle diyorum”.

(215) *gejä gündüz var niže demää işlenildi* (V/30) “Gece gündüz işlenildi denilebilir”.

(216) *kirkinjü yilda gelejek rus, duva yedin kari koja* (XV/24) “Kırk yılında Ruslar gelecek, karı koca dua edin”.

3. Sesleri yakın olan kelimelerden yapılmış.

(217) *imää yoktu, šini niže jiji miži var* (X/46) “Şimdi cici bici olduğu gibi yemek yoktu”.

4.3.3. Diğer Kalıplaşmış Birimler

Bir dilin söz varlığı tek başına kullanılan kelimeler ve kalıplaşmış birimlerden oluşur. Kalıplaşmış birimler kendi içinde atasözleri, deyimler, ikilemeler, birleşikler ve kalıp sözlere ayrılır (Gökdayı, 2019, s. 20, 23). Bu başlık altında kalıp sözler, birleşikler ve deyimler üzerinde durulacaktır.

Kalıp sözleri diğer kalıplaşmış birimlerden ayıran özelliklerin başında, kullanım sıklığı sonucunda yaygınlaşarak kalıplaşmış olması gelir. Farklı kişiler aynı veya benzer durumlarda asıl anlamını pek dikkate almaksızın kalıp sözleri kullanırlar. Gagauzlar birini yemek yediğinde görünce *bereketli olsun* derler bunun cevabını da *buyur bereketä* şeklinde alırlar. Sofra kurulmuş iken biri geldiğinde gelen kişiye *kayınnan sever* denilir. Hayır dualar, beddualar, kutlamalar, teşekkür ifadeleri, yeminler, uğurlama sözleri, doğum, ölüm, düğün ve kişisel veya toplumsal açıdan önemli olan diğer durumlarla ilgili sözler de bunların örnekleridir. “Bu sözler, sözlü gelenek içerisinde oluştuklarından konuşma dilinde çok sık kullanırlar” (Özkan, 2018, s. 133).

Gökdayı (2019, s. 28) kalıp sözlerin şu tipik özelliklerini sıralar:

1. Yapı. Tam veya yarı kalıplaşma, tek kelime veya öbek halinde, birleşiklerden dönüşebilme.
2. Anlam. Gerçek veya değişmece anlam, anlamın aktarımı asıl amaç değildir.
3. İşlev. Dilek bildirme, iletişim kurma, duygular tepkileri dile getirme, kültür unsurlarını ve inançları yansıtma.
4. Sıklık. Ayırt edici özelliktir.

(218) *drasti dädo, geč ičänna* (II/45) “Merhaba amca, içeri geç”.

(219) *Sidur Vasilyevič, topraa ilin olsun, o direktär dom kulturïydi* (III/175) “Sidur Vasilyeviç, toprağı bol olsun, kültür sarayının müdürüydü”.

(220) *šükür Alläha, yardım etti Boži bizä* (XI/7) “Allah’a şükür, Tanrı bize yardım etti”.

Birleşikler yapı açısından en az iki kelimedenden oluşan birimlerdir. Kalıplaşma tam olmadığı için yapısal ve semantik esnekliği kalıp sözlere göre daha çoktur. Kullanım amacı, tek

kelimeyle ifade edilmeyen kavramları karşılamak. Kullanımında sıklık şartı yoktur. Gerçek veya mecazi anlam ifade edebilir.

(221) *bän sapmädim prost yola* (I/33) “Ben kötü yola sapmadım”. *Prost yola sap-* “doğruluktan ayrılıp ahlak dışı işler yapmak”.

(222) *ilkin gülmää aldılar beni, soră başlädilar üfkelenmää bana* (II/15) “Başlangıçta benimle alay ettiler, sonra bana kızmaya başladılar”. *Gülmää al-* “alay etmek, küçümsemek”.

(223) *ozman deystvitelnă ručnoy, sän oynamă šaka* (III/54) “O zamanlar gerçekten elle yapılırdı, şaka değil”. *Oynama- šaka* “ciddiye almak, şaka yapmamak”.

(224) *o yarim küüyü yev etti kavallarnän* (III/116) “O, kavalları ile yarım köyü evlendirdi”. *Yev et-* “evermek, evlendirmek”.

Deyimler, mecazi anlamda kullanılan, bir düşünceyi dile getirmeye yarayan ve en az iki kelimededen oluşan kalıplaşmış birim türüdür. Bu tür kalıpların ögeleri gerçek anlamlarından sıyrılarak yeni bir anlamı yansıtmak üzere bir araya getirilir. Soyut, anlatımı güç durumlar ve kavramlar, somut nesnelere benzetilerek ve dış dünyadaki kavramlar aracılığıyla örneklerdirilerek dile getirilir (Korkmaz, 2009, s. 176). Deyimlerin işlevi, az kelimeyle geniş kapsamlı anlam içeriğini aktarmak ve iletilen anlamı çekici hale gitmektir (Gökdayı, 2019, s. 28).

(225) *neçin kolveryersiniz bizim küüdä otläsın aalem ayvănü* (II/12) “Neden yabancıların köyümüzde eski eşyaları toplamalarına izin veriyorsunuz?”.

(226) *deem, nekădar mamăligă lääm imüü* (III/35) “Daha ne kadar çalışmamız gerek, diyorum”.

(227) *bän tükürdüümü yalamăäm, dedim mi, beem lavim zakon* (III/162) “Ben tükürdüğümü yalamam, dedim mi, sözüm kanundur”.

4.3.4. Küçültme Biçimli Kelimeler

Gagauzcada –Türk dillerinin batı grubundakilerde olduğu gibi– isimlerin ve sıfatların küçültme yapım ekleri olan *-Cik*, *-CAk* ve *-CAAz* ekleriyle küçültme ve sevgi ifade eden isim ve sıfatlar yapılır (Pokrovskaya, 1964, s. 104-105; Özkan, 2019, s. 165-166). /k/ ünsüzüyle biten kelimeler küçültme ekini aldığı anda söz konusu ünsüz düşer: *köpejik* < *köpek+jik*, *küçüçük* < *küçük+jük*. Kelime sonundaki /k/ ünsüzünden önceki ünlü dar ise ekin geniş ünlülü alomorfu seçilir: *kuyrujak* < *kuyruk+jak*, *çürüjak* < *çürük+jäk*. Tek heceli kelimeler ancak *-CAAz* ekini alabilir: *su-jaaz*, *top-çaaz*, *kuş-çaaz*, *ok-çaaz*.

Konuşma dili metinlerinde küçültme biçimli kelimelerin kullanım sıklığı normalden daha yüksektir. Bu eğilim araştırmaya katılan bütün kaynak kişilerde görülür. Küçültme biçimli kelimelerin kullanıldığı örnekleri inceledikten sonra çoğu kez bu kelimelerin küçültme veya sevgi anlamlarını ifade etmediğini söyleyebiliriz. Küçültme biçimli öğeleri kullanan konuşucu, konuşmasının rahat bir şekilde gerçekleşebileceği resmi olmayan bir atmosfer yaratmış olur. Örneğin, derlenen metinlerde *yepsi* “hepsi, herkes” ile *yepsijii* şeklinin kullanım sıklığı dörtte birdir (% 24,7): *yepsi* – 67, *yepsijii* – 22.

(228) *piliçleen yemjееzini taazelemää, yaläjü yıkäyip taazä pak sujaaz dökmää* (I/92) “Civcivlerin yemini tazelemek, yalaklarını yıkayıp taze temiz su dökmek”.

(229) *çok para oldu, amă insan yepsijii asta* (I/131) “Para çok oldu ama herkes hasta”.

(230) *bir başli bir yevjüüzdü, maază vardü, damjaaz* (IV/177) “Bir odalı ev idi, mahzeni, ahır vardı”.

(231) *gelän yerbir adam kendi soy senselesinin mezârına sujääzini alyer dă gider döker sujaaz* (V/39) “Her gelen kişi suyunu alıp akrabalarının mezarlarına su döküyor”.

(232) *töö Danileen baayin üstenjünda täskă vardü* (X/113) “Danilerin bağının üst yanında üzüm baskısı vardı”.

SONUÇ

Başta tarihçiler olmak üzere bilim dünyası Gagauzları ancak XIX. yüzyılda keşfetmiştir. XIX. yüzyılın son yıllarında Gagauzları araştırmak üzere Basarabya’da gelen Rus etnologu Moşkov’un derlediği folklor metinleri, Gagauzca üzerine yapılan ilk dil çalışmaları için kaynak olmuştur. XX. yüzyılda Gagauzca konuşma dilinden standart ve edebi dil olma süreci yaşamıştır. Bu sürecin bugün de devam ettiğini söyleyebiliriz. Gagauzya’da; Gagauzca verilen bazı dersler, radyo ve televizyon ile resmi kurumlar haricinde –ki söz konusu olan bu yerlerde birinci dil konumuna sahip olan dil Rusçadır– Gagauzca konuşma dili olarak kullanılır.

Bu çalışmada, bugünkü Gagauz konuşma dili Kıpçak kasabası örneğinde başta fonetik, fonoloji ve leksikoloji olmak üzere çeşitli açılardan incelenmiştir. Konuşma dilinin morfolojik, semantik ve sentaktik özellikleri çalışmamızın dışındadır. Kaynak metinler Kıpçak kasabasında derlendiği için tezin iki boyutlu olduğu söylenebilir. Birinci boyut konunun Kıpçak ağzına odaklanmasını sağlayan diyalektolojik boyuttur, ikincisi ise konuşma dilinin yerel şeklinden yola çıkarak genele götüren genelleme boyutudur. Bu yüzden araştırma sürecinde elde edilen sonuçların ikiye ayrılması uygun görülmüştür.

1. Kıpçak ağzının tipik özellikleri.

Bu özellikler dilin ses seviyesindedir. Gagauzca merkez ve güney olmak üzere iki büyük ağza ayrılır, Kıpçak ağzı ise bunların arasındaki geçiş ağzıdır.

1.1. Merkez ağzıyla ortak özellikler: İsimlerin ve fiillerin ünlüyle biten son hecelerinde ve vurgulu eklerde [e] yerine [ä] sesinin kullanımı (*gejä, beklä, köklär, severäk*); tekil 1. ve 2. kişi zamirlerinin [ä]’li şekli (*bän, sän*); ses olayları sonucunda ortaya çıkan [e:] yerine [ä:] (*gezmää, köpää, seljäöz*).

1.2. Güney ağzıyla ortak özellikler: /y/ ve /j/ ünsüzlerinden önce /a/ ve /e/ ünlülerinin daralmaması (*biräyi, sobäyi, gidejek*); çoğul ekinin sonundaki /ɾ/ ünsüzünün düşmesi ve ondan önceki ünlünün uzaması (*gittilää, almišlaa, peškirlää, sokäklaa*); kelime başında /h/ ünsüzünün düşmesi ve arkasındaki [e > ye] değişimi (*ava, ayvan, yepsi, yenez*).

1.3. Diğer özellikler: /a/ foneminin vurgusuz konumlarda [ə] (vurgudan önce) ve [ə] (vurgudan sonra) varyantlarıyla temsil edilmesi. Vurgulu heceler ve kelimenin ilk hecesi güçlü pozisyon oluşturduğu için bu hecelerde fonemin asıl varyantları telaffuz edilir. Vurgulu heceden önceki hecede birinci derece indirgeme (*kalāba* [kaɫə'ba]), sonraki hecede ise ikinci derece indirgeme (*sormăyîn* ['sɔ'rməjuŋ]) söz konusudur.

Kelime başındaki /ö/ –diğer ağızlarda görülen durumun aksine– diftong şeklinde telaffuz edilmez ve önünde /y/ türetmez (*öbür, öpüş, ölçü* krş. ^ü*öbür, ⁱöpüş ~ yöpüş, ⁱölçü ~ yölcü*).

Aynı hecede çarpmalı [r] sesinden önce gelen /a/, /ä/, /e/, /o/, /ö/ fonemleri ve varyantları yarı uzunluk kazanır. Gerek köklerde gerek eklerde çalışan bu kural dar ünlüler için geçerli değildir. Köklerdeki pozisyon uzunluğu hem vurgulu hem de vurgusuz gecelerde görülür (*nekădar* ['nekəda:r], *tarlă* ['ta:rɫə], *ikăr* ['i:cə:r], *ilerki* [ile:r'ci]).

Şimdiki zaman ekinin fonetik yapısı merkez ağzınınikiyle kısmen benzeşir, bazı fiillerde ekin eski şekli (-yer) korunmuştur (*bakêr, gider, gülümseer*, fakat *oturyer, alyer, gelyer*) krş. merkez ağzı (*bakêr, gider, gülümseer, oturêr, alêr, geler*), güney ağzı (*bakiy, gidiy, gülümsiy, oturiy, aliy, geliy*).

Kıpçak kasabasında derlenen metinlerin tahlili sonucunda, konuşmada kullanılan ünlü seslerin 17 fonem oluşturduğu ve bu fonemlerin 36 varyantla temsil edildiği tespit edilmiştir. Aynı şekilde 21 ünsüz fonemin 25 varyantla temsil edildiği ortaya konmuştur. /g/, /k, /l/ ve /n/ fonemlerinin ikişer varyantı vardır: [ɟ] – [g], [c] – [k], [l] – [ɫ], [n] – [ŋ]. Belli şartlar altında meydana gelen bu varyantlar anlam ayırıcı özelliği taşımaz, çiftlerin aralarında tamamlayıcı dağılım ilişkisi söz konusudur.

2. Konuşma dilinin tipik özellikleri.

İnsanların anlık olarak hazırlıksız ve rahat bir şekilde konuştukları dil ile resmi sayılan yazı dili arasındaki farklılık derecesi çok değişebilir. Gagauz yazı dilinin oluşma ve şekillenme süreci tamamlanmadığı için konuşurların çoğu yazı diline hakim değiller. Dolayısıyla konuştukları dil başta fonetik olmak üzere değişik seviyelerde standart yazı dilinden farklılık gösterir. Derlemiş olduğumuz metinlerden hareketle Gagauz konuşma dilinin ana hatlarını şu maddelerle belirtebiliriz.

2.1. Birincil uzun ünlüler Türkçe kökenli kelimelerin bazılarında korunmuştur: *aaz* “az”, *aara-* “aramak”, *aač* “aç”, *kaar* “kar”, *yaarın* “yarın”, *koor* “kor”, *geeri* “geri”, *beeri* “beri”. Arapça ve Farsçadan kopyalanan uzun ünlülü kelimelerin çoğunda da uzunluk korunmuştur: Ar. *‘ālem* > *aalem*, Ar. *mā’i* > *maavi*, Ar. *lāzim* > *läāzim*, Fars. *tāze* > *taazä*.

2.2. Ünsüz düşmesi, kaynaşma, büzüşme ve ulama gibi çeşitli ses değişimleri sonucunda meydana gelen ünlü uzunlukları kalıcı uzunluk (*dooru*, *yaamur*, *saabi*, *imää*, *iščääz*) ve değişken uzunluk (*braa-* ~ *brak-*, *baa* ~ *bana*, *dääne* ~ *deyni*, *günaa* ~ *günah*) olmak üzere ikiye ayrılır.

2.3. Konuşmada rastlanan [ɛ:] ve [ø:] ünlüleri, uzunlukları anlam ayırıcı olmadığı için ayrı fonem sayılamaz (*bašléêr* [baʃˈlɛ:r], *böön* [ˈbø:n], *söölä* [sø:ˈlæ], *böölä* [bø:ˈlæ]). Bu sesler /e:/ ve /ö/ fonemlerinin varyantlarıdır.

2.4. /i/ ve /i/ fonemleri en kısa süreli (0.10-0.17 saniye), kelime başındaki /o:/ ve /u:/ fonemleri ise en uzun süreli (0.41-0.46) ünlülerdir. /e/ ve /e:/ arasındaki uzunluk farkı en azdır (% 155). /i/ ve /i/ fonemlerine kıyasla /i:/ ve /i:/ seslerinin süresi üç katına çıkar (% 290-300), bu fonemlerde görülen uzunluk-kısalık oranı en yüksektir.

2.5. Genelde vurgu kelimenin son hecesine düşer, fakat bu kuralın istisnaları vardır. Yeri sabit olmadığı için vurgunun anlam ayırıcı işlevini yerine getirdiği çiftler mevcuttur.

2.6. Kelime vurgusu, /a/ ve /ä/ fonemlerinin asıl varyantlarını tespit etmekte büyük rol oynar. Vurgusuz hecelerde bu ünlüler boğumlanma aygıtlarının gevşemesinden dolayı bazı ses özelliklerini kaybetmiş durumda oldukları için asıl varyantları vurgulu hecelerde bulunur. Bu fonemler için vurgusuz heceler zayıf pozisyon, vurgulu heceler ise güçlü pozisyon sayılır.

2.7. Konuşma dilinde durağın anlam ayırıcı olduğu duraklı-duraksız karşıt öbekler mevcuttur.

2.8. Konuşucu söylediklerine duygusallık katmak amacıyla tonu yükseltip alçaltabilir. Konuşucunun ruhsal durumu ve genel yapısı da ton yüksekliğini doğrudan etkileyen unsurlardır.

2.9. Konuşma sırasında ezginin bir çok amacı vardır: iletişim altyapısını kurmak, bildirinin amacını aktarmak, bilinen ve yeni bilgiyi ayırmak; konuşucunun ruhsal durumunu belirtmek, dinleyiciyi etkilemek; sentaktik bir birlik oluşturmak; konuşmanın kulağa hoş bir biçimde söylenmesini sağlamak. Biten ezgi, süren ezgi ve soru ezgisi bu amaçlara ulaşmaya yarayan parçalarüstü birimlerdir.

2.10. Konuşmada dinleyicinin bağlamdan ve önceki tecrübesinden çıkartabildiği öğeler düşürülebilir. Bu yüzden konuşmacı rahatlıkla gerek leksilolojik gerekse sentaktik eksiltmelere başvurur.

2.11. Başta Rusça olmak üzere yabancı kökenli kelimelerin sayısı bazen Türkçe kökenli kelimelerin sayısında daha çoktur (isimlerde % 60'a kadar çıkar). 90 yaşlarındaki kişilerin konuşmalarında Türkçe kökenli kelimelerin oranı daha yüksektir (yaklaşık % 10).

2.12. Gagauzcanın Türkçeden uzaklaştığı son 200 senede bu dillerin arasında yalancı eşdeğerler ortaya çıkmıştır (*alış-, bitki, çati, yatak, kaba, dargin*). Yalancı eşdeğerlerin arasında ortak Arapça ve Farsça kökenli kelimeler de vardır.

2.13. Gagauzcanın hem Balkanlar döneminde hem de Besarabya'ya göç ettiklerinden sonraki dönemlerde Yunanca, Bulgarca, Rumence, Rusça gibi farklı yapıya sahip dillerle ilişkileri olmuştur. Bu ilişkiler sonucunda Gagauzcaya değişik düzlemlerde genel, seçme ve karışık kod kopyaları girmiştir. Daha erken dönemlerde yapılan kopyalar Gagauzcanın düzenine daha çok uyarlanırken, son dönemlerde giren kopyalar çoğunlukla orijinal şekillerini korumuştur.

2.14. Doldurucu kelimeler (filler), ünlemler, ikilemeler, kalıp sözler ve deyimler gibi unsurların kullanımı konuşma dilinin tipik özelliklerindedir.

Sürekli değişen dil –özellikle de konuşma dili– çeşitli yönleriyle ve çeşitli yaklaşımlarla araştırılması gereken bir hazinedir. Muhakkak ki, Gagauzcanın incelenmesi gereken bir çok konusu vardır. Konuşma dilindeki kod kopyaları, baskın dil olan Rusçanın etkisi, konuşma dilinin sentaktik özellikleri gibi konular gereken özenle araştırıldığında başta dilciler olmak üzere bilim dünyasına bir çok açıdan yeni bilgi kazandıracaktır.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş. H. (2014). Türkçede Eksiltili Yapıdan Sözlükselleşme. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (2), 13-29.
- Akın, L. (2015). Konuşma Dili Grameri ve Sözlü Derlemlerden Yararlanarak Konuşma Dili Özelliklerinin Tespiti. *Türkiyat Mecmuası*, 1 (25), 1-28.
- Amirov, R. H. (1972). *Osobennosti sintaksisa kazahskoy razgovornoy reči*. Alma-Ata: Nauka.
- Anikin, N. V. (2009). O roli sotsionormativnoy kulturi bolgar i gagauzov yuga Moldavii. *Kursom razvivayuşçeysya Moldovi. Gostepriimstvo i yarmarki kak instituti sotsionormativnoy kulturi içinde* (s. 480-492) (M. N. Guboglo, L. V. Fedotova, Yay. Haz.) (C. VII). Moskva: Stariy sad.
- Ashby, M. ve Maidment, J. (2005). *Introducing Phonetic Science*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Aslan, S. (2006) Türkiye Türkçesinin Morfolojisi Üzerine. *Türk Dili*, 654, 546-557.
- Avrutina, A. S. ve Guzev, V. G. (2014). *Fonologiya i morfonologiya sovremennogo turetskogo yazıka. Uçebnoe posobie*. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskiy gosudarstvenniy universitet.
- Bang, W. (1918/19). Aus türkischen Dialekten. *Keleti Szemle – Revue Orientale*, 18, 7-28.
- Baskakov, N. A. (1952). K voprosu o klassifikatsii tyurkskih yazıkov. *İzvestiya Akademii nauk SSSR. Otdelenie literaturı i yazıka*, 11 (2), 121-134.
- Benzing, J. (1941). Noch einmal die Frage der Betonung im Türkischen. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 95 (2), 300-304.
- BER (1996). *Bilgarski etimologičen rečnik* (İ. Duridanov, Ed.) (C. V). Sofiya: Akademično izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”.

- Brazil, D. (1984). The Intonation of Sentences Read Aloud. *Intonation, Accent and Rhythm: Studies in Discourse Phonology* içinde (s. 46-66) (D. Gibbon, H. Richter, Ed.). Berlin, New York: de Gruyter.
- Brendemoen, B. (2002). *The Turkish Dialects of Trabzon: Their Phonology and Historical Development* (C. I: Analysis). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Buran, A. (2006). Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağzlarında İkincil Uzun Ünlüler. *II. Kayseri Ve Yöresi Kültür, Sanat Ve Edebiyat Bilgi Şöleni, Erciyes Üniversitesi (10-12 Nisan 2006, Kayseri)*, 1-16.
- Büke, H. (2014). Gagauz Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eşdeğerler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (10), 215-229.
- Bybee, J. (2015). *Language Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chelliah, S. L. ve Reuse de, W. J. (2011). *Handbook of Descriptive Linguistic Fieldwork*. Dordrecht: Springer.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Crystal, D. (1969). *Prosodic Systems and Intonation in English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. (1992). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (3. bs.). Oxford: Basil Blackwell.
- Crystal, D. (1995). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language* (D. Crystal, Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Demir, N. (1998). Ağız Araştırmalarında Kaynak Kişi Meselesi. *Dursun Yıldırım Armağanı* içinde (s. 171-180) (M. Özarslan, Ö. Çobanoğlu, Ed.). Ankara.
- Demir, N. (1999). Ağız Araştırmalarında Derleme Teknikleri. *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997)* içinde (s. 77-88). Ankara: TDK Yay.

- Demir, N. (2002). Kıbrıs Ağızları Üzerine Notlar. *Lars Johanson Armağanı* içinde (s. 100-110) (N. Demir, F. Turan, Ed.). Ankara: Grafiker Yay.
- Demir, N. ve Yılmaz, E. (2011). *Türkçe Ses Bilgisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.
- Demir, N. (2017). Temel Kavramlar. *Türkçe Biçim Bilgisi* içinde (s. 2-25) (H. Pilancı, Ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.
- Demircan, Ö. (1981). Türkçe Ezgilemeye Giriş. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 28-29, 65-79.
- Demircan, Ö. (1996). *Türkçenin Ses Dizimi*. İstanbul: Der Yay.
- Dmitriyev, N. K. (1955). Dolgie glasnie v gagauzskom yazıke. *İssledovaniya po sravnitelnoy grammatike tyurkskih yazıkov: Fonetika* içinde (s. 203-220) (N. K. Dmitriyev, Ed.). Moskva: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- Dmitriyev, N. K. (1962a). Fonetika gagauzskogo yazıka. *Stroy tyurkskih yazıkov* içinde (s. 202-250). Moskva: İzdatelstvo vostoçnih yazıkov.
- Dmitriyev, N. K. (1962b). K voprosu o slovarnom sostave gagauzskogo yazıka. *Stroy tyurkskih yazıkov* içinde (s. 271-284). Moskva: İzdatelstvo vostoçnih yazıkov.
- Doerfer, G. (1959). Das Gagausische. *Philologiae Turcicae Fundamenta. Tomus I* içinde (s. 260-271) (J. Deny, K. Grønbech, H. Scheel, Z. V. Togan, Ed.). Wiesbaden: Aquis Mattiacis Apud Franciscum Steiner.
- DTS (1969). *Drevnetyurkskiy slovar* (V. M. Nadelyaev, D. M. Nasilov, E. R. Teneşev, A. M. Şçerbak, Ed.). Leningrad: Nauka.
- Dvoretzkiy, İ. H. (1976). *Latinsko-russkiy slovar* (2. bs.). Moskva: Russkiy yazık.
- Eker, S. (2007). Türkçenin Sesbirimleri ve Belirgin Altsesbirimleri. *İlmi Araştırmalar*, 0 (24), 23-42.
- Erdem, M. D. (2008). Birincil Unlü Uzunlukları ve İmâle. *Turkish Studies*, 3 (6), 251-276.
- Eren Özdemir, F., Özdemir, A. B. (2020). Türkçede Sözcük Vurgusu. *Kuramsal ve Uygulamalı Sesbilim* içinde (s. 73-99) (İ. P. Uzun, Ed.). Ankara: Seçkin.

- Ergenç, İ. (1989). *Türkiye Türkçesinin Görevsel Sesbilimi. Sesbirimlere Genel Bir Bakış*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Ergenç, İ. (2002). *Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Ergenç, İ., Uzun, İ. P. (2020). *Türkçenin Ses Dizgesi* (2. bs.). Ankara: Seçkin.
- Ergin, M. (2009). *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- ESTYA (1974). *Etimologičeskiy slovar tyurkskih yazıkov. Obşçetyurkskie i mejtyurkskie osnovı na glasnıe* (C. I) (E. V. Sevortyan, Haz.). Moskva: Nauka.
- ESTYA (1978). *Etimologičeskiy slovar tyurkskih yazıkov. Obşçetyurkskie i mejtyurkskie osnovı na bukvu 'B'* (C. II) (E. V. Sevortyan, Haz.). Moskva: Nauka.
- ESTYA (1980). *Etimologičeskiy slovar tyurkskih yazıkov. Obşçetyurkskie i mejtyurkskie osnovı na bukvi 'V', 'G' i 'D'* (C. III) (E. V. Sevortyan, Haz.). Moskva: Nauka.
- ESTYA (1989). *Etimologičeskiy slovar tyurkskih yazıkov. Obşçetyurkskie i mejtyurkskie osnovı na bukvi 'C', 'J' i 'Y'* (C. IV) (E. V. Sevortyan, L. S. Levitskaya, Haz.). Moskva: Nauka.
- ESTYA (1997). *Etimologičeskiy slovar tyurkskih yazıkov. Obşçetyurkskie i mejtyurkskie osnovı na bukvi 'K', 'K'* (C. V) (L. S. Levitskaya, A. V. Dıbo, V. İ. Rassadin, Haz.). Moskva: Yazıki russkoy kulturi.
- ESTYA (2000). *Etimologičeskiy slovar tyurkskih yazıkov. Obşçetyurkskie i mejtyurkskie osnovı na bukvu 'K'* (C. VI) (L. S. Levitskaya, A. V. Dıbo, V. İ. Rassadin, Haz.). Moskva: Vostoçnaya literatura.
- ESTYA (2003). *Etimologičeskiy slovar tyurkskih yazıkov. Obşçetyurkskie i mejtyurkskie osnovı na bukvi 'L', 'M', 'N', 'P', 'S'* (C. VII) (A. V. Dıbo (Ed.). Moskva: Vostoçnaya literatura.
- Fidan, D. (2002). *Türkçede Ezgi Örüntüleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

- Gamkrelidze, T. V. ve İvanov, V. İ. (1984). *İndoevropeyskiy yazık i indoevropeytsı: Rekonstruktsiya i istoriko-tipolojiçeskiy analiz prayazıkı i protokulturi*. Tbilisi: İzdatelstvo Tbilisskogo universtiteta.
- GDOPK (2015). *Gagauz dilinin orfografiya hem punktuatıya kuralları* (P. A. Çebotar, M. İ. Kopusçu, İ. D. Bankova, Ed.). Kişinev.
- Gemalmaz, E. (1997). Türkçede Bağlayıcı (Yardımcı) Ses Konusu Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 7, 1-5.
- Gökdayı, H. (2019). Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözler, Bu Sözleri İçeren Bir Sözlük İhtiyacı ve Hazırlama Yöntemi. *TÜRÜK*, 7 (19), 18-35.
- GRMS (1973). *Gagauzsko-russko-moldavskiy slovar* (G. A. Gaydarci, E. K. Koltsa, L. A. Pokrovskaya, B. P. Tukan, Haz.). Moskva: Sovetskaya entsiklopediya.
- Gussenhoven, C. (2004). *The Phonology of Tone and Intonation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gülsevin, G. (1990). Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesinde 3. Kişi İyelik Ekinin Özel Kullanılışı. *Türk Dili*, 466, 187-190.
- Güner Dilek, F. (2015). *Güney Sibirya Altay Türkçesi Ağızları: Karşılaştırmalı Ses Bilgisi*. Ankara: TDK Yay.
- Hess, E. H. (1959). Imprinting. *Science*, 130 (3368), 133-141.
- Hünerli, B. ve Arnaut, T. (2017). Ukrayna Gagauzları. *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 7 (11), 17-50.
- Hünerli, B. (2019). *Mihail Çakir'in Gagauzca (Türkçe)-Rumence Sözlüğü (İnceleme-Metin)*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Ivošević, S. (2011). *Bürün, Bilgi Yapısı ve Sözcük Dizilişi Etkileşimi: Türkçe-Sırpça Örneği* (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

- İshakov, F. G. (1955). Harakteristika ot delnih glasnih sovremennih tyurkskih yazıkov. *İssledovaniya po sravnitelnoy grammatike tyurkskih yazıkov: Fonetika* (s. 60-106) (N. K. Dmitriyev, Ed.). Moskva: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- İşsever, S. (2000). *Türkçede Bilgi Yapısı* (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Jacobs, N. G. (2005). *Yiddish: A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johanson, L. (1998). Structure of Turkic. *The Turkic Languages* içinde (s. 30-66) (L. Johanson, É. Á. Csató, Ed.). London-New York: Routledge.
- Johanson, L. (2007). *Türkçede Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler* (N. Demir, Çev.). Ankara: TDK Yay.
- Kapanadze, L. A. (1983). Leksiko-semantiçeskie osobennosti razgovornoy reçi. *Russkaya razgovornaya reç. Fonetika. Morfologiya. Leksika. Jest* içinde (s. 142-171) (E. A. Zemskaya, Ed.). Moskva: Nauka.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Kaseviç, V. B. (1977). *Elementi obşçey lingvistiki*. Moskva: Nauka.
- Kodzasov, S. V. ve Krivnova, O. F. (2001). *Obşçaya fonetika*. Moskva: Rossiyskiy gosudarstvenniy gumanitarniy universitet.
- Koltsa, E. K. ve Tukan, B. P. (1967). *Vostoçnoslavyano-moldavskie yazıkovie vzaimoontoşeniya* içinde (s. 148-155) (S. G. Berejan, M. A. Gabinskiy, N. M. Peçek, R. Ya. Udler, Ed.). Kişinev.
- Kopuşçu, V. (2015). *Çakirlär: Ay-Boba Mihail Çakir* (C. I). Komrat.
- Kopuşçu, V. İ. (2016). Vliyanie karamanliyskoy literaturı na religioznuyu terminologiyu gagauzskogo yazıka. *Materialı Mejdunarodnogo molodyojnogo nauçnogo foruma "Lomonosov-2016"* içinde [Elektronik kaynak] (İ. A. Aleşkovskiy, A. V. Andriyanov, E. A. Antipov, Yay. Haz.). Moskva: Maks Press (<https://lomonosov->

msu.ru/archive/Lomonosov_2016 /data/8326/uid102260_report.pdf adresinden 6 Nisan 2021 tarihinde ulaşılmıştır).

- Kopuşçu, V. (2019). Kratkiy oçerk istorii prihoda. *Materialı po istorii Uspenskoy tserkvi sela Kopçak* içinde (ss. 8-74) (V. Kopuşçu, Ed.). Komrat.
- Korkmaz, Z. (1994). *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*. Ankara: TDK Yay.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi* (3. bs.). Ankara: TDK Yay.
- Kowalski, T. (1949). Kuzey-Doğu Bulgaristan Türkleri ve Türk Dili (Ö. F. Akün, Çev.). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 3 (3-4), 477-500.
- Kuroglo, S. S. ve Maruneviç, M. V. (1983). *Sotsialistiçeskie preobrazovaniya v bitu i kulture gagauzskogo naseleniya MSSR*. Kişinev: Ştiintsa.
- Labov, W. (1963). The Social Motivation of a Sound Change. *Word*, 19 (3), 273-309.
- Lian, A-P. (1980). *Intonation Patterns of French. Student's Manual*. Melbourne: River Seine Publications.
- Lyons, J. (1968). *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Martinet, A. (1980). *Eléments de linguistique générale*. Paris: Armand Colin.
- Menz, A. (1999). *Gagausische Syntax: eine Studie zum kontaktinduzierten Sprachwandel*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Menz, A. (2010). Gagavuzcannın Söz Dizimi ve Dil İlişkisi. *Gagavuz Türkçesi Araştırmaları Bilgi Şöleni (27-29 Aralık 2007 Ankara)* içinde (s.161-168) (M. Argunşah, A. Terzi, A. Durkun, Yay. Haz.). Ankara: TDK Yay.
- Menz, A. (2015). The Gagauz female marker -(y)ka. *Turkic Languages*, 19 (1), 53-62.
- Meşçeryuk, İ. İ. (1965). *Pereselenie bolgar v yujnuyu Bessarabiyu 1828-1834 gg. (iz istorii razvitiya russko-bolgarskih drujeskih svyazey)*. Kişinev: Kartya moldovenyaska.

- Moşkov V. A. (1900). Gagauzı Benderskogo uezda. *Etnografiçeskoe obozrenie*, 44 (1), 1-89.
- Moşkov, V. (1904). *Obraztsı narodnoy literaturı tyurkskih plemen, izdannıe V. Radlovım. Çast X: Nareçiya bessarabskih gagauzov* (V. Radlov, Ed.). Sankt-Peterburg: Tipografiya İmperatorkoy Akademii Nauk.
- Moşkov, V. (2005). *Turetskie plemena na Balkanskom poluostrove* (S. Bulgar, Yay. Haz.). Kişinev.
- Özakdağ, N. (2019). *Valentin Moşkov: Besarabya Gagauzlarının Ağızları (Söz Varlığı)*. İstanbul: Efe Akademi Yay.
- Özkan, N. (1996). *Gagavuz Türkçesi Grameri* (1. bs.). Ankara: TDK Yay.
- Özkan, M. (2018). *Sahafat'ta Konuşma Dili*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Özkan, N. (2019). *Gagavuz Türkçesi Grameri* (2. bs.). Ankara: TDK Yay.
- Pokrovskaya, L. A. (1960a). Osnovnie çertı fonetiki sovremennogo gagauzskogo yazıka. *Voprosı dialektologii tyurkskih yazıkov. Tom II* içinde (s. 170-190). Baku.
- Pokrovskaya, L. A. (1960b). Pervıe itogi razvitiya literaturnogo gagauzskogo yazıka. *Voprosı yazıkoznaniya*, 3, 154-156.
- Pokrovskaya, L. A. (1964). *Grammatika gagauzskogo yazıka. Fonetika i morfologiya*. Moskva: Nauka.
- Pokrovskaya, L. A. (1973). Kratkiy oçerk grammatiki gagauzskogo yazıka. *Gagauzsko-russko-moldavskiy slovar* içinde (s. 612-664) (G. A. Gaydarji, E. K. Koltsa, L. A. Pokrovskaya, B. P. Tukan, Haz.). Moskva: Sovetskaya entsiklopediya.
- Pokrovskaya, L. A. (1974a). Otrajenie fonetiçeskih i grammatiçeskih shoıdeniy balkanskih yazıkov v turetskih i gagauzskih dialektah. *Dokladi i soobşçeniya sovetsoy delegatsii. III Meıdunarodniy syezd po izuçeniyu stran Yugo-Vostoçnoy Evropı (Buharest, 4-10 sentyabrya 1974)* içinde (s. 1-9). Moskva: Natsionalniy komitet istorikov Sovetskogo Soyuzı.

- Pokrovskaya, L. A. (1974b). Musulmanskie elementi v sisteme hristianskoy religioznoy terminologii gagauzvov. *Sovetskaya etnografiya*, 1, 139-144.
- Pokrovskaya, L. A. (1997). *Sovremenniy gagauzskiy yazık (kurs lektsiy)*. Komrat.
- Polivanov, E. D. (1991). *Trudi po vostoçnomu i obščemu yazıkoznaniyu*. Moskva: Glavnaya redaktsiya vostoçnoy literaturı izdatelstva Nauka.
- PRS (1970). *Persidsko-russkiy slovar* (Yu. A. Rubinçuk, Haz.) (C. I-II). Moskva: Sovetskaya entsiklopediya.
- Reformatskiy, A. A. (2000). *Vvedenie v yazıkoznanie* (V. A. Vinogradov, Ed.). Moskva: Aspekt Press.
- Reformatskiy, A. A. (2018). *Fonologiya i morfonologiya. İzbrannie raboti* (M. A. Reformatskaya, Ed.). Moskva: Yurayt.
- Rozanova, N. N. (1983). Supersegmentnaya fonetika. *Russkaya razgovornaya reç. Fonetika. Morfologiya. Leksika. Jest* içinde (s. 5-79) (E. A. Zemskaya, Ed.). Moskva: Nauka.
- Russev, D. (2012). "Tatarı kak-to sovsem işçezli..." (Poslednie mesyatsı istorii Budjajskoy ordı). *Rusin*, 1 (27), 137-153.
- Ryasenen, M. (1955). *Materialı po istoričeskoy fonetike tyurkskih yazıkov* (A. A. Yuldaşev, Çev.). Moskva: İzdatelstvo inostrannoy literaturı.
- Saaya, O. M. (2018). Emfatiçeskie dolgie glasnie tuvinskogo yazıka. *Vestnik: Sotsialnie i gumanitarnie nauki*, 1, 48-53.
- Sarı, İ. (2015). *Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı ve Sözlükselleşme* (Basılmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Saussure, F. de (1933). *Kurs obščey lingvistiki* (A. M. Suhotina, Çev.). Moskva: SOTSEKGİZ.
- Schacter, D. L. (1987). Implicit memory: history and current status. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 13 (3), 501-518.

- Schroeder, C. (2002). On the Structure of Spoken Turkish. *Essener Linguistische Skripte – elektornisch*, 2 (1), 73-90.
- Selen, N. (1973). *Entonasyon Analizleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay.
- Sığırcı, İ. (2013). Öğretimsel Açıdan Türkiye Türkçesinde Temel Tonlama Türleri ve İşlevleri. *Litera*, 26 (2), 15-28.
- Stamova, M. (2001). *Gagauz Türkçesinin ve Ağızlarının Karşılaştırmalı Ses Bilgisi* (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Stamova Tufar, M. (2007). Gagauz Türkçesinin Ses Düzeni. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4 (3), 91-104.
- Şabaşov, V. A. (2006). Etnogenez. *İstoriya i kultura gagauzov* içinde (s. 8-43) (S. S. Bulgar, Yay. Haz.). Chişinău: Pontos.
- Şahmatov, A. A. (1941). *Oçerk sovremennogo russkogo literaturnogo yazıka* (4. bs.). Moskva: UÇPEDGİE.
- Şçeka, Yu. V. (1993). *İntonologiya turetskogo yazıka i problemi ii obşçeteoretiçeskogo obosnovaniya* (Basılmamış Doktora Tezi). İnstitut yazıkoznaniya Akademii Nauk, Moskva.
- Şevyakova, V. E. (1990). Aktualnoe çlenenie predlojeniya. *Lingistiçeskiy entsiklopediçeskiy slovar* (V. N. Yartseva, Ed.). Moskva: Sovetskaya entsiklopediya.
- Tekin, T. (1980). 3. Kişi İyelik Eki Üzerine. *Ankara Dilbilim Çevresi Genel Dilbilim Dergisi*, 7-8, 10-17.
- Tekin, T. (1989). Türk Dili Diyalektlerinin Yeni Bir Tasnifi. *Erdem*, 5 (13), 141-168.
- Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Simurg Yay.
- Tekin, T. (2000). Türkçede Kaynaştırma Sesleri. 13. *Dilbilim Kurultay Bildirileri, 13-15 Mayıs 1999* içinde (s. 109-112) (A. S. Özsoy, E. E. Taylan, Yay. Haz.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay.

- Tenişev, E. R., Levitskaya, L. S., Pokrovskaya, L. A. vd. (1984). *Sravnitelno-istoričeskaya grammatika tyurkskih yazıkov. Fonetika*. Moskva: Nauka.
- Trubetzkoy, N. S. (1931). Gedandek über Morphonologie. *Travaux du Cercle Linguistique de Prague. Cilt 4. Réunion phonologique internationale tenue a Prague 18-21/XII 1930* içinde (s. 160-163). Prague: Jednota Československých Matematiků a Fysiků.
- Trubetskoy, N. S. (1967). Nekotorie soobrajeniya otnositelno morfonologii. *Prajskiy lingvističeskiy krujok* içinde (s. 115-118) (N. A. Kondraşov, Ed.). Moskva: Progress.
- Trubetskoy, N. S. (2000). *Osnovi fonologii* (A. A. Holodoviç, Çev.) (2. bs.). Moskva: Aspekt Press.
- Tsivyan, T. V. (1979). *Sintaksičeskaya struktura balkanskogo yazıkovogo soyuza*. Moskva: Nauka.
- Tukan, B. P. (1964). *Vulkanеştский dialekt gagauzского yazıka* (Basılmamış Doktora Tezi). İnstitut yazıka i literaturı AN Moldavskoy SSR, Kişinev-Moskva.
- Tukan, B. P. ve Udler, R. Ya. (1972). Moldavsko-gagauzskie yazıkovıe vazimootnoşeniya. *Sovetskaya tyurkologiya*, 6, 55-67.
- Urinbayev, B. (1978). *Sintaksičeskiy stroy uzbekskoy razgovornoy reçi*. Taşkent: Fan.
- Uzun, D. (2010). Kıpçak küüyündän insannarın lafetmesi. *Gagauz dili hem literaturası*, 2 (4), 16-17.
- Vardar, B. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Wells, J. C. (2006). *English Intonation: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- YTS (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü* (C. Dilçin, Haz.). Ankara: TDK Yay.
- Zajączkowski, W. (1966). *Język i folklor Gagauzów z Bułgarii*. Kraków.
- Zemskaya, E. A., Kitaygorodskaya, M. V., Şiryayev, E. N. (1981). *Russkaya razgovornaya reç. Obşçie voprosı. Slovoobrazovanie. Sintaksis*. Moskva: Nauka.

Zinder, L. R. (2007). *Obščaya fonetika i izbrannye statyi* (L. V. Bondarenko, Yay. Haz.) (2 bs.). Moskva: Academia; Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskiy gosudarstvenniy universitet Filologičeskiy fakultet.

EKLER

EK 1. METİNLER

I ANNA A.

Yaşı: 72

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: ortaokul

Kayıt tarihi: 18 Temmuz 2019

(1) bän duudum Kïpčak küüyündä (2) benim vardï dädum, bobam vardï, anam vardï, vardï üç batüm (3) büyük batüm Fede batüydu, sorä Nüklay batü, Vani batüm vardï (4) biz büüdük pek šen (5) benim dädum pek gramätniydï, bizi üüretti yem saymaa, yem yazmaa, yem okumaa (6) taa beš yašından bilirdim okumaa dā, saymaa dā, molitvāmï bilirdim, otči našï okurdum (7) avšam olurdu, dädum sorardï yepsimizä (8) sän nasï sööliyjän, ya bakäyïm, dooru mu bilyersin (9) söölärdik (10) söölärdi malädeť bizä (11) biz sevinirdik pek, ani biz bilyeriz, ne o üüredyer bizi, tutêriz aklimïzda (12) alirdï šekerčik mi, bomboli o vakït vardï (13) kanfeti demää biz bilmäzdik o vakït (14) onnärdä kiyätčik tã sarïli yoktu (15) alirdï bizä bomboni v padušečku kücüjök (16) otururduk üç batü yem bän, yem küçük (17) sorardï bizä tabliťay (18) angïmïz bilirdik vïzli söölemää, tez söölemää yem dooru söölemää, o kabledirdi šeker ili bir bomboli (19) angïmïz oya sööliyjek, ona düšmäzdi (20) o bizi ađïmazdï, nečïn janï ađïyjek ačan bizä, biz üürenmiyjiz (21) sabaa o gene ađïyjek tã gene verejek (22) ama o ölä däärdi (23) siz beni annïyjïinïz büüdüynen (24) šindi ačan bän sizi ađïyjam, siz üürenämiyjïiniz (25) bän istem siz üürenäsiniz okumaa dā, yazmaa dā, saymaa dā, otči naš okumaa dā, stavroz yapmaa, Allähï yïnänmaa (26) nečïn bizä Allah ilkin, yepsindän ileri, bobădan dā, anădan dā, dädudan dā ileri (27) yesli bizä Boži yardïmjï

oläjek, bizim işimiz ileri gidejek (28) yem ačan biz yinanmijiz, biz ozman ilerläämijiz, işimiz dä ileri gitmijek (29) biz sevdik Allähin yolunu.

(30) böönkü günädän dä bän yep giderim klisää dua yetmää (31) çok kahırlar geçti başımdan (32) ama şükürüm Alläha bitkisiz, ani o pek çok bana kuvet verdi, fikir verdi (33) bän sapmädım prost yola, kahırlarıma görä içkiyä bän kırılmädım (34) kahırlarnän bän, Allahlän, klisää gideräk duaylän böönkü günädän bän ayäktayım (35) iş tä yapêrim taa, aalemä dä yardım ederim, giderim baa baalämaa dä, dikerim klisää nezman lääm olyee (36) örmää lääm olyee uşäklära vıstupatetmää, bän saväşyeem yardım etmää (37) ki benim olsun faydam yem insäna, yem Allähin önündä benim olsun geçmişim gibi demää (38) on yedisindä avgustun oläjäm yetmiş iki yaşında, yetişirsäydım o uura.

(39) dädu, bin sekiz üz doksan beşinji yılda duumäsıydi, öldü bin dokuz üz sesksendä (40) jengä dä gitmiş, voyevatetmiş onnar ačan, akoplar içindäymiş (41) kişmiş ozman, onnar giyärmiş baläban kalpak o vakit koyun derisindän yem poluşupkălar abădan, yakăli (42) dä nezman pule geçärmiş (43) dädum benim Allähli adamdı, o çok yep molitvălar okumuş, o pek çok molitvă bilirdi, yem moldvančă bilirdi, yem ruščă, yem gagăuşčă (44) pule dăardı geçmiş kalpăändan, delmiş iki tarăftan kalpaa dä geçmiş, amă ona ilişmemiş (45) o çok yerdän pek kurtulmuş Allähin kuvedinnen, Allähin yardıminnän (46) Allähi yinänarak o gelmiş sapăsaa, onda bir rană olmămış, bir kusurluk olmămış (47) çok adămlar ölmüş onun dolăyında, kavădărlar, druzyălar, amă ona bişey olmămış, neçin ona çok Allah yardım etmiş (48) şükür Božiyä, bizi dä üretti, biz dä saväşyeez Allähi yinänarak yaşămaa.

(49) dädunun kardăşlărı vardı çok, orda varmış ikinjilik (50) benim dädumun familyäsı, laabı Arnăuttu, vardı Arnăut Mihăyil, batüsu benim dädumun, vardı Hadži İvan Simyon yem Hadži İvan Aleksandr, Sandı dädumuz (51) benim dädum gittiydi Moskvaa, biz taa pek küçüktük, takeynen biz taa gezärdik (52) amă ačan dädum geldi Moskvădan, dolăştı Sandı batüsunu, geldiynen, bizä pek annätti, açtik aazimizi dä sesledik (53) orda televizăr varmış, orda görünürmüş insănnar, lavedirmişlăr diri, nası te şindi bän lavedyerim (54) ačan geldi dä sööledi, biz şaşmaa kaldık, nası var nası yaşçıin içindä görmää diri insăni, yem lavetsin, dä seslemää onun lafini (55) pek bizä şaşmak gelirdi, amă şindi nelăr çikti,

kampyutärlar, mobilniklär, televizär (56) o vakit bizdä bişey yoktu (57) bizä dädum çizärdi skameykaa tebeşirnen bir kuran, dizärdi orëy tepejik fasülejikleri, oynardik, kim üsteliyjek, kim taa fikirli čikäjek (58) yem oynardik šaški, iki kişi oynardik, biz dururduk iki kişi bir taräfta (59) adi vā dādo, bizä nezman sira gelejek, biz dā isteeriz oynāmaa (60) šindi kizim, šin te bān pobeditedeym, sade bān gečeyim ileri, fsö, sizä verejäm (61) o beenmäzdi kalmaa geerdä, o beenirdi yep yilk olmaa (62) sorä bizä dā verirdilär (63) tabližay üüredirdi, yazmaa dā, okumaa dā, biz pek šen semyāda büüdük.

(64) bān görmedim ne saroščuluk bizdä, ne süümäk, bobam zaräbätkiyä gidärdi (65) akina o yevdä pek durmazdi, güzün gelirdi, para getirirdi, giidirirdi bizi, alirdi ne läzim (66) yilkyaz oldu, turnelärnen bilä o dā gidärdi zaräbätkiyä gene, güzün gene gelirdi (67) ölä biz yaşädik dādumuzlän, mamuylän (68) mamu kolhoza gidärdi, yekmekleri firina koyardi, biz dādumnän (69) adi kizim, a gel, gel čikärälim yekmekleri (70) adi biz dādumnän piličleri bakardik, yekmeklee čikärirdik, domuščuk bakardik, süpürürdük, toplardik (71) dādum üüretti čok işlerä, čok üürenmeklerä, pek islä üürendim dā školāda, pek bildim dā čok (72) dikmäa dā mamu üüretti, rubä dā diktim, satin almädim bişey (73) bān kendiijim kendimi yep savāštım giidireym (74) küčüktüm, anam dikärdi aalemä rubä (75) beki bir parčäjik kalmiš materyäjik, mamu kolhoza gittiynen, girip içeri bān sakli dikärdim bir takejik (76) vardı lelüm, götürürdüm onun ušaklärna o takejii, giidirirdim, ölä sevinirdim, ani bān dā nesä bişey bejeryerim yapmaa, pek sevinirdim (77) ölä yaşädik šenniktä pek.

(78) dādumda varmış dört ušak (79) varmış anāmın bir Kostı batüsu, anam dā ikinji ušaa dādumun, bir dā kardäščii anāmın varmış, Triunjuk, bir dā Ankäjik, onnar üçü dā ölmüş (80) anam kalmış bir ušak bobäsina, benim dāduma, dā o yalnizdi (81) anam yevlenmiş on sekiz yaşında yilkin (82) otuz sekizdä anam yevlenmiş, otuz dokuzda bulunmuş yilk ušaa, Fede batüm benim (83) iki yildan sorä, kirk birdä mamu kalmış aar güüdäynen, kojäsini almišlar končentrariye (84) bān küčüktüm, annāmam yoktu, neräyi onnari almišlar, voynaa navernä (85) vardı Simu dādum, vardı malim, ani batülärimın malileri (86) onnar beni dā kabletti kendi sürüsünä niže kendileenin ušaa, onnar beni ikinji saymädi (87) dā o mamunun yilk kojäsi geeri gelämemiš kardäšinnan Liškuynän, dā mamularimiz kalyer dul iki ušaklän

(88) dā sorā kirk üctā Kobeydān gelyer benim bobam olājaa, toplānyerlār anamlān (89) dā sorā olyer üçünjü batüm Vani kirk dōrttā, i benim dā duumam kirk altīda (90) dōrt ušak bulunduk semyāmızda, ölä büüdük.

(91) oynāmaa čikardik, ačan gün bašlardī ašaa inmāā, aklīmīza gelirdi, ani anālāāmiz gelejek kolhozdan, kačardik yevā (92) čabuk lāām kuuney süpürmäā, bulāšījīi yīkāmaa, kapu önnü süpürmäā, piličleen yemjēezini taazelemāā, yalājīi yīkāyīp taazā pak sujaaz dōkmāā (93) geldiynen, mamu bizā baarmāsīn (94) bān beenmāzdim bana baarsinnaa (95) bān kayīldīm ilerjā yapāyīm o işleri, ačan anam gelejek, sevinsin, gülerāk aula girdiynen, karšlāšālīm anājīimnān (96) pek islāydi anam dā, diktik tā, ördük tā anamnān, yerbir işlār yaptik, bejerirdi imāā yapmaa (97) gidārdik kiračālāāna, draginkulārna düünnerā izmetetmäā, aščilik edārdi onnāra (98) sevinirdim, ani benim anāmī sayerlā büük gibi, ani o bejerikliydi karī (99) yapardīlar kurban bulguru, suvānnī manjāsī yapardīlar, laanā kaururdular (100) ilerki düünnār olurdu böölā (101) yoktu šindiki imeelār o vakit (102) koyardīlaa činilerā laanājīk, kartoli piširirdilār (103) pomanālāra gidārdi yardīm etmäā, orda dā öläydi imeelār, kartoli, fasüle, sarma (104) ilerki imeklār gene doyunjāydi, čokar, ama čok türlü diildi (105) üç sījak imāā yapardīlar de ki, i tōörda nesā taa bir, patlājan mī, nesāydi, salat mī, bišeyjīk tōölā, čii manjā dādum dāardi (106) bān, dāardi, doyunyerim čii manjāylān (107) biz šindi čevirdik ruščaa yepsini, salat deeriz onnāra, a ileri onnāra denirdi čii manjāsī (108) ölä büüdük.

(109) ušaa getirdiynen seftā aula, birkač komušu toplanīrdī, dāardik de ki ona tütüčkā (110) orēy čok kiši čaarilmazdī (111) ušaan iki malisi olsun, varsāydi, anāsī, iki komušu, beki var kakusu, bulūsu, tōölā birkač karī (112) toplāšīp, oturup, bir iki bīkā alīrdīk zakuskā, birār filjānjīk tā šarap ičārdik, dā olurdu yīlk konuškāmiz, tütüčkā (113) sorā ačan birāščīk luusā kendinā gelyer, birāščīk ayāklānyer, sorā bašlardīk punudaa azīrlānmaa (114) punudaa čaarīlīrdī taa birāščīk zeedā insan (115) beki čičunun ušāklārī var, uyčunun ušāklārī, otuz kirk kišiyā kadar toplānīrdīlar (116) imeelār gene öläydi, sarma, biber doldururduk, kartoli piširirdik, bir suvānnī manjāsī mī, bir kaurmājīk mī, kušlān mī, kuzuylān mī, kimdā ne varsāydi (117) kimin kuvedi niže gelirsā, ölä yapardik (118) sorā olurdu krešteni, ušak

vaatiz olurdu (119) krešteniyä uže gelirdi soylar kojälärinnän (120) orda uže saadič, kresniťä gelirdilər (121) koltuklarī varsä alirdilar koltuklärni, soylärni, onnêen kiskärdäšlärni adamin tarāfindan, karinin tarāfindan (122) o konuškä biräščik taa büük olurdu (123) i, dökärdilär ilkin üzär gram rakī, deyni orda uže adāmlaa dā bilä, šarap dökärdilär (124) iyirdik, duva yedärdik ušaa saalik, kismet, uzun ömür (125) ölä konušurduk kreštenidä (126) sorä ačan ušaan yaši olurdu, gelirdi nunäsi kojäsinnän, kesärdilär ušaan biräščik sačindan (127) strižbä denirdi ona, o lav gene ruščä gider amä, taa ilersini bilmedim, ne däärdilär (128) bän niže yetištım, strižbä yapardilar, ušaan saččääzini kesärdi nunäsi, getirirdi baašiš ušaa, igruškäjik mi, oyunjäjik, bir iki rubäjik mi, ne kuvedi varsäydi (129) yepsi birtakim yoktu nasi olsun (130) o vakitlaa para pek yelimizä gečmäzdi, yalin kat yašardik, ama saaliknän yašardik (131) šin çok oldu rubalik, çok para oldu, amä insan yepsijii asta (133) yok saa insan uže dünyäda, sanyerim ani (134) küü bütünü asta, ne Kišnöv kalyee, ne Čadīr, ne küü bolniťäläri, insan yepsi aptekälära götüryee (135) pensiyä paräläämiz, sade aptekaa kabledyeez o parêy (136) bindän zeedä bir kurs lečenyaa lääim olye ödemää töö on günä (136) bekim sekiz mi, on mu (137) çok para ödeeriz, aptekaa götüryeriz (138) šikarnä yašamaa parälärmiz yok.

(139) ileri pek astalanmardilar okädar çok, yem bilmäzdik ne astälänmiš (140) insan ölürdü, ama biz bilmäzdik ozman ne pečen, ne žiludäk, ne počki (141) benim dädum, bän ačan astäländim ilkin počkileemdän, däärdi (142) nerdä kizim senin počkileen, bendä yok allele onnar (143) götürürdüm däduma yarim yekmek sičak, tuzläyip, biberleyip (144) iyirdi, pek gözäl iyirdi (145) däärdim, dädo bän bukädar sičak yekmek iyäydım, bän ölejidim sabaadäk (146) bän ne makäron iyirdim, ne sičak yekmek, ne lokum, ne kiirma (147) mučnoy, un işlärni imedim bän çok yıllar (148) dädum iyirdi pek gözäl, uyurdu dā gözäl, bir tabletki o içmedi, bir okol koydurmadı (149) o bulundu seksän altı yašında yiläčlänilmädik (150) yašadı saaliklän, duaylän yašadı (151) bän onu bilyerim onuštan, ani o çok dua yetti Alläha, dā Allah onu ajiyrak astalik vermedi ona (152) bissäydi biräz bašsiz olduyduk bir vakit (153) kliselerä pek gidilmäzdi, küüyümüzä kapälıydı, Bolgräda dā (154) bütün afta ištä, pazar günü biz saväširdik iş yapmaa, günää toplamaa (155) ušäkläri lääim tertiplemaa, içersini lääim tertiplemaa, aulda beki iş var (156) biz iş yaptik, biz günää

çok topladık, onuştan dā biz astayiz çok okādar (157) bān ölä tanıyerim kendimi, ani bān sade duvāda çok durmadım, taa çok iş yaptım, aalemā dā ördüm, aalemā diktım dā, bān yep işlen (158) benim vakidim olmadı oturmaa dā Allāhın kiyādini, lafini okumaa (159) duva yedārdim yatājāāna birāščik, kalktīynān birāščik, unutmādim Allāhi, duva yettim aklīmjā, amā oturup tā ani kiyat okumaa, bana sira gelmäzdi (160) ölä yašādik.

(161) ušāklārīm saalīklān būüdülār (162) būük çojuum Andrey, altmış sekizin duuması (163) üürendi sekiz klas, gitti üürendi Tiraspoldā tehnikumda selskāhozäystvenniy agranom için (164) dört yıl üürendi, iki yıl dā armiyā yaptı (165) sorā geldi ordan, koydular onu kolhozda zveno işlemāā (166) o beenmedi o işi, bana dedi, mamō bān dört yıl üürendim dā bān šin zveno mu işleym, bān gidejām zarābātkiyā dā düzejām kendimā yev, yevlenejām (167) bān dā sandım, ani o dooru (168) bān dā yalvārdim direktāra, bütin afta örudüm onun kabinetinā (169) yalvārdim čikārsin onu školādan, dā gitsin üürenmāā (170) de ki o, duuması dekabrinin bitkisindā, dā o dedi, yesli bān on klas gidejām, sorā dā armiyāa gidejām dā bān armiyādan geldiynen nerāyi postupatedeyim, bān unudājam yepsini ne üürendim (171) bān bildim, saydım ölä, ani o dooru, ušāklāra yol lāām vermāā (172) bān ona atkaz olmadım iç (173) yalvārdim direktāra, aldım ne lāāzim, gitti, üürendi dört yıl, iki yıl armiyā yaptı (174) ordan geldiynen, sorā ačan zveno koydular, o beenmedi, gitti Čitaa, Arlovsk (175) orda işledi dört yıl, gidārdim peregovoriya, Tarāklīda vardı kenārda ta telegraf (176) ačan lāām olurdu lavetmāā, o yollardı bana izvestiye, dā bān gidārdim, lavedirdik orda, telegrafta (177) dört yıl lavettik, kiyat tā yazdik biri birlerimizā (178) sorā ne oldu, dušman araa girdi, o kaybeldi, geeri gelāmedi, aber dā yollaamādi bišeyjik, dā böönkü günādān dā taa yok (179) otuz yildan çok oldu, onu çok güč getiryem, ani kolvermäydim onu, bān kabāātli kalājīdīm, ona uymīyjīdī (180) istedim ona uysun, bana kahir geldi būük, amā Allāha belli (181) gezdım, manāstirlāra dā gittim, bakımjilāra dā, zodiyaā dā, günāa girdim pek çok (182) pek çok arāttım onu, amā ačan Hīnkuya manāstira gittim, ölä sööledilār (183) Allāhın önündā ölü yok, diil lāām arāmaa, Allāa bilyee nerāda o, yekmek ver, üleštir onun adīna saalik için, yok Allāhın önündā ölü (184) bān dā ölä savāšyerim yapmaa, nası orda sööledilār (185) sorā baška bān gitmedim bireri, gezmedim bireri (186) a do yetāvā çok gezdım, faljilāra dā gittim, çok günāa toplādım, orda pek bana

baardılar, ama bän saydım kendimi, ani bän kabäätli (187) bän sandım, ani sööliyjiklär nerdä o, osä kim bilejek Allähtan kaari nindä o.

(188) sorä ikinji ušaam yetmiş birin duumäsi, sentäbrinin on sekizindä (189) o kiščaaz duudu, Allaa bana baaşlädı onu, ani böönkü günädän benim dä olsun dayaam, kanädım, yardımjim (190) o dä başardı on klas, o dä üürendi Komrätta kanditer, yarım küvä tort yaptı düünnerä, yaptı islä işlär (191) böön dä anêrlär onu o insännar, kimä o yardım etti (192) para almädı kimseydän, sevinirdi, ani o dä nesä bejerekli oldu, ani lääzim insäna deyne (193) o dä islä, o dä yevlendi yirmi yaşında, var onun bir kızı, bir çöjuu var (194) kızinin var çöjujaa, pravruk bendä var (195) sevinyerim onnära pek (196) üçünjü çöjuum dä yetmiş üçün duumäsi, o dä dekabrinin on dördündä (197) o dä başardı on klas, školaa gideräk üürendi traktärist, verdilär onnära školäda prava (198) o üürenmäa bireri gitmedi, o başardıynän školäy, girdi kolhozda traktära dä böönkü günädäk yep trakturda işleer (199) kazänyer, semyäsinı bakêr, o dä yevlendi yirmi bir yaşında, onun dä var iki oolu, bir kızı (200) kiščääzi yevlendi, var çöjjaa onun dä, bendä iki pravruk çöjjäklaa var, bän onnära pek sevinyerim, pek severim onnäri (201) i dä böölä te yaşêêrız sevineräk uşaklarımıza yem unukälärımıza, pravrukälära (202) şükür Alläha bitkisiz, ani böönkü gündä biz ayakta adamnän ikimiz dä, işçääz yapêrız taa, gezeriz taa, kendimizi dä bakabilyeriz taa (203) şükür bitkisiz.

II ANASTASIYA T.

Yaşı: 68

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: mesleki okul

Kayıt tarihi: 18 Temmuz 2019

(1) benim duumam yirmi üçündä mart ayın (2) bin dokuz üz yetmişinji yilda bizim küüdä bir adam, Manästırlı İlya Dmitriyeviç, gramätniy adamdı, uçitel, başlädı toplamaa küüdä yeski rubäläri, yevelki tertipleri (3) ama o, çok geçmedi, astäländı (4) ne toplädı, onnaa

daaldi (5) başlädilar bizim küüyä başka aširi küülerdän gelmää adämlar, karilar mašinälarlän, taligälarlän toplämaa bizim küüdän o tertipleri, ne toplardä İlya Dimitriyeviç (6) gezerlä, insändan nindä paraylän, nindä paräsiz alyerlä (7) gözäl gözäl dikišlär, gözäl gözäl dokumälar, palälar, yastıklar, yorgännar, döşeklär, peškirlär, goda peškiri, düün peškiri (8) bän bunnäri siiredä siiredä başlädim kiskänmaa (9) işlärdim bän ozman selsovettä, nalokläri toplardim (10) başlädim bän mürildämaa bizim selsavet başlärina (11) pritsidatel Pötr Harlampyeviç Gaydäržiydi, İlya Ulyanäviç sekretardä, başlädim bän onnära mürildämaa (12) neyä bakêrsiniz, neçin kolveryersiniz bizim küüdä otläsın aalem ayvänä (13) neçin biz toplamääz, ne biz taa mi prost, neçin biz toplamääz (14) bizim ušäklar lääzim oläjek gitsin orëy dä orda üürensın bizim tertipleri, Kipçaan (15) ölä ölä onnar nestä, ilkin gülmää aldilar beni, sorä başlädilar üfkelenmää bana, kurtulamäälä bendän.

(16) amä geldi vakit, bin dokuz üz seksän dördünjü yilda tekli yettilär beni partorga kalhoza, Vladimir Sidäräviç Angelçev (17) siz işittim, ani sevärmişiniz bu bizim yevelki işleri, bilirmişiniz çok masal, bilirmişiniz insännar nelär annädyerlä, istoriyälar türlü türlü, alinsänize (18) deem, no bendä yok abräzävanye, bän näbärim oräda, bilmeem näpmaa (19) bir dä siki sikiya on dokuzunda oktäbrinin bin dokuz üz seksän dördünjü yilda geldi pretsidatel selsaveta, geldi sekretar, sekretar partiynäy argänizaçıyi, kolhozun başi geldi, Nikäläy Antonäviç Topalov, yepsijii benim kabinetäma (20) tez gideriz klisää (21) bän šaštım, neyä beni klisää götürejek bu adämlaa (22) açtilar klisey, birkaç insan topländi, geldi țikädan kompartiyädan adämlar (23) i, oldu oräda büük nestä, topluš (24) toplämışlar kolkoznikleri, uçtileleri, ušäklarä, yepsijini (24) açtilar klisenin kapusunu, bir kırmızı širit geerdilär, onu dä kestilär, verdilär bana makäzi yem töö širidi yem dä bir büük ambar, nestä, anätäri kapudan klisenin (25) verdilär onnäri bana (26) sän oläjan bööndän ötää dooru zaveduščiy muzeyä (27) bišey bilmeerim, niini dooru dönmää, ne yapmaa (28) toplädim bän kendimi, başlêem bän toplämaa aalemdän ne var insända, ne kaldi (29) gezeem bän o ihteerdan bu ihteerdan, taa çok ihteerlära gezdim, biri birleendän onnar beni yollêerlä ondan buna (30) nesä, bulyerim bän onnäri, nindä taligäylän, nindä omuzuma urup tä getiryerim onnäri (31) angisi kabledyer dä kolveryer taväna pineyim dä aräyim, orda nelär var yeskilik, çanak, çölmek, küp (32) onnäri bän pinerim, alyerim yanima bir

šarāvarā, giyerim bān o šarāvarāy dā pinerim tavāna (33) yepsini ayīryerīm, ne bana görūnyer ani tertipli, var niĵe almaa, var niĵe gōstermāā onnārī (34) toplādīk biz onnārī, yardīm etti kamsāmol, ozman iślārđi (35) yardīm etti pravlenyādan adāmlar, ani ĉališirdilar bu iši (36) amā bān ozman hiĉ annamādīm, ani onnar varmīš laf aĉmaa kliseyi (37) dā o kliseyi vermemāā insāna klise yerinā, amā aĉmaa muzey (38) ölä bān išledim bu kliseĵiktā dōrt yīl, toplādīm, doldurdum bān orāsinī, iki bin yeksponat toplādīm bān orēy, dizdim onnārī (39) ĉözüleri, moldvan ĉözüsi, gagāuz ĉözüsi, netürlü buldum, hepsijiini dizdim (40) altārin yerinā koydum, nestā, yeni buttibi ruba, o būük iĉer (41) orāda dā günaa yedindim.

(42) geldi bir adam bizim küülü, Tabunšĉik Pōtr, kroytor dāardilar ona (43) o ölä dā dikārđi, kožuk dikārđi, nestā, žuketka dikārđi, abādan rubā dikārđi insānāra, dā dāardilar ona kroytor (44) geldi o adam, deer bana, drasti kīzīm (45) drasti dādo, geĉ iĉāna (46) bān geĉejām iĉāna, amā sān korkmāārsin mi bīrda durmaa (47) neĉin dādo bān korkāyīm bīrda durmaa, bān dāduya sorēēm (48) dādu deer, bīrāda ayozlu yer, a sān (49) yey dādo, aĉan ayozlu yer, ne prost olur bana (50) girdi dādu, baktī kapudan uzun uzun (51) dā dedi, bunnēen yeri diil bīrda kīzīm (52) ĉiktī o, sorā bašlādilar baška dādulaa gelmāā bana, bakērlā, babular uurēērlā (53) ye kīzīm kīzīm, islä iš yapērsin sān, bu dā lāāzīm bekim amā ye bīrda lāāzīm klise aĉilsin (54) deerim bān onnāra, aĉan lāāzīmdi klise aĉilsin, yeer aĉilirsāyđi klise, veriseydilār sizā ölä yizin, gelin, bana sade sōölāyin (55) bān sizā anātārlēē veryerim, ĉikāryeez sizinnen bilā te bunnārī, bakēēz bir yer, dā buyurun, bān dā klisāā gelejām (56) dādunun biri dedi bana (57) seni iša kabletmiyjīklāā baška yerā, sān nindā olājan (58) gelejām, deem, mum satmaa (59) ölä dā sorā sonunda beni ĉīirdīlaa klisāā mum satmaa (60) üĉ gün bān išledim bīrda, klisedā mum sattīm (61) i sorā bana gözüktülār ötedān, ani muzeyi lāāzīm götürmāā ileri dooru (62) bān ozmāndan beeri sayīlyee muzeydā išledim otuz bir yīl.

(63) bibliotekāda bir odā verdilar bana, dā tōō odāĵīī doldurdum polkāynān, polkālāra bir biri üstünā ekspānatlārī (64) böön orda dōrt binā yakīn ekspānat var (65) amā ozmāndan beeri te otuz bir yīlin iĉindā olmāđi bir aves rukāvāditel saylyee, priĉidatil mi, primar mi, dā

yapsin muzey niže lääzim (66) yepsijii ölä dee, para yok, o beklivyjek, o duräjek (67) amä šindi böön bän uže işläämeerim (68) bän korkêrim ani onnar kayıp oläjeklar (69) töölä var benim bir sanjım.

III İVAN M.

Yaşı: 70

Cinsiyeti: erkek

Öğrenim durumu: mesleki okul

Kayıt tarihi: 25 Temmuz 2019

(1) duumam benim bin dokuz üz kırk dokuzda desätävä yanvarä (2) yesli tak baktiynän faktičeski, kırk sekiz, ama dvaťät vasmoye dekäbrä (3) amä yilimnän gideyim službaa deyne, amä nečin koymämışlar pervävä yanvärä, bilmeerim, o uže raditeli, at ih slov (4) bobam vosemnaťätävä goda vosemnaťätävä fevrälä, vosemnaťätävä dä dekäbrä, te bu čislolar ye, ölä savpadenye řifrälar saylyee vosemnaťät vosemnaťät (5) v vosemsät čitvörtäm gadu dä saalii braadi (6) anam dä, o yirmidän duuması, mart meseť duuması saylyer (7) o dä öldü iki bin birinji yılda, onda yaşamak taa uzadı biräščik (8) biz anäda bobäda yedi uşak, iki çojuk, beş tä kız (9) birisi saalini braadi, yem büük ani benim ardima (10) o gečindi saylyer, kalänimiz yepsimiz saa, yem küçüü İtaliyada, Duse (11) kaläni birda, te Kirlovkä, Kayräkli.

(12) dädu Todur, o gelmä dädu Pavliynen, benim dädumnän, gelmä Lenä maliyä (13) onun kojšası ölyer, dä te kalyer Sidur čiču bizim, Pavlileen Sidur (14) onnar üç kardaş, boba, Tanas čiču, Pavlileen Tanas (15) te o ani Satäresku deersin ye, o yem küçük kardaş (16) yepsindän büük boba saylyer, sorä Tanas čiču, sorä Kobeydä Kati lelümüz, o yirmi üçtän (17) boba on sekiz, Tanas čiču on dokuz, lelü yirmi üç, Miti čiču dä yirmi beş (18) Sidur čiču te ütöögünnär oldu niže otuz üç yıl mi (19) seksän dörttä boba öldü, ardına dä gitti o dä (20) däärdi, Ligor azırla bana dä yer, ardına giderim (21) bobänin kırkı nestemää deyne, vosemnaťätävä dekäbrä öldü, o dä pervävä fevrälä buduščevä goda, v vosimsät pätam gadu

(22) te töörda nekädar pramežutäk, o dä čok sürtmedi saylyer (23) Miti čiču yašadi yetmiš sekiz yašinadän (24) deem, bakêem tiblă, bän uže, deem, yetmiši tamannädım (25) deerim, bizim nestedän sade bir nestä, čiču saylyer, adam tarăfindan, o yetmiš sekiz yašında (26) deem, po nasledstvu gittiynen, boba altmış altın içində öldü, i bän dä läämdi gideyim, amä te yetmiši geçtim uže.

(27) gidärdik nestä ačan mezärlaa, yer jümersi giderim, dädu Örgi Şayku, o seksän iki yašında, dädu Tanas doksan iki yašında, bän dä altmış iki yašında (28) ili bän onnêe ardından yetiştiriyem, ili že nestä, čiktiynän mezärlıktan, geerdä (29) deem, dädulaa, deem izvinitedin, deem, bän, deem, lääm nestä, bir adamnän lääm buluşayım, deem (30) i sän dee genčsin, dee, sän dee, bizä bakmä (31) deem, diil pek genč, deem, dädu Tanas amä, deem (32) deer, bän, deer, senin bobannän, deer, akran, deer, on sekizdän (33) deem, dädu Örgi, sendän, deem, bän yirmi yaš, deem, küçük, sendän dä dädu Tanas, deem, otuz yaš (34) çekettilər gülmää, ölünje, öldülär gittilər, yep ačan karši gelirdik, ne vâ diil pek küçük (35) deem, nekädar mamäligä lääm imää (36) amä gene şükür Alläha bitkisiz, böönkü günä şükürüm bän (37) deem, yalnız, amä diilim yalnız, Allaa benim üstümdä, O bana kuvet veryer, yardımlêer beni.

(38) vsü žizn plotničatetti, vsü žizni (39) bu işlär dä oldu, ačan aldım bän te bu stanojuu, ozman o vakıtlärda ye, yoktu nestelär, načnik, te tibu svetlär yoktu (40) načnik, nasi söölemää, te niže kandillen, nasi ozman zrenye dä varmiš onnärda (41) yem yedi tayna ušak lääm büütmää, yem kolhoza gitmä (42) yepsijii ručnoy, onda diil bir plotnää, iki plotnää, daži üçünä deyni dä vardı instrument, onnar dä yepsijii yapıлма kendi yelinnen (43) stameskälär, rendelär, rubankä, fugan (44) najak, adam getiryer diil šin niže, amä kruğläk getiryer (45) boyundruk testeresi biz neyä deeriz, piläramä, töölä bir birimizä çekeez (46) o ne trut döktü ye, yelli yıl işledi, najaklän yonêr, boyundruk testeresinnen çekeer, lääm čikärmaa kapu yannäänı, ramkälük, yepsini lääm čikärmaa (47) bän ačan seksän ikidä te bu stanojuu aldım, posilkä yaščii (48) i, sekiz penčerä mi yapmaa, dört beš kapu mu, bir gündä bän onnärı yepsijiini yikädım bunda, o sade çizdi şipleri, avšamadäk yenserledik tä söveleri (49) bey, dedi, ne bu vâ (50) deem, šin, deem, ölä (51) bu, deer, vardı bir aftaa bana, yeh olsa urmaa bir beš yıljaaz geeri dä, deer, doyunjä işleyim (52) deem, az dä işlemišin (53)

yellinin adi var, diil šaka iš, butuk yonmaa (54) dā bān ne isteerim söölemää, ozmānki vakīdīn išleri, ozman deystvitelnā ručnoy, sān oynamā šaka (55) a šindi, bān daže var dediim, hazāyinin birinā deerim (56) Vanūškā vā, Dubāsari, deem, durgudursāylar svetleri, nābājiz, pīksāy islā speṭiālist (57) deer, dādu Vani, bilyer misin, deer, sana, deer, verejām (58) sana deyne, deem, lääam olājek bir fortučkā yapmaa, sān nābājan, deem, yok, instrumendin yok (59) kār olsa dā bān iślāmiyjām ručnoy (60) deem, sān gečejan dā (61) iki kat, dedi, ödiyjām, amā iślāmiyjām, sana, dedi, ödiyjām (62) deerim, islā, sān dūšūnyersin islā, amā ölä že olmāār (63) te šin böönnen böön, uže te yetmiš бүтүн var, te gene te tiblā bir stol lääam yapāyīm, te niže dayānyersin, te tiblā, aliz tiblā yapājam, amā büüjāk o saylyee olājek (64) tööna deyne ölä bakērsin, islā, amā diil töö kuvetlār uže, diil töö dviženyālar (65) amā boba öldü gitti, yelindā rendā kaldī, bašārdīm bān nestey, iki kapu alīndiydī, pa Puškinā töördā ašāāda vā, lääam bilāsin (66) dā dadelätettim bān uže, saylyer beem avezim vardī, bān bobādan üürendim (67) amā stanok var stanok, ručnoy var ručnoy, te bān dā böön kollāāma buyuramāārīm (68) töö nestā gibi, iślār üsteleer (69) töölä öldü gitti, çok, çok trut döktü.

(70) školaa gittim, sekiz gittim gündüz, sorā uže nevoyālīk, kaldīk večerniyā ötäā dooru nestetmää (71) sorā gittim muzikalniyā, šeesāt šestoy got Čadīrda (72) ordan geldim, bir yıl išledim zavklup muzikant (73) bizim te böön liṭey nomer adin ani, orda töö var ani yol ye, orāsī sokaktī, dā klup tā bu tarāfta (74) v šeesāt sedmom gadu išledim bān seylyee, v šeesāt vasmom gadu bān armiyādaydīm (75) ordan dā gečtik saylyer, i, armiyādan geldiyenen, nu, armiyaa gidejiikān yevlendim (76) pišmānnīim dā yok kanešnā, ani yevlendim bān yerken, böönnen böön saylyer on üç unukā var, yedi dā pravruk (77) ikisi školaa gider, pravruklaa, a böön biri yok yānimda.

(78) čarīklarnān školaa, te bīrda, bolniṭānīn nestesindā, orda dōrt klas bašārdīm (79) sorā školā nomer dva saylyee, magāzin nomer dva, ona karši, bizim liṭey, Yanākoglunun böön ščitatsā olyer saylyer (80) orēy, bešinji klas uže gečtik orēy, orda üürenmää (81) i vardī töölä yešek, pineesin paduškalarnān nestetmää deyne, ölä merāpriyatiyālar olurdu (82) i orda kaar yok pek amā, su dōkārdik, dā buz tutulyer (83) avšamniin čarīklar dikildi, yem

čikma čarik (84) domuz derisindän, i yeni čarijıklar (85) i, kaya kaya altläri bitmiş, geldiyen yevä soyunmaa, sade doläyläri kalmış (86) mamu raametli, ikisinin dä topraklêê ilin olsun (87) bā näptin sän, avšäm, deer, dikti (88) šini näpmaa, deer, ne giyejän, deer, sabaa (89) i, boba, yetišyee bobaa (90) yamardılar, ökčä yirtildi, yamäjik koyersin, nestedyersin (91) sorä sorä čikti tapičkilär, sandali, üç ruble (92) böön dä ič unutmäärim, avšamdän dikti bir čivit čikma, töönu istedim söölemää (93) o gene čarik, čariklar, amä nestesindän, ayvan derisindän, diil domuz derisindän (94) i, dikti onnäri, giidim bän onnäri (95) yok avtobuz, bişey, nestetmää deyni, Taräkliya yayan kačarak, gittim univermaa (96) te šini böön orda töö köprüy gečtiyen, dönersin ačan Čadira dooru, dä saa taräfta univermakti, vot, v to vreme (97) girdim, aldım bän sandalileri, dä töö köprüy gelirkänä beeri dooru, aldım o čariklêê dä sībittim nestää, derä ičinä (98) bakêem, niže töö karabliki, bakêem, gittilää (99) sandalilää ayakta, yee, beem gibi yok, kačarak yevä gelyerim, nestedyerim (100) bā, čariklaa nindä, gene mamu (101) deerim, i, sībittim, näbäyim, deem, aldım sandali (102) bā näptin sän, dee, avšäm dikti, dee, sana čikma, dee, ani uže töö niže tutmälük gibi yesäbi (103) yeey, onnar sän ne lavedyersin, čikma (104) tasmäläri sarardi töö sargisina, töölä biri birinä, yok ani olsun nestä, ozman gene varmiş töö kakoytä nestä (105) nası sööleyim, te šini ütülü donnän git ili šini yenez yikämışin te niže bän te šini spišovkälarnän tiblä (106) baškäja navernä ani ütülü donnän gidee (107) sargi tasmäjiknän, diil ani burušuk olsun, nestetsin (108) o vakıtlar sargilar nestedirdilər, kuşak, kırmızı kuşak belindä (109) gidejek pirdänkäsina, gidejek köşä orusuna (110) onnar uže basildi, yepsi bu işlär yok bizdä uže.

(111) nerdä böön stadion, aliz orda, yey bän uže, nası sööleyim sana, nu detstvä (112) značit, oru olurdu, töö dädu Yorgi Šayku, onnar genčtilär ozman (113) beem čeketmäm muzikantliim piisät, nası sööleyim sana, tiblä kopildim, piisät devätüy, šisätüy godi, töölä te, daži net, taa ileri (114) tavan dä doldu garmoškäynän yererji, nemečkiy stroy, Gančälään Miti, vsö, Ligor batö (115) boba dä kavälji, kaval çalardi, bän onnän yep düünnerdä gezdım (116) o yarım küüyü yev etti kavallarnän, sän ne lavedyersin (117) onnar aačtan çekilmä, aačtan (118) daži te Šopi Kostiy bilyersin, bän onun düünündä dä çaldım, Yovä kakunun dä, onun kaksunun, düünündä çaldi boba (119) altmiş altıda bän

Čadirda bašardim muzikalniy školay, kursı, dā ozman letniy estradā vardı, sorā nu živaya muzika klupta kiš vakıdı (120) aydi saat on birādān, yarım on ikiyādān izin var (121) adi vā İvan Grigoryeviç, yarım saatcaaz, adi yarım saatcaaz (122) deerim, siz beni gözdān čikāryersinız, baa diil problemā (123) amā ozman izmet edārdik (124) sorā aldık o garmoškādan sorā, gittim İzmaila, aldım bayāni (125) bān uže kursilārda üürenyerim (126) aldım onu, iki registrāynān, a do etāvā bobaynān gideez, Taraklıdan alyeez “Belarus” garmoškā (127) taa Taraklıdan yevādān čalārak gelyerim, benim gibi iç yok, bobaynān ikimiz (128) yolda duryerlā mašinālaa almaa, amā net, yayan (129) aydi ondan sorā ačan postupatettim dā aldım bir kremennāya, sorā dā iki bayan aldım bān (130) töönnā dā asillādi unukālaa (131) dedim, üürenin čojuum, verdim kaprā gessinnāā, nestetsinnāā, dā bozmušlar, yok apasnā bišeyjik.

(132) kavālda te istedim pek čalmaa, savāštım dā üürenāmedim (133) a ölä seksān sekizādān izmet ettim yep düünnerdā, pek čok čaldım (134) vardı töölā nestā, bizim kolegālar (135) māy, İvan Grigoryeviç sān ujuz alyersin, üz ellidān ašaa, dee, almā (136) deem, seslā birēy, sān, deerim, beni izvinitet, siz, deem, istāāsānız alin iki üz dā (137) bana, deem, yetejek seksān dā (138) ozman yikārdan gün yakêê, yerdān yer yakêr, üç rublāā işlee insan (139) bizdā, pravdā, iki sutkādān zeedā, jumertsi čekedyeesin, taa pazertsi avšamliin bitārdı (140) sorā dā vtornik dā nestā, salı günü dā duak almak, vot (141) a pazertsi čingenelik, dā saat beš daži taa geč gelirdim yevā (142) bān yer pazar yem yer afta arāsı dā, nāāndā kumātriyāymiš, nāāndā raždenyāymiš, bān yep zanet (143) gelyeem bān bir cumaa günü yevā, bakêêm üç kiši duryer, uže kiš vakıdı, ozmannar kišlar birāz taa serinjāydi (144) deerim, nestā, ne iş vā, deem, čojuklaa, bakin, deem, baška, var birāščik beem zoorum (145) bān giryeem içeri yem sööleem kendi kendimā, bulūna deem, bilyeemisin ne, šini onnaa dā išidyee (146) deem, sööliyām ölä bir řena, ani onnar dā utkaz gelsinnār, bān dā, deem, dinnenejām (147) čiktım bān, čojuklaa, deem, tiblā böölā (148) ilk düštü, ikinji dā düštü (149) üçünjü, Vani batō, diil üz seksān, verejām, dee, iki üz ruble (150) deerim, dur bā, nābārsin sān, bā Fede (151) bān sāydi nekādar yep izmet ettim ye, bān nikāgda řenēy yok söölediim (152) bān sorêêm sana, te kiz düünündā dopustim elli ruble (153) sööledim ye, yikārdan gün yakêê, birdan yer yakêê (154) adam doyuryee, sulêê seni (155) yorgunnuk

var, a o yorulmäär mi, bütün ay işleer (156) a sän alyeesin bütün ayin parasini bir gejedä, iki, dooru mu (157) Vani batö dee, bir ay gezdim, yarna lääm, dee, bayrāk dikilsin, nābāyim bān (158) batü, dee, armiyāda, batsü dā Angil, o dā üürendi, bilä üürendik, yem duumāmiz dā yakīn (159) o, dee, yardim edejek saa (160) yalan dā diil, elli proçent yardim etti, o bak dever olyer, te niçe bān bizim Mitidä (161) aliz dā yardim etti, bitkidä bān uryeem geeri, al, deem (162) yok, dee, bān tükürdüümü yalamām, dedim mi, beem lavim zakon, kak gavāritsä (163) vakidi töölä geçirdik (164) kopilliim dā dönārdim o papşoy onun dolayında, aallêem, sadāā götüryeelä, präçkänin altından çikêem, ne işçin (165) otur töörda vā, te šini olsa, iç gelmiyjām yevä aylān.

(166) kolādä gezmāā nasī bašlādik, muzikalniy adam, golās var (167) toplāndik ozman, te Sandi dādu Yorgi, Komrāda iki üç kere gittik (168) var kimār kee gösteryerlä ti bu atrivki, ačan Kolādaa karši saylyer (169) bizim çojuk var çok kere, ya bak, dee, siz dā orda (170) deem, amā bak angī yil, dvutišçi pätiy got, töö yıllar saylyer (171) yer kee, nestä, perviy mestä aldik, nu gezdik (172) te bīrda dā, te bildir gene gezdik (173) Vani batö vā, ay bir sizon taa (174) deem, ayāklām alyee vā uže, saylyee, gezdik gene, šükür (175) çekettik dom kulturādan, Sidur Vasilyevič, toprra ilin olsun, o direktār dom kulturīydi (176) muzikāynān yepsijii, gezārdik taligālarnān (177) verirdi primāriyā kakiyetä padarki ihteerlāra, läām gidāsin (178) dā taligālarnān gidārdik, çalardik, nestedirdik geç vakīdadān, nu geçarsī geçārdi (179) niçe ilerdān töö türkülār, töönnar yep gider (180) yeni te gagāuščā biz birtürlü nestedāmeez, läāzim perevāditetmāā, onnar poçti yepsi bulgarjā.

IV STEFANIDA K.

Yaşı: 83

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: 1 sınıf

Kayıt tarihi: 27 Temmuz 2019

(1) oldum šindi seksän üç yašında dā seksän dördü aldım (2) gitmišlär kizlar bizim maaledän, yoktu ozman, yazmazdılar školaa, gitmišlär bizim maaledän kizlar, Pripäzlêen Marinkä, Tudorkä, kumišaniz (3) dā gitmišlär školaa, geldilər, mari, bilyeesin mi niže islä školäda, sän dā gel, seni dā yazdırdik (4) deem, aydi gideyim, bän dā gideyim (5) ozman bišey yok, bir čantä sade alırdik, bir nestejik (6) i gittik, i, oturduk klasta, ozman vučtilkä yoktu, vučtili, adāmlar vučtiliydi (7) vardı bilyeem ani Aleksandär Mironävič Kayräklidan, sorä bir gene Kayräklidan vardı, Födär Andreyevič bizim küüdän benim vičtilim (8) bizi töö, bilmeem nerädandı o učtili (9) gittim bän dā bunnarlän bilä oturdum (10) i, okuyer sabaaliin familyäläri, kimi (11) okuyerlä, dee, kim orda, deem kalkıp tä, prezent, kim orda, a kim yok, apiřent, ölä deerlä (12) beni okudu, bän dā kalktım, brezent, brezent, a ozmānadän gitmedim, yep okumušlar apiřent (13) nestä, vinen koči deer, yaņina, o oturyer skameykäda, stol dā önündä, vinen koči (14) gittim, bišey baška sormädi, koy yellerini (15) tiblä stol üstünä koydum, bir lineykäsi vardı, kalınja miydi ne, okädar ažitıı beni (16) buna urdu iki, buna dā iki (17) töö lineykä okädar ažitmädi tibrasini, nekädar stol ažitıı oräsini (18) prämä yaktı, okädar ažitıı (19) i, ay, git yerinä otur (20) geldim oturdum yerimä, bašladım aalāmaa (21) deerlär, te geläydin ileri urmıyjiıdı, šindi geldin, urdu (22) deem, te bän šinään sorä dā vopšče gelmiyjäm (23) dā oldu ačan saylyee peremenä, čikêem dā yevä yirtêem kačarak, yakındik biz orda, školä te nindä bolniřä (24) gittim aaliyrak, sööledim, deerim, učtili urdu, saylyee, yellermä, gitmemišim nečin šindiyadän (25) dā birtaan gitmedim, basmadım (26) gitti romun, rus geldi (27) rus geldi, uže yazdılar sokäklärda ušäkläri (28) bizim dā vučtilimiz Ligor Andreyleen Todur, Födär Andreyevičti, islä vičtiliydi.

(29) i bizdä deem ye, birär čantä, verdi birär tetradi, birär dā karāndaš (30) bän gideem školaa, bir parča malay, malay ozman, yekmek yoktu pek, bir parča malay torbaa, bir salkım üzüm yem tetradiy nestäylen, karāndašlän (31) kimisindä vardı töö doskäjik töölä küçük, grivillen yazmaa, bendä yoktu (32) gideem, čikäryeem tetradiy, süzülyer üzümdän (33) deer adam, ne bu senin tetradin böölä (34) übürlär dā ölä, diil sade benim (35) deem, üzümü yoktu neyä koyäyım dā koydum orëy üzümü (36) tetradiy dā alsam ye yelimä, amä akil ozman, dangälak (37) i, yarisında o tetradinin arifmetikä, yarisında dā gramatikä,

bukvālar (38) yazêr doskāda adam, biz dā yazêêz tetradiyā, i sorêr, saylyer, birlen iki kač, ikiylen üç kač, onnêê beem aklīm yeree, sööleerim (39) malādeŕ deer, islā, saylyer var kavāda (40) gittik birāz, bilmeem bir iki ay gittik mi, dā oldu kirk alti (41) oldu kirk alti, yok imāā (42) biz že gideriz, orda veryerlār töölā birār kīymīŕjak yekmek yem birār stakan čay, veridilār (43) adi yekmāā veryee ačan, koynuma koyurdum, getireŕjām, var kīzkārdāščīklêem yevdā, onnāra (44) čayī dā ičeem orda, yepsi ölä yapardī (45) sorā bašlādī bu, geroydu ozman, varmiš imāā navernā yevdā (46) bekleerlā kapuda čīkarkānā, alyerlā yekmāā yelimizdān, kačêrlā (47) biz čīkêrīz fizli, almāsinnar yekmeemizi, adam dā kapuda duryer, braamāār čīkmaa (48) bunnar ardīmīzdan gürr, adam töö yešīklerden, balāban yešīklerden ta yerā, tukurlāndī, düštü (49) kalktīk tā geldik yevā biz, ölä yapardīlar (50) dā birtaan bitti školā, kapāndī školā, kantinā dā yok, školā dā yok (51) üürenmāk tā bitti, školā dā bitti, dā yašādīk aačlikta.

(52) aačlik oldu, školā yok, yevdā bišey yok imāā (53) pineriz tavāna, süpüryeriz tavānda, bakêrīz nindā deliklerdā, sičan delikleendā bekim papšoy čīkājek ili terekā, yok, čīkmāār (54) deerlā nestā, kīsa kočan düvärmišlār, kesārmišlār kīsa kočānnārī, düvärmišlār dübektā dā yaparmīšlar pitā (55) i bān dā ölä yaptīm, düüdüm kīsa kočan, koydum tepsilerā firīna, kuruttum, čīkārdīm, dübektā düüdüm, yīslāttīm birāz suylān, tepsilerā koydum (56) attīm firīna ačan, kočan attīm, kočan dā čīkārdīm, olur mu kočāndan yekmek (57) beki var yapêrlār, amā katardīlar beki un dā biraščīk, bendā yok un (58) mamu yok yevdā, tātügili aldiydīlar oyānī kirk dōrttā (59) mamu aldī toplādī sandīkta bir iki partal ne var, gitti satmaa Bolgrātta (60) ondan almīšlar o rubālārī, čalmīšlar, mamu dā yevā gelmeer (61) bān yevdā, iki kīzkārdāšīm vardī, onnarlān bilā biz (62) sorā deerlā semičkā köklerin ičindān yaparmīšlar gene imāā, pazī mī, pitā mī, ne (63) i aldīm bān onnārī da, čīkārdīm yepsini, kīrdīm nesteleri, yaptīm, firīna attīm, čīkārdīm (64) dōktüm suŕjaaz ačan, yepsi čīktī suyun üstünā, töö ičleri semičkālārīn, o dā olmādī (65) diil aftaylān, ama aylān görmedik yekmek (66) tātü Magnitāgorskidā, gelmedi, orda, mamu dā gitti, mamu dā gelmeer, dā bān töö iki kīščaazlān, kīzkārdāšlarīmnān (67) sabaa oldu, alīp torbāyī koltuuma, giderim, Tonilerin Dimulārī bilirsān, orda verirdilār terekā (68) giyip, tomak tā yoktu, čarīk, čarīŕīklārī, nestesiz, čorāpsiz (69) giderim, kaar šīkirdêêr, yeriyer, gideem töörêy (70) duryeez yerdā,

töö kaar içindä, duryeez, bekleez yep, okuyjuklar (71) okuyerlä birkaç kişiyi, sö, böön bıkădar, sabă, kalăni sabă, kimi okumădik, sabă okuyjuz (72) ay gelyerim gene geeri bakinăarak, orda, nestă, kim çikarkănă töölä daadyerlä birăščik yeşiklerä, ordan bir iki tenä toplêem aujuma (73) uşaklar dă bekleer, bän gelejäm dă getirejäm (74) getiryeem aujumda bir iki tenä papşoy, gelyer sabă, sabă gideriz gene orêy (75) sabă dă okuyerlä birkaç kişiy (76) sö, bitti uže, yok, bitti terekă, ačan getirejiz terekă gene, gelejüniz tă kabledejüniz (77) töölä geçirdik (78) tarlä vardı amă, kim işliyjek tarläy, kişin bu oldu, kişin (79) yaz oldu ačan, yok inje işleyim bän tarläy, tătü yok, mamu yok, bän töö uşaklarnän (80) aldılar adamlărı, çok adam oyănda kaldı (81) daži tibu dădu Vaniy dă, onnărın Myalçu dă gelmedi, onnări dă aldılar, vopşe bizim Miti çiču dă, Aleksı çiču dă, yepsi oyandaydı amă (82) onnaa kimisi po bolniçniy geldi, kimisi kaçtı, geldi (83) kaçtıynän, bizim kaynătămiz dă ordaymıš, kaynătă kaçmıš dă gelmiš (84) tebu Todur batü annadırdı, birdan çekedyer orêy kaçmaa dă kösteklendi, deer, dă düštü, dă tuttular, aldılar dă vsö, koydular türmää.

(85) bobam gelmedi, kirk altıda gelmedi, kirk yedidä gelmedi, kirk sekizdä geldi (86) Vani uyçu kizkărdăšlăămı götürdü bolniçaa, astăländilar, kiilä vardı, kiilä dolu kavălărında, yara (87) götürdü bolniçaa, dă orda ölmüšlăr uşaklar, ikisi dă kiščăázlar (88) kirk dokuz muydu, yevlendiydi tibu Kosti batü, geldi ona düünä (89) i bän bilmeem, ozman koja kizdim, amă šindi çok işlăr bilyerlăr, biz bişey bilmăzdik (90) giindilăr ne varsă, darı unundan alle mamu yaptıydı yekmek, gittilăr düünä (91) geldilăr ačan düündän, çekişyerlä, baarişyerlä (92) tătü bana deer, seni alăjam bilä, gel benimnen, sän baari deer ölme, kurtul (93) bän dă deem, bän gitmiyjäm, bireri gitmiyjäm, bän mamuynän birda durăjam (94) dă gitti tătü, gitti kirk sekizdä, kirk dokuzda gene geldi tătü otpuskaa (95) geldi, amă bizä gelmedi, dădugilä gelmiš, gelmiš Kolădaa karşı (96) çojuklar dă gelyerlä, zvezda gezerlä, geldilăr (97) Stvană, tătün geldi dădunnăra, demiš gidăsin orêy (98) deem mamuya, năbăyim ye (99) git bak ne gelmiš (100) i gittim bän, almıš tătü bana bir kufaykăjik, bir tekir šalinkăjik, bir fistan, bir don, bir çivit çipiçi, bir çivit tă çorap (101) giidirdilăr beni, dădu saa orda, bulü, çiču (102) deer, nestă, tătü, gelejän mi beemnen bilä (103) deem, gidejäm, uže gidejäm (104) mamuylän ikimiz yăšêêriz, zoor yăšêêriz (105) çiču dă, bulü dă deer, git tătünnän, bildir geldi, gitmedin, ačan gitmiyjän, sän dă ölejän (106) dă bir aftădan soră iini yıl günü, çibik

günü, veryee bulü biräščik papšoy unu, biräščik dā vasüle (107) koydu tätü čemādānjīina (108) ordā yattik o afta, örtünmää dā ozman yoktu yorgan, örtündük tätünun šubāsinnan, dar patta yattik (109) dā gittik, bän dā gittim Magnitāgorskiyā (110) birdan Tarākliya yayan, Tarāklīda pindik poyeza Kišnövadān (111) Kišnōfta yaptılar, töö ne yapardılar, biletleri, ordan pindik Moskva, Moskvadan Čilābinā, Čilābinskiy oblast, Čilābindān uže sorā, bir afta gittik (112) pazertsi čiktik birdan dā pazertsi yetištik.

(113) ačan gittik, bän bilmeem, tätüsāy orda yevlymiş (114) gidärkänā bän yatyerim yikārda, bagāčlar niindā (115) orda amā, yep aalêêrim, gidärkänā aalêêrim (116) deer insānna, ne aalêêr bu ušak, yep aallêêr (117) kim bilyee, tätü ne sööleer onnāra, bän bišey bilmeem, ruščā bišey (118) tätü deer, ne iš ičin aalêêrsin (119) deem, nerāy biz gideriz, deem, mamu, nestā, yevdā, biz dā gideriz, mamuyu braktik (120) ay, deer, sus, šini mamun gelejek vizli poyezlān, yetišejek tā, gečejek tā, sus (121) yok, gelmedi mamu, yetištik Magnitāgorskiyā, orda barak, dā komnātālar, kvartirālar saylyee, birār komnātā (122) aldi tätü čikārdi jōbündān anatāri, ačti bir komnātāy, ay gir, girdik (123) bir kirvat orda, bir stoljaaz, bir dā plita, plitāda yapêrlā imāā (124) i bän birda bilirdim, saylee, yapmaa, firinī yakardim taa küčükkänā, injā malay yapardim, aačliktan ileri (125) girdik, getirdi odun, baška yok kimsey, tutušturdum bän, ayitlādīm, koydum fasüley, töölā sivri dipli kastrüle vardi (126) piširdim orda kastürledā vasüley (127) adi vasüley yok neyā bošāltmaa, čanāklar var, demir tas, taščāāzlar (128) bir iki čanaa dōktüm o vasüley, yikādīm o kastürley (129) ay orda šini dā mamāligā yapêrim (130) yaptim bän onda mamāligā, dōktüm stola, bir dā geldi Mane bulü, Zenü batünun karisi (131) Zenü batü ordaydi, Mane bulü yem Antošā (132) orda onun olmuš iki ušaa, amā ölmüšlār, bizim tätü vaatiz etmiš o ušāklāri (133) dā geldi ilkin Mane bulü, ištmiš ani bän geldim (134) geldi, drasti, drasti, nābārsin, mamun yevdā mi, mamun seni kolverdi mi, sordu yepsini (135) sööledim, bir afta biz dādugildā yattik, dā kalktik ordan dā geldik, mamu, deem, bilmeee daži bän ani geldim (136) deer, sän bilyersin mi ani var sendā birda baška mamu, Mane bulü (137) bana prost bašlādī gelmää, nasī mamu (138) deem, Mane bulö, nesoy mamu vā (139) deer, šini onnar ištā, šini gelejek, deer, o kari, Lena adi, yem, deer, kizkārdaši, o dā birda yašêêr (140) ištān sorā adāmlar geldi, čok adam bizim küülü (141) yepsi geldi, doldu töö komnātājik, yok

nindä kīpirdāsinnar (142) ay, koydu o vasüleji ne vardī, koyduk o mamāligāy, yepsi idi (143) čalērlā türkū, oynēêrlā ičerdā, toplāštī, saylyee, yepsi gagāuzlar (144) čiktīlar, gittīlār, beni dā alyer o Anā lelü, dā gideez banāā (145) beem dā kavāmda yara var, gittik banāā, bān batijāknen dartīli (146) orda veryerlā leen yīkānmaa, i beni yīkādī o, yererimi yīkādī, bašimī yīslamādīk, geldik, yattik.

(147) sabaaliin tātū aldī beni dā götürdü bolniṭaa, kavam yaraynān dolu (148) koyājīz onu birda yatmaa (149) gorāttan ötāā, adelnā, te niṭe Tarāklinin var ye bolniṭā (150) bān aalēêrim, ič bilmeem ruščā (151) deer, götüreṭjān onu orēy, napravlenye veryeez, dā braaṭjān onu, dā orda ilāčlānāṭek o (152) tātū deer, nābāṭjīz, raz deerlā, lāāzīm ališasin (153) götürdü tātū beni orēy, braadī orda beni (154) üç kere sačlāāmī yoldulaa birār birār ṭimbizlen (155) alyer medsestra baṭāklēên arāsina, yolēr yolēr yolēr (156) bana ačan prost gelyer, bān kolverilyerim, našādīrnīy spirt kokudyer bana, birāščīk duryerīm, ay gene (157) üç gün yetti kavāmī yolmaa deyne (158) sorā bir gün ötlen yaalēêrlā bütünnū, yertisi günū tōölā niṭe salidol yaa, ölä iṣlen yaalēêrlā (159) čok orda var paṭānnar, kiščāāzlar, amā onnārda aaz (160) durdum orda üç ay bān, ačan geldim yevā, lavedāmāzdim gagāuščā (161) getirirdi sestrālaa iplik bana, bān örārdim onnāra, dikārdim, aylak durmaa var mī niṭe (162) paṭānnar oynardī, ölä kruk vardī (163) ačan bir ay oldu, götürdülār goroda gene bolniṭaa dā koydular rengenā, baktīlar (164) gene benim büüdū tiblā sačlārīm, gene yoldular, taa bir kere yoldular, gene ölä yaalān yaalādīlar (165) üç kere üç ayda yoldular sačlārīmī, amā ačan koverdilār, dedilār, yer gün gideṭjān priyoma (166) giderim orēy, orda alyerlā iki üç sač, čikēryerlā, koyerlā bir šīšeṭjāā, analiz yapērlā navernā, yertisi günū gene (167) ölä ölä alištī benim kavam (168) školaa dā orda yok niṭe gideyim, bān lāāzīm pervīy klas gideyim, a benim akrānnēêm uṭe pātīy šestoy klas giderlā, būūk (169) birtaan beni koydular, mamu iṣā lelüynān, tātū iṣā, bān saat altīda kalkērim, gideem lafkaa (170) tutēêm yekmek ičin očeret, produktī almaa nesā očeret.

(171) tōölā yašādīm orda iki yīl, elli birdā ilkyazīn, po moyemu, geldik yevā (172) bān istāmedim yevā gelmāā, neči bilmeem (173) tātū, yevā, bān kūüyā gideyim lāāzīm, kūüdā yašiyjam (174) geldik ačan, mamu yašēêr yevdā yalniz, mamu dā yevlenmiš, o dā yok,

türmedä mi nindä, mamu yalniz yaşêêr (175) i bän çekettim kolhoza gitmää, kolhoz vardı uže, bulüylän, Miti čiçun karısinnän (176) tätü, bän bilmeem, söölämedi bana, satmıš yevi, mamu orda yaşarkän tätü satmıš yevi (177) yev yapmıš bin iki üz ruble ozmanki vakıtta, bir bašli bir yevjääzdi, maazä vardı, damjaaz (178) dä birkaç yıl oräda yaşädik, iç bilmeem (179) mamunun varmıš kızı detdomda, dä giderlä mamuynän, alyerlä o kızı, Tudoräyi (180) tıblä kišcaaz geldi, paräliyäjiklän biyaz, sumkäjıklän, yepsimizä mamkä däärdi, bana dä, mamusuna dä (181) dä yaşädik birda iki yıl mi, sööläämiyjäm, yaşädik bu yevdä (182) tätü sorä, küçüjük biräsi, yok aul (183) dä tätü bunu sattı dä aldı aşääda, Nadi orda yaşardı, yalniz bir karı (184) aldı töö yevi, aulu büyük, tätü çobandı, Železlerdä koyunnäri bakardı (185) ordan getirirdi alaf bizim koyunnära dä aullar içindän, ozman setkä yoktu (186) dä ordan dä yevlendim, everdilär beni, bän kendim yevlenmedim (187) Todur batü Čekiç, Tanku čiçu yem tätü evermišlar beni bensiz, bän bilmeerim (188) biz pirdänkäda oturyeez Kalemlerdä, čikêrlä, giderlä, gülerlä, gelyerlä birêy pirdänkaa (189) bän dikerim, işimä bakêrim, gülüşyerlä, onnar gidip bakarmışlar pençerdan bizim (190) pençerlar ozman niže, yoktu perdä yadä bişey, gazetäynän tıkalı (191) gazetänin yırtıindan görmüşlar, bizdä var insan içerdä, gelyerlä gene gülüşeräk, bana bişey söölämeerlä (192) Krustoylään Lambu, onnar benim nunälärim, deer, kumiža mari, ne lavedyee bu kızlaa, deer, yeveryerlä seni (193) deem, yok ne iş yapsinnaa dä yeveryerlä (194) bitti pirdänkä, yepsimiz yevä, gittik ačan, toçnä, bizdä adamlar içerdä (195) dädu bizim, saadi, saylyee, Tanku čiçu, Nüklay čiçu, Todur batü, Todur batünun mamusu bizdä, babu (196) deerim, ne iş birda olyer, aklımjā bän, bişey söölämeerim (197) biz dä Yoväylän geldik, deerim, gel bizä dä, bir küçük bašcaaz vardı, yatäjiz orda (198) bir dä bu babu, nerey gidin, nerey yatün (199) nerälüydı, baška küülüydü o karı (200) su yok, git suya, git getir su, bana deer (201) deerim, Yovä, adi mari, gidip getirejiz iki kazan su, ordan Mažärlêên pınärindan (202) getirdik iki kazan su, giin, babu deer, giin (203) Sovi bulü dä orda, Todur batünun karısı, asmäda onnar (204) giin, šini gelejeklär seni yavklu yetmää (205) deem, kimä yavklu yedejeklär, bän görmedim çojuk, bişey bilmeerim (206) deem, nası yeveryerlä, ne bän köpek mi osäy ayvan mi (207) bän, deerim, görmedim çojuu, lavetmedim (208) çojuk tä däärmıš, gidin dä annašin, brakın ušäklêê bana bakmaa (209) o dä yok gittii kiza (210) masal, yok işittiim butürlü yevlenmäk (211) Yovaa deerim, su getirdik onnära, gel dä yatäjiz te birda (212) net,

geldi Sovi bulü, giin, giinin, šini te gelejeklär karılar dā (213) aullar içindän manjāylān, kartoli manjāsi yapmıšlar, gelyerlā (214) adi yettilär, girdi karılar içeri, biz bİrdan görmeez nābêr onnar orda, biz yep yatmaa neetlenyeriz (215) deerlā, yatmā, durun azir, te šini yel öpejiiniz (216) deem, kiminnen yel öpejiz, bilmeerim, vopšče görmediydim, var lavettiim, amā baška çojuklarnān, saylyee (217) deerlā, te görejān sän šini, gelejek tā görejān güveeyi (218) bir dā girdi MokaMišā, girdi Mišā, bu dā ardına girdi (219) bir prostoy don, bir kustüm, bir šapka, çipicilär bajāānda (220) Mišā ileri gider, bu dā ardına, geldilär (221) aydi yannašin dā yel öpejiiniz, ayatta yannaštirdilar bizi, Yovā dā orda (222) aman mari, sän bana dā söölāmeersin (223) deem, ye bana kim sööleer ye, a, kim, deem, bana sööledi (224) ay yannašin dā öpün, dādu Vani saadi (225) dādunun yelini öpejān ilkin, sorā tätsu, Simu çiču, Nüklay çiču, Tanku çiču, Marinā bulü, Nüklay çičunun karısi, İrinkā bulü (226) aydi öpün yel (227) ne deerlā, onu yapêriz, yok sormak (228) yok işitiim böölā yevlenmāk (229) te šini koyājiz soorêy, siz gidin übür baša, orda iyejiiniz siz, biz dā bİrda (230) ay biz Yovāylān, onnar dā ikisi Mišāylān, getirdilär bizā manjā imāā (231) güvāā bana bakêr, bān dā ona bakêrim (232) deerim, nası yevlenmāk bu, böölā dā yok gördüüm (233) deer, Mišā dā, šindi ölä yeveryerlā, ölä yevlenilyer (234) Mišā taa lavedyee, bu lavetmee, susêê (235) idik orda birāšçik yekmek, dā gitti bunnar (236) bir dā godā olājek, tepāā kolaç, kolaç koyājāklar tepāā (237) deerim, nası kolaç koyājīiniz tepāā, kimseyin aberi yok bu işi (238) töölā, bakin, bulun kolaç, peškir, basma kolājīn üstünā (239) buldular, koydular, dā durdular gündüz, bİrdan indilär ašaa (240) dāarmišlar, mari, godā gelyer, kimin godāsi mari (241) töölā yevlendim bān.

V İVAN K.

Yaşı: 77

Cinsiyeti: erkek

Öğrenim durumu: ortaokul

Kayıt tarihi: 30 Temmuz 2019

(1) benim karım açan geçindi, öldü bin dokuz üz yetmiş beşinci yilda dekabrının yirmi dördündä, ondan sorä benim yolum düştü Aleksandrovskiy manästira (2) bän duhovnä pitalsä oräsinnän seksän üçädän (3) i, orëy gideräk bän düşündüm ne yapmaa yünsäna dääne dabro, ani olsun paleznä (4) aklımdan geçirdim ane köprü yapmaa, doyardkälää işlärdi kalhozda, deredän gečärdilär çamur içindän (5) nu, köprü yapmadım bän, fikirjesinä geçtim pınar yapmaa (6) pınar dā istedim yapmaa bolniçaa yakın, orāda malädöž taman stroyitsä olurdu (7) nu, diil niye bän isteerim, amä niye Boži isteer (8) yer gün gidärdim benim hazäykämın mezärına, paseščätedärdim onu, saylyee, doläširdim (9) i, geldi bana, portaa tutundum, geldi ölä kakkı yikärden Božidän, ani (10) a tibirda yapsanä sän bu pınarı, onun yeri birda (11) bän mezärin içinä girmedim, açmadım präčkäy, döndüm geeri (12) orāda vardı, Maslinçada bizdä niye yakêrlä, fillingä için skat yakmištılar, dā külü durudu orda kruk tombärlak (13) bän döndüm geeri dā bakındım dört tarāfa, pınar yakın yoktu birerdä (14) i, koydum, ani birāda onun yeri oläjek, niye koydum aklıma, fikirimä, ani otuz meträ derin oläjek, ülä dā çikti, yirmi sekiz buçukta geeri döndük, başladık taşlämaa (15) ilkin kimseyä istämedim söölemää bu işi, çekettim taş çikärmaa (16) firmāda adāmnar işittilər, ani pınar açan isteerim yapmaa, geldilər çooyu, yardım ettilär kuvedinnen (17) var niye demää pek, açan izin var Allähtan, kapu gibi taşlar büük, sade kır, işlä, daat (18) geldilər, skotniklär kalhozun işitti, garāştan angı adam yakındı ani, taşidılar, bir seksän kup taş uurättik biz ordan, azirlädik, bir tarāfa koyduk onnări (19) beni sorä rukäväditel çıirdi, buyuruju, deer (20) biz seni yerindä bulalım, bän sklatta işlärdim, biz sana yazäjiz taş kalhozdan (21) yazdılar, ödedim bän onnări (22) nu yazmaa, na vstreçu gittilər, yazdılar yelli kup taş, insan yardım etti (23) açan Allähtan izin var, Allaa düzdü onu, bän sade arganizatär, başka yok niye deyim bän (24) yınsan işledi, insan kendi kendini doyardu, on yedi dā kurban kuzu baaşladılar, bän bilmäzdim näbäyım onnări, neräyı koyäym onnări.

(25) i, Kolädä orujunda oldu pınar, yepsiji ilkin günä birär kişi kim istärdi ani doyardmaa, ilkin birär kişi doyardurdu üülen yekmeeni yem avşamliin (26) a sorä başladılar görmää, ani uže iş yaklaşyer bitkisinä dooru, güjenik çooyu kaldı, ani doyardamıyjiklar (27) başladım gündä iki kişiy koymaa, sän üülendä doyardājan, sän dā avşamliin doyardājan (28) a hazäyin Dimov İvan Dmitriyeviç pek izmet etti, onun hazäystväsında, yevindä bizi yer see karşladı o, orda doyardurdu (29) onnări lääzım yep anmaa yer gün liturgiyāda, yerbir sluzbāda, pek

čok yardim ettilär (30) işlendi pınarda kirk beş sutkā, gejä gündüz var niže demää işlenildi (31) pınārın genişlii kazıldi üç metrā (32) üz elli kuptan üz altmışadān gitti sade taş, taşlān işlendi pınar (33) i var baška adāmnar dā, sorā örtü koyduk, yaptik, plaščatkā düzdük (34) örttülār Malāčli Aleksandār Dimitriyevič, batūsu Dimitriy Dimitriyevič, Malāčli Pötār Davidāvič, onnar işledi, var niže demää para dā almādilar (35) i Angelčev Pötār Födārāvič, o čok yardim etti strayitelnim materyalām, böön dā var agrāzdenye, böön dā ne var auljuklar düzülü, onun büük yardimi oldu (36) bölā oldu bu pınar (37) düzöldüktān sorā inžiner kalhoza Kurdov Viktār Harlampič istedi, ani o yerdā yapalim, küyā dāāne su verelim, vadānaporniy bašne koyālīm, amā istedilār kapāmaa (38) bān kayil olmādīm, nečin ani raz geldi bana ülä videnye, ani Božidān ses geldi, ani bīrda olājek onun yeri, ölülār dā su ičejek, i, dirilār dā ičejek (39) neči ölülār ičejek, neči gelān yerbir adam kendi soy senselesinin mezārīna sujāāzini alyer dā gider döker sujaaz (40) tōölā oldu bu pınar (41) bin dokuz üz yetmiş altīda noyabrinin on ikisindā çekettik dā bašardik onu bin dokuz üz yetmiş yedidā dvaťatāvā yanvārā, taşladik yepsijini (42) o pınar diil benim, o Božinin, eto Božiy dar (43) bān yašāmāktan gidejām, kim izmet edejek, o pınar kalājek ona, o onun (44) neči ani adāmın biri dāārmiş, bān alājam sendān satin pınārī (45) dādu deer ona, bān seftā işidyerim, ani pınar satilsin, ačan bān ölejām, izmet edejek kim, o pınar onun dā olājek.

VI ANNA M.

Yaşı: 59

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: ortaokul

Kayıt tarihi: 31 Temmuz 2019

(1) bunnaa taa ileri vidimā lavettilāā, nesā annāttīlaa, jūmbüş nesāydi (2) iyeez yekmek biz, čeket bunnaa gülmāā soorāda yepsijii (3) kaldirdīlaa, kim nerāy, vasüle birin puflêē aazindan, hi ha ha ha, bulü dā gülee, kaku dā gülee (4) tātü kalkti yavaašjīk, bišey demedi, Alōšā batüy dišārī, Niku batüy dišārī, Mišā batüy dišārī, Grišā batüy dišārī, Todur batü küçük, biz kaldik (5) a dišārda suuk, jīngirdêē suuk (6) bunnaa geldi penčeraa, tātö prostet,

baška gülmijiz, ač vā (7) ačan uspakoyitsā olājīniz, ozman girejīniz, dee, durun biz iyelim, dee, sorā biz kalktiynān, siz girejīniz (8) gelyee Grišā batū, tātō ač adi, prostet, baška gülmijiz vā (9) girdi bunnaa, oturdulaa, šini yepsi susêelā, gene kavradīlaa mamāligālāā, vasülelee iyeelā (10) nāptīlaa, ne yettilāā, Grišā batū ne mišlādī, nestetti dā, kimin ne var aazīnda, puf yepsijī dā (11) tātū sade dedi, surat yok sizdā (12) sorā gittilāā komorkaa, dā o komorkānīn duvārlêê titiree, güleelā.

(13) mamu yepsimizā veryee birār parča šeker, buṭā (14) alyee bizdān šekerleri, alyee arkāsīna, bir kruk, alyee šekeri (15) bendān aldī, Mitidān, yepsimizdān, Todur batūdan, bizdā ič yok, yekmeklār kaldī, a šeker ič yok (16) ičerdā biigirjīk oynêêz Grišā batūynān (17) Grišā batū idi šekerleri, biz gene, mamu, ver bizā šeker mā (18) mari šini verdim (19) ne verdin mā, Grišā batūynān biigirjīk oynādīk, tā Grišā batū idi šekerleri (20) ey, daul yalākli, mamu baaryee Grišā batūya, seni halerāsīnī, seni ya (21) yepsindān toplāmīš šekerleri bu bā, yepsindān toplāmīš (22) aydī, gečer birāščīk, mamu almīš nesāy, alviṭā vardī kilāynān, tōölā būūk alājālī alviṭālar, yepsimizā birār alviṭā (23) ay verin yarmišār alviṭā, sōöliyjām sizā masal (24) veryeez ona yarmišār alviṭā, yatyeez, o bizā masal sōöleer (25) Grišā batū čeketti, varmīš bir dāduynān bir babu (26) ey, onnêên dā yokmuš ušāklārī, šini bunnaa gīdee daaya ušak arāmaa (27) gidā gidā, gidā gidā, gidā gidā, nu dinmišlār, oturyeelā bunnaa, birāz dīnnyeelā, kalkêelā gene (28) gidā gidā, gidā gidā, Todur batū uyyee, bān uyyeem, Miti uyyee, Grišā batū yep gīdee (29) bir dā Miti bizim, e, Glišuri, yep gīdeelā, onnaa nezman gelejek vā (30) yertisi geṭjā gene masal, gidā gidā, yep o gidā gidā, yep bir masal, nezmānsā gīdejek tā gelejek onnaa.

(31) bir kere nestā, mamu gitti išā bizim, bān yep tōölā, mamu yep yollaadī lavkaa, mamu ič bilmārdī rublelee saymaa (32) bān gidārdim, alīrdim, seksān kapeykā mī, bir ruble mi (33) vardī čikījīim, toplardim yirmi otuz rublāādān, ilerki vakitta o para (34) čikīlardim, koyardim, saklardim čikījīimī, vsō (35) bir kere bizim Grišā batū, mamu baa sīmārlādī yerlee yīkāmaa, ičerleri yīkāmaa, mamu gīdee tūtūnā (36) bān, Grišā batō, onnaa dā, drem yok bir kapeykā, onnaa sā paṭan, isteelā nerāysā gitmāā (37) Grišā batō, yīka yerlee (38) verejāni beš ruble (39) bān deem, verejām, a sokākta ušāklaa, mamoo, nestā, krugāvoy

lapta däärdik, töö utki i ahotniki (40) beem gözleem firlädi, bän top oynämaa, azart bendä büük topa (41) verejäm, yika, verejäm (42) yikädi batü ičerleri, silmiš penčerlää, yikämış yerlee, silkti, döšedi palälää, dišarda yešikleri yikädi (43) uže vsö, čiiirdi beni göstermää, vsö prinimatedeyim (44) ver parêy (45) aha, bendä yok para (46) gel birêy, čok düšünmee, yikämış ani yerlee, träpkäy aazima, sikištirdi o träpkäy aazima (47) baaryem, baaryem, baaryem, baaryem, kuduräjäm baaryerim, ani träpkäy sikištirdi aazima, ič lavedämeem (48) na, baška kere sän beni aldatmiyjan (49) maley, nası čok priklüčenyälaa oldu.

(50) gidee bulü klisää, almiš bulü yarim kilä rakı dā saklämiš firin aazina (51) buna dā gelyee töö onun svatusu, ičejeklär (52) däärmış, ey bizdä var bir šiša rakı, gelin dā čakiverejiz karı poka klisedäykänä (53) druklaa gelyee, a čakmaa šiša ič yok (54) Vanüşkä sän mi vā, ya čiiir sročnā Lenā bulünü telefona (55) orda dā ičānda telefon dururdu (56) bulü olyee bimbiyaz, gelyee, ajšāba ne oldu (57) giryee, alö (58) däärmış, Lenā, Allāhın yevindā nahāditsa olyeesin, bilyeem ani yalan söölämiyjän, nerdā šišäylän rakı (59) bulü däärmış, firin aazında bā (60) trak, koymuš trupkäy (61) gittilää bizim Pašunun düününā deyni bunnaa vinzāvottan almaa šarap, iki almiš kilälilik flägā, üz yirmi kilä šarap yazdırmış Todur batü düünā (62) buzluk, Pašu ačan yevlendiydi, yok niže, miyakti buzluk, Miškāylän kotikāylän (63) kotikā dā, almištilar boya, dā gelirkänā o boya dökülyee bizim kotikaa, dolêê bunnêên tapičkilee boyaynän (64) geldilää birêy, yepsi saroš, kotikā dolu boyaynän yem tapičkilee dolu boyaynän (65) Todur batünun čipičilee girtläänadän boyaynän dolu (66) vā batö, deem, bulü asäjek (67) yok strašnā, dee, bišey, bän, dee, onnêê silkejäm šini dā (68) nası silkejek, boya, nası silkinejek, nestā, biyaz boya (69) tibrāda rimonttu bizim, dā getiryeelā boya, boyiyjiz ičerleri (70) aman mari, indi bunnaa, yepsi saroš, i islā (71) koydum bän onnära, idilää, gene ičtilää, gittilää bunnaa yevā (72) i ne yapmaa, alyeez biz četkāy dā boyeez, bütün boyêy yayeez kotikaa (73) kurudu kotikā, kotikādan ye, su ičmää var niže, doldurduynän kotikāy, birerdän sizmäär bir su, okādar nestā (74) gitti bunnaa, koydulaa iki batlak (75) gelirkänā bunnaa yayan, biigirdän yedektän gelyeelā (76) yetištynen tibrêy, Popāzlêên yanina, dartêê Miškā nası buzlärdan, dartiryer dā, batläklaa biri birinä, suuk, biri patlêê dā gider šarap, akêê bütünü, kirilyee flägā, töö almiš kilälilik plasmāslaa (77) yepsi akêê kotikaa (78) gelyee bunnaa bizā, alyerlä bir biyaz peškir,

škembeli peškir, vardī ozman rulonnaanān yeni peškirlää (79) süzerlä peškirmen, dolduryerlä flägäy, bir kapli gitmemiš yerä (80) dolduryeelä aliz aazınadān gene flägäy (81) peškiri alyeelä, sibidyeeelä bunnaa (82) getirdilää bunnaa batügilä nesteleri (83) däärmiš nestä, Grišä, batü däärmiš, ey, ilkin islä šarābī ayda, ikinji günä brak bu nestey (84) ikinji günü gelyeelä tatli rakīya, däärmiš, batö vä, biz yepsimiz avšām saroš olduk o flägādan, bān šaširdīm flägäy (85) sān ne vä (86) däärmiš, i ne vardī, kotikājīk paktī, süzdük, šarāpta bišeyjīk yoktu vä.

VII EVDOKIYA S.

Yaşı: 77

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: ilkokul

Kayıt tarihi: 1 Ağustos 2019

(1) duumam yanvārin yirmi yedisindä, yetmiş sekiz yašında uže, yaš var doyunjā, amā bana az (2) bīrda duumam, bīrda ihteerlādīk, kolhozda büüdük, kolhozda dā ihteerlādīk (3) bišey üürenmedim, sade dōrt klasīm var (4) iki kere doyarkā, bir kee delikānnīykānā, bir kee yevliykānā, lavkāda işledim dōrt klaslān adamlān bilä, dōrt yīl mī, beš mi (5) tuflā zavodunda, kolhozda, yererdä, yerbir ištān dattīm, amā šükür, Allaa verdi kuvet, sabur (6) dōrt tā ušāam var, amā adam öldü, otuz yīl oldu öleli (7) mamu bizim bilmāzdi čalmaa, bana navernā Allāhtan bu (8) bir kere išittim, bān tez tutardīm aklīmda (9) tōö častuškilee šini birini tutmāām aklīmda, bir častuški bilyeem sade, bilirdim ruščā (10) radivājīk ozman vardī, yoktu televizārlar, bān kiščaazdīm, durudum, kulāāmī dayardīm, čalardīlar ruščā türkülār ozman (11) mamu baarirdī, adi mari, bulāšīk yīkamāār, türkü sesleer (12) bān srazu, bir kere, iki kere, onnar ne vakīt čalardī, dā üürenirdim (13) bir častuškim, saylyee, yep čalêēm šindi dā ruščā.

(14) bendä o bir Tudorkā, ani nestä, nestedyer, yavklu olyer dā asta olyer (15) asta olyer dā gelyer yep dolāšmaa güvää dā deer, nestä, yolda gelirkānā onnarlān bilä ani yavklu

olmuşlar, uşaklân, kolaçlân giderlâr (16) bu güveeyä zoor gelyer (17) geldiynen, Tudorkaa däärmiş, bizimlen bilä yavklu olännar, däärmiş, kolaç gezdiryerlar, uşak kuçäkläända, kolaç kolläända (18) mamusuna deer, getir benim nişan barezimi, fistänimi, giineyim dâ düzüneyim, dâ bân dâ gençlerä benzeyim (19) bân açan çaldim türküyü, dâ gemi orda, dâ te šini uşaklaa bilmee gemiy (20) däärmişlâr, ne o mamu çalêr gemi gemi, biz bilmeez (21) i lotkâ, a yevelkiyäsina gemi (22) bana kalsa, alle Turçiyâda dâ gemi šini (23) dâ gemi, saylyer, bân dâ bilyeem, ani türklerdâ, saylyer, yevelki, ölä işidirdik, ölä dâ çalêz.

(24) gittik Nastânin düününâ, dâ Gendulään Alöšâ, senin Alöšâ batün (25) dâ azirlämış bir iki türkü, adam çaläjek (26) i biz dâ düündä, bizim kaynätâ, bir iki stakan šarap içtiynen, ya sööläyin bizim gelin Doçiyâ gelsin (27) biz ayätta, ozman yoktu palatkâlar, bişey, bir içer, bir dâ ayätçik (28) i nasî seslämiyjâm kaynätây, dayändim bân kapunun sövesinâ, onnar içerdä, biz ayättaydik (29) çekettim açan çalmaa, i ses vardî, bir türkü Alöšâ batün çalmämış (30) nestä, Katinâ Kosti dâ bizdâ zvinoydu (31) yertisi günü işä gittik, dee, Doçi nindän o sesi sän aldîn mari, pençerlar titiree (32) dâ deer Kosti batü, yertisi günü içtik bizdâ šarap, däärmiş (33) biy, bân dâ azirländim, türkü çaläjäm, Kosti batö, açan o çaldî ye, bân sustum, birtaan yok niže çalâyim.

VIII NADEJDA O.

Yaşı: 67

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: ortaokul

Kayıt tarihi: 2 Ağustos 2019

(1) gejä školäsina gidärdim, saylyer, dâ o dâ školaa gelirdi, saylyee, školâ bizim tarâfta vardî sade, übür maaledä, saylyer, bîrda yoktu večerniy (2) o tarâfta üürenirdik dâ orda buluştuk (3) dâ sorâ gitti armiyaa, bân bekledim onu, saylyee (4) armiyaa gitti, geldi armiyâdan, bân uže bolniţada uže işleem (5) deer karilar bana, mariy, kapu önündä var bir saldat, nestä, kimisâ bekleer (6) o sâ bilyee ani bân bolniţada işleem, saylyee (7) açan attim

gözümü pençeraa, besetkälää vardī orda, bolnižānin önündä, saylyee, duryee saldat rubāsinnan giimli, bir diši vardī yalābīk tibu aazında (8) oturyeem, čikmaa čikmädim, čikmädim (9) vuže avšam oldu, bān yevä gelyeem, vardī demir lavkāsi orda, dā o oturyee tōō köšedä, saylyee (10) čiktī ačan önümä, sansī su içindä kaldīm, yok nābāsīn uže, ay gittik yevä (11) deerim, bir köšä kaldī, gelme taa yevädān, tätü zeem baarājek, pek baarirdī tätü (12) ay, birtaan uže gelirdi, alirdī nestää, stadiona, vardī yestrada ozman ye, dā gidārdik ozman taŋta, yestradaa, saylyee (13) yirmi kapeykaa mī, kīrk kapeykaa mī nestelār olurdu kinolar, kinaa gidārdik, saylyee (14) bilmeem, nekādar onnān lavettim, o geldi, saylyee, ne vakīt geldi o, yaz vakīdī geldi o (15) deer baa, yeer sān gelirsān bendān ileri yestradaa, dur präčkānīn yanında, yeer bān gelirsām, bān beklīyžām seni präčkānīn yanında (16) i geldim bān, yok o, duryeem duryeem, čalêê muzikā, oynêê, bān dā bakêêm o oynêê baška kīznān vals, īī (17) bilmeem, güzädān yep o kīzlān gīdee, gečīryee, bana bakmāā (18) oldu bizim maaledä düün, komušulārda orda, dā geldi o dā zasevā, zasev vardī ozmānna ye (19) oynêêz biz šindi, aldī beni oynāmaa, saylyer, dā isteer beni almaa kačak, bān dā korkêêm.

(20) i mamu nestetmiš, bennedi olmäli beni, i sabaa oldu, bān mamuya lavīmī yettim, saylyee, tiblā tiblā, saylyer (21) mamu dee, a yapmā ölä kīzīm, dee, tätün baarājek, sor tätüna, dee (22) tätüya sorêrim, tätü dee, nee, bān ušak diil amā, köpek tā vermiyžām onnêên aullāna (23) bān onnāra išeem, serbest adāmnaa, onnaa vāna, bān onnaa vermiyžām seni (24) bān sā isteerim, vermiyžān ačan, kačāžam ozman (25) gīdeem bān yertisi günü išā, alyeem bān bir čikī rubā, fistan, mikā, nesoy akīlmiš ozman, git tā bul ujunu (26) aldīm onnêê, gittim išā (27) geldilāā, kačak götüryeelā beni, i kīzkārdāšīm dā, saylyee, beemnen bilā, saylyee (28) gīdee kačarak yevä dā dāarmiš mamuya, mamu, kakuy aldīlar kačak (29) īī, tätü kalkêê dā ozman, saylyee, vardī tōölā bir dolābīmīz, dā parālar orda (30) dāarmiš, dur bakāyīm bān ažāba parêy dā almādi mī (31) ačan gīdee, para duryee, dāarmiš mamuya, ne isteersin yap, git tā getir onu taa bu aušam geeri (32) gelyee mamu bizim raametli, alyee Ulyan batüy, geldi ikisi onnaa nestää, bīrêy, kayīnnāgilā geldilāā (33) orda lumbur lumbur yepsi čalêr, garmoškā vardī, daul düverlār, onnar bilyerlār ani kačak olājek uže, azīr olmušlar, saylee (34) geldi mamu, aalêê, nestedyee, tätün ne dee, te šini taa yevä gelāsīn (35) raametli dee, gīdejek, amā diil bu aušam, baška kerāā, baška aušam

gidejek (36) gitti mamu aaliyrak, dā bān kaldim (37) i läām šini prostetsinnāā, etmeer, vsö etmeer (38) giderlā tātüya nestetmāā, aberlemāā ani gelejeklār prostetmāā dāān (39) tātü alip koyunnêê gidärmiš kumnaa otlätmaa saylyee (40) raametli Kabak Vasi batü däärmiš, yapmā böölā, yalväryeem sana, prostet vuže ušaa (41) i adi, gelsinnār adi (42) gittik bir pazar onnära, soylar topländi te kač kiši, gittik orêy (43) yoktu ozman mašinālaa, taligäylān gittiydik, ihteerlaa, biz uže yayan gittiydik (44) i biz duryeez sokākta, mamugili aldīlaa aula, kayinna kaynātā, onnêê aldīlaa aula, ičeri saylyee (45) i šini bizi čüryeelā prostetmāā dāān (46) yepsi oturyee stolda, nestā, insānnar, soylar, saylyee, tātü mamu ayakčā duryee, saylyee (47) i adi girdik biz šindi, stāmee yetmāā gene (48) kalkti kaynātā, dee tātüya, svatu, bān dā baardim Koliya, šināān sorā bundan yapmāsin böölā iš (49) yepsi bašlādi gülmaa, uzätti yelini, öptü, töölā dā prostetti beni.

IX HARLAMPIY G.

Yaşı: 92

Cinsiyeti: erkek

Öğrenim durumu: 2 sınıf

Kayıt tarihi: 5 Ağustos 2019

(1) Lambu adim benim, yirmi altıdan benim duumam (2) alirdilaa ozman, uctili duvardi (3) bizda vardı bir uctili, direktur Kožan (4) ačan böön gitmiyjän školaa, yarına lobut (5) beni töölä šaširdirdi yevdā tātü dā (5) alyoo biygirleri yedemāā kīra, böön alyoo, yarın almäär, lobut (6) bān ič gitmeerim sorā, gidāmeerim školaa, dā basildi benim školām, bitti benim školām, saylyer (7) školā bendā olmädi birtadaan (8) školā birdaydi, nindā stadion šindi, stadionun yerindā, školālar ordaydi, ikisi dā školālar (9) büyük školā büyük školāydi, diil ütāā beeri školāydi, taštan ölä bir školāydi, ey, ne sän (10) orda tebu, ani načalniklār, orda üürendilār, bizim načalniklār, ani oldular načalnik, pušti büünādān, onnar buyurdular, orda üürendilār (11) daži ačan Baranovski, o üüretti onnāri yepsini, töö načalnik, ani bizdā uctili oldular, primar oldular, prisidatil oldular, töö üüretti onnāri yepsini (12) Georgi

Kanstantinavič Bolgrätliydi, o dā zavučtu sayilyor, ahti adamdi, čok islā adamdi, isläydilär onnar pek (13) te Barānovski gene islā adamdi, sö, islā adamdi.

(14) romunda nasī yašardik, gene islā yašardik biz, prost yašamazdik, bān ölä diyjām, prost yašamazdik (15) üctān bobam benim amā, vardī topraa, kendi topraa vardī, tarlāmiz vardī kirda (16) ekārdik, bičārdik, düvärdik arman, te šindi arman düvärdik biz (17) šindi istāmeerla čikmaa dišarī süpürmäā kapunun önünü dā (18) arman te šin te sījāk, düveriz arman, pīnar dā siirek, čok siirek yerdā vardī pīnar, ordan su tašiyoruz (19) su tašiyoruz sirtlān, biigirleri sulêêriz, kušlārī sulêêriz, kendimiz ičeriz (20) bizā pīnar primernā, sān söölā nekādar rastāyanye (21) orda dā, gidejān, durājan yarim saat očeredā dā (22) tarlā te šindi nindā işleer kalkoz, töördaydi tarlālar bizim, o tarāfta dā, bu tarāfta dā (23) baalar dā Bolgrat yolundaydi, te bu tarāf baadi, yem Satilik, böön pistiyālik, baalārlar ordaydi (24) a bašča dā çekedirdi kavaan yanından dā taa Kayrāklī čizisinādān, insan bakardi bašča (25) taa toprak pay olmādaan, yedinji yil, yedinji yilda diil, taa o bešinji yilda mi, dördünjü yilda mi, tutêr töö hazäyin töörāsini (26) mečtateder o, načit, ne olājek orda (27) tutêr orāsini, sürer, eker (28) brakmāārlar baa koysun o, sakli koyer baa (29) Yalpida čöšmenin altenjīinda Tilmāčlarin (30) dā o yer, saylyor, üç yil ič savermeer onu yikāri, yep kök boyundan alyor görünmesin (31) ačan yedinji yilda toprak pay olyor, ona kirda vermeerlär toprak, a töörāsini ölçerlär ona (32) salveriyor baa bir parčāsina, kalan yerini, saylyer, bašča bakêr, biber, patlājan, laana, fsākiy bakêr orda (33) būük čöšmäydi, ačan yetištīm bān, töö čöšmä iki kurnāynāndi, dolusu gelirdi su, dolusu gelirdi su, iki kurnāynāndi (34) šindi birnen dā yok orda su, bozdular čöšmey, yem bizimkilär bozdular (35) işleerlär čöšmeyi, açêrlär anāsini onun taa niindān (36) anāsī čölmektān, açêrlar, dā baarirmiš, ne vā, nasī orda vā (37) kaybeldi su Allāhtan, Allāhtan, diil šaka iş o ye (38) kaybeldi su, dā bir kurnāynān dā kaldī amā, gene yavašijik geliyor, amā orda su vardī (39) yepsi giderlär yara šini sular, yara gider, šaldirdêêr (40) töö o kulākta, girdiydim o kulaa, geliyor su, šaldirdêêr akêr.

(41) romun gitti kirkta, rus geldi, durdu gdetā bir yil, kirk birdā gitti (42) kirk birdān kirk dördādān romun buyurdu, romunnān nemče karīštīydi (43) nemčāā verilmišti romun, nemče, slovāklar, Slovakiye (44) birda işledilär onnar (44) nemčelär oldu birda, zer nasī (45) rus

gelmaa dään, birda vardi nemte küüleri, Sofiykä, Albotä, naçat, buyanda, oraläri nemte küüleriydi (46) nemtelär orda yapinmıstılar, amä ölä yapinmıstı, eyey (47) aldı dā kaldirdi onnari nemte semyälärinnän, evlär kaldilar pustiyalik (48) Ukrayinada tože samäyā, Berezino, orası yererjii nemteydi vā (49) çergäläri taligälarnän, nekadar taligaa alājan sän, nekadar var niže alasın (50) semyäsinnän aldilar, dā aširdi Germaniyaa vrodi, amä onnar kaybeldilär yollarda (51) te bizim Angilnä kakumuz, karinin kaksu, onnari birda kaldirdilar (52) aldilar onnari dā aydädilar Altäya (53) ačan gitti Altäya, orda nemte adamlar (54) angisi geerdä uže yetiştiriyor rus, aydamäär ötää, amä aydêêr kendi teritoriyäsina, Rusiyänin tertoriyäsina aydêêr (55) dā veryer onnari savkozlära (56) savkozlärda işleerlär adämнар, dedi (57) bizi, dedi, bakti onnar, ačan gittik, dedi, bizdä yok imää bişey (58) orası dā, dedi, bir kilä yekmek veriyor (59) yarim kila yekmek bir kişiyä (60) yarim kila yekmek, saylyor, sutkaa, ne istärsän.

(61) klise šini niže işlee, ölä işlardi, popäzlärin vardi yevleri, nindä šindi büyük školälar, iki köşedä dā, orta yerdä dā daskaldı (62) popäzin adı ateş İliyä, neydi adı öbürünün dā, köşedekinin bilmeerim, unuduyorum (63) a oteş İliyäyi islä tutêem aklimda, o gençti, a bu ihtäardı taa (64) romunjä götürürdülär sluzbäyi, sorä onnar gittilär, Romuniyaa gittilär (65) braktilar yepsijini dā Romuniyaa gittilär, kaçtilar (66) kliselerin dā oturdular üstünä žuliklär, klise bizim çok vakit işlämedi sorä (67) nastäyaščiy popaz niže šini işleer popäzlar yoktu, šini oturduu yerindä işleerlär, nastäyaščiy klise oluyor te šin te (68) gidersin, klisen var, komkän var, sluzbäna dua et, niže sän kendinjšäsina, o seni zapriščat etmeer (69) bän kirk dörttä yevlendim, klise diildi açik, biz Kobeydä stevnoz olduk (70) Kobeyin klisesi işlardi, Bolgrat işlardi, yem Bolgrat işledi do sih por, Bolgrat işledi, yep işledi (71) orda popaz zaminitsä olmädı, saylyer, popäzlar orêy toplänirdilar.

(72) kalkozlar çeketti nasi, aaçliktan sorä çeketti kalkozlar (73) kirk yedidä çeketti kalkoz bizim, Katovsk, kirk yedidä noyabridä (74) adini yaptilar ani kalkoz, amä kim girdi, girdi, yirmi yedi kişi girdik (75) bir yaz işledik yirmi yedi kişiyen, yepsi dā ruçnoy (76) biigir dā on yedi biigir sade bütün kalkozda (77) kimdä inek kaldı, kimdä bir öküz kaldı, inekleri koşardik getirmää töördan bir aräba biçinti mi, nesäydı saylyor (78) sorä kirk sekiz çeketti

kalkoz, oldu islä, kirk sekiz, bašlädï insan kipirdämaa, toplädï kendini biräščik (79) yep yok amä, diil ani dübüdüz yok, dübüdüz yokta yašädik biz, dübüdüz yok, bir tenä papšoya asrettik (80) tiblä gečirdik aaclïi, zoor gečirdik (81) stančiyaa gidärdik, orda terekä, tašlêen aräsında tenä, ayıtlêêriz teljääz alip tä iyeriz čii (82) yarisi küüyün öldü (83) a dädu Tanas tätüna demiš, daži temin aklïma geldi (84) koray toplêêr, amä akilli adamdi dädu Tanas (85) küüyün, deer, yarisi ölejek, güzün, töö uže kirk altïya giryor insan (86) nečïn vë, dädö Tanas (87) nečïn terekeyi aldïlar, deer, insäni braktïlar aac (88) insan ölmijjidi, amä čok aldïlar, bizdä čok fenälar oldu, ani načalnik kaldïlar, čok fenaydïlar (89) čok büük ayirsizlik yaptïlar, čok büük fenälïk yaptïlar (90) koydular, sribitil deerlär, gelip yevdä içerdä aarêêr, ne bulyor alyor (91) zoor yašädik pek (92) dädö Nüklay aaliyrak gider čuvälïn ardina, bir čuväljik terekä saklämiš, alyorlär onu dë (93) übür maaledä štap olduydu, dë orda tarakilli onnärin üstünä (94) dädö aalêêr, čuvälïn ardina gider (95) te aldïlar, bän böön yok ne iyeyim, te šindi yok ne iyeyim bän (96) tanïyor musun čuväljïni (97) dee, tanïyom, gir, dë veryer dädö Nüklaya töö čuväljïi (98) götüräbilejän mi, deer, saväšäjam.

(98) cengä dë aldïlar angisi rus familyäsında, Trudnenku, Aleksey, Dimov, Duminikä (99) angisi rus familyäsında, aldïlar onnäri (100) romında armiyaa gidärdilär, amä cengä gitmedilär (101) angisi papädatsä oldu službäda, o dë kaldï službäda, amä onnar dë yapamadïlar bišey (102) romunu aldï nemže, dë savermedi nemže onu iç buyursun saldäta (103) onnar sorä geldilär, amä romun načalnikleri ölä demiš (104) te gidejïiniz, amä durmijjïiniz yevdä, sizi aläjïklar gittiynen taa (105) ačan topländilär, mobilizävat etti yepsini Rusiyaa (106) dë kim kačti Rusiyäda, tutuldular, türmaa, ölünje türmäda (107) čok insan zän oldu, yok ne taa sööleyim.

(108) te šin te biz taa čok iyeriz (109) ozman eey, yïlda kesärsäydïn bir domuz, dë ozman iyejän sän (110) kuš tä töörda bir pilič kesejeklär, vsäkiy, a inek yep vardï, yep südüümüz vardï, garantiye (111) zoordu rubä için, šindi ne sän, ölä rubälar bakêrim, janim ajiyor, amä biz giyämedik onnäri (112) gölmek yirtik, yok neräy taa, yama yama aräsında (113) kiilä bikinjä, šindi özledim kiiley daži görmäa, našey o kiilä (114) ayäklära čarïk, kendimiz yapardik čarïk, domuzun derisini imäzdik, amä soyardïlar, tööndan čarïk yapardik (115) siir

derilerini verirdär Bolgräda, orda čikma yapardılar, sorä satardılar, bir čivit čarik yelli frank ili otuz frank (116) sarêrsin sargi, tasma gene deridän, sarêrsin, baalêersin dä gidersin (117) yevlär yepsi kamuš yem toprak yem çok, kuunelär çok toprak (118) siz dä yašadiniz toprakta, töö kuunedä, yev dä sizin tiblâydi aykiri (119) bän aldım bu yevi, te birda vardı bir kuune, hič akmazdı, uzundu, bir damı vardı, ayadı hem bir baş (120) ačan aldım, birda dä bir keremet yevjäaz vardı, ačan girdim birêy kırk sekizdä kırk kašıkta (121) yev bir başlıydı, bir dä ayat, te keremtlär töönnar yep (122) oyändan getirirdilər keremet, kimdä varlık vardı, keremet getirirdi, teneki getirirdi (123) šini čerešçur yapêrlär (124) kerpič yapardın, dä çamurdan, bu pazar bir çamur, ikinji üçünjü taa bir çamur, dört çamurda kaldirirdin yevi (125) yev dä diildi bikädar büyük ye, on on iki meträ, dört meträ dä genişlii, i vsö, topu (126) diil yapsin yirmi meträ yevi uzun.

X. EKATERİNA M.

Yaşı: 90

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: 1 sınıf

Kayıt tarihi: 10 Ağustos 2019

(1) pirdänkä ilkin yazın otururduk sokakta aynän (2) bir sokakta otururdular, biz dä birda otururduk (3) işidirdik seslerini, gülärdik onnära, marêy, var šamäta, var gelyer çojuklar, a beki bizä dä gelejeklär (4) sorä o gečer, duryeez, gelyer başkäsı (5) mare, te gelyee bir çojuk soyumuz, te bu filannän biz isteeriz lavetmää (6) otururduk, lavedirdik, prämä yerdä, palä döšeyip tä otururduk paläda (7) sorä başka çojuk gelmiş, onu başkäsına bulurduk (8) ölä ölä, ölä ölä gejeý geçirirdik biz (9) adi içeri giryersin ačan, içerdä gasnän, lampäynän, deer kizin biri (10) ey, bulö, kabletsäne benim sırımı, mamu kabletmeer bizim, tätü sarošmuş (11) kablet tä bän getirejäm gas (12) çojuklar gezer gejä, nindä šavk var bakêrlär (13) i biz türkü čalêrız, güleriz, nasısäydı (14) i bulyerlä, yellešyeez, bulyeez bir birimizi, layedyeriz (15) kim çok layetmiş bir çojuknän, onu uže bilirdik (16) öläydi o vakit (17) adi o gejä gečmiş, sorä gene (18) sıra gelirdi kimär kere, bizim bobämiz astaydı yep

želudäändan (19) Marinkä mari, kabletmesäne, yep sän kabledyersin (20) i oldu, komšumuzun kızı getirmiŝ bizä rubälärini (21) birdan giryerlä çojuklar, i lavettilär, lavettilär, adi daaliŝäjiz (22) topläŝtik, lavettilää nekädar, daaliŝäjiz (23) kizin biri alyee rubälärini dä gidee (24) yepsi gitti yevä, gel komšuykä, niindä, mari, niindä bizim kız, mari, niindä kaldi, mari (25) i yepsi čikti bilä, bilmeez (26) osä bilyeem, ličnä bän bilyeem (27) i ölä böölä, gitti kız kizäknän, kaar yaadiydi, kizäknän gittilär (28) ölä dä o sorä yaŝamädi dä pek (29) biräz betva yetti mamusu tätsu amä, saylyee, sorä prostettilär onnêê, biräz vakit yaŝadi onnar.

(30) i bizim düünü dä töölä, aačlikti kirk sekizdä (31) bizdä vardı yevdä kayämiz, raametli gelirdi, alirdi bir kazan azimkä mi, nesäy, gelirdi bizdä çekärdi (32) biz kizkärdäŝlärimnän diiŝilä diiŝilä çevirirdik, yapardik sabaadäk iki üç kazan un (33) dä yaptik düünneri, onnar yevdä, saylyee, biz dä yevdä (34) čektik unnäri, yaptilar kolač, nasısäydi, i pazärsi uže düün (35) bizdä oldu düün diil böölä, nije ŝin topläŝyeelä (36) bizä koydulaa bir komnätäda güväänen ikimizä bir čanak manjä iki (37) o dä ne manjä, laanä yem balik, čičumuz däardı ölä, bir kilä balik, üç kilä kilčik (38) öläydi bizim düünümüz (39) Kobää gittik stenoz olmaa, stenoz olduk orda, birda yoktu popaz (40) gittik Kobää, stenoz olduk, čiktik, gelyeez, bir bayıra urduk, bizim taligäda biigirin biri düŝtü biyäanna, öbürü dä biyäanna, übür taligälaa ardımızda (41) dä geldik yevä ačan, ballädilaa, nasısäydi (42) düünümüzdä dä deverimiz öldü, bir aylık uŝak, kirk günnüktü (43) dä ondan, dedilər, olmuŝmuŝ ölä biigirlär, biri oyänna düŝtüydü, biri biyäanna düŝtüydü (44) oturdük, iki üç saat oturdular, aydi birkač komuŝu, saadičlar (45) i braadilar bizi dä gittilär ölüyä, batümun büük çojjaa öldüydü (46) imää yoktu, ŝini nije jji miçi var, onu yapêrlä, bunu yapêrlä, ŝaŝiryerlä uže (47) ŝindi uže günaa Allähtan, yepsi var (48) ŝükür, näbäjan, nije yazilmiŝ, ölä gečiryeriz.

(49) kimdä kuvetčik vardı, yapardi bir punudäjik (50) ŝini nije yapêrlär tütmäk, ozman o punudäydi (51) punudäjik yapardilar (52) bizim te Yordan batüna, dädun tutmuŝtu iki tavŝam, laanäynän mi yaptiydilar onnäri, neynen (53) iki üç tä pazi yaptiydilar, dä paziynän (54) Moka Todur karisi, nunäniz diil miydi o, Verä (55) o, onnar bilä iŝlärdilər, yekmek yapardilar, o, mamu, iki üç tä komŝu, okädardik bizim punudäda (56) yepsi uŝaklar oldu

islä, saaliklärinnän, bolniṭaa girmedim küčükkänä (57) vaatiz yetmää gider kresniṭa sade, šini yepsi gider bilä (58) kresniṭa alyer ušaa, kaldiryer, gider, vaatiz yeder ušaa, getiryer (59) ne yapäjüidi, gene getiryee kresniṭayı, saadiji yem bizim taräftan mamu, tätü (60) geldiyen, getirirdilər, kalbur ozman vardı, kalbura (61) getiryee ačan, deer, čivit aldım, deer, ristiyen getirdim, čivit aldım, ristiyen getirdim (62) bu lav için dā nekādar güldülär bana Sadoväyda, čikärmištılar tiblā, niṭe sän čikäryeesin.

(63) oldu kurak, papşoylar tüblä kaldı, kočännäri angisinin vardı, ayväna, onnäri toplädılar, amā yekini alamädılar (64) ne vardı insānda, töönnän savāštılar (65) angisinda vardı, vardı (66) bizi taa çok bakti Avram dādugil, onnärda vardı, verirdilər birärāščik (67) bizdä inek vardı yevdä tätümde, čalardik yuurt dā alirdik terekä (68) yuurt verip, alip tekerekä, kimdä vardı terekä, kayāda çekärdik, yapardik mamāligä (69) yuurt bizä dā braayirdi, dökärdi mamu tepsiyä (70) yepsijii taman imää ušaklar, raametli tätü bizim bakmiš bakmiš dā däärmis, dediydi o bän koṭa kizdim (71) Marinkä, böölä olmıyjek, yepsijii niṭe isteer iyer kačarak kačarak, angisi doyunyee, angisi doyunmêê (72) yepsinä koy birär činiyā birär portıye, dā yepsi birtäkım isin (73) onu dā yaptik, adı ne vardı, sayler, yevdä unu bunu, čiktik biz (74) ilkyazin aldı tätü rubälää toplädi, donnärini, sargilärini, palä, čukman dā gitti, sattı onnäri dā getirdiydi üç dört čuval papşoy (75) dā töö papşoynän gene ilkyazin, sorä dā bašlädi iisillik olmaa, pindik (76) dutlar uyändi, dut yapraannän mamāligä, yuurtnän, inejii yep tuttuuduk (77) töölä yašädik nasısäydı, a kimisindä o dā yoktu (78) öldü, öldü, öldü, çok öldü (79) sorä dā bašlädiydılar vermää tiblā insāna, kim kaläbälik, nasısäydı (80) yazmišlar už bizi, tätü gidämäzdi, tätü astaydı birāz (81) gittim bir iki kere, nasi deerlä onnära vä, Tonilerin Dimulaa, orëy gittim bir iki kere (82) vardı bir kuunelee tiblā aykiri, töörda karı yapmiš köpeklerä yekmek, koymuš penčeraa, bakêz mamāligaa (83) o yev doluydu terekäyenen, aul dā dopdolu, verejeklär, dā gidejeklär (84) bir tenä düšardi, angisinda yič yok, töö teney kaldirip tä iyer.

(85) kira gidärdik, bir biigirmiz kaldiydi (86) šini deerlä Kirlovkä orëy, orëy biz däärdik Tabur (87) Bulgurlar deerlä, te onun tätsu, bizim tätü, birär biigir, dā gideriz orda yekmää (88) yekmišlar, saylyee, onnaa, mašinkälāmaa, biz dā kazäjiz (89) alirdilar birāz dā tezek

taligänin ardina, dä gejä dä kalirdik orda, dä yakardilar tezek sineklär dalamäsän (90) a bän puluk aydardim ozman, mašinkä, töölä (91) kolkozda išledik, ilkin ačan yevlendik, hirleṭnen papšoy yektik, hirleṭi saplêêrsin, saveryeesin teney (92) gidip gelirdik, gidip gelirdik (93) sorä dä kazardik, biigirläänen, angî biigirlär vardî, onnar mašinkälardî, sorä dä, čiktiynän, kazardik siraynän siraynän (94) yoktu böölä puluknän, yoktu bišey, hirleṭnen diktiydik papšoy (95) sažalkäynän, kimdä vardî sažalkä, kim, saylyee, yapardî, nestedirdi, onnar ölä yekärdî, amä siraynän, saylyee, yep bir poledä (96) yekinneri sorä bičmää bičärdilär, toplardik onnäri tepä, tirmälardik (97) angimiz küçük, onnar tirmälardî, angisi büük, onnar tepä toplardî, yapardilar tepä (98) sorä getiridilär, vardî polivoy, orêy, dä orda düvardilär kumbaynäynän (99) kumbaynäda dä išledim, kär Panäiyaa karši gözümä battiydi kilčik, dä indirdilär beni batozun üstündän (100) dä ašäada koydular beni tozaa, taa islä yerä (101) ölä yašädik.

(102) tašcaaz tašimış mali, dä işlemišlär pınäri (103) o tiblä bir pınärjiktî, suva pınar (104) orda baa vardî, taa ötedä boš yer vardî, baa yeri dä boštu, ordan alirdik taligäynän kartoli, kabak (105) gidärdik dä pınärdan sujaaz alirdik, saylyer, amä dä suuk suyu, alčak yerdä o (106) sorä baalärda išledik raametliynen, saylyer (107) o izdävoy, bän dä, Grišä küçüktü, giderim (108) orda bakäjek, deer, dädular, babular (109) baaya gittim bozmaa, bozêriz (110) dädu Vani, o dä orda, gelin Kati, ya gel birêy, bu ušak gene uyändi (111) ay gelyeem, yikêem elleemi, bakêem, diištiriyeem onu, doyuryeem (112) kayil olurdular amä, ozman yepsijii taa kolkoza girmediydi, biz ne vakit išledik orda (113) töö Danileen baayin üstenjînda täškä vardî, mašinkälar, gečirirdi adämlar orda (114) bizim dä taširdi üzüm, raametli, taligäynän (115) bän sorä išledim pamuklärda, elli dörttä, te parmaam dä kusurlu (116) kazardik pamukläri, yem kazêem, yem bu aṭyer (117) alyerim bir sarmäšik, sarêrim, gene kazêrim (118) Vasi bašta čardäktä (119) sorä ačan kalkindilar, urdu tolu dä olmädi o yilin pamuk, dä birtaan yekmedilär (120) o ačärdi töölä čiček tä toplardilar, bän ozmännar gitmediydim, angisi gene küçüktü (121) gidärdim paklämaa kozälärda, pamukläri čikäirdik, saylyer, dä yollardilar neräy onnäri, onu tutmääm aklimda (122) bööjek baktim, taa kizkän dä baktim, sorä dä baktim (123) getirirdilär onnäri töölä karimjä gibi, dä bašlardik vermäa onnära dut yapräjii (124) o gejä imišlär ani, paklardik, koyardik yendän

taazä yapräjik (125) bir kiši kalirdi birda, bakardi onnari, kalanimiz gidardik kira, čuvallarnan getirirdik yaprak, yertisi gününä dä olsun (126) sorä yertisi günü gene, verirdilər taligä bizä, bir izdävoy (127) angimiz ilinjä pinardik yikari aaža, çekardik, onnar toplardılar (128) onnar olurdu kozä, sorä paklardik onnari sort sort (129) angisi ligali bir taräva, angisi kayet biyaz bir taräva, angisi sari onnari bir taräva (130) dä onnari götürürdük Čadira, dä Čadirda yapardılar onnar, nestä, iplik (131) a birda dä vardi bir babu, koyardi onnari sijak suya, dä töö sijak sudan tiblä çekardi çekardi, islardi, dä iplijak olurdu (132) yapardi aršinjik gibi onnari, kelep, siz bilmeersiniz onnari (133) töölä sarardi sarardi kelebä (134) sorä o kelep doldu, baška yapardi (135) onnardan mamu bana yaptiydi perda üç güjülü.

(136) düzeni čözardik, alirdik kalemä iplikleri, kač čilä, kač endezä (137) töönnari alirdik aršina, sorä čözardi mamu, aršindan, saylyer, kalemä alirdik, vardi čikirik (138) čikirin tekerlää, alle, bizim tavända dä taa (139) sorä dä koyardik onnari masurlära, čözardilər onnari kač endezä, neräydän čibik koyardik (140) čileleri sayip, kač čilä, krosnuya sarardik, krosnudan sorä güjülerä, güjülerdän sorä taräa, sorä birtaan düzenä (141) biyäna bir mekik, biyäna bir mekik (142) palä olsun, peškir dokudular ozmännar, parča palä, pamuk palä (143) sargi dä dokurduk, nestä dä, kušak (144) bu kišin lelünnärda, karinin biri deer, aa, yapamijam uže, kizim, ona läazim tertip yem islemä (145) bän uže kesildim, yapamijam o isi (146) adamlära dä dokurdular dimi dört güjüynen, dä götürürdülär doläba, dä kalin olurdu (147) karilar čukman giyardi (148) kimdä elindä vardi, onnar alirdi rubajik, gelirdi, rubä dä vardi lavkälärda (149) sorä sorä bašladi yepsiji almaa birär parča (150) iki türlüdän vistan giyardik, ašäsi iisil, yikarsi pembä, mamu ölä dikmišti (151) ayäklarina ne giyardilər, taa čok yalnaak, kišin dä čariknän, bän ne čarik giidim, don dä yoktu iç, öläydi (152) bašina deyne čember vardi, kalin satin dvoynoy, dä yapardilar čember (153) injeräk satindän yapardilar šalinkä (154) kara makaradan yapardik kivrädip tä püskül, dä gečirirdik dä baalardik (155) yaptiydi mamu bir biyaz šalinkä bana, biyaz ipliktän, saylyer, püskülleri, plat tä biyaz asa (156) dä olsun kaskati deyne, kirardik iki yimirta dä aklarini düvardik düvardik, dä yislardik, dä olurdular kaskati (157) gidardik deräa suya, bažaklärimizi yikayip, oruya gidardik (158) deräa gidardik bakirlarnän, i čojuklar gelyer, angisinnän

lavetmišin dolduryeriz bakirläri (159) biz gideriz, o tutêr suvâjinin başini, dâ lavedirdik (160) oru olurdu te šindi nindâ klise, klisenin beräänjïnda futbol oynêêrlâ (161) dūdük çalardılar, Petikâlar vardî, kemençä dâ vardî (162) sorâ başlâdi bu tarävda, bu köšedä olurdu oru (163) o maalâ orda oru yapardî, bu maalâ dâ bîrda, köšä orusu, karânaadân orda (164) Petikâ Simönkâ gelirdi çalardî, yavklusu dâ Īrinkâ kakunun kakusuydu, ona dâ gittiydi, amâ öldüydü Simönkâ tez.

XI. FEDORA A.

Yaşı: 77

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: 6 sınıf

Kayıt tarihi: 13 Ağustos 2019

(1) duudum Kipčäktä, soräk vtarovä godä disätävä noyâbrä roždenyem benim (2) školaa gittim, ozman školâ yedi klas, semiletkäydi (3) amâ biz kalâba, ušâklâri tâtünun mamunun vardî, beni braktirdïlar altî klasnân (4) altî klasnân bân gittim kolkoza baa, papšoy kazmaa (5) bân on üç yašında uže trudâspasobniy, böön var knižkâm (6) i ušâklêê mamugilin vardî, beš ušâklâri vardî ozman uže, dâ školây braktirdïydïlar beni (7) šükür Allâha, yardim etti Boži bizä (8) aaçlikta biz dört ušaktik, birisi, te kardâšimïn duumäsï kirk bešinji yïldaydi, kirk altïda bir yašındaydi (9) amâ tâtüynân mamu bizi baktïlar, öldürmedilär dört ušâklâri (10) bütun maaledä öldülää, yevlää boš kaldïlaa, a bizi öldürmedilär (11) amâ niže baktïlar, nevoyäynân baktïlar, idik, mindar šey imedik (12) amâ idik ardal tezää, mamu yïkardi, çendiledän süzardi, yapardi pitäjik, niže te šini drožži yapêrsin, töölâ yapardi (13) piširirdi firında dâ doyururdu bizi (14) vardî semičkâ tezää, bitti, un bišey yok, amâ inekleri vardî (15) tutardïlar, bir içerdä biz yatirdik, ušâklar, tätü, mamu, bir içerdä dâ inää tutardïlar (16) girmišlär, arttan duväri delmišlär dâ savâštïlar inää almaa, dâ tätü duydu, alamädïlar inää (17) töö ineknen, saylyee, kurtardïlar bizi, ölmedik (18) dört ušaktik, dördümüz dâ yašädik (19) i ačan oldu ilkyaz, ilkyazïn uže tezek yok, ot (20) mamu kiyardi najäjïknân, niže piliçlerä, koyardi çüvenä su, kaynêêr su, kolverirdi ona töölâ bir auççuk un, ot (21) dökardi

tepsiyä, üstünä dä koyardi yuurt, dä iyärdik kašiknän, ölä dä tatli iyärdik (22) sanyeem te šini yapäyım, iyejäm gene, ozman tatliydı (23) idik, ot idik, amä töölä ani kedi ili köpek ili pali, ölä şey imedik (24) altı yašındaydım, amä ilkyazın ačan gečardı taligä o kenärdan biyänı dooru, taligä (25) doldururdular ölüleri ičerlerdän taligaa, saurulyee kaväsı, bajäklê saurulyee (26) kimisi soluyer, ani ikinjiyâ olmäsin gitmää dään, taligä ölüynen gidardı mezärlaa üklü (27) pek tutêem aklımda, aulun boyuna čikıp tä görürdük (28) yem mamu söölardı dä, bilirdim dä kim onnaa, amä šini unuttum atläänı (29) taligäynän ičerlerdän, töö sokak kaldıydı, čook yev boštu (30) sorä ačan uže kirk yedi, kirk sekiz, uže bašladık kïpirdämaa, bašladık töö yevlerdä oynämaa (31) gidip tä oynardık yevlerdä, boš yevlär, pek az insan kaldıydı (32) boš yevlär, taa kenäradän yevlär boštu.

(33) sorä uže kirk sekizdä, kirk sekizinji yilda kolkoz bašladı (34) kolkoz bašladı ačan, bašladılar poleläri yekmää (35) bizim tätü, mamu gidärdilər, getirirdilər (36) papšoy ilkin oldu, aačlıktan sorä ilkin papšoy oldu (37) tätü düzdü kayä, kayäda tätü bir ručkäda, biz dä batüynän bir ručkädan čekeriz bir kazan papšoy (38) mamu yapêr yekmek, atêr firına o yekmekleri, čikäryee yekmekleri, papšoy (39) devirirdi ačan sovraa, daalyer, bütün sovra, kašiknän iyärdik (40) i sorä oldu kirk dokuz, uže azimkä (41) melniță yoktu, adi gene kayäda (42) beem bobam ičkijilik yapmädi, saroščuluk yapmädi, süümäk yapmädi, düüşmäk tä yapmädi (43) onda yoktu fenälik ič (44) adi bir kazan un čekärdik, mamu yapardı yekmek ačan, uže vsö bašladık yekmek imäa (45) onnar dä kolhozdaydı, čeketti kolkoz, işlärdilär (46) i tätü işledi čok vakit zveno kolhozda, dä baktılar, šükür, baktılar, bizi baktılar.

(47) sorä kirk sekiz, kirk dokuz, kaldirdılar zenginneri, amä bizimkilär zengin diildi (48) onnar bïrda kaynätägil zenginmiš, zenginnikleri niže, pek işçi (49) biigirleri pek isläymiš, kayinnä o altinnärini uvarmiš, biigirlerä püsküllü palälar döšärmiš (50) onnärin biigirleri gibi yokmuš (51) inekleri varmiš, öküz varmiš, veyälkä varmiš, hepsi (52) dä šini niže kaldirsinnaa dä kaybetsinnäa severä (53) bakêrlä yok toprak, toprak yok, alyerlä kaynätäyi türmäa, sööledim ye, türmäa alyerlä (54) i koyerlä, kanfiskävat ederlä rubäläri, alyerlä ne var imuščestväläri, brakêrlä bir ušaknän kayinnäy (55) sorä koyer nalok, koyerlä ödesin,

dolk ödesin (56) i ne ödiyjek, onda bişey yok (57) kayinnäy dā alyerlā kapêrlā türmää (58) te kayinnā dā oturyee türmedä (59) i sorā kalyer dokuz yaşında uşak, uşak kalyer, sokākta brakmişlar (60) amā nişe brakmişlar ölä okādar bilmeerim (61) sokākta brakêrlā, i iki çojuu onnêen varmiş amā, ačan işidyerlā ani kaldırājiklar (62) biri alyer çikêr bir yevä, biri dā dvaṭatiy (63) ikisi dā çikêê dā brakêrlā bunnāri yalniz, dā bunnāri kaldirsinnaa (64) i sorā alyer te, gider beem adāmim dokuz yaşında, brakêrlā onu yalnışča (65) bir yorgan, bir döşek, iki dā kayinnānin fistāni brakmişlar ona (66) i bir gejä yatyer o patta yalniz, dokuz yaşında uşak (67) gelyer çingenä Vasilikā almaa üstündän yorgāni, alamäär, duymuş (68) a yatyer dā içerdä köpeknen, varmiş palileri, dā alyee içeri, korkêê (69) i yertisi gejä gelmee, birkaç gejä geçer ačan, bu iç duymêê, ačan uyānyee, iç yok yorgan üstündä (70) i alyee kendini gidejek batsünnāra, orêy gidejek (71) i bu güzün onnêe kaldirmişlar, i kiş suuk, kraa, yalnaak (72) gider, töö bayiri çikinjä, Songrovlāän bayirini, oturup, deer, üflārdim ayāklāāmīn altini, aalardim (73) gider, yetişyer batsüna, i orda dā batsü pek saap çikmāmişlar kayet ona amā (74) o dā üşümüş uşak, yaparmiş pişini dāän, döşeerlār yerä bir çuval, üstünä dā bir çuval (75) dā sorā veryelä onu dā deddoma (76) dā deddomdan sorā çook vakitlaa pişman oldu neçi gelmiş (77) pek muzikant çalmaa üürenmiş dā neçi gitmemiş (78) i sorā birêy türmedän gelyerlā, yelli alti, yelli yediyä dāän türmedän gelyee tätüsü, sorā dā gelyee mamusu (79) dā alyerlā onu deddomdan dā yapêrlā tebirda bu yevjeezi (80) amā yapêrlā te sööleem ye, lesāpolāstan keserlār dal, makaz yapêrlā, semičkā kökünnen tavāni bastiryerlā (81) dā bān ačan yevlendim, yelli sekizinji yilda bān birda gelin oldum (82) bān olājek altmış yıl te bu auldayim (83) iç yok ne maaza, maazaa taşiyerim taş fartāynān yardan, yapêriz yavaş yavaş bir maazājik (84) yevi, tavānnāri karaydi, aydi bozduk, suvêêriz tavānini (85) i sorā sorā bizim oldu uşāklāāmiz, birāščik işlemāä başlādik, kazānmaa (86) adam izdāvoy girdiydi, kazānmaa ačan başlādik, ay reşitettik, yevi yok nişe yikmiylim, tavānnaa düşejek üstümüzü, semičkā kökü (87) nekādar o semičkā kökü durājek (88) i ay düşürdük tavānnāri, i birda dā işlārdilār, liniyāy düzārdilār, Yalpuda liniyāy düzārdilār (89) dā saldātlar düzer, saldātlāra veryer bizim adam ozmānnaa üç kilālik bir bankāynān şarap (90) getirdilār bir maşinā zil şpal, devirdilār kapunun önünä (91) dā bizim töö yev bütün şpaldandī, kapular dā, pençerlar dā, pollar dā, yepsijii, dā saylyee kolaydi (92) i baktiydik ozman bir dā danājik, aydi danêy sattik, şifer

aldik (93) dā töölä aživatettik dā bizim dā siraynān siraynān oldu yedi ušāāmiz (94) i biriĵii, Boži aldī, dokuz yašında astālāndī dā öldü (95) i böön var saa altī, altīsī dā yevli, šükür Allāha, on dōrt unukā var, on dā praunukā (96) dā bān gene yalnīzim, amā Boži brakmāsīn dua ederim.

(97) düzeni niĵe kurardīk, düzeni alīrdīk, i ozman vardī çatī, kalīn çatīlar ani fiskulturā yapêrlā, ne yapêrlā (98) onnārī sōkārdīk, kīvrādīrdīk, sorā čōzgü vardī, čōzgüyenen čōzārdim (99) sorā krosnuya sarardīm, sorā krosnudan ulardīm güjülerā, güjülerdān ulardīm tarāa (100) sorā ayāklīklāra baalāyīp, sorā dokurduk düzeni (101) palā dā dokudum, kilim dā kīrdim, yorgan dā dokudum (102) te tibu palā dokunmuš, bilyeesin mi kač yīllīk (103) benim dokunma, amā yevdā boyādīydīm, ipliklee yevdā boyādīydīm (104) Simku brigādir, dā karīsinnān pek islā yašardīk (105) šolk ipliklār, amā te šini yapmīyĵiz, yem yok šini tiblā boyālar (106) te šini yīkêêrīm, bir boya čīkmāār (107) bir boya čīkmāār, dā ušāklāra dā dokudum, dā kendimā dā dokudum (108) kendim boyādīm, kendim čōzdüm, kendim ulādīm (109) yalvarmadīm birinā, birinā yalvarmadīm iš yapmaa dān, bilmeem, Boži niĵe fikirledi (110) čukmāna yem abaa yapaa yīkāyīp, tarādīp tā išlārdim rōkedā yapāāĵīi, amā neyenen išlārdīk, lapmāynān, yok ozman svet (111) iinen išlārdim dā gene töölā čōzārdim, gene dokurdum, gene dokurdum (112) beni üürettīydi taa yevdā küčüktüm, vardī Magadilār, te šindi böön dā deerlār Magadilār (113) Magadi Vasi böön dā saa, onun mamusu kobeyliykāydī, Zenā bulü (114) dā o pek bilirdi düzen kurmaa, dā bizā gelirdi dā kurardī düzeni (115) mamuya dāardı, Stvanā, senin tibu kīzin yepsini yapāĵek, o yepsini üüreneĵek (116) dā töö karīdan üürendīydim dā ulāmāyī dā koyardīm, peškirĵik tā kīrdim, ulādīm dā, kīrdim dā, dokudum dā (117) yorgānnar ulāmādandī, taa böön dā kullānyeem, töö bulūdan üürendīydim (118) a fistan dā dikmāā, dikārdi bizim maaledā, vardī, dāardīlar Zīrnā Vani (119) dā gidārdim ona dā dāardim, Marinkā bulü maa, kessāne benim yanīmda mari (120) töö karī kesārdi benim yanīmda, dā ondan üürendim (121) sorardīlar bana, nīndān üürenmīšim (122) deem, birerdā üürenmedim, Allaa beni üüretti (123) yanīmda kestirirdim dā tööndān üürendīydim dā dikārdim, niĵe göreĵām, ölä dikeĵām, niĵe göreĵām, ölä dā öreĵām (124) Vani geldi bizim armiyādan, görmüš Tarāklīda bir čōjukta ĵōpleri tiblā sviter, kīynaš (125) mamō, bir čōjukta gördüm tiblā kīynaš örölü, örsāne töölā bana (126)

ördüm ona, sorä yepsinä gösterdim (127) örmää dä ačan örmedim ükledeym aräbaa (128) te bu uşäklära çekettirirdim bir maykämï, bir gejä, iki gejä uyumïyjam, onnêên sirtina örejäm, giidirejäm, dä gidejeklär.

(129) Bolgräda tätü gidip alirdi bizä birär saldıtlärdan, yeskiñilerdän şubä, kvaykä (130) kvaykä dikärdi dä, pamuk, pamuk vardï kirda (131) pamukläri didip, mamu kvaykä dikärdi, güüslüjäk dikärdi (132) töölä yaşädik (133) biz başlädik aaçlıktan sorä dirilmää, gidärdi Bolgräda paneerä taligäynän, alirdi birär çivit sandali (134) sandalileri ani sibidäjiklar, parmakläri iç yok, delik, amä bizim gibi iç yoktu školäda, gezärdik biz sandaliyenen, başkasında onnar dä yok, biz sandaliyenen (135) bir dä böön dä bilyeem yeşil bir palto bulmuş, almış tätü (136) benim gibi iç yoktu školäda, omuzläämda gezeem, bendä palto var (137) ölä yaşämäklar oldu.

(138) ilerki imeelär, turşujuk, koyardilar turşujuk (139) turşu suyundan mamäligä yapardı mamu, turşu suyunnän iyärdik (140) laanä koyardilar, laanäy kiyardi, kirmizi biberlärdi, oloylardi (141) amä orëy yetişinje biz idik tezejik (142) pilkä, varmi pilkä, ani piläramäda, töö, yari yariya unnän katardik, dä mamu yapardi pazi (143) plitäda pişirirdim pazi, bän aaçlıkta ye, pazi pişirirdim, plitänin kapäända yakmıştım tiblä çukmänimi (144) pazi pişiryeem, altı yaşında uşak (145) şini altı yaşında uşaa yaptıräjän iş mi (146) irmidä dä stämeerlä şini yapmaa (147) içerdä tätü plita yaptıydı, dä plitäda pişirirdik pazi, amä yarisini mamu koyardi, töö pilkäy yelärdi islää dä koyardi ufäjini (148) nekädar pilkä, okädar dä un, yoktu un, dä pazi yapardik (149) a imää dään şeker yoktu, kanfeti yoktu, yoktu onnar bişeyjik (150) üzüm yoktu aullärda, aullärda ardal yekiliydi, sorä nesoy bir başka türlü (151) ardaldan oloy çekärdilär, oloy çekärdilär, dä iyärdik (152) sorä ačan kalkoz uže islä yerleşti (153) diyjiz ki yelli dört, yelli beş, verdiydilär zenginnerin baalärläända semyälära dördär sıra baa, beşär sıra baa (154) tibu kumlukta verdiydilär bizä dört sıra baa (155) i şini ačan tibu Panaiya tutulyee oruju, üzümlär başlêêr olmaa (156) i bizi batüynän mamu yollêê üzüm getirmää, iki kazan suväjida (157) ayäkläämizda iç yok bişey, yalnaak, çökelek vaar, o çökeleklär batêr (158) yaprak koyup tä gideriz, toplêêriz üzüm (159) yemen gelyer, ačan o üzümlerä yakläşyeez, iyejiz o üzümleri çotuklärinän

(160) yoktu kanfeti bişeyjik (161) ay iki kazan doldurup, üstünä çotuk yapraa yolup, gelirdik, interesnäydı dā tatlıydı dā, šini diil tatlı, nečin šini biz tok (162) pazar geldi, mamu yollardı, tātü, yollardılar (163) ölä yaşädik, amā šükür, büüdüydük, böön yaşêêz šini üç kiz (164) yen küçük kizkärdeşim böön olyee altmiş dokuz yaşında, roždenyäsi, pozdravtettim temin (165) çojuklar, dört çojuk, dördü dā öldü, yedi uşaktik (166) mamuda dört çojuk, üç kiz, bendä dā oldu dört kiz, üç çojuk (167) bendä dā yedi oldu, bän dā gittim mamunun ardına.

XII. NEONILA U.

Yaşı: 79

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: ortaokul

Kayıt tarihi: 17 Ağustos 2019

(1) duumam bin dokuz üz otuz dokuzdan, semnařitävä aktibrä (2) bobämı kaldirdilar, biz beş uşaktik, ikisi, büyük batular birda kaldı, onnar yevliydilär, yevleri vardı (3) a biz dā beş, yem tātü yem mamu, yedi jändik biz (4) bizi kaldirdilar, yerken geldilär, biz niže ileri, yoktu böölä divännar, kirvätler çok, patta yepsimiz yatırdik (5) bobam duydu, ani, saylyer, geldilär kaldirmaa, taa bir iki gün ileri o işitmişti, ani gelejeklär kaldirmaa (6) dā auşamdan taa rubälärin biräzinı komuşulära götürdü mamugil (7) dā gejenin bir vakıdı köpeklär salër, tātü, vardı yevin ardında komorkä, pençeräsi vardı, atlädı ordan, gitti aullar içindän (8) mamu kaldı bizimnen, a Peti batü büüktü, saylyer, o yoktu yevdä o gejä, nindäydı yok ne sööleyim (9) uryerlä uže portälära, i onnar açtılar kendileri, girdilär (10) girdilär, kapu kitli, saylyer, mamu açtı kapuy (11) ozman šavk yoktu, lampäy yaktı mamu, girdilär, başladılar okumaa semyey, saylyee, kim var (12) yorgänı üstümüzdän aldılar, i biz oturduk, okuyerlä, okudular yepsini, saylyee (13) nindä, Peti batüy sorêrlä (14) mamu deer, yok o yevdä (15) bilmeem, ne sööledi, neräy gitti (16) hazäyin nindä, o, deer, gitti Bolgräda avşamdan oloy satmaa, Bolgräda (17) kayışi sä tätünun kalmışti kirvädin başında (18) te hazäyin birda, dee (19) i onu koymädı (20) tātü sä atlädı dā gitti (21) i başladılar, saylyee,

söölemää, ani bireri kipirdamaärsiniz, giinin, azir olun, aydinnändiynän, gelyee mašinä, dä sizi alyeez (22) i kaldī, braadīlar, saylyee, bir saldat, bizim yanīmizda, saylyee, içerdä (23) i biz aalêz, mamu aalê (24) o saldatčik dee, babuškä, dee, aalamä, sizi, dee, götürmeerlä öldürmää, siz, dee, gidejīiniz yašāmaa Sibirä (25) al, dee, yepsijīini neyin senin var, ušäklärin dä, senin dä, alin, al topla, deer, yepsijīini (26) i mamu, ozman yoktu böölä çok rubälar, az, nesäy var, yepsini mamu toplädī (27) dä komorkäda sobänin üstü, ozman sabun dä yapardīlar, sabunnar sobänin üstündä (28) dä o saldatčik deer, babuškä, tam milä, ruščä, saylyee, mamuya (29) deer, da (30) zabiray babuškä, zabiray, saylyee, söölee mamuya (31) aldī o yelinnen düšürdü düšürdü patin üstünä onnärī (32) beri babuškä, deer, beri, slušay menä.

(33) bunnärī yepsini tutêrim aklimda, dokuz yašindaydim, dokuz bučuk bän uže, amä tutêem aklimda (34) mamu aldī toplädī onnärī, i kišlik birär nestä, šubäjīklärimiz vardī, töönnärī yepsijīini (35) Triun yedi yašindaydī, Bori batü kačti, otuz yedidän, on iki mi, on üç yašında mī töölä gelyee o (36) kirk dokuzda šestovä iyulä (37) dä aydinnändi ačan, çekildi mašinä, dä yepsini (38) mamu daži almışti papšoy unu, čüven (39) o saldat deer, čüven dä al, deer, bekim gidärkän imää dä yapäjīiniz (40) nindä yapäjān imää, yok nindä yapmaa amä (41) dä pindirdilär bizi mašinaa dä aydädīlar (42) ozman bän bilyeem ani, reabilitačionniy kiyätta dä yazili, ani selo Gašläma, orda durguttular, saylyer (43) o neräsi, diil mi Tabaki, bilmeersin mi (44) dä orda durguttular, bir čukur, dä dedilää, saylyee, anginiz isteer ne var imää, saylyee mamäligä yapmaa, inin tibrêy ašaa (45) biz, bän dä indim, Triun dä, Bori batü, toplêz čirpi, odunjuk, nesäy var orda, toplêz (46) mamäligä mamu yapti (47) taman töö mamäligäy yaparkänä, bir dä nestä, sesedyerlä, Nedioglo, Nedioglo baaryerlä (48) deem, mamu, sana sesedyerlä (49) a biz, saylyee, ačan pindik mašinaa ye, uže čikmaa deyne, Yanä bulü, büyük bulüm, saylyee, Nikulnä bulü, onnar sokäkta, onnar sokäkta aalêrlä, onnar yevleendäydi (50) dä baardi mamu čikarkänä, saylyee, gelin, sööläyin tätüna dä, Petiyä dä, čiksinnar, bän yok näbäyim bu ušäklarnän (51) čiksinnar dä gelsinnär (52) dä onnärī sorä yertisi günü, diil, o günü, bizi ačan aydädīlar, o günü onu nestetilär (53) geldilär, saylyee, saldat sesetti, dä mamu geldi ačan, biz dä geldik onun ardina, nestä, mašinadan onnar inerlä (54) Peti batü daži vardī ašläma zerzelimiz,

toplāmišti birāz zerzeli (55) dā tātü dā geldi, Peti batü dā geldi, dā yepsimiz, saylyee, beš ušak, tātüynän dā mamu dā, yedi jan aydādīlar.

(56) mašināynän götürdülār bizi stančiyaa, stančiyāda pindirdilār vagona, nestā, ayvan ani tašiyerlä, tōö vagonnāra (57) nestedän, Tarāklidan dā, baška yerlerdän dā, ama biz tōö vagona yalniz salt gagāuzduk, yepsi tukankāydi, bulgardīlar, saylyer (58) dā götürdülār ačan tōö, deem ye, yazilī selo Gašlāma, amā bana gelyee, ani Tabakidā durguttular, dā tōö mamāligāy yaptik (59) dā getirdi mamu, dā birār parča mamāligā idik (60) i sorā uže yepsinā gene vagona dedilāā pinmāā, pindik dā gideriz (61) sutkāda bir kee durgudurdular kīr uvāsinda ili verirdilār bir kazan su, bir yekmek (62) onu dā kesārdilār tōölā injejik dilimjiklār, yetmiš kišiydik o vagona biz, yetmiš kiši, karīlar, adāmlar (63) kīr uvāsinda durgudyer, söölāāmiyjām sabaaliin mi, avšamliin mi, saylyer, dišārī diyni (64) dā inārdi ilkin adāmlar ili karīlar ušāklarnän, sorā karīlar pinārdi, adāmlar inārdilār, tōölā (65) on sekiz sutkā, on sekizinji sutkāda yetištik ačan, karānnik (66) i bašlādīlar demāā, ay bašlayin inmāā, indirin ne bagājīniz var, i indiryeez, indirdik, saylyee, karānnik (67) dā mamu, saylyer, braadī bizi dā tōölā gider ileri dooru (68) dönmüş geeri dā deer, bilyer misiniz ne, uže liniyā yok ötāā dooru (69) poyez, deer, duryer, ötāā dooru liniyā yok (70) dā duryeez, bašlādī aydinnänmaa ačan, mamu gene görmüş (71) ya bakin tōöyāni, ya mašinālārī dizili, bizi taa, deer, götürejeklār (72) mašinālar kalonnā tōölā dizili (73) i aydinnāndī ačan, bašlādī mašinālar biyāni dooru gelmāā (74) ay gene miličiyālar saylyee, okuyerlä semyāyi (75) birēy taa bir semyāyi, biz üç semya pindik tōö mašīnaa (76) bagāji aldik, kendimiz pindik (77) osāy sorā üürendik, gorāt Aleyskmiš (78) a sorā bizi aydādīlar selo Ust-Kalmanka yem Kalmanskiy rayon, Rasiyā.

(79) tātü mu sorā üürenmišti, niže bizā Kišnöv, te okādar yermiš, nerāy bizi götürdülār (80) aydinnik uže, yetištik, orda, nestā, gördük ani terekelār tepāynen, nindā kurudyerlä terekelee (81) uzun ambārlar var, bizi indirlār orda, deerlār, tibrāy koyun bagājīnizi, gelejeklār sorā, dā koyājiz uže nerāda yašāmaa (82) i geldi bir taligā, bir dādujuk (83) te buna pinersiniz dā gidersiniz, te bu adam sizi götürejek (84) götürdü o bizi, orda bir yev, büük bir yev (85) orda dā taa ileri, kirkta mi, gene kaldirmišlar insānnārī, dā bir babujuk o

yevdä yašardī unukāsinnän (86) i girdik, uže karännikti, dādu deer, te bu evdä, biräy giryersiniz dā bīrda kalyersiniz (87) i tātū ilkin gitti bakmaa, saylyee, o adam dā gitti, gösterdi (88) lampučkā, saylyee, šavklar var, tātū deer, bilyer misiniz ne, bīrda diil lampā, bīrda lampučkā var (89) bizdā sāy yoktu, sorā yelli yedidā geldi, gene yoktu, sorān oldu (90) i girdik, pažannän babu otururdular (91) o girirkānā taa kapunun yanında bir kirvättaydī, biz dā bir kōšāā (92) tōörēy, deer, gečin siz, gečtik biz orēy dā konduk orda (93) sorā sabaaliin gideez miliṭiyāā, miliṭiyā dā yakīndī, tōölā řentraā yakīndī tōō yev (94) biz, saylyee, gene kismetliyidik, baškāsini aydādīlaa brigadālāra kira, dā orda yem yašādīlar, yem išledilār (95) tātū ustālik bilirdi, miliṭiyāā gitti, yazīldīlar ani onnar bīrda, tātū, mamu, kaku, Peti batū, dōrdū, biz kūčūk školnik (96) Bori batū bīrda gitmišti dōrt klas, bān nulevoy gittiydim, Triun taa gitmedi bīrda školāā (97) dā yazīldī onnaā, sorā ay kolhoza, girdi tātū kolhoza, Peti batū, kaku (98) tātū išledi stoler, plotnik saylyer, a Peti batūyu koydular konnik biigirleri bakmaa (99) kaku doyardkā, o dā derenin otāāndā, reka vardī Čariš, nasī, geniščāydi o, derinnii dā dārdilār üç üç bučuk metrā (100) lotkā gečirirdi, sūtleri gečirirdilār lotkāylān (101) kaku orēy gečti, aftāda bir kee gelirdi yevā, diišmāā, imāā almaā (102) dā tōözman biz pek čok zoor čektik, imāā yoktu (103) ačan yetištik, imāā yok, tōō papšoy unjāāzī dā bitti ne mamu almīšti (104) tātūya, mamuya, kakuya, Peti batūya verirdilār yarmišar kilā yekmek, yekmek diil, un, sorān bašlādīlar yekmek vermāā (105) a un dā, mamu gidip kabledirdi sklattan, onnēn familyālāā var, ani onnar kolhozda (106) mamu gidip kabledirdi iki kilā un (107) yelemāzdi mamu unu, irileri alīrdī, yelediyen čok gidejek athoda (108) dā yapardī mamu pazī, tōölā pazījiklar, tātūya bir, kakuya, batūya bütūn, a bizā iki pazīyī yarmišar verirdi mamu.

(109) ačan orēy gittik, uže sentābri gedi, i mamu gitti uže bakmaa, ani kabletsinnāā školāā deyni (110) i sōōledi ani Bori batūy čitvōrtiy klas gider, osā hīyar, iki yīl gitti čitvōrtiy (111) bān perviy, nestā, Triun o yīlīn gitmedi, yoktu yedi yašında taa, ozman yedidā alīrdīlaa (112) ne giyejiz, suuk, kīrk kīrk beš gradus suuk, šindi orda olmāār suuk, dōndū avālar orda dā (113) bān te televizārda bakēēm, vasimnařit, dvařit dva, a ozman kīrk beš (114) mamu sarardī bir būūk šalinkā bana, kendi šalinkāsini (115) bažāklāra dā, orda yepsi valinkiylen, bān terliklen, mamu ördüydū terlik (116) yevdān istedydi, bīrdan posilkāynān

yollädydilar iplik, terlik ördüydü, altläri dä rizinä (117) kopêrlä tez, dä rizinä mamu dikärdi, tätü getirirdi, nindänsä bulurdu (118) bän gelirkänä kayarak gelyerim, kopêrlä dozdolay ipliklär (119) mamu baarirdi, mari kaymä mari, kaymä mari.

(120) orda yoktu aullar, kim nekädar isteer işleer, ne setkä, ne aul, bişeyjik, töölä yakinjăjik yaşardı učtilkä (121) o yilın o vermedi bana valinki, yertisi yilın, ačan kiş geldi (122) bän dä islä üürenirdim, yazardim dä, yepsindän isläydi benim počerkäm (123) dä geldi učtilkä bana, deer, Lena znayeş što, ya tibe padaräk prinesla (124) bän susêem, bakêem yerä, sarili koltuunda, čikärdi, eski valinki, amä yamäli altläri dä deer (125) vot nadevay valenki, a svoi šlopki astavi (126) a školäda basardilar bajäklääma bilyeesin mi niže, baarirdilar čerevički, čerevički (127) bajäklärimı kasardim dä yep otururdum, kimi kere başlardim aalämaa (128) učtilkä gelirdi, kto abidel yeyo, kto abidel (129) ay učtilkä ugäla koyardı, ozman ugäl dä vardı, ninžesäy.

(130) bulü dä islärđi ozman, nestä, domuzlêê bakarmişlar, dä aydämişlar bizim bu rayona domuz (131) dä onnar ačan gelmişlär bîrêy, işitmişlär ani var bîrda gagäuzlar, iki kizmiş onnar, ikisi dä kongäzli (132) nindä kalmaa sorušturyerlä, dä buldular onnar bizi dä bizdä kaldilar (133) Peti batü dä geldi kîrdan dä gördü batü onu (134) sorä kiş için aldilaa kizäk kolhozdan, kaku, Peti batü pindilär dä gittilär o küüyä (135) gitmişlär buluşmuşlar, bulü kayıl olmuş, saylyee, yevlenmää (136) bir iki gün geçtiyenen, gene kizaa, suuk, mamu pindi, şallän sarindı, yorgan (137) mamu beki bilirdi oruju, amä oräda ozman Allah yoktu, ne klise vardı, bişeyjik (138) perviy yanvarä düünneriydi v piisät čitvörtäm gadu (139) soon kaku dä yevlendi orda elli beštä, beş ay yaşadı dä ayirildi (140) bän sekiz klas gittim orda (141) elli yedidä biz sentäbrinin on sekizindä uže bîrdaydik (142) geldik uže islä vagonnärda (143) inek, koyun tätü yedindi, kuş vardı, yepsini sattik (144) angisini verdi mamu orda komuşulära kuşlärđan (145) aulumuz vardı, bîrdan yollardilar toom, mamu yekardı biber, patlăjan, amä olmazdı nası lääzim (146) mamu bordevjik gibi yapardı örtardı onnări donmäsinnar, amä donardı uže (147) šini sä orda avälar diişilmiş, yok orda uže kirk kirk beş gradus (148) gidärdik školaa, gelirkän karşlardilar, tri tri nos svoj, donmuş, biyaz

olurdu (149) kaku gelirdi kišin, yep yanăklări soyuktu tiblă, ikisi dă soyuk (150) ozman pek zoordu suukta, a šindi yok ölä suuk, televizârda bakêem.

(151) ačan geldik, bizim yevdă yašardı kolhozda buhalter kayrăkılı, tuuyandı o (152) tătü gitti, saylyee, sormaa kolhoza, saylyee, kabletsinnă, kabledyerlä (153) yevi sordu, vermeerlä (154) ozman tarakliyskiy rayondu, orăyi dă gitti sordu, yok siză yev, dă vermedilăr yevi (155) dă biz durduk Todur batünun yanında, Peti batü dă durdu Aleksı batünun yanında (156) biz kišlădik, ilkyazın ay kolhoza, bän dă kazmăyi omuzuma (157) yelli altıda Bori batüy ordan slujbaa geçirdik, o sorăn birêy geldi (158) Kaliningradskiy oblăsttä slujit etti (159) sorăn güzün mamu deer, olmiyjek böölă, biz mišat edeez batüna, onun dă var iki ušaa, biz dă kalăbălik, saylyer (160) sizin maaledă Kolev Vasıgil gitmištilăr Kazăhstăna (161) biz çıktık o yevă, orda dă yašădik bir buçuk yıl mi, söölăamiyjăm toçnă (162) dă sorăn bu yev satılık oldu, boštu, dă tătü aldı bu yevi (163) tătü dă, mamu dă birda öldülăr (164) sekiz yilda biz sinăštıydık, iç istămediydik gelmä dă (165) mamu, götürün beni yevă, gelin geeri (166) tătü dă dön döner, neyă gideyim, deer, kim bilyee, verejeklăr mi yevi, vermiyjıklăr mi (167) yepsıjii bakăjek biză aykırı, küüdän uurătmışlar bizi (168) mamu aalêer, götürün beni, dă gelin geeri.

XIII. MARIYA T.

Yaşı: 82

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: ilkokul

Kayıt tarihi: 20 Ocak 2020

(1) romın školăsına pek az gittik biz, bizi bobămiz götürdü Gavnozaa (2) biz orda yašădik, benim duumam dă orda (3) kakuyınan batü vardı, onnar küçüktü, küçükmüşlăr, ačan götürmüşlăr (4) kardăšim Miša, bän yem Lenă kizkardăšim, bizim duumămiz orda (5) e biz islă yašădik pek, varlıi dă vardı bobămın (6) amă soră tibu kırk altı ačan geldi, vardı ineemiz, töö inăa te kaptılar (7) soră ačan başlădı kırk altı, aaçlık, yok, bitti ne vardı, inăa

aldılar (9) götürürdü mamunun čiiz rubälärini, satardı onnări, alırdı azimkä (10) geldiynen dā kayāda çekärdik, yapardı mamu kašājik, mamāligā yoktu, yok neynen tikizātmaa (11) Antošā batü yep mamunun yeteendä, ona nasī, kašījknān veryersin, diil mi (12) biz dā onun ušāklārī, amā biz oynāmākta, sokākta, nindäsäydī bulunyeriz (13) ölä ölä, čiktik kištan biz (14) čok ölümlär oldu, amā biz ölmedik (15) sorā beeri dooru ačan bašlädik yekmejik imää, kašājik, mamāligājik, sorā yekmää döndük (16) puluu vardī tātünun, biigirleri vardī, bir tarlājik yekardı töörda, dā ölä ölä dirildik biz, ölmedik (17) amā pek čok öldülär, pek čok (18) taligaa koyardılar ölüleri, bir, iki, dizärdilär onnări (19) bajāklar ašāada sallānyer, dip yok, yakışsın koymaa (20) töölä götürüp gömärdilär bir kuyuya tepäynen (21) školaa orda gittik iki klas, iki yıl sayilyer, perviy, vtoroy gittik tā, sorā geldik biz birēy (22) birtaan bašlädilar olmaa yepsi, terekesi dā, birda školaa dā gittik (23) rominjā üüredirdilär, amā bilmäzdik.

(24) birēy ačan geldik, tātü aldī bir yev, bir dā önündä vardī plan (25) birda dā gittik birāz školaa, školadan sorā işledik, kolhoza girdik (26) büüdük, ay sorā dā yeverdilär, dā beeri dooru te yep yašêêrim (27) klise kapāninjā biz gidärdik klisää, vardik čok orda (28) te Yordanā bulü, sorā Tudorkā bulü Alāza, sorā druškām Nastā, taa bir druškām Nadi, biz druškālar (29) gideriz mi, gideriz, i orda dā isläydi, čalardik, pevcik (30) var öldü onnar čok, kalmädī orda (31) sorā ačan klise kapändī, niinī gidejiz, yok niinī (32) Bolgrāda gidärdik, Bolgrāda klisää gidärdik (33) i ozman yol ujuzdu (34) gidärdik klisää, alirdik imeelik, ačan islä uže tutunduk yašāmāktan (35) i nasī, insan isteer islä dā imää (36) irmi rubleynen doldururduk sumkāy, gelyeriz yevä sevineräk, yevä, semyaa.

XIV. LÜBOV G.

Yaşı: 77

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: ilkokul

Kayıt tarihi: 23 Ocak 2020

(1) yaptım patlajan manjajii, şimdi gittiynen lääm ayıtläyim vasülejik tä, Griškäjik getirdi pınardan su (2) amä nası yaadı, kim nindä zarar var, biyänsi çok çirkin çakti (3) deerim, kalk tä çikar telefonu, televizärlää (4) çikärmış holädilnii dä, yertürlü iş olyer (5) yelli sekizdä bizim damlar yandı, taşlar dä yandı, mezar taşları (6) neçin onnar damdaymıšlar, bän bilmeem (7) yildirim uryer dä yanêr (8) biz doyardkäydik, Yalpuda inekleri saayeriz (9) bizim yevimiz dä te nindä şimdi Todur batü, bän ordan çikma (10) yem büyük Yankä kaku, sorä dä Vasil, sorä dä Manuil, sorä dä Todur, sorä dä bän (11) kırk altiyi tutêrim aklimda zere, dädu dä kırk sekizdä öldü, yatälakti (12) azimkäläri saklardılar pata, üstünä dä yatirdik, almäsinnar, dä gene aldılar (13) öküzleri dä aldı, düümää mašinä vardı, yepsini, biigirleri dä aldı (14) mamu beni braamış iki yaşında, ölmüş (15) tätüdan sekiz yaşında üüsüz kaldım, mamudan dä iki (16) Groznıya dä götürdülär, deddomda dä durdum, neçin yok neynen doyursunnar beni (17) nelär geçirmedik, yep malay iyirdik (18) Kirçioğlu Petiynen biläydik Taraklıda deddomda, a Groznıyda bän Vasil batünun yanındaydım (19) o orda işlardı, dä beni dä orêy götürdülär (20) amä çok durmadım, Vasil batüyu aldılar armiyaa, dä biz Mane bulünän geldik yevä.

(21) Varkä kakugilä zvonetti dädu bizim, dä sordu çojuk gelmiş mi, yok taa (22) biz ninje yevi yiktik, gitti dä gelmeer, iç zvonit tä yetmeer (23) dört yıl oldu gelmeer, deerlä kapalıymış, a biräsı saklêr (24) teminjik zvonetti bizim dädu, năbarsın, yok mu aber bişey (25) deer, yok, ne zvonok, ne kendilee gelyee (26) gelmărmiş biri kakunun kapusunu açmaa (27) bän deerim bizim olăna ölä, darâm, darâm, o vsö ravno kapalı (28) o bošta olaydı, gelejidi.

(29) biz aldık Kirlovkada yev kakuyılän ikimiz, bän başaramadım orda (30) ordan gidärdik doykaa ineklerä, bir gejä uyumaa yok nişe, brıin brıin, asvalt (31) dä Čilingirleen Miyal gitti orêy, biz dä geldik Čilingir Miyälın yevinä (32) dä bän birdan yevlendim, Čilingirleen yevindän çiktım (33) balık vardı ozman, töölä balıjıklar (34) Lübänin düünündä balık vardı, ölä isläydi balık (35) kallä, balıjak, töölä kücüjük balıjıklar (36) ačan birêy geldik, kallä (37) karılar gelyerlä birär çanak unnän, podarkä (38) altmış dörttä bän yevlendim, noyabridä yirmi birindä girdim bu aula, Vanüşkä dä altmış beşin duuması (39) vardı bir

lavkã, töörda ašããda nindã Tanku (40) aldï bir çuval un, aman mari, yuurdum bãn o yekmãã (41) git tã unut sãn, iini gelin, tuz koymãmïšim yekmãã (42) mamu dã deer, karï iši, deer, yertürlü olyer, bak išinã (43) ne diyjek karï vã, yekmeklãr dã kara kepek, kara un, bilyersin mi niže (44) kepek, ona dã tuz koymãmïšim (45) ačan bãn geldim, mamu Ole bulügilã ušak baktï (46) altmiš sekizdã dãduyu üç aya aldïlar, voyna olyer ye, Čehãslãvakiyãda (47) armiyaa gitti dã, geldi dã, dã sorã yendãn aldïlar (48) bãn luusã, üç aylïktï ušak, geldilãr, onu aldïlar (49) tavan bastïrilmïš, biz iç yok nindã yašïylim (50) on iki ruble yazmïšlar mamuya pensiyã, pek büyük para, töö on ikijiknen dã karï geçindi (51) a biz ayda yetmiš ruble kabledirdik (52) töö yetmiš rubleynen gidãrdim Bolgrãda dã gelirdim, bir sumkã kalbas, nesãyjïk (53) çok iš geçirdik, šindiki ušãklãra ölä iš gelmesin (54) yok ninže Allaa dayãnsin, uže azïdyerlã, nesã yapãjek o (55) bãn dört buçuk klas gittim, dã kaku çïkãrtti beni školãdan, dã koydu beni doyardkã (56) sansin kolhozun inekleri daalãjek šini (57) školã lavkaa karšïydi, vinzãvodun yanïnda dã klup, gidãrdik oynãmaa, svidanyaa orëy (58) dün gittim batügilã, kalãskãynãn kapu önündã, bulü dã šaširdyee (59) kirařã maa, dur bãn lããzim išã gideyim, te yevã lããzim gideyim (60) šaširdyee karïy, dã ikisi dã asta dã, nasï deerlã, rak kostey mi, bažãklãrdan, kemikleendã (61) babu gezer, amã šaširdyer (62) koydum tavšãmï dã götürdüm sïžãjik amã, bir parçãjik aldï dã imedi (63) gelin götürdü holãdïlnãã, dã doyrãjek sorã (64) Todur batü dã iç kalkmããr, yatïrkãn dã süvãrmiš, yatïrkãn dã susmããr (65) bulü gezer, amã ondan ileri gidejek, yatïrkãnã dã fenãlik yapêr (66) ačan gezãrdi, küreknen urdu karïnin kavãsïna (67) bana deer, gelme, gelme ačan, gelmiyjãm.

XV. AFANASIY K.

Yaşı: 96

Cinsiyeti: erkek

Öğrenim durumu: ilkokul

Kayıt tarihi: 27 Ocak 2020

(1) benim bobam kiyätçiydi, islä kiyätçiydi, klisejyidi (2) gider Kobäa yirmi ikinji yilda, Kobey te bïrda, bilyersin sän, orëy küüyä dostlärina, soylärina (3) kišin kaar var yerdä (4) gider ačan, klisenin yanından mi gečärmiš (5) durgudyor orda, ya gideyim klisää, klisejyidi (6) klisedä annädyer Alläyïn učenii brat Nüklay (7) annädyer orda bir kopiljik, yalnaak kaarda gezer (8) sormuš tätü, üšümeersin mi, üšümeem, Allaa bakêr (9) üç gün annädyer orda, tätü durmuš bir gün (10) dā tätü čikêr, košêr taligäy, dā gidejek soylärina (11) o čikêr, peydälänyer önünä onun (12) Vani, almaz misin beni Kïpčaa (13) dārmiš, alirim (14) Čiisidän bïrdaydi üç adam, aläjeklar beni, čiktim, gitmišlär (15) piner taligaa, čuval varmiš, oturdyer (16) Vani, gelejek kirkinjï yïlda, ozman komunizmā çekettiidi taa on yendidä, on sekizdä, Rusiyä, sayilyee, biyāndan (17) kirkinjï yïlda gelejek, yok Allaa, deyejek, inanmäyïn (18) yem oläjek čok, nestä, yalänji proroklar, te bu ani, nestä, šini veruščiy, yogā gogā (19) dönmeyin dininizdän, dönmeyin (20) tätüya deer, tätü kiyätçiydi (21) senin čojuun var, taa oläjek ušäklêên (22) a beni sööleer, bän dört yašındaydim (23) o oläjek uzun ömürlü, te šini dā giderim bän uzun ömürlü, üzä yakïn (24) düšejek službaa, kirkinjï yïlda gelejek rus, duva yedin karï koja (25) mamu, saylyer, tätü duva yetsinnär, düšeyim ili Kišnöva, ili Bolgrāda, ili Akkermana Kobey tarāfında (26) yeer düšmärsä birëy, düšärsä Romuniyā, Bulgariyā, granižälärdän gečämijjek sorā, urājāklar (27) a düšärsä orëy, gelejek, voyna olmiyjāk, verilejek rumun (28) ikär ölä, tätü mamu, bän büüyeyim, olyerim on yašında, on beš (29) bey, službaa gidejek, ajšāba nerāy düšejek (30) i duva yedä yedä, aldilar beni, gittim, nestä, Kišnöva düštüm (31) kim var benim akrännêem orda, tiblā oläjek, tiblā, e, inanmäälär (32) bän tanklärdaydim, tanklāra düštüm (33) deerim, bän bilyerim ani olmiyjāk voyna, geeri dönejiz (34) ačan yaklāštik košmaa nestey, rumun padišaasi verildi, vsö (35) geldi rus, yok patlätmak (36) benimnen vardï bizim küülü, bilmiyjän kim, Yankun Yorgileen Radi, dā söölärdim ona, inanmazdi (37) sorā ačan döndük geeri, bän baaryerim, ne vā, bän sana demedim mi (38) Alläyïn lavï, čikêr asli.

(39) bizi aydädilar gejä, Kišnövun ardina gečirdilär (40) sorā yertisi günü kačamäärim, var angisï atlêêr yerä, kačêr (41) sorā yetištik Rumuniyänin granižäsina, nečin durguttular, annaamäärim (42) osäy baška yerdän čikmišlar önnerinä (43) duryer yanimda fiđer, duyer ani bän kačājam (44) dišāri, deem, dišāri gidejäm, kovermeer (45) deer rumun fiđeri,

rumunjä bilmiyjän sän (46) pin la akumä, deer, noy stäpine (47) šindiyadäk biz, deer, stäpëndik, šinään sorä siz, rumunjä (48) ačan işittim ani čikmš önnerinä, gittim süütlük içinä (49) aarädilar beni, aarädilar, girmedilär süütlük içinä, gittilär (50) buldum bir adam orda, biigiri saklêêr (51) verdi bana imää, nestä, dä sorä bir çojuuk buldum orda (52) dä çekettik gejä, dä iki bučuk gündä geldim yevä, doorudan taa Rumuniyänin granišasından (53) o gelmiš yarim gün ileri, gitmiš karı sormuš nindä.

(54) deerlär rumun gelmesin, ölä mi, a biz yašädik, ne beni düüdülär, ne bobäy (55) düvärdi, işidirdik, kim čalêr, amä ozman yoktu ölä çok čalmak, tauklärini almš, ili bir kuzu (56) rumunu beenmeerlär, diil dooru (57) bana dediydi boba, demiš brat Nüklay (58) kirkünji yiladäk olmaa načalnik, kirktan ötää basäjan kresta (59) oldu mu bunnar, dedilär mi, yok Allaa (60) yirttilar, yiktılar krestläri dä, kliseleri dä (61) rumunda kendi tarlän var, kendi ušäklärin, anan boban (62) yoksäydi kaziji, karilar kazardi, bir aftäda kazêr, biter, sorä ikinji kazma (63) ili orak, nekädar yesäpläyim, bütün yilda üç ay işlemää gündüz gejä, sorä yevdä (64) a šini säy gündüz dä, gejä dä iç raat durmak yok, işleer insan (65) čirak gibi işleer, yep naprižon (66) gider kesmäa, kaar var yerdä (67) a ileri säy yep yevdä, biigirjıklar var, čitlär dolu papšoy, bilmeem (68) kimin var topraa dä istämeer işlemää, o dä bakinyordu topräklarnän (69) a bizdä tätünun bir disitinä, vermištilär on yedinji yilda, yedinji yilda, diil on yedinji (70) mamuya bir disitinä, tätüya dä bir (71) sorä olyor ušäkläri, biz beš altı ušak (72) tätü čališkan, yariya işleer, birda pek bulunmäar yariya (73) gideriz, alyeriz papšoy, yekeriz papšoy, sorä ušaklaa biz kazêz (74) olyer ačan papšoy, tašiyeriz ona yevä biigirlärnen, soyeriz, koyeriz čitinä (75) bizim sorä getiryeriz papšoyu, kočännêe dä kišin getiryeriz (76) ölä kazäna kazäna, tätü aldı toprak Kirlovkäda, üç disitinä aldı satin večnä, beš altı dä aldı aylık (77) sorä geldi rus, bitti, yepsi topräklêe aldı (78) tätü dä öldü, kirk birdä çeketti voyna, o dä taa čeketmedään öldü (79) Paskelle oružunda öldü, klisejydi pek (80) sovetskiy geldiyenen ozman kirkta, yapêr sobranje (81) kim dä gitmiyjek, alyer zametkaa dä kaldirmaa deyni (82) tätü gider, var insan gider (83) yaptiynän sobranje, o ruskiy nestä sorêr kimdä vopros (84) tätü čikêr dä deer, te kliseleri ačsänizä, ačün kliseleri (85) alyer yazêr o adam, insan dolu orda (86) sorä tätü gene deer, ačsänizä kliseyi, biz isteeriz klisää gitmäa (87) kak familiya, Kodjebaš, yest rodstvennik v Rumunii, netu, v

Amerike yest, sorêr, netu (88) bîrdä adâmlar, Kojäbâšî kaldîrâjîklar, kîrk günädân korktu dâ öldü (89) bunnârî bân bilmeerim, sân çîkârâjan bekim, zakon beenmiyjek bunu (90) zakon diišilejek, siz bilyersiniz mi, bilmeersiniz mi, bân popâzlâra sööledim (91) zakon diišilejek, çatlayîn, bân sööleem, diišilejek, baška zakon olâjek (92) kim ani inanmâdî Allâyî, asâjâklar (93) bendä radivâ, televizâr yok (94) taa bobaa demišlâr, televizâr çîkâjek, onu taa ii görmeyin, neçin deyni türlü işlâr gösteryer.

(95) geldi popaz bana, veryer komkâ, sorêr bana popâzlârin adîni (96) ačan gitti o, sorâ geldi aklîma benim (97) deerim Milää, söölâ batüškälâra, Sergey, bilyeem ani romunda (98) sorâ sora sora, var bir çojuk, bendân iki yaš küçük (99) onnar işledi romun vakidinda popâzlêên toprâklêênî (100) öbürü dâ Sergeymiš, ikisi dâ Sergey (101) biri o köšedâ, biri bu köšedâ (102) šini sovetskiy yîktilar, yaptîlar školâ (103) bân bilyerim brat Nüklâydan, ne sööledi yirmi ikinji yîlda, yepsi çîktî do yedin (104) sööledi ani insan çîplak olâjek, yerersi rubâ, amâ çîplak gezer (105) olâjek pislik, ayîplik, bân bilyerim (106) bilyeem ani diišilejek, Allaa prost yetsin, kim ani inanmâdî Allâya, asâjîklar (107) pametnik vardî klisenin önündâ (106) klise kîsaydî, yaptî Kazânjî, primardî ozman (107) gosudarstvâ yaptî, ozman klisejyidi (108) kendinâ dâ yaptîydî bir yapî, klisedân arttîrmiš (109) küçüktü, dâ büüllttü klisey, o basâmâklârî o koydu, küçüjüktü pek (110) bân kopil ozmandîm, ačan yaptîydî (111) klise kapândiydî taa kîrkta, sorâ oldu voynâlar, geldi romunnar, geldi popâzlar bîrêy (112) kîrk bir, kîrk iki, kîrk üç, kîrk dört, kîrk dörttä yenedân geldi voyna buyânî (113) Amerikâ verdi pomuš, vermiyjiidi pomuš Amerikâ, amâ Gitler yanildî (114) Gitler kaaviydî, Moskovaa girejyidi o, yakîndî girmää (115) yazîda dâ vardî, brat Nüklay söölemišti pritçâsinî (116) kîrkta gelejek rus, sorâ tez dönejek geeri, olâjek voynâlar (117) birkaç yîl gidejek voyna, keçiynen koç düüşejek (118) keçi üsteliyjek koçu, dizledejek, kalkâjek koç, taa gidejek birkaç yîl, dâ kîrâjek boynuzlârîni (119) primer, uže üsteleer, Moskovâ kalâjek (120) böön kîrâjek boynuzlârîni, üç günädâk üç boynuz büvejek, Amerikâ, Angiliyâ, Françiyâ.

XVI. PANTELEY Y.

Yaşı: 85

Cinsiyeti: erkek

Öğrenim durumu: ilkokul

Kayıt tarihi: 28 Ocak 2020

(1) v soräk perväm gadu, v iyune mi, çeketti vtaraya mirävaya vayna, tutêem aklîmda (2) bizdä ayerodrom vardî bîrda, nindä şindi bizim tok, ordan çekedirdi o çukurdan dâ taa töö iini kvartälläradän vsö ayerodromdu (3) Stalin vidimä tože, razvetkă işleer, bilyer ani nemţä napädatsä oläjek dâ azîr olurdu (4) biz çastniktik ozman, işlârdik, baa vardî, kesersin, kazêrsîn orda (5) žiu, samälötlar geçer üstümüzdän bizim (6) açan çeketti vayna, srazum bîrdan ayerodromdan kalktî samälötlar (7) gdetä v rayone Çomay boy gitti, onnârdan bir düştü, bizdän iki düştü (8) Yalpuya gidârkänä nindä yol, yolun berääännä düştü samälöt, biz dâ orda bulunduk, vardî Lişku Uzun (9) çičunun vardî orda tarläsî, dâ onnar maşînkälardî, biz dâ kazardîk (10) dâ gördük niže yanêr samälöt, bân gözlerimnen gördüm (11) düştü dâ adam yanêr orda, amâ biz yok niže sokulälîm, korkêez (12) şindi okuyeez, işidyem ani adâmîn teläsî sostoyit iz semdisät praţentäv vadî (13) yanêr, çîtir çîtir yanêr, a su, ozman gördük vooçiyu (14) i sorä dâ tez dâ ayerodromu aldîlar bîrdan, evakuirovat ettilär başka yerä, neçin deyni gelyer vayna uže.

(15) geldiynen rus, çeketti školä, vardî direktur bir adam, Dimov Födur Föduroviç (16) nindä lavkă, klisää dönârkän povorotta yaşardî o, islâydi bir adam (17) sorä üç tã taa vardî genç çojuklar, dördü dâ Kayräklîdan (18) vardî ukräinkä bir kîzçaaaz, sorä o dolgä işledi, posle vaynî dâ geldi, işledi (19) bân taman geçtim pervÿdan vtoroya, srazu voyna çeketti dâ bitti (20) dâdu astäländiydi, mali astäländiydi, çastä alirdîlar beni orêy işlemää, işçi läazîm (21) çobänjîk, ayvânjîklârî bakmaa, ayvan vardî çok (22) bîrda tâtüda az yektardî, pek läazîm olmazdî raboçiy ruk (23) no v soräk çitvörtäm gadu, açan ikinjîyâ geldi rus, orda akazatsä oldum, Kîrbäälîda (24) taman voskresnÿy dendi v avguste meseţe (25) bütün gejšä nemţelär otstupat etti, romun yem nemţä (26) gdetä üülendän sorä çeketti onnar, tanki, maşîni, pehota, bütün gejšä moldvännar otstupat ettilär Kaula (27) üüleninnen uže tihä oldu, uže kimse yok, ne romun, ne rus, te ozman yaşâmak islâydi (28) üülendän sorä çeketti bir

uultu, o günü pazar (29) dādu deer, al čojuum inekleri, koyunnāri dā čukura (30) bīrda, deer, nemṭā gider, alājek, rus tā taa bilmeez ne yapājek (31) ačan gittim orēy, čukur dolu, siirlān dolu, paṭānnar (32) aldik yekmek, dā bütün gün orda čukur ičindā otlādyez, okādar gördük diri nemṭā küčükkānā (33) bizdā onnar voyevat etmedi, bizdā front gečmedi (34) nemṭalar fenālik yapmādi, romun yapti, düvārdi dā, kapardi dā, alirdi dā (35) onnārin vardi bīrda štabi, tolko svāzisti, Kara tepā vardi, orda bir viškā vardi (36) truba otuz kirk metra, ahranā, sokulmazdik (37) gelirdi Čehiyā, Slovakiyā, gotovit ettilār kadrī fronta (38) yesli romun gelejek, alājek besplatnā ināā, koyunnāri (39) nemṭā ili čeh ili itālyanṭi gelejek, markā ödārdi (40) doyniy inek almāār, yesli bua, dana, koyun, bīzaa, onu alyer (41) isteer misin satmaa, istāmeersin mi, al parēy, para ödārdi (42) ozman pek ujuzdu o markā, a bizdā romunskiy ley gečārdi, bak romun bīrdaydi (43) bizdān aldīydīlar beš koyun, tātū gitti, diištirdi mi, ne yapti, tōonu sōōlāāmiyām (44) var miydi ozman abmen valūti, boh yevo znayet (45) kim protivlātsā olmāār, mirniy naselenye öldürmāzdi nemṭā.

(46) nečin biz kaldik aač v sorāk šestom, biyaz yekmek pek olmādi, az oldu, amā papšoyjuk oldu (47) papšoyu biz kazardik üç sefer, diil iki see (48) daži šindi almāārlār o urāžāyi, ani biz ozman alirdik (49) a biyaz yekin alamādik, nečin deyni puluk suva alyer, ačan dā kurak, yok yaamur, pek az urāditsā olurdu (50) kimi yil alirdik, bir kilā dāardilār, bir kilā yetā čitirnāṭat kilāgram (51) a šini alyerlā iki üç ton biyaz yekin (52) Kipčakta yekāmāzdk güzlük, sade čavdar yekārdik, i to kimdā vardi čok yektar (53) no biz aač kalmiyiūdik, aldilar to što biz ödedik nalogi, ödeštik polnāstyu (54) sorā dapālnitelnā verdilār, sorā font Krasnāy Armii (55) očen plohoj privičkā, dangālāklīk, dā ordan gelyer, davayte taa, taa (56) onnar peredāvik olmaa deyni, aldilar yepsini (57) angisi taa šalvirjā, yerā gömdülār, iki duvara taa bir duvar yapardilar (58) ičeri küčülmüş, araa dōkmüş, dā ašāādan akīdyer (59) gelyārdilār, alyardilar, štiklarnān saplāyip (60) bīrda pravitelstvā, Stalin diil kabāātlī, tolko bizim mestniy vlast yapti galādovkā (61) aldilar insāndan pasledniy yekmeji, dā insan öldü (62) bizim maaledā komšu insan vardi, iki kardaš kaldiydi, karisi, ušāklāri ölyer (63) batūsu ölyer, dā kabārinī kesip dā iyer, komušular sōōledilār (64) sōōliyām bir moment taa, biz ušāklar, taman gdetā desit adināṭat let, išittik ani Kobeydā, cumāālārda olurdu paneer (65) paneer günü, pazar günü ay toplāštik on mu, on beš kiši (66) dā gidejiz Kobeyā, dā

doyuräjiklar bizi dă (67) bu yol yoktu prämoy, soră ani yaptılar pametniktän ötää (68) köşedä taman dădu Savelinin baayı, törerêy yetiştik (69) gelyer ordan üç mü, dört mü kişi, biz dă pařannar bir sürü (70) nerăy siz vă çojuklar, te biz işittik ani orda doyururmuşlar, ajšıktık dă gideriz imää (71) da, doyuryerlä doyuryerlä, gidin (72) gösterdi Toduru, sän büüjäk, tuuyansın, deer, seni ilkin kesejeklär dee (73) seni kesejeklär, sizi dă birăz besliyjıklär, übürlerini doyuräjiklar, soră sizi kesejeklär (74) gitmeyin, kesejeklär, dă bikliey imiyjıiniz (75) gidin yevä, dă varsa taa yaşamaa, yaşäjıiniz (76) keserlär, dee, dă veryerlä ondan ona (77) dă döndük geeri, vidimă, taa ozman kesejıydilär, dă iyejıydik.

Ek 2. Etik Kurul Onay Formu

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Tarih: 12.04.2019 18:10
Sayı: 35853172-300-E.00000544728

E.00000544728

Sayı : 35853172-300
Konu : Victor COPUŞCIU Hk.

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 22.03.2019 tarihli ve 26674787-300/00000520879 sayılı yazı.

Enstitünüz Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı Türkiyat Araştırmaları Doktora Programı öğrencilerinden **Victor COPUŞCIU**'nun **Prof. Dr. Nurettin DEMİR** danışmanlığında yürüttüğü "**Gagauz Konuşma Dili: Kıpçak Kasabası Örneği**" adlı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **02 Nisan 2019** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

e-İmzalıdır
Prof. Dr. Rahime Meral NOHUTCU
Rektör Yardımcısı

Evrakın elektronik imzalı suretine <https://belgedogrulama.hacettepe.edu.tr> adresinden e4d71758-0230-4f2e-852a-697dcee446b4 kodu ile erişebilirsiniz. Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
Telefon:0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992 E-posta:yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet
Adresi: www.hacettepe.edu.tr

Duygu Didem İLFRİ

Ek 3. Orijinallik Raporu

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 30/06/2021

Tez Başlığı / Konusu: GAGAUZ KONUŞMA DİLİ: KIPÇAK KASABASI ÖRNEĞİ

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 140 sayfalık kısmına ilişkin, 30/06/2021 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 1'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

30/06/2021

Adı Soyadı: VICTOR COPUŞCIU
Öğrenci No: N16140272
Anabilim Dalı: TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
Programı: TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
Statüsü: Doktora

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR

Prof. Dr. Nurettin DEMİR

GAGAUZ KONUŞMA DİLİ: KIPÇAK KASABASI ÖRNEĞİ

ORJİNALLİK RAPORU

% 1 BENZERLİK ENDEKSİ	% 1 İNTERNET KAYNAKLARI	% 0 YAYINLAR	% 0 ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ
---------------------------------	-----------------------------------	------------------------	--------------------------------

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	Submitted to Anadolu University Öğrenci Ödevi	<% 1
2	nek.istanbul.edu.tr:4444 İnternet Kaynağı	<% 1
3	zh.scribd.com İnternet Kaynağı	<% 1
4	en.wikipedia.org İnternet Kaynağı	<% 1
5	ro.wikipedia.org İnternet Kaynağı	<% 1
6	vdocuments.site İnternet Kaynağı	<% 1
7	Submitted to TechKnowledge Öğrenci Ödevi	<% 1
8	paper.researchbib.com İnternet Kaynağı	<% 1
9	Submitted to Sivas Cumhuriyet Universitesi Öğrenci Ödevi	<% 1